



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XXXII

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT



IX BINDS 3. AARGANG

1938

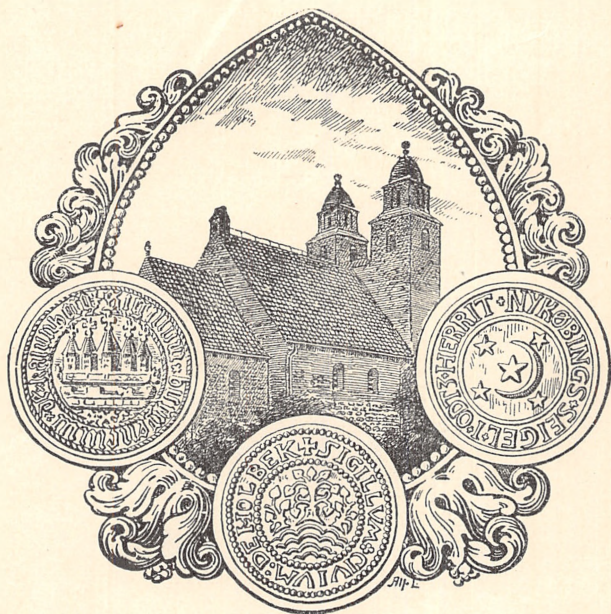
I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XXXII

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT



IX BINDS 3. AARGANG

1938

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

INDHOLD

	Side
Højskolelærer Jens Peter Jensen, Høng: Fra Bondefri- gørelsens første Aartier i Holbæk Amt. I Anledning af 150-Mindeaaret for Stavnsbaandets Løsning	5
Tillæg: Forening om Hoveriet ved Adellersborg og Røde- gaard	45
Forstander Jens Nylev, Ubby: Fra Ubby Sogn	57
Aug. Fr. Schmidt: Fra den gamle Landsby, Bylav og Gil- der i Ods- og Skippinge Herreder	86
Bent Rasmussen: Mindeblade om Søren Rasmussen, Fri- skolelærer paa Røsnæs, f. 21. Maj 1838	106
Horace Marrayats Rejse gennem Holbæk Amt 1858—60. I dansk Oversættelse ved Kaj Eusebius Jacobsen	175
Bøger	198
Vore nye Vedtægter	202
Historisk Samfund i 1937	206
Regnskab	210

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Forp. **F. Lunn**, Knabstrup Dyrehavegaard, Formand; Forst. **Jens Nylev**, Ubby, Næstformand; Kommunalærer **Albert Thomsen**, Holbæk, Kasserer og Sekretær; Forstanderinde Frk. **Signe Wiggers**, Hansen, Holbæk, Leder af Aarbogsekspeditionen; Højskolelærer **Jens Peter Jensen**, Høng; Hospitalsforvalter **E. Mørch**, Nykøbing; Kunstmaler **Troels Trier**, Vallekilde; Politifuldmægtig **Dan Lund**, Kalundborg; Amtsraadsmedlem, Gdr. **L. P. Larsen**, Igel sø.

Aarbogens Redaktion: J. Nylev, J. P. Jensen og Albert Thomsen (Fmd.).

TILLIDSMÆND,

som godhedsfuldt har lovet hver i sin Kreds at varetage Historisk Samfunds Interesser:

Jyderup: Kaptajn Dræby.
Mørkøv: Malerm. Johs. Nielsen.
Gislinge: Gartner Grodal.
Kundby: Gaardejer Jacob Madsen.
Føllenslev: Gaardejer Vilh. Larsen.
Vørslev: Murerm. Thorv. Jacobsen.
Eskebjerg: Proprietær Thorning.
Tømmerup: Tømrerm. Hans Olsen.
Aarby: Lærer J. Nielsen.
Stenstrup: Gaardejer Engelbr. Nielsen.
Gudmindrup: Gaardejer Jacob Jacobsen.
Tølløse: Postbud Nielsen.
Sæby: Købmand Justesen.
Gørlev: Kasserer Møller, Sukkerfabrikken.
Reerslev: Lærer Hansen.
Kallerup: Frk. Bodil M. Jørgensen.
Tranebjerg: Lærer, Red. Bent Rasmussen.
Asnæs: Skomagerm. Karl Madsen, Høve.
Buerup: Lærer Hilarius Nielsen.
Svinninge: Gdr. Peder Olsen, Birkholm.
Faarevejle: P. Olsen, Fjordvang.
Ruds Vedby: Dr. Madsen.
Forsinge: Gdr. H. L. Hansen.

KONGEN KJENDTE
AT BORGERFRIHED
BESTEMT VED RETFÆRDIG LOV
GIVER KIÆRLIGHED TIL FØDELAND
MOD TIL DETS VÆRN
LYST TIL KUNDSKAB
ATTRAA TIL FLID
HAAB OM HELD.

1788 — 20. JUNI — 1938

KONGEN BØD
STAVNSBAADET SKAL OPHØRE
LANDBOLOVENE GIVES ORDEN OG KRAFT
AT DEN FRIE BONDE KAN VORDE
KJÆK OG OPLYST
FLITTIG OG GOD
HÆDERLIG BORGER
LYKKELIG.



J. L. REVENTLOW.
C. COLBJØRNSEN.

KRONPRINS FREDERIK.

C. D. REVENTLOW.
A. P. BERNSTORFF.

F. ROSENSTAND: XA.

FRA BONDEFRIGØRELSENS FØRSTE AARTIER I HOLBÆK AMT

I Anledning af 150-Mindeaaret for Stavnsbaandets Løsning.

Af Jens Peter Jensen.

I.

Da Kong Frederik den Femte i 1755, efter Forslag af Grev Adam G. Moltke, Bregentved, tillod Skrivefrihed for de Forfattere, der havde noget paa Hjerte angaaende Landboforhold og Statsøkonomi, gav dette Anledning til, at der i de følgende Aar blev skrevet og trykt en Mængde Afhandlinger, hvor Bondespørgsmaalet stærkt kom i Forgrunden sammen med Spørgsmaalet om Tvang eller Frihed. Store Værker som Fr. Lützens: »Økonomiske Tanker« (1757—64) og Sneedorfs: »Den patriotiske Tilskuer« — et Skrift, der i Løbet af 3 Aar (1761—1763) udkom 2 Gange ugentlig — indeholdt en Rigdom af Ideer og Tanker angaaende Bondestanden, og mange Afhandlinger, korte eller længere, skrevet af Præster og andre, der kunde bruge Pennen, blev ofte trykt paa Statens Bekostning og uddelt gratis.

Sneedorf, der var Lærer ved Sorø Akademi, skrev bl. a.: »Er der en unægtelig Sandhed til i dette Land, da er det denne, at Bonden bør have visse Ejendomme og visse Pligter, der er bestemte.« Og han skriver videre: »Er der en Plet i Landet, der kan blive bedre anvendt, er der et Menneske, der kan blive mere lykkeligt — det er Regeringens Pligt at gøre, hvad den kan. En Regering

maa forstaa sine Opgaver. — Kongen skal støtte sig til den offentlige Mening i Landet.«

Saa begejstret og dristig tog Sneedorf fat i Henhold til Skrivefriheden. Hans mange Afhandlinger var lette at læse og forstaa. Han var en enestaaende Skribent i sin Tid. Han døde 40 Aar gl. i Sorø 1764.¹⁾

Sneedorf var i nær Tilslutning til de Tanker, Danmarks ny Udenrigsminister J. H. E. Bernstorff fra 1751 havde begyndt at virke for i det danske Folk, og dette gjaldt ikke mindst Bondespørgsmaalet, som Bernstorff senere i Aaret 1764 jo førte igennem paa sit eget Gods i Gentoftte ved at gøre alle sine Fæstebønder til Selvejere. Saadanne Begivenheder var retvisende for mange i den Tid og kaldte nye Tanker frem angaaende det store Landbospørgsmaal, som Kongen havde givet fuld Frihed til at drøfte fra 1755.

Meget interessant er især en Bog, som en jysk Sognepræst J. D. Westenholtz i 1772 udsendte og blev prisbelønnet for. Dens Titel var: »O m F o l k e m æ n g d e n i B o n d e s t a n d e n«. Her gør han opmærksom paa, at der er 5 Slags Bønderfolk i Danmark, nemlig:

1. Selvejrbønder.
2. Fæstebønder, som er hoverifrie.
3. Fæstebønder, som er hoveripltigte.
4. Haandværksfolk, Daglejere, Husfolk, Indsiddere, som bor til Leje hos Bønder.
5. Tjenestefolk.

Om de førstnævnte, Selvejrbønder, siger Forfatteren, at det er de lykkeligste Bønder og synes i Bondestanden at være de bedste og fordelagtigste Undersaatter for Kongen. Det var at ønske, bemærker han, at alle Bønder kunde være Selvejere eller i det mindste saadanne, der havde deres Gaarde i Arvefæste, thi lykkelige er de danske Provinser, hvor Bønderne er Selvejere.

1) Sneedorf: „Den patriotiske Tilskuer“, samlet i 3 Bind. — Se ogsaa K. F. Plesner: „J. S. Sneedorf“. 1930.

Saaledes har han træffende Bemærkninger om hver af de 5 Slags Bønderfolk, som Landet havde. Om de sidstnævnte (5.), Tjenestefolkene, bemærker han: »Disse Folk kan det være ligemeget, enten Kornet er dyrt eller billigt, saa længe de er ugifte. De ved nemlig, hvor de om Middagen skal sætte sig til Bords, og hvor de, naar Aaret er omme, skal faa deres Løn. Men de ved ogsaa, hvordan det gaar andre, som selv maa føre Husholdning og selv skaffe Levnedsmidler til Kone og Børn. Derfor frygter de og lever heller saa længe som muligt i ugift Stand.«

I denne fortrinlige Bog om Tilstanden paa Landet i Aarene omkring 1770 har Forfatteren, Pastor Westenholtz, vist, hvor dybt han saa paa Bondens Liv og Færd, og det med en Forstaaelse, Medfølelse og Kærlighed, som paa hvert Blad i Bogen bærer nye Vidnesbyrd frem. Hans Skildringer maatte røre enhver, der læste den med Eftertanke. Og det var Ord, som ikke lød i en Ørken; thi hans Bog blev trykt og uddelt gratis paa offentlig Foranstaltning.

Saaledes havde Kong Frederik V's Skrivefrihed, Aar efter Aar, faaet en fri offentlig Diskussion i Gang om Landbosagerne og da ikke mindst dette: Forholdet mellem Bonde og Herremand. I Løbet af det forrige Aarhundred dengang, fra 1670 til 1770, var der af det meget Krongods, som Staten havde set sig nødsaget til at sælge for, hvad den kunde faa, blevet oprettet mange ny Herregaarde af Folk, der havde Penge ved Haanden. Bønderne, der skulde have købt deres Fæstegaarde til Selvejendom dengang ved Statens Tilbud, kunde det ikke, fraregnet enkelte Steder som f. Eks. paa Bornholm. Trods Kongeskifte og Ministerskifte i disse Aar blev Bondespørgsmaalet det, der mer og mer samlede Opmærksomheden om sig, indtil det ved Regeringsskiftet i April 1784 for Alvor kaldte til Samling, da den unge, 16-aarige Kronprins Frederik myndig traadte frem i Statsraadet som sin syge Faders Medhjæl-

per og i Statsraadet fik den særdeles velskolede og dygtige Brodersøn af den ældre Udenrigsminister Bernstorff (død 1772) — den 48 Aar gamle *Andreas Peder Bernstorff* — til Første- og Udenrigsminister, en Stilling, *A. P. Bernstorff* trofast holdt ved i 13 Aar — trofast støttet af gode Hjælpere — indtil sin Død i 1797.

Hvilken vidunderlig Vending var ikke sket her for hele det danske Folk, og da i Særdeleshed for den danske Bondebefolkning, naar vi nu i vor Tid tænker tilbage paa, hvad der i de 13 forannævnte Aar, fra 1784 til 1797, kom til at foregaa af Regeringshandlinger i Retning af Frigørelse og Fred for vort Folk — en Tid, hvor store Dele af Europa ellers laa i Krig. De rette Folk kom frem i Statsraadet og Rentekamret. Den 6. August blev den 36-aarige Greve, *Chr. Reventlow* fra Christianssæde paa Lolland, der allerede havde udrettet saa meget for sine mange Bønder paa Lolland, udnævnt til Formand for det kongelige Rentekammer, en Stilling, der nogenlunde svarer til det, man nu regner for at være Landbrugsminister; og en bedre Mand til den Plads, paa det Tidspunkt, kunde der ikke vælges, naar Regeringen nu stod over for dette at ville gennemføre for Alvor en Bondefrigørelse, der skulde gælde Landets samtlige Bønder og Husmænd. Et Par Maaneder i Forvejen havde Statsraadet udpeget *Chr. Reventlows* særdeles gode Ven, *Ernst Schimmelmann*, til Formand for Finanskollegiet, og 9 Dage senere fik han Titlen: *Finansminister*. »Hvor ønsker jeg, kære Reventlow, at Deres Ønske maa gaa i Opfyldelse for os begge, at vi maa anstrænge alle vore Kræfter for at fremme det Gode«, skrev *Schimmelmann* i et Brev til *Reventlow* efter deres Udnævnelse til Ministre. Og den bekendte Forfatter og Bondeven, *Godsejer Tyge Rothe*, nævner i et Brev samme Aar, at *Chr. Reventlow* var Fremtidens Mand. Den 3. November 1784 nedsattes, til at begynde med, den lille *Landbokommission*, der skulde virke for Bøndernes Frigørelse paa Krongod-

serne i Frederiksborg og Kronborg Amter, og hertil blev valgt som Medlemmer fem Mænd, nemlig: Amtmand Levetzov og Justitsraad Hammelef sammen med de 3 velkendte Foregangsmænd for Fæstebøndernes Frigørelse: Grev Chr. Reventlow, Christianssæde, Grev Ludvig Reventlow, Erahetrolleborg, og Godsejer W. A. Hansen, Frydendal i Holbæk Amt.

Ved den sidstnævnte af disse fem Kommissionsmedlemmer er vi ved Navnet paa en Mand, der særlig maa nævnes som den Godsejer, han var, der allerede inden 1784 havde sat et godt Arbejde i Gang for at frigøre sine mange Fæstebønder paa Godset Frydendal.

Den brave sønderjyske Bondeven, Landøkonom Kr. Fabricius, havde i 1784 nævnt i sit Skrift: »Tanker om de nye Indretninger i Landvæsenet«, at »der var mange vel tænkende Proprietærer, der havde forsøgt at ophjælpe Bondestanden og dertil anvendt svære Bekostninger«.

Holbæk Amt havde da ogsaa i disse Aar sine humane og vel tænkende Godsejere, der forstod Bøndernes Nødtilstand under det uhyggelige ubestemte og byrdefulde Hoveri, der var det værste af alt, hvad der hørte ind under Fæstevæsenet, naar dette Fæstevæsen da ikke, som i Odsherred, var hoverifri. Holbæk Amt var jo, som Dr. phil. H. Jensen har nævnt i en Artikel¹⁾, i ganske særlig Grad et Herregaardsamt. Det var det i Stavnbaandstiden, og det blev det ved med at være til langt op i det 19. Aarhundrede. Og hvad Fæstevæsenet angaar, var Holbæk Amt særdeles godt med i Stavnbaandstiden (1733—1788), og selv om der skete Lettelser her saavel som andre Steder under de store Landboreformer fra 1787 og følgende Aar, saa var Holbæk Amt det af alle Danmarks Amter, der endnu langt ind i det 19. Aarhundrede havde bevaret mest af gamle Tidens Fæstevæsen.

1) „Fra Holbæk Amt“ 1923 XVII Side 2—4.

II.

Vilhelm August Hansen

var født i København den 24. Oktbr. 1744 som Søn af en kendt militær Embedsmand og dygtig Fabriksleder ved Navn **Stephen Hansen** (1701—1770). Denne Stephen Hansen købte 1765 Herregaarden »Frydendal«, der tidligere havde haft Navnet »Torbenfeldt« og ligger i det mindste Sogn i Tudse Herred, Holbæk Amt. Gaarden var ved Overtagelsen 1765 meget forfalden, og det samme var Tilfældet med Jordarealet og Fæstegaardene. Og da Stephen Hansen døde 1770, var det Sønnen, den 26-aarige V. A. Hansen, der traadte til og blev Faderens Afløser. Efter Overenskomst med sine Medarvinger fik han den store Gaard, der laa saa smukt, for Købesummen 85,000 Rigsdaler. Og nu blev der for Alvor taget fat paa at oprette og forbedre alt, hvad der vedrørte den gamle Gaard.

V. A. Hansen var 1762 blevet Student ved Københavns Universitet. Senere bestemte han sig til at ville være Agerdyrker og lagde sig da fortrinligt efter, hvad der var at se og høre vedrørende denne Virksomhed. Derfor kunde han — siger en af hans Slægtninge¹⁾ — selv lægge Planen for Hovmarkernes bedre Drift; disse blev anderledes inddelt og drevet end forhen. En bedre Bopæl fik han bygget op, og færdig med denne byggede han sig en ny Lade, et Kornmagasin, alt af Grundmur. De 3 Kirker, der hørte til Godset og ikke mindst trængte til større Reparationer, blev ikke alene sat godt i Stand, som enhver Kirkeejers Pligt maa være, men de blev prydet indtil Sjældenhed som Landsbykirker, efter det, der er fortalt.

Men ude paa de store Marker var han især Sjælen i Arbejdet. Moser blev udgravet, Strøskov og Underskov blev ryddet, flere Hegn sattes, men alt uden Fæstebøndernes Medvirkning.

Det gamle Fællesskab mellem Landsbyerne fik han ophævet. Og nu blev de mange Sten brækket op af Jor-

1) Se „Minerva“ 1796.

den for at faa Stengærder sat mellem Byernes Marker. Det havde der jo ikke før været, da alt laa i et Slags Fællesskab. Ogsaa dette Arbejde tog Hansen paa sin Regning. Og saa var der Udskiftningen af de enkelte Byers Gaardmarker, som han ogsaa stærkt anbefalede sine Fæstebønder at gaa med til, selv om det tog mere Tid, end han havde tænkt. — Ved sin Død i 1796 var dog dette store, skønne og nyttige Arbejde tildels fuldført. 68 Gaarde paa Frydendals Gods var udskiftede, og af disse var 26 Udflyttere og af disse igen 11 med grundmurede og 11 med Mur- og Bindingsværks Stuelænge, alle med Haver, indhegnede med Stengærder og forsynede med Frugtræer. Der skal ikke mangle meget i, at V. A. Hansen i disse 26 Aar, han levede paa Frydendal, har ladet opsætte 30,000 Favne Stengærder, plantet 50,000 Pile og andre Træer, endvidere 10,000 Frugtræer, som han lod plante dels ved Hovedgaarden, dels ved Bøndergaardene. Ja han ansatte endogsaa en oplært Gartner, der kunde være en Hjælper saavel ved Bøndernes Haver som ved Hovedgaardens Plantninger.

Udskiftede var Frydendals Fæstebønder paa en By nær bestaaende af 12 Gaarde, da man naaede 1796; men disse 12 Gaardes Udskiftning var i Gang ved en Landinspektør. Fri for Hoveri vilde Hansen have, at alle hans Fæstebønder skulde være; men han vilde endnu mere, — de skulde ogsaa være gældfrie. Restancerne paa Godset skulde eftergives indtil hans Dødsaar. Han indsaa, at skal Velstand ventes hos Bonden, uden Restancer overfor Godsejeren, da maa det være hos den udskiftede, hoverifrie og gældfrie Bonde.

Hans jordløse Husmænd fik hver 3 Tønder Land imod at svare 3 Rd. eller 16 Arbejdsdage om Aaret. Gaardmændene vilde han gerne have gjort til Arvefæstere, men disse Fæstebønder syntes, at Kaarene som Fæstere paa Frydendal, under V. A. Hansens Ledelse, var saa gode, saa de afslog Tilbudet om at blive Arvefæstere. At Bondens

Velstand var det egentlige Maal, han sigtede og arbejdede for paa Frydendal, er der saa mange Beviser for. Hoverifrihed og Ejendomsret var det Maal, han satte op og tilbød sine Fæstebønder. Og naar de ikke turde forlade Fæsterstillingen og blive Selvejere, saa var det, at han tilsidst besluttede dels at bortforpagte, dels at parcellere Hovmarkerne og der tilbyde sine Fæstere Arvefæste. Hvor smertede det ham, at Fæstebønderne ogsaa vægrede sig ved at modtage dette Tilbud. Men ikke vrededes han, ikke undrog han dem sit Venskab. Tværtimod! I den Forpagtningskontrakt, som han allersidst i saa Henseende havde forelagt sine Fæstere og givet dem lang Frist til at betænke sig i, var han den taalmodige, der kunde vente, lige til hans Død indtraf i Foraaret 1796.

Denne virksomme Mand skal ofte have sagt: »Bedst at arbejde, medens vi kunne; vi kan ikke vide, naar det er forbi«.

Saaledes havde V. A. Hansen begyndt at virke hjemme, og dette fortsatte han med senere. Men Opmærksomheden blev efterhaanden henledt paa denne dygtige og humane Godsejer, der var saa tjenstvilig. Han kom ind i Landhusholdningsselskabets forskellige Udvalg, var med i Præmieskriftkommissionen, Formand i Selskabets Agerdyrkningskommission og var i Aarene 1782—87 en af Selskabets 3 Præsidenter. 1781 fik han ogsaa Sæde i en Direktion for vore Bilandes Handel, og 1784 udnævnte Grev Chr. Reventlow ham til Deputeret i Rentekammeret, som Reventlow var Formand for. Og her viste han snart, hvor stærkt optaget han var af Bondefrigørelsens mange Spørgsmaal. Hansen var netop en af de Mænd, som Reventlow satte stor Pris paa at faa Samarbejde med.

Og da V. A. Hansen saa den 3. November 1784 kom med i den lille Landbokommission angaaende Kronens Bøndergaarde i Nordsjælland, saa forstaar vi, hvor optaget han maatte være, hjemme som ude; og dog skulde der komme noget mere og større endnu, da

han 2 Aar senere kom med i den store Landbokommission. Men nu fra Slutningen af 1784 var det først den lille Landbokommissions Arbejde, der skulde sættes i Værk af de 5 Kommissionsmedlemmer. Kr. Reventlow havde jo vist Vejen efter sin Opfattelse, at Staten burde gaa i Spidsen for Bondefrigørelsen ved først at ordne Bondeforholdene paa Krongodserne. Og V. A. Hansen gik ind til dette Arbejde med fornyet Lyst og Glæde, saaledes har han udtrykt sig i flere skriftlige Udtalelser. For ham som for Brødrene Reventlow var det en Livssag at hæve Bondestanden. Hele det store Omdannelsesværk, der i Løbet af 5—6 Aar foregik i Nordsjælland, har Hansen i 1796 udgivet et Skrift om, der senere i 1792 blev oversat paa Tysk, trykt i Altona og derfra bredte sig videre ned i Tyskland og vandt Læsere. Denne Bogs danske Titel var: »Beskrivelse over de paa Frederiksborg og Kronborg Amter foretagne Indretninger«. (København 1790). I Løbet af 6 Aar var 1300 Bøndergaarde i Nordsjælland udskiftede, 2500 Huslodder fra 3 til 6 Tdr. Land var oprettede. De Fæstebønder, der kunde godtgøre, at de havde faaet deres Gaard i god Drift, blev Selvejere paa meget billige Betingelser. Hoveriet blev dernæst afløst overordentlig billigt. Landbokommissionen sørgede ogsaa for Markfreden ved at udsætte Præmier og yde Hjælp til Stengærders Opsætning; ja saa ivrigt blev der taget fat, at i et eneste Aar blev der i Nordsjælland rejst 21 Mil Stengærder. Af 35 Kroer blev de 23 nedlagte; kun de Kroer, som var aldeles nødvendig for de Rejsende, fik Lov at blive staaende, dog skulde de saa vidt muligt udflyttes fra Landsbyerne. 67 Børneskoler blev oprettet, Vejene forbedret, og mange af Gaardene udflyttet fra Landsbyerne. Om hele dette Reformværk skrev V. A. Hansen i sin Bog:

»— — — — Glæden over ved gode Forbedringer at have sikret saa mange af vore Medborgere for megen Tvang og for megen vilkaarlig Behandling og at have

lagt en haabefuld Grundvold til en større Lykke endog for de ufødte Slægter — mon ikke denne ædle Tanke langt mere maa glæde os end den at have efterladt nogle Tusinde Rigsdaler mere eller mindre til vore Arvinger, som maaske ikke en Gang ved at faa disse Penge blev lykkeligere, men maaske snarere vilde bruge dem til Ting, som vi ikke kunde ønske en eneste Skilling anvendt til — —.«

Og hvilket Langsyn er der ikke i V. A. Hansens Ord, naar han i sin Bog skriver:

»Det gælder om at skabe sig en varig Glæde, og det er ganske tilladeligt, at den, som har noget tilovers i Verden, anvender denne Overflod eller en Del deraf paa en anstændig Fornøjelse. Men hvad Fornøjelse kunde være større end at se Glædens Smil i en ærlig Bondes Ansigt, naar man selv ved at gøre vel imod ham havde frembragt det. Og er nogle af Bønderne utaknemmelige, saa er dog vist ikke alle, ja, om de endog alle var det, saa bliver deres Efterkommere det vist ikke. Og her maa man huske, at naar man ved sande Grundforbedringer og nyttige Indretninger forbedrer sit Bøndergods, saa er det ikke den nuværende Slægt alene, som man gæver, men ogsaa, ja fornemmelig, de tilkommende Slægter!«

I Slutningen af sin Bog udtaler Hansen sit Hjertes varmeste Ønske, som var, »at en og anden Jorddrot ved at læse det lille Skrift vilde tage Anledning til at udtænke og udføre en grundig og varig Forbedring i sine Bønders og Husmænds Vilkaar.«

Men mest gjorde V. A. Hansen sig dog bekendt videre ud, da han den 25. August 1786 blev udnævnt til at være Medlem af Den store Landbokommission, der kom til at bestaa af 16 Medlemmer, nemlig: 3 fra Kancelliet (Luxdorph, P. Aagaard og O. L. Bang), 3 fra Rente kamret (Chr. Reventlow, J. Erichsen og V. A. Hansen), 4 Jurister (A. Bang, B. Eichel, Carlsen og

Fridsh) samt 4 L a n d m æ n d (Godsejerne P. A. Lehn, M. Quistgaard, P. Wormskjold og Kr. L. Schel-Plessen), endelig som militær sagkyndig i Spørgsmaal vedrørende Stavnsbaandet: Generalauditor W. Bornemann, og som Sekretær Chr. Colbjørnsen. — Embedsmænd og Jurister udgjorde det store Flertal over for »Landmændene«, hvor ingen fra Bondestanden endnu var med. Af de to Mænd, der blev de ledende i Landbokommissionen, var C h r. R e v e n t l o w paa een Gang Embedsmand og Godsejer med store førstehaands Erfaringer om Landbrug og Landboforhold, medens Chr. Colbjørnsen først og fremmest havde sit Kendskab til disse Forhold fra sine Erfaringer under praktisk juridisk Gerning¹).

I Landbokommissionens første Møde den 18. September 1786 fremlagde Sekretæren, Chr. Colbjørnsen, et Slags Program for Kommissionens Arbejde, og noget af det første, der skulde tages fat paa, var F o r h o l d e t m e l l e m G o d s e j e r o g F æ s t e r. Under denne Forhandling om dette store Spørgsmaal kom V. A. Hansen til at afgive en større Betænkning, der findes i Landbokommissionens Forhandlinger 1. Bind (Side 105—138), hvori Hansen hævder, at en Domsafsigelse skal være Betingelse for, at en Fæster kunde hindres i Brug af Fæstet. Han var selv klar over, at denne Anskuelse ikke gjorde hans Hjerte nogen Skam. »Jeg har antaget den faste Grundsætning aldrig at handle anderledes mod Bonden og følgelig aldrig heller at foreslaa andet i Hensigt til ham, end hvad jeg vilde, der maatte vederfares mig selv, ifald jeg var Bonde.« Saaledes var Hansens Ord i denne Sag.

Allerede den 2. Oktober og 20. Oktober 1786 afgav V. A. Hansen vistnok først af alle i Landbokommissionen en Erklæring om, at Stavnsbaandet maatte h æ v e s, idet han foreslog en kort Overgangstid, 10—12 Aar, inden det helt faldt bort. Her blev han straks støttet af flere i Kommissionen, og det var især Reventlow og Col-

1) Hans Jensen: „Dansk Jordpolitik“ (1757—1919) I Side 126.

bjørnsen, der paa Grundlag af V. A. Hansens og andres (Wormskjolds, Fridschs og Cordsens) nær beslægtede Ytringer fik sammenstillet en dygtigt affattet Plan til Stavnsbaandets Afskaffelse og til en Forandring af Udskrivningsmaaden. Reventlows Forslag af 23. Oktober 1786 kan siges at være Grundlaget for den Plan til Spørgsmaalets Løsning, som Colbjørnsen havde færdig 6. Januar 1787, og som han havde udarbejdet i Forening med Fridsch. Denne Plan, hvorved det første Udkast til en formelig Lov blev givet, udgjorde Chr. Colbjørnsens væsentligste Indsats i Stavnsbaandssagen.¹⁾

Om Stavnsbaandets Løsning formede V. A. Hansen sine Udtryk saaledes, da han saa, at Loven herom vilde komme:

»Jeg kendte aldrig større Glæde, end om det var muligt, om jeg ved mine ringe Raad kunde befordre mine Medbrødres, den agtværdige Bondestands Lyksalighed. Da jeg selv anser borgerlig Frihed som en væsentlig Del af min egen Lyksalighed og dens Tab for det største, jeg kunde tabe næst efter Religionen, Dyd, Ære og Liv, saa dømmes jeg andre efter mig selv.«²⁾

Det er rigtigt, som det er blevet sagt af vore nyeste Historieforfattere, at V. A. Hansen i den store Landbokommissions Forhandlinger var ret fremtrædende, uden at hans Indsats paa nogen Maade bør sammenlignes med Chr. Reventlow eller Colbjørnsens. Hansen hørte til de gode Medarbejdere ved en stor Sags Løsning og sparede sig ikke i den halve Snes Aar, da han som en ivrig og hjertevarm Deltager var med i Regeringens store Reformarbejde og havde Tjenersindet.

Hjemme paa Frydendal blev han ogsaa ved at følge

1) E. Holm: „Kampen om Landboreformerne i Danmark“, Side 132—133. — H. Jensen: „Dansk Jordpolitik“ I, Side 150—151. Landbokommissionens Forhandlinger ,trykte Udgave, Side 190 m. f. — A. F. Bergsø: „Chr. D. F. Reventlows Virksomhed“ (1887) o. fl.

2) Se „Landbokommissionens Forhandlinger“ I, Side 102.

med i alt. Han gav de Fattige paa sit Gods frie Lægemedler, og var der Syge, der ikke kunde hjælpes hjemme, har han ladet dem helbrede i København, hvis dette var muligt. For egen Regning forsynede han Egnen med en uddannet Jordemoder. Og flere Gange lod han uddele gode og nyttige Bøger. Saaledes Pastor Høeghs »Anvisning paa et godt Landbrug for udskiftede Bønder, der var kommet ud af det gamle Fællesskabs Sædskifte«. Denne udmærkede Bog, der, da den udkom, blev saa rosende omtalt og udnyttet af mange, skal efter Forfatterens Vidnesbyrd være blevet til, ved at V. A. Hansen havde opmuntret Pastor Høegh til at skrive Bogen. V. A. Hansen havde en lykkelig Evne til — som der blev sagt ved hans Død — »at erkende og erfare Brødres Trang«.

1795, Aaret før sin Død, nedskrev V. A. Hansen følgende Overvejelser for Landmænd, efter at han i 22 Dage havde opholdt sig i Jylland og der ogsaa havde prøvet at sætte sig ind i jyske Heders og andre Udmarkers Behandling:

Strøtanker om nogle Landvæsens Forbedringer, især i Jylland:

Ved følgende 3 simple og vistnok meget bekendte, men ikke altid fulgte Reglers Iagttagelse, mener jeg, at Almenvellet vilde herligt befordres:

- 1) Naar alle, som ejer eller bruger Jord, vilde stræbe at anvende enhver Plet deraf, saa at intet laa hen til Unytte.
- 2) Naar alle vilde dyrke Jorden med de for den bedst tjenlige Planter.
- 3) Naar man gav hver Mand fri, saa intet Baand hindrede ham i at udføre sit Arbejde frit.

Saaledes sætter jeg ved mine udflyttede Gaarde Espalietræer ved alle Mure paa Solsiden, paa det at ogsaa denne Plads kan udnyttes. Hertil bruger jeg ungarske Svedske-Blommetræer, hvis Frugter saavel tørrede som syltede og

i den saakaldte Blommemos kunde blive Landmanden saa nyttige, baade i hans Husholdning og ved Salg. Og da endelig Flyvesand, som dog vel er den ufrugtbarreste af alle Jordarter, kan bære Græsvækster til Føde og Strøelse for Kreaturet — ja, med Tiden nogen Skov af visse Slags Træer —, saa tror jeg, at denne Regel maa være almindelig rigtig, at ingen Jordplet bør henligge aldeles ubrugt. Vel ved jeg, at en vis udmærket Mand er af den Mening, at de mest stenfulde Egne ej fortjene Opdyrkning. Men jeg er af modsat Mening, og nogen Erfaring har jeg dog heri, da jeg har bortryddet Millioner Sten og sat over 28,000 Favne Stengærder = 7 Mil. Dog tilstaar jeg, at den første Mand, som bekoster alt, maaske ikke bliver skadesløs, men Landets Produktion forøges unægteligen herved; altsaa under Staten, og gennem flere Aarhundreder maa Produktionen blive en ren Fordel.

Jeg vil holde mig til det første (1) af disse Emner. Vel findes der endnu i Sjælland og paa de øvrige danske Øer megen Jord, der bør grundforbedres; men dog er større Strækninger af Jylland hertil mere trængende, og maatte det da være mig tilladt her at nævne:

- A. De jyske Heder.
- B. Flyvesandet.
- C. De store Moser.

Her foreslaar jeg at udsætte Præmier:

- 1) om den bedste Maade at opdyrke den jyske Hede;
- 2) om den bedste Maade at anvende den til Skov.

Frihed og Penge skal der til! Før kastede man Statens Penge til disse Formaal i Grams. Et Rygte siger, at der paa disse dyrebare Hedebobønder¹⁾ er anvendt 13 Tønder Guld.

— — — — Min Hensigt, mit eneste Ønske ved at nedskrive disse Linier har været at kunne, ifald det var

1) 1759—61 indkaldtes med en Bekostning af 300,000 Rd. tyske Nybyggere til Opdyrkning af Alheden. De medbragte Kartoflen som ny Plante i Danmark.

mig muligt, stifte noget Gavn, og da enhver, som skriver for at gavne, tør haabe Overbærelse med mange Fejl og med megen Ufuldkommenhed, saa er det mig saa meget tryggere Opmuntring, som jeg tilforn har glædet mig ved en blid Bedømmelse og har hele mit Liv igennem modtaget utallige Beviser paa megen Velvillie og Godhed.

Frydendal, den 20. November 1795.

Hansen.

V. A. Hansen havde den 30. August 1771 — et Aars Tid efter, at han havde overtaget Godset Frydendal — giftet sig med den 19-aarige Elisabeth G'raah fra Skamstrup, og da hun døde den 7. Maj 1786, giftede han sig Aaret efter med hendes ældre Søster Inger Charlotte Graah, som kom til at overleve sin Mand i 22 Aar. Begge Gange stod Bryllup'et i Skamstrup, hvor Brudens Forældre havde deres Hjem. Og den 20. Maj 1796 døde Hansen i sit Hjem paa Frydendal, kun 52 Aar gl., midt i sit Arbejde med at faa alt i en god Gænge rundt om paa Godset.

En Broder til de to Hustruer, Peder Hersleb Graah, skrev ved sin Svogers Dødsfald følgende¹⁾, da han nøje havde kendt Hansen og været optaget af hans Arbejde:

»Sig os, ædle Fædrelandsven! som har gennemrejst eller herefter gennemrejser denne af Naturen skønne, men ved den afdødes Virksomhed og Godhed forskønnede Egn; sig hvad du har følt eller føler. Lad da, hvo der vil, mod bedre Vidende, skumle over det knap fuldførte Værk — ja mod bedre Vidende — thi hvem ved ikke, at der skal Tid til, inden de udskiftede Jordlodder kan bramme med Sæd, som de med Tiendestraaet fedede Hovmarker — kun nogle Aar — og nogle Aars billig Medfart med den svage Udflytter, da skal hine Skumlere, skønt ugerne, nødes til at tilstaa, at Manden var hæderværdig, som skabte Flid og Munterhed og Velstand i sin Egn«.

Og henvendt til sin Søster, Fru Inger Charlotte Hansen paa Frydendal, skriver P. H. Graah: »Til den afdødes

1) i „Minerva“ 1796.

Hæder — men ogsaa til Hæder for dig, ædle Søster! være det sagt, offentlig sagt: Frydendals Bønder er udskiftet hoverifrie og gældfrie! Din Vens Skygge svæver over dig, fordi du hædrede hans Aske ved at fuldføre, hvad kun Døden hindrede ham i at udføre. Hans Venner blev dine Venner, de bliver det fremdeles. Da skal din Løn blive som hans: Velsignelse og Hæder i dit Liv! Velsignelse og Hæder i din Grav!«

Og Udgiveren af »Minerva« i København tilføjede, at det ogsaa var ham kært at nævne lidt om, hvorledes den ædle Mands værdige Ægtefælle vandrer i hans Fjed, og med Hustruens Trofasthed og Borgerindens patriotiske Opofrelse efterkommer, hvad der af hendes Mands Optegnelser er fundet frem, som har været hans Hensigt at gennemføre. Saaledes har hun atter tilbudt Bønderne Hoverifrihed mod en Afgift, som ikke, medens de nuværende Godsbesiddere leve, skal forhøjes, og har hun tillige lovet dem, som stod i Restance, naar de antager dette Tilbud, ikke at affordre dem nogen Restance ældre end 1. Januar indeværende Aar, hvilket Tilbud nogle og halvtred-sindstyve Bønder har indgaaet, og har hun med dem indgaaet en skriftlig og lovformelig Forening. Skønnere Minde kunde hun ikke rejse sin afdøde Mand. Bedre kunde hun ikke vise sig værdig til at have været hans Hustru end ved saaledes at fremme et Gods, han bortreves fra.

To Aar senere — i 1798 — blev der paa Kragholmen, tæt op til Frydendalsgaarden, rejst en Mindestøtte for den afdøde V. A. Hansen. Og paa dette Mindesmærke blev følgende Indskrift sat:

Bondevennen Vilhelm August Hansen,
som byggede og plantede for Frydendals Bønder,
som tænkte, talede og skrev for Danmarks
Bønder, sattes dette Minde af hans efterladte
Enke, Inger Charlotte Graah. Aar 1798.

Hisset skulde vi atter samles
uadskilleligen, o Haab, o Trøst!

(Dette Mindesmærke blev for snart 30 Aar siden fornyet, da det gamle Mindesmærke trængte til at repareres og Indskriften næsten var ulæselig. Fru Kammerherreinde Treschow lod da et nyt Mindesmærke sætte op foran det gamle. Det ny Mindesmærke er en høj Granitsten med Forsiringer og samme Indskrift som paa det gamle Mindesmærke).

III.

Odsherred,

det gamle Krongods, regnedes for ved Stavnsbaandets Løsning 1788 at være et rent Bondeland, hvor Bønderne sad og havde det langt friere end i nogen anden Egn af det nuværende Holbæk Amt. Interessant er det at læse en Ansøgning af disse Bønder i 1734, stilet til selve Kongen¹⁾, hvor de blot beder om Fritagelse for at levere til Kalundborg Amtstue det aarlige Landgilde, Kornvarer og andet, de var pligtige til at yde Kronen; Ansøgerne erklærer, at de bliver »rent øde«, hvis de skal vedblive at have disse Køreture til Kalundborg; men hvis de maa levere deres Ydelser i Nykøbing, til den kongelige Forvalter for Krongodset i Odsherred, Niels Bang, saa kan de ende Rejsen paa een Dag uden videre Besvær, medens en Tur til Kalundborg frem og tilbage vil tage 2 a 3 Dage og give Anledning til flere Udgifter med Rus og andet Fylderi. Og Niels Bang er de glade ved at staa overfor; han foruretter dem ikke med Hensyn til Tøndemaalet; de bliver straks ekspederet af ham, og hverken han eller hans Folk afpresser dem noget for at levere Kvittring for Leverancen, de er kommen med. En Ting havde de endnu at bønfalde Kongen om, og det var denne: de vilde bede om at maatte betale deres Afgifter med Penge, naar dette passede, alt efter Taksten: Rug 8 Mark, Byg 6 Mark, Havre 4 Mark, alt pr. Td.; »thi vi kan somme Aar bedre komme Korn afsted og somme Aar bedre Penge«. Saaledes ud-

1) Ansøgningen findes i Rigsarkivet i København.

trykte disse Ansøgere sig for over 200 Aar siden. Andragendet var underskrevet af 3 a 4 Bønder fra hvert Sogn i Odsherred og havde til Følge, at de fik Lov at levere deres Landgilde hvert Aar herefter i Nykøbing.

Paa Kronens Gods i Odsherred var der intet Hoverarbejde. Godset omfattede de 8 Sogne: Odden, Rørvig, Højby, Asmindrup, Vig, Egebjerg, Grevinge og Asnæs med tilsammen mindst 30,000 Td. Land og ca. 3000 Td. Hartkorn. I Frederik V's Tid (1746—1766) som Konge var der Tale om at sælge Godset, da Statskassen trængte til Penge. Meget andet Krongods omkring i Landet blev i disse Aar solgt paa denne Maade, hvor Masser af Fæstegaarde blev købt af Folk, der havde Penge, og af dette købte Krongods blev der ofte oprettet nye Herregaarde. I August 1757, da det var Odsherreds Tur at blive solgt, greb Statens Generalprokurør, Henrik Stampe, der var en varm og trofast Talsmand for Bondestanden, ind her og foreslog, at Odsherreds Bønder skulde som Fæstere tilbydes disse Gaarde som Selvejendom, men ved den offentlige Auktion var der ikke en eneste af Odsherreds 500 Bønder, der turde byde paa sin Fæstegaard, da Regeringen stillede den Betingelse over for Køberen, at Købesummen skulde betales straks. Senere blev Odsherred atter stillet til Auktion, uden at nogen Herremand gav Bud paa dette frie Bøndergods. Og dette var jo et stort Held for de 500 Fæstebønder.

Saa i 1784, da den unge 16-aarige Kronprins Frederik blev konfirmeret, bestemte en kgl. Resolution, at Kronprinsen i Konfirmationsgave skulde tilbydes Odsherreds Krongods, men da Kronprinsen nogle Dage senere som Medlem af Statsraadet gav Afkald paa denne store Gave, blev Odsherreds Bønder ved at være Kronens Fæstebønder, hvor deres Stilling foreløbig var den samme som før.

Men snart mærkedes ogsaa her Regeringens Forsøg med en Bondefrigørelse. Den 9. November 1785 kom der en Resolution, der paa Kongens Vegne tilbød, at »de ods-

herredske Bønder skulle som Følge af de paa Godset anvendte Bekostninger og en bedre Jorddyrkning forskaffes Frihed og Ejendom. Udkastet til disse Bønders Arvefæsteskeder var approberet, og selve Arvefæsteafgifterne blev bestemt ved en ny kgl. Resolution af 9. Maj 1792. Nu kunde Odsherreds Bønder blive Selvejere. Atter havde de faaet et saadant Tilbud af Kronen; men atter betænkte de sig, da de saa Betingelserne for at blive Arvefæstere efter den sidste kgl. Resolution af 1792. De ældre Fæstere havde under disse Forhold ikke Mod til at blive Arvefæstere, hvorved deres aarlige Afgifter ofte vilde blive fordoblet, uden at de efter deres Mening vandt noget egentligt Gode. Stavnsbaandet var jo løst. Friheden fik de efterhaanden til at kunne rejse hen, hvor de vilde. Saaledes tænkte de unge Fæstere, og naar de ældre Fæstere advarede imod at blive Arvefæstere, var der ingen Anbefalinger, der bød sig til her. Den lille Landbokommissions 5 Medlemmer, der virkede saa fortræffeligt for Selvejendoms Fremme i Nordsjælland i de samme Aar, vilde sikkert i Odsherred have kunnet paavirke mange Fæstebønder til at blive Selvejere, men nu kom de der ikke, da den Opgave ikke var stillet til dem. Og som Fæstere havde Odsherreds Bønder jo i en lang Aarrække haft særdeles gode kgl. Forvaltere som Niels Bang, Egebjerggaard, F. V. Trojel til Anneberggaard o. fl. Under disse menneskekærlige Bestyrere af Statens Gods i Odsherred var det Aar efter Aar saaledes, at Fæstebondens Gaard, imod en meget ringe Indfæstning, gik over til den af hans Børn, han ønskede at overdrage den til, og da han paa denne Maade allerede havde den Dispositionsret over Gaarden, han kunde ønske sig, fandt han ingen Grund til at blive Arvefæster, hvorved han uden Nytte bebyrdede sig med højere Afgifter. Saaledes saa de ældre Fæstere paa Sagen. Og de yngre Fæstere synes at mangle Eksemplet fra de ældre og mere erfarne Mænd for at tage imod Arvefæstet og blive Selvejer. Saaledes gik det da til, at

ingen af Odsherreds Fæstebønder i den heldige, opadgaaende Periode fra 1792 til 1807 var tilbøjelig til at ansøge Regeringen om Arvefæste i denne store Bondefrigørelsestid, som det var for det danske Folk. Først i 1807 meldte 8 forskellige Gaardfæstere paa Godset sig med deres Ansøgning og blev Arvefæstere. Og festligt er det endnu at læse et saadant Arvefæsteskode fra de Dage udstedt i Kongens Navn den 11. Maj 1807 som et Frihedsbrev til en Bonde, hvorfor et saadant anføres her fra de Dage:

Vi Christian den Syvende, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge o. s. v.

gør vitterligt:

at vi af særdeles Kongelig Naade herved ganske og aldeles skøder og afhænder fra os til den hæderlige Bondemand Lars Nielsen og hans Arvinger den i Odsherred beliggende og hidindtil af ham i Fæste havde Gaard i Asnæs Sogn, Asnæs By, „Næssegaard“ kaldet, af Hartkorn 7 Td., 3 Skp., 2 Fdk., $\frac{3}{4}$ Album med al dens Tiliggende efter den skete Udskiftning og Jorddeling samt efter det hermed følgende Copi Carte, som udviser alle Gaardens Jorder og er overensstemmende med den for Odsherred indrettede og i det kgl. Rentekammer værende Grænse Protokol, alt til evindelig Arv og Ejendom for bemeldte Lars Nielsen samt hans Arvinger og Efterkommere.

Landgilde og Hoveripenge aarlig at yde er 4 Td., 6 Skp. af de 3 Sædarter: Rug, Byg og Havre + 64 Skilling aarlig at betale i 3 Terminer hvert Aar, nemlig med $\frac{1}{3}$ 11. Marts, $\frac{1}{3}$ 11. Oktober og $\frac{1}{3}$ 11. December.

Saaledes er Ordlyden af et af de første Arvefæsteskoeder; men kun 8 af Odsherreds mange Fæstebønder meldte sig i 1807; og samme Aar begyndte de slemme Krigsaar og den dermed forbundne Usikkerhed og Omvæltning i Pengevæsenet, der forarsagede, at ikke flere Fæstere i Odsherred fulgte det gode Eksempel, som de 8 havde givet. Og fra 1813 sank Bøndernes Kaar i Odsherred betydeligt, mest som en Følge af, at det var alle de ny Fæstere paa-

lagt at betale deres høje Afgifter efter Middelpris af 10 Aars Kapitelstakst, hvorved Afgifterne paa Grund af de foregaaende Aars høje og derefter følgende lavere Sædpriser blev utaaelige. I denne Periode steg Restancerne fra Odsherreds Fæstegods, og det blev anset for umuligt for Fæsterne at udrede de høje Afgifter. Man greb derfor til den rigtige Forholdsregel at forandre den Bestemmelse, der var gjort om Afgifternes Beregning efter Gennemsnit af 10 Aars Kapitelstakst saaledes, at Afgifterne blev opkrævet efter det Aars Kapitelstakst, for hvilke de svaredes. Og Rentekamret gik endnu videre; ved en kongelig Resolution af 6. O k t o b e r 1 8 1 9 blev Afgifterne for Odsherreds Fæstegaardmænd indtil videre nedsat til samme Størrelse, som var gældende for Arvefæstere fra Frederiksborg Amt, saa den paa denne Maade nedsatte Afgift for flere Fæstere i Odsherred var lavere end de gamle Afgifter før 1792, og et Tidsrum af over 20 Aar forløb, uden at nogen Fæster i Odsherred blev afkrævet de højere Afgifter, han efter sit Fæstebrev skulde svare, og hvori han kun indtil videre — paa Grund af Tiderne — var forundt Moderation. Ikke saa underligt, at Fæstebønderne i Odsherred følte sig forvissset om, at de ingensinde, saa længe de var Kongens Fæstere, vilde komme til at føle sig utrygge. Saaledes gik Tiden til henimod 1840, da Selvejer- og Arvefæstespørgsmaalet vaagnede op igen iblandt Odsherreds Fæstegaardmænd. Den daværende Godsforvalter i Odsherred havde da allerede i en Række Aar advaret sine Fæstebønder imod at blive Selvejere, ja endog nægtet enkelte Ansøgere, der begærede Arvefæste paa deres Gaarde. Og da der saa ved den ny Konges — Christian d. 8.s — Tiltrædelse i 1839 kom til at gaa Rygter om, at Kongen vilde sælge Odsherred med dets mange Fæstegaarde, muligvis til en større Godsejer uden Forpligtelser til at lade Odsherreds Fæstegaarde blive Arvefæstegaarde, kunde det ikke andet end vække et vist Røre iblandt Odsherreds Bønder. De saa tilmed, hvordan deres

nære Naboer mod Syd, Alkestrups og Egemarkes Bønder blive bortsolgt med Godset, de hørte til, uagtet de havde anstrengt sig meget for at blive Selvejere. Noget lignende kunde maaske hælde Odsherreds Fæstebønder, der hidtil havde følt sig saa faste i denne Stilling. Hvis Kongen nu solgte Odsherred? Der blev sagt, at der var gjort flere store Bud paa dette Gods. En Mand skulde 1840 have budt $\frac{1}{2}$ Mill. Rd. for dette Gods, men kunde han slippe fri for Arvefæste, vilde han give 1 Mill. Rd. Og nu blev der talt meget i Odsherred om det rigtige i at søge Arvefæste efter det kongelige Tilbud, de havde modtaget derom for 50 Aar siden, i 1792. Nogle af de indflydelsesrigeste Mænd gjorde Begyndelsen ved at ansøge Rentekamret om Arvefæste; andre fulgte deres Eksempel, og i et Tidsrum af 2 Aar (1839—41) skal henimod 30 Gaardfæstere, hvoriblandt en hel Bys, have søgt om Arvefæste. Men nej — Arvefæstet blev dem nægtet, uagtet Kongens Villie derom saa udtrykkelig var udtalt i de tidligere Resolutioner siden 1785. Hensigten med Arvefæstets Indførelse i Odsherred var jo at virke for »Frihed og Ejendoms Ud bredelse«. Nu var der endelig ved 1840 vaagnet en Bevægelse for dette i Odsherred. Mange Fæstere vilde da have fulgt de 30 Gaardfæsteres Skridt med deres Ansøgning, hvis disse var blevet bevilget.

Landsbyernes Udskiftning i Odsherred var i sin Tid udført paa saa fortrinlig en Maade, at Udskiftningen her ansaas for den bedste i Danmark paa Grund af Loddernes regulære Figur. Det var Baron C. M. H. Løvenskjold, der ledede dette vidtløftige Arbejde. Han var tillige Amtmand for hele det nuværende Holbæk Amt, og da de første 8 Arvefæsteskoeder til Odsherredsbønder i 1807 havde faaet kongelig Bevilling, uddelte Amtmand Løvenskjold egenhændigt disse Skøder til vedkommende Bønder, stærkt interesseret som han var i den hele Bondefrigørelse.

Odsherreds Fæstegaarde blev ikke solgt til nogen Herremand. Det blev Bønderne, der som Fæstere endelig

fik et nyt kongeligt Tilbud om at købe dem. Dette Budskab fremkom fra Kong Christian d. 8. ved en Resolution af 1. Juli 1846, hvor der fastsattes de Regler for Bortarvefæstningen af Fæstegaardene paa de kongelige Domæner (hvortil Odsherred jo hørte), at samtlige disse Gaarde skulde bortarvefæstes, i alt Fald ved indtrædende Fæsteledighed, og at $\frac{2}{3}$ af Gaardens Salgsværdi i Handel og Vandel skulde udredes i Købesum efter visse Regler, der nærmere var formuleret.

Dette Budskab vakte Glæde i frisindede Kredse saavel i Land som i Købstad. Bondebevægelsen var jo i de Dage i stærk Vækst rundt om paa Sjælland, men særlig i Holbæk Amt. Og i det nationalliberale Dagblad »Fædrelandet« hvis Redaktør var Carl Ploug, blev den kongelige Resolution af 1. Juli 1846 hilst med Glæde og varm anbefaling i en Spidsartikel fra Fredagen den 17. Juli, hvor det hedder:

»Det er det bernstorffske Ministeriums Reformbane, som atter er betraadt. Ved slige Kendsgerninger er det, at en Regering aabenbarer sit Sindelag. Ikke de højtideligste Forsikringer om de største Herligheder opvejer en saadan Gerning.« — — »Vi har ogsaa opmuntret Regeringen til at give Eksemplet om Domænerne; thi det var jo ikke at vente, at de private Jorddrotter skulle gaa ind paa en Anskuelse af Fæsteforholdene, som Statsstyrerne som Jorddrotter ikke hyldede. Nu er dette Eksempel givet, det er et vigtigt Skridt, hvorfor vi antage, at alle gode Fædrelandsvenner bør være taknemmelige.« — »Det kan naturligvis ikke fejle, at der vil indkomme Forslag til en endelig Løsning af Fæsteforholdet ogsaa paa de private Godser.«

Og i Henhold til den anførte Resolution af 1. Juli 1846 og den i 1851 vedtagne Lov af Rigsdagen om Selvejendoms Indførelse paa Statens Godser blev efterhaanden Fæstegaardene i Odsherred Selvejendoms hjem i Overensstemmelse med de Idealer, der var fremsat af Bonde-

frigørelsens Mænd for saa mange Aar siden og nu sidst paa Rigsdagen saa varmt anbefalet af Bondevenneselskabets Formand, Folketingsmand Balthazar Christensen.¹⁾

IV.

Oluf Lundt Bang.

Denne Mand, der var barnefødt i Odsherred og 1786 blev Medlem af »Den store Landbokommission«, hvor hans radikale Planer om Bondestandens Frigørelse vakte megen Opsigt, maa ogsaa i nærværende Afhandling nævnes blandt dem, der hørende til Holbæk Amt var med til — ved Lejlighed — at yde sit til, at Frigørelsesarbejdet kom godt i Gang i hans Fødeamt.

Han var født i Ulkerup By, Egebjerg Sogn i Odsherred 1731 som Søn af den i Odsherred velkendte Forvalter over de kongelige Godser i dette Herred, Kammerraad N i e l s C h r. B a n g (1697—1760), der til sidst boede paa Egebjerggaarden²⁾. Den unge Oluf L. Bang blev 16 Aar gl. Student fra Frederiksborg Latinskole, tog 1750 Eksamen som theologisk Kandidat og 1758 som juridisk Kandidat. 9 Aar senere, i 1772, blev han beordret til i Skilsmisprocessen imellem Kong Christian d. 7. og Dronning Caroline Mathilde at føre Sagen for Kongen og desuden at paatage sig Forsvaret for Enevold Brandt, der havde været Struensees Ven og Medhjælper. Og nu steg han Aar efter Aar højere med Hensyn til at faa høje Stillinger og Titler. 1783 blev han Konferensraad, 1784 Generalprokurator som Afløser for den meget bekendte og højtagnede Henrik Stampe, en af vort Lands største Retskyndige.

Denne betydelige Jurist, som O. L. Bang var bekendt for at være, var tillige stærkt interesseret i Landboforholdenes Udvikling. Han havde jo ogsaa i sin Hjemegn Odsherred haft Lejlighed til under sin Faders Vejledning

¹⁾ Efter Rigsdagstidende 1850—51.

²⁾ Fra 1728 til sin Død var N. C. Bang Forvalter i Odsherred. En Datter af ham, Katrine Marie Bang, blev Moder til Salmedigteren Grundtvig. (Se F. Rønning: „Grundtvigslægtens Historie“.)

.

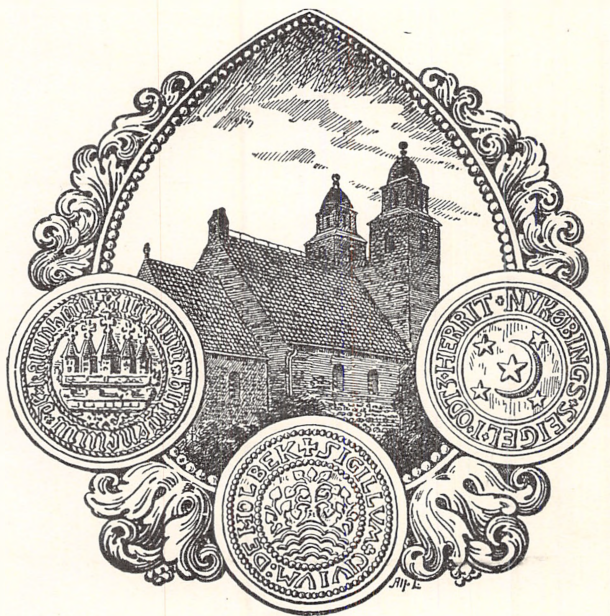
FRA HOLBÆK AMT

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT



(VII BIND XXXIV—XXXV—XXXVI AARG.)

1930—31—32

HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

1938

INDHOLD

1930 (XXXIV Aargang).	Side
Fh. Købmand i Kalundborg Ole Lund : En 18 Maaneders Rejse med Sejlskib for 70 Aar siden (fortsat fra Aarbogen i Fjor)	1
Højskoleforstander Povl Hansen : Lammefjordens Inddæmning og Tørlægning, Opdyrkning og Bebyggelse	113
Højskolelærer Jens Peter Jensen : Svinningekredsens Historie 1866—1918	205
Museumsinspektør mag art. Hugo Matthiessen : En middelalderlig Kapeltomt i Holbæk	232
Levende Billeder i Kulturhistoriens Tjeneste af Museumsinspektør Kai C. Uldall	237
 1931 (XXXV Aargang).	
Forstander Jens Nylev , Ubby: Historisk Samfund	5
Kommunelærer Albert Thomsen , Holbæk: Historisk Samfunds Virksomhed i de første 25 Aar 1906—31, en Oversigt	11
Redaktør Bent Rasmussen , Tranebjerg: Af Kyholms Saga. Fra Krigstiden 1801—15 og Karantænetiden 1831—39	33
Sognepræst emer. G. Knudsen , Nykøbing S.: Om Sandflugten i Rørvig Sogn	67
Christian Olsen , Torpelund: Gamle Ole Petersen fortæller; om Sæd og Skik i gammel Tid	77
Maler P. K. Andersen : Asmindrup Kirke	94
Arkivar, Dr. phil. Holger Hjelholt : Kalundborg Bys Grundtakst 1791	101
Lars Andersen , Høve: Sognefoged Søren Sørensen i Sørslev	113
Albert Thomsen : Bøndernes Fornavne for 200 Aar siden	116
 1932 (XXXVI Aargang)	
Cand mag. Inger Margrethe Boberg : Sagn og Overlevering om Samsøs Høje og Bakker	5
Kontorchef H. G. Olrik : Ludvig Holbergs sidste Skovrejse	42

Kristine Mortensen , Ubby: Et Livsløb i trange Kaar fortalt af „Gamle Ane“, nedskrevet af K. Mortensen og Karoline Graves, ved Fanny Fang	54
Havearkitekt Johs. Tholle : Lerchenborg Have	78
Højskolelærer Jens Peter Jensen , Høng: Svinninge-Kredsens Historie 1866—1918	94
Kommunelærer Albert Thomsen : Landsbyliv paa Hjembæk-Eggen i ældre Tid. Efter Meddelelser af Anne Katherine Pedersen	121
Pastor emer. Erh. Quistgaard , København: Et brudt Ægteskabsløfte	137
Albert Thomsen : Stamtavle, Anetavle og Slægtsbog. En Vejledning	145
Højskoleforstander Povl Hansen , Vallekilde: Hvordan „Tinghøj“ og „Barnet“ blev reddet	159
Hans Laur. Hansen : Fra de fattige Aar efter Englænderkrigen	171
Erh. Quistgaard : Præster og Degne i Tudse Herred i det 16. og 17. Aarhundrede	174
Sven Lunn : En Vise fra 1848	177
Karen Rasmussen : Et Husmandsbrug i 1870'erne	178
J. S. Møller : Karoline Graves	181



REGISTER

OVER

STEDNAVNE OG PERSONNAVNE

Udarbejdet af **Dan Lund**.

B efter Tallet betegner, at der paa den paagældende Side findes en Illustration af Stedet eller Personen; N, at Navnet findes i en Note, og *, at en udførlig Omtale finder Sted.

I Registret er ikke medtaget Navne i Boganmeldelser og Foreningsmeddelelser:

1930 Side 240 til 246.

1931 — 15—29 og 118—122.

1932 — 186—205, samt de i

1931 — 115—117 nævnte Fornavne.

I. Stednavne.

- | | | |
|--|---------------------------------------|--------------------------------------|
| Aamosen. 1932. 161. | Baanbjerg. 1932. 19. | Bjerræsø. 1930. 113. 115. 1932. 159. |
| Aavang. 1930. 202. | Baanhøv. 1932. 19. | Blaagaard. 1932. 84. |
| Abbetved Overdrev. 1932. 145. | Bakkendrup. 1932. 69. | Blafferholm. 1932. 24. |
| Aggersvold. 1932. 130. 131. | Ballen. 1931. 42. 1932. 19. | Blakensee. 1931. 60. |
| Algstrup. 1931. 77. | Ballebjerg Mejeri. 1932. 10. | Bluffet. 1930. 45. 47. 48. 64. 65. |
| Algoa Bay. 1930. 12. 24. 38. 39. | Barnehøj. 1932. 19. | 67. 72. |
| 49. 50. 75. | Barnet. 1932. 165. B. 165—170. | Bornholm. 1931. 7. 1932. 15. |
| Alleshave. 1931. 89 til 91. | Bavnehøj. 1932. 19. 160. 168. | Borre, Møn. 1932. 21. |
| Allindelille. 1932. 44. | Bavnehøj, Ejers. 1932. 19. | Borrebjerg, Samsø. 1932. 39. |
| Alstrup. 1932. 12. 36. | Bentzonslund. 1931. 113. | Brattingborg. 1931. 33. 37. 65. |
| Angantyrns Høj (Sal). 1932. 8. | Beria. 1930. 48. 61. | 1932. 9. 11. 16. 18. 21. 24. |
| 10. B. 25. | Berlin. 1930. 166. | Bregnebjerg. 1932. 19. |
| Armhoved. 1932. 19. 36. | Besser. 1931. 37. 39. 42. 43. 44. 46. | Bregninge. 1930. 218. 219. 230. |
| Arnakke. 1932. 130. | 1932. 12. 14. 15. 18. 21. 23. 32. | 1931. 89. 92. 1932. 100. 102. 104. |
| Askov Højskole. 1931. 6. | til 36. | 109. 112. 115. 117. |
| Asminderupgaarden. 1930. 122. | Birds Island. 1930. 39. | Brendbjerg. 1932. 35. |
| Asminderup. 1931. 94 til 100. | Birkendegaard. 1932. 86. | Brorup. 1932. 45. |
| Asnæs By. 1930. 143. 178. 200. | Bisgaard. 1932. 10. 25. 26. 28. | Brunbakken. 1931. 91. |
| 1932. 111. | 32. 36. | Brunbjerg. 1932. 160. 168. |
| Asnæs Borgruin. 1831. 7. | Bishøj. 1932. 25. 28. 29. 30. 37. | Brundby. 1931. 43. 57. |
| Audebo. 1930. 124 til 126. 133. | Bismarkshøj. 1932. 23. | 1932. 16 til 20. |
| 141. 149. 150. 169. 174. B. 177. | Bispegaarden. 1932. 28. | Buffalo, Flod. 1930. 44. |
| Aversi. 1932. 139. 142. 144. | Bissemark. 1932. 23. | Burbjerg. 1932. 37 til 39. |
| Avnsø. 1930. 218. 219. 230. 1932. 100. | Bjergsted. 1930. 208. 218. 219. 230. | Buskman, Flod. 1930. 40. |
| 102. 104. 109. 112. 115. 117. | 1932. 100. 102. 104. 109. 112. | Bys-Ende (Bjes-ænd). 1932. 37. |
| Azorerne. 1930. 105. | 115. 117. | Bækagerhøj. 1932. 11. 16. |

- Bækagersten. 1932. 16. 17.
 Ræks Kro. 1932. 172.
 Bøgebjerg. 1931. 56. 1932. 32. 34.
 Bøgebjerggaard. 1931. 82. 85.
- Cape, se Kap.
- Charlottenborg. 1932. 86.
 Christiansø. 1931. 47.
 Corvo. 1930. 105.
- Dansebjerg. 1932. 11. 17.
 Daurup. 1931. 87.
 Davbjerg Daas. 1932. 39.
 Delhoved. 1931. 77.
 Didriks Bakke. 1931. 84.
 Doktorhøjen. 1932. 32. 34.
 Draget. 1930. 125.
 Dragsholm. 1930. 115. 119. 120.
 167. 188. 1931. 115. 161.
 Dragsholm Birk. 1930. 159. 164.
 168.
 Dragsmølle. 1930. 115.
 Durban, Afrika. 1930. 47. 48. 52.
 55. 61.
 Dybesø. 1931. 67. 75. 76.
 Dyrbjerg. 1932. 26.
 Dyret. 1932. 25. 26. 27.
 Dønnergaard. 1932. 100.
- East London, Afrika. 1930. 44.
- Ebberup. 1932. 100.
 Egemark. 1930. 122.
 Ellebjerg. 1932. 21.
 Ellekrattet. 1932. 21.
 Elverhøj. 1932. 15.
 Elmhøje. 1932. 22.
 Elmshøj. 1932. 22.
 England. 1930. 192.
 Eskerbjerg. 1931. 77. 80. 81. 84.
 86. 89. 91. 92. 1932. 98.
 Eskerbjerg Enghave. 1931. 80.
 Eskildstrup. 1932. 53.
 Espenshøj. 1932. 31. 32.
- Faarevejle. 1930. 115. 116. B. 176.
 178. 180. 199. 200.
 Faarevejle Højskole. 1930. 179. B.
 180.
 Fakse. 1932. 44.
 Falmouth. 1930. 105. 106. 108.
 Falster. 1930. 129.
 Faurbogaard. 1931. 85.
 Firehøjen. 1931. 84.
 Flintholm. 1930. 120. 180.
 Flyndersø. 1931. 75.
 Fogsbakke. 1932. 32.
 Fornes. 1930. 110.
 Francis Bay. 1930. 41.
 Fredericia. 1930. 109.
 Frederiksborg Amt. 1931. 7.
 Frederikssund. 1932. 144.
 Frihedslund. 1932. 72. 74.
 Frue Kloster, Roskilde. 1931.
 63. 69.
 Frydendal. 1930. 218. 219. 230.
 1932. 100. 102. 104. 109. 112.
 115. 117. 137 til 144.
 Fuglsang. 1931. 77.
 Fusbakke. 1932. 18.
 Føllenslev. 1930. 218. 219. 230.
 1931. 77. 84. 88. 90. 91. 1932. 100.
 102. 104. 109. 112. 115. 117.
- Førslev. 1932. 44.
- Galagre. 1932. 21.
 Galgeagre. 1932. 21.
 Gedsted. 1931. 95.
 Gislinge. 1930. 115. 125. 180. 218.
 219 til 231. 1932. 99. 102. 104.
 109. 112. 115. 117.
 Gisselfeldt. 1931. 39.
 Grandhøj. 1932. 20.
 Granløse, Lille. 1930. 235.
 Grevinge. 1931. 114.
 Gryde Mølle. 1932. 101.
 Grønnegade, Gaard. 1931. 91. 92.
 Gudmanstrup. 1932. 121.
 Gundestrup. 1930. 113. 122. 124.
 125. 133. 142. 164. 176. 177.
 Gyldensteen. 1932. 85.
 Gørlev. 1932. 68. 78.
- Haardmark. 1932. 16. 19. 22. 23.
 Haarlemmerhavet. 1930. 118.
 Hagenskov. 1931. 70.
 Hagesholm. 1930. 115. 175. 180.
 195.
 Hagedsted. 1930. 218. 219. 230.
 1932. 99. 102. 104. 109. 112. 115.
 117. 144.
 Halleby Aa. 1931. 84 N.
 1932. 182.
 Halleby Ore. 1932. 181.
 Hallenslev. 1932. 68.
 Hamborg. 1930. 128. 129. 155.
 157. 203.
 Hammershus. 1932. 44.
 Harediget. 1931. 42. 44. 45.
 Havnsø. 1931. 77. 84. 91.
 Heidelberg. 1931. 44.
 Helsingør. 1931. 35. 64.
 Herlufsholm. 1932. 50.
 Hespelhøj. 1932. 31.
 Himmerigsgaarden. 1931. 85.
 Hindsholm Højskole. 1930. 221.
 Hjalmarsgaard. 1932. 10.
 Hjembæk. 1930. 218. 219. 230.
 1932. 99. 102. 104. 109. 112. 115.
 117. 122 til 136.
 Hjembæk Kilde. 1832. 136.
 Hjembæk Kildemarked. 1932.
 134. 135.
 Hjembæk Kirkegaard. 1932. 132.
 Holbæk Amt. 1930. 118.
 1931. 7. 12. 115.
 Holbæk Banen. 1932. 11.
 Holbæk Byting. 1932. 144.
 Holbæk Capel Aas. 1930. 235.
 Holbæk Capel Ager. 1930. 235.
 Holbæk Capel Stykker. 1930. 235.
 Holbæk Grundtakst. 1931. 110.
 Holbæk Kapelruin. 1930. 232.
 236. 233 B.
 Holbæk Museum. 1930. 204. 232.
 235.
 Holbæk Nørrevang. 1930. 232.
 Holbæk Raadhus. 1931. 8. 11. 12.
 Holbæk Roskildevej. 1930. 232.
 Holbæk Smaa og Store Kap-
 pelagre. 1930. 235.
 Holland. 1930. 118. 176.
 Holløse Mølle. 1930. 173.
- Holmstrup. 1930. 218. 219. 230.
 1931. 113. 192. 100. 102. 104.
 109. 112. 115. 117.
 Holsten. 1930. 129.
 Hornshøj. 1932. 36.
 Høed. 1932. 131.
 Højbjerg. 1932. 44.
 Højby. 1931. 75.
 Højsand (høje Sande). 1931. 67.
 Hørby. 1930. 218. 219. 230.
 1932. 99. 102. 104. 109. 112.
 115. 117.
 Hørby Førgeskro. 1932. 98.
 Hørve. 1930. 116. 117 B. 175. 178.
 1932. 111. 159. 160.
- Inderøen. 1930. 120.
 Ingeborghøj. 1932. 10.
 Ingersholm. 1930. 182 B. 183.
 Issefjorden. 1930. 140. 160. 194.
 199. 1931. 67.
- Jamestown. 1930. 83. 85.
 Janeshøj (Jannishøj). 1932. 11.
 15. 16.
 Janviges Høj. 1932. 16.
 Jordløse. 1930. 218. 219. 230.
 1932. 78. 100. 102. 104. 109. 112.
 115. 117. 172.
- Kallemigstandse. 1931. 84 N.
 Kalundborg. 1930. 109. 1931. 9.
 11. 12. 13. 28. 34. 40. 101 til
 112. 1932. 73. 173.
 Kalundborg Banen. 1932. 111.
 Kalundborg Dagblad. 1932. 182.
 Kalundborg Fjord. 1932. 79.
 Kalundborg Kirke. 1931. 13. 105.
 Kalundborg Kordilgade. 1931.
 111. 112.
 Kalundborg Lindegaarden. 1931.
 13. 14.
 Kalundborg Museum. 1931. 14.
 1932. 182. 184.
 Kalundborg Møllebakke. 1931. 13.
 Kalundborg Nyvang. 1931. 101
 til 112.
 Kalundborg Raadhus. 1931. 8.
 Kalundborg Ruiner. 1931. 14.
 Kalundborg Slot. 1931. 9.
 Kalundborg Slotsgade 1. 1931.
 64.
 Kalundborg Skoler. 1930. 112.
 Kap Aguljas. 1930. 27. 77. 78. 79.
 Kap det gode Haab. 1930. 26.
 75. 79.
 Kap Recif. 1930. 28. 32. 34. 36.
 40.
 Kap Town. 1930. 79.
 Karcenga. 1930. 40.
 Kassemose. 1931. 91.
 Kasurga. 1930. 40.
 Kattegat. 1930. 194. 1931. 75.
 1932. 32.
 Kellekiinte. 1932. 182.
 Kellekiinte Gaarden. 1930. 109.
 Kiemepe-Graven. 1932. 31.
 Kirke-Eskildstrup. 1930. 44.
 Klavelt, Klint. 1930. 19.
 Klejstrupgaard. 1931. 64.
 Kolby. 1931. 44. 1932. 15. 16. 18.
 19. 21. 22 til 25. 26.

- Kongehøjen. 1932. 20. 161.
Kongens Møller. 1932. 182.
Kongsøre Nebbe. 1930. 124.
Korsbøj. 1932. 23.
Korsør Amt. 1932. 44.
Kovi. 1930. 40. 44.
Kringhøj. 1932. 37.
Krogsaarde. 1932. 21. 22. 33.
Kulaas Skov. 1930. 113 B.
1932. 130.
Kulbjerghusene. 1931. 85.
Kundby. 1930. 115. 206. 207. 218.
219. 230. 1932. 42. 51. 53. 53.
99. 102. 104. 109. 112. 115.
117. 131.
Kyholm. 1931. 33 til 66. 49 B.
51 B. 64 B.
Kyholm Bugt. 1931. 34. 35.
Kyholm Sund. 1931. 33. 34.
Kyringe. 1932. 44.
Kænsø. 1931. 53.
København. 1931. 124. 188. 190.
1931. 35.
København Amalienborg. 1932.
86.
København Botanisk Have.
1932. 90.
København Holmens Kirke.
1931. 43.
København Ravnsborg. 1932. 84.
København Rosenborg. 1932. 90.
København Slot. 1931. 70. 71.
København Universitetet. 1932.
42.
Køge. 1932. 122.
Lammefjorden. 1930. 113 til 204.
(Billeder 114. 141. 143. 145. 178.
192. 196.) 1932. 111. 160.
Lammeløkken. 1932. 35.
Lands End. 1930. 107.
Landvandskanalen. 1930. 125. 126.
142. 143. 144. 146. 148. 166. 185.
186. 199.
Langemark. 1931. 43. 46. 48. 60.
1932. 32.
Langøre. 1931. 33. 37. 66 B. 1932.
34. 36.
Lerckenborg. 1931. 90. 1932. 79 til
93. 130. (Billeder 81. 83. 85. 87.
89.)
Lilleøre. 1931. 40. 42. 44. 1932. 34.
Lindholm. 1931. 37. 39.
Lolland. 1930. 129.
Lolland. Nr. og Sdr. Herred.
1932. 174. N.
London. 1930. 189.
Longwood. Hus. 1930. 84.
Lund Domkirke. 1932. 14.
Lunden. 1932. 28.
Lynghuset. 1931. 73.
Lysebakken. 1932. 136.
Maarager. 1932. 95.
Maarup. 1931. 64.
Madesø. 1932. 181.
Malthøj. 1932. 19.
Marke. 1932. 131.
Mellemøen. 1930. 120. 178.
Merløse Sogn. 1930. 232. 235.
Merløse-Tudse Herreder. 1930.
168. 1932. 44. 137.
Moltkes Sygehjem. 1932. 76 til
78.
Mosmandshøj (Mosemandshøj).
1932. 11.
Mosemark. 1932. 11.
Munarvaag. 1932. 7. 8. 11.
Møllehøj. 1932. 13.
Mørke. 1930. 218. 219. 230. 1932.
99. 102. 104. 109. 112. 115. 117.
Mørkøv. 1930. 229. 1932. 96. 98.
107. 111.
Nakke, Nakkeby, Nakke Lyng.
1931. 72. 73. 75. 76.
Nekselø. 1931. 84.
Nekselø Bugt. 1930. 125. 142. 148.
199.
Nordby. 1931. 44. 46. 64. 1932. 14.
20. 21. 28. 33. 35. 36 til 41.
Norge. 1931. 46. 1932. 39.
Nordsamsø (Nordlandet). 1932.
5. 40.
Nr. Jernløse. 1932. 137 til 144.
Nyköbing S. 1930. 177. 1931. 69.
1932. 111. 162.
Nysonnerupgaard. 1930. 222.
1931. 8.
Næstved. 1932. 50.
Nørreherred. 1932. 21.
Nørrevang. 1931. 67.
Odensberg, Odensberg Mark.
1932. 26.
Oder. 1930. 166.
Ods Herred. 1930. 118. 123. 124.
125. 133. 134. 177. 1931. 712.
1932. 128. 159.
Ods Herred Banen. 1932. 110.
111. 160.
Odins Bjerg (Othensberg). 1932.
25. 26.
Ondløse. 1930. 211.
Onsager. 1932. 100.
Onsbjerg. 1931. 33. 43. 1932. 17.
25 til 32. 161.
Onsbjergdyr. 1932. 26.
Onshøjene. 1932. 10.
Oppesundby. 1932. 144.
Ovbjerg. 1932. 13. 22.
Ovestrup. 1931. 114.
Oxemose. 1932. 14.
Peidervejen. 1931. 89.
Permelille. 1932. 23.
Pernambuco. 1930. 90. 91.
Petermarisburg. 1930. 55.
Pillemark. 1931. 58. 1932. 12. 13.
16. 26.
Pinetown. 1930. 52.
Plejerup. 1930. 163. 164.
Point Padron. 1930. 40. 41. 47.
50. 68. 71.
Port Elisabeth. 1930. 25. 28. 30.
38. 76.
Port Natal. 1930. 38. 43 B. 44.
45. 75.
Raabeshøj. 1931. 91.
Randers. 1931. 12.
Ravnsborg. 1932. 84.
Refsnæs. 1932. 17.
Rerslev. 1932. 55. 60. 63. 72.
Ribe. 1931. 6. 12.
Ringbjerg. 1932. 31. 32.
Ringsted. 1931. 82 N. 1932. 44.
162.
Roskilde. 1931. 68. 110. 1932. 105.
Rubjerg Sogn. 1932. 95.
Rumperup. 1931. 84.
Ruds Vedby. 1932. 56. 58. 61. 76.
114.
Rævebakkerne. 1931. 44. 45.
1932. 25.
Røde Hus, Røde Banke. 1932. 20.
Rønnbæksholm. 1932. 50.
Rørvig. 1931. 67 til 76.
Røverstuerne. 1932. 40 B.
Samsø. 1930. 118. 1931. 33. 34. 35.
37. 38. 40. 1932. 5 til 41.
Sandholm Mark. 1932. 34.
Sandby. 1930. 208.
Sankt Helena. 1930. 82. 83. 85. 86.
Sankt Johns Floden. 1930. 43.
44. 75.
Schodshøjen. 1932. 36.
Seattle. 1932. 109.
Sejersø, Sejersøbugten. 1930. 115.
1931. 27.
Selchusdal. 1932. 172. 173.
Selsingaarde. 1932. 6.
Selvig. 1931. 42.
Sibrandsgaarden. 1932. 32.
Siddinge. 1930. 118. 119.
Sildeballe. 1931. 41.
Skaadhøj. 1932. 86 N.
Skagbjerg. 1932. 15.
Skamstrup. 1930. 218. 219. 230.
1932. 100. 102. 104. 109. 112.
115. 117.
Skarritsø. 1932. 97. 181.
Skellebjerg. 1932. 58.
Skelstenen. 1930. 115.
Skidestolen. 1932. 40.
Skovly, Gaard. 1930. 183.
Skovgaard. 1931. 77.
Skottensbjerg (Skattenbjørre).
1932. 36.
Skydestolen. 1932. 40.
Slagelse, Slottensgade. 1932. 47.
Snertinge. 1931. 113.
Svinge. 1932. 44.
Snuderupgaard. 1931. 87.
Sophienhøj. 1932. 173.
Sorø Amt. 1932. 44.
Sorø Amtstiende. 1932. 182.
Spree. 1930. 166.
Staalhage. 1931. 41.
Staalhøj. 1932. 32. 33.
Stareklinte. 1931. 114.
Stavns, Stavnsfjord. 1931. 34. 37.
1932. 19. 31.
Steenhøj, Stiehøj, Stiehøy. 1932.
32. 33.
Stenknøsen. 1932. 36.
Stenslangebanken. 1931. 84.
Steensteen. 1932. 36.
Stenstrup Museum. 1931. 7.
Stettin. 1930. 166.
Stevns. 1932. 15.
Stiftsbjergby. 1930. 218. 219. 230.
1932. 99. 102. 104. 109. 112. 115.
117.
Stokkebjerg. 1931. 86.

Stoldt. 1931. 78. 79.
 Storebælt. 1931. 37.
 Storgaard. 1932. 51.
 Storpen. 1930. 120.
 Strandgaard. 1930. 183.
 Stubberup Enge. 1930. 157. 158.
 169. 182. 184.
 Stubberupholm. 1930. 175. 181.
 183 B.
 Svalmstrup. 1932. 44.
 Svebølle. 1932. 171. 181.
 Svendsbjerg. 1932. 160.
 Svendslettergaard. 1932. 110.
 Svendstrup. 1932. 86.
 Sverige. 1930. 192.
 Svinninge. 1930. 125. 177. 205 til
 231. 1931. 82. 85. 1932. 94 til
 120. 122.
 Svinninge Aa. 1930. 147. 148. 150.
 Svinninge Vejle. 1930. 119. 1932.
 127. 162. 23.
 Søbygaard. 1932. 47.
 Sælvigstenen. 1932. 17.
 Sørslev. 1930. 218. 219. 230. 1931.
 84. 113. 1932. 100. 102. 104. 109.
 112. 115. 117.
 Søby. 1932. 35.
 Søbygaard. 1931. 115.
 Søgaard. 1931. 98.
 Søjholm. 1930. 183. 198.
 Sønderborg. 1932. 86.
 Sønder Jernløse. 1932. 110.
 Sønderlandet. 1932. 5.
 Søndersted Stubmølle. 1931. 28.
 Søndervang. 1931. 69.
 Taagebjerg. 1932. 13.
 Taastrup. 1930. 232. 235.
 Tersløse. 1932. 48.
 Tersløsegaard. 1932. 45.
 Thorup (Torup). 1931. 64. 1932.
 19. 28. 35. 160.
 Thorslunde. 1930. 223.
 Thunø. 1931. 36.
 Tibirke. 1931. 67.
 Tinghus. 1932. 20.

Tinghøj. 1930. 115. 1932. 20.
 159 B. 159 til 165.
 Tissø. 1932. 68. 171. 181.
 Tisvide. 1931. 67.
 Tjørnelunde. 1932. 76. 181.
 Tjørnerønsgaarden. 1932. 121.
 Todbjerg. 1932. 12.
 Toftebjerg. 1932. 13. 19. 21. 25.
 34.
 Tornhøj. 1932. 22.
 Torpe. 1931. 83.
 Torpelund. 1931. 82 N.
 Tostrup. 1932. 44.
 Totterupholm. 1932. 139.
 Tovbjerg. 1932. 11. 12. 13. 14. 17.
 22.
 Tranebjerg. 1931. 33. 57. 65. 1932.
 5. 11 til 21. 34. 35. 161.
 Tranebjerg Kirke. 1932. 14. 40.
 Tranebjerg Museum. 1931. 63. 64.
 Trolldalen. 1931. 84.
 Troldebjerg. 1932. 22.
 Troldehullet. 1932. 37.
 Troldekoneshøj. 1932. 21.
 Trollbacke. 1932. 22.
 Trælbergshøje (Trelbeshøje).
 1932. 32. 35 N. 35.
 Trønninge (Trynninge). 1932. 42.
 44. 46. 47. 50. 52. 53.
 Tudebjerg. 1932. 164. 165.
 Tudse. 1930. 222. 1932. 121. 174.
 Tudse Kro. 1930. 207.
 Tudse Næs. 1930. 123. 124. 133.
 1932. 94.
 Tvehøj. 1932. 34.
 Tyvehøj. 1932. 20. 21.
 Tømmerup. 1932. 111. 112.
 Udby. 1930. 218. 219. 230. 1932.
 99. 102. 104. 109. 112. 115. 117.
 Udby Alderdomshjem. 1932. 182.
 Udde-Sundby. 1932. 144.
 Udreskiftestien (Uddeleskywts
 Stien). 1932. 12.
 Ulkestrup Bakke. 1930. 211.
 Ulstrup. 1932. 68.
 Universitetsgaarden. 1932. 42. 48.

Vadstrupgaard. 1931. 45.
 Vaghøj. 1932. 11.
 Vallebørg. 1932. 164. 165.
 Vallekilde. 1930. 113. 115. 160.
 164.
 Vallekilde Højskole. 1932. 159.
 161.
 Vallekilde Kilde. 1932. 164.
 Vathus. 1932. 39.
 Vedbygaard. 1932. 55.
 Vedby Mark. 1932. 56. 61.
 Veddinge. 1932. 52.
 Vejle. 1931. 8. 12.
 Vejleby. 1930. 147. 1932. 123.
 Vejlen, se Svinninge Vejle.
 Vejrhøj. 1930. 115.
 Vesborg (Vestborg). 1932. 22. 23.
 24.
 Vestergade, Rørvig. 1931. 72.
 Vesterlyngen. 1931. 78.
 Vig. 1932. 111.
 Vintre Møller. 1932. 52.
 Visborg. 1931. 37. 1932. 24.
 Viskinge. 1930. 218. 219. 230. 1932.
 100. 102. 104. 109. 112. 115.
 117. 181.
 Viskinge Kro. 1930. 207.
 Vognerup. 1932. 51. 52.
 Vorbjerg, St. og Ll. 1932. 12. 25.
 30. 31. 34.
 Vorhøj (Wuerhøw). 1932. 11. 12.
 13. 15. 16.
 Vorhøjs Hage. 1932. 11 N.
 Vorriss Hage. 1932. 11.
 Vørslev. 1930. 218. 219. 230. 1932.
 100. 102. 104. 109. 112. 115. 117.
 Zendersøen. 1930. 118.
 Ælenshøj. 1932. 22.
 Ørby. 1932. 10. 11. 12.
 Ørnshøjene. 1932. 10.
 Ørnslund. 1931. 54.
 Østerby. 1931. 35. 1932. 28. 29. 34.
 Østergade, Rørvig. 1931. 72.
 Østrupgaard. 1932. 79.

II. Personnavne.

Aakjær, Sv., Arkivar. 1932. 156. 157.
 Aalborg, Distriktslæge. 1931. 56.
 Aarbye, Jomfru. 1932. 51.
 Aarøe, Kaptajn. 1932. 97. 98. 99.
 Adeler. 1931. 41.
 Adeler, Fr., Amtmand. 1931. 115.
 Agerup, Søren Pedersen. 1931. 59.
 Ahlefeldt-Laurvigen, W. 1930. 120.
 Alberti, A. 1932. 104 til 107. 109. 110.
 Alberti, C. 1932. 95. 98.
 Allen, C. F., Historiker. 1931. 68.
 Anders, Præst, Hagested. 1932. 176.
 Andersen. 1930. 138.
 Andersen, Anders. 1932. 52.
 Andersen, Ane Sofie, Eskebjerg. 1931. 78.
 Andersen, Birthe. 1932. 52.

Andersen, Bodil. 1932. 52.
 Andersen, Brix, Eskebjerg. 1931. 78.
 Andersen, Erik, Bogenæs. 1930. 52.
 Andersen, Hans Peter, Grdji., Gislinge. 1930. 220
 til 231. 221 B. 1932. 94. 95. 97.
 Andersen, Ingeborg. 1932. 52.
 Andersen, J. 1930. 204 N.
 Andersen, Jens, Trønninge. 1932. 52.
 Andersen, Holger, Præst, Kundby. 1932. 176.
 Andersen, Lars, Lærer, Høve. 1931. 8. 9. 11. 27.
 30. 31.
 Andersen, Lærer, Smakkerup. 1932. 118. 119.
 Andersen, Morten, Provst, Skamstrup. 1932. 175.
 Andersen, Otto, Snedker, Bennebo, Føllenslev.
 1932. 102. 103. 108.
 Andersen, Sofie, Gislinge. 1930. 221.

- Andersdatter, Mette Kathrine. 1932. 110.
 Ane, fra Bregninge. 1931. 87.
 Ane Margrethe eller Marie. 1932. 55.
 Andreassen, Søren, Lammefjorden. 1930. 180.
 Andresen, Johs., Præst, Hagested. 1932. 176.
 Angantyr, Sagnhelt. 1932. 7 til 11.
 Antonsdatter, Dorthea, Bjergby. 1932. 176.
 Ashjórnsen, Ns., Christianssand. 1931. 46.
 Ate og Date, Trolde. 1932. 15.
 Attrup, Lærer, Hørby. 1932. 115.
 Aurifaber, Hans Christensen, Præst. 1932. 176.
 Aurofontanus, Franciskus, Præst, Skamstrup.
 1932. 175. 176.
- Backe, Styrmand, Graver, Klokker. 1930. 10. 13.
 17. 32. 34. 36. 47. 84. 88. 95. 99. 100.
 Bagolofsky, Mathias. 1931. 45.
 Bang, Minister. 1930. 213 N.
 Bang, W., Præst, Besser. 1931. 58.
 Bang, Thomas B. 1932. 157.
 Bartholomæus Dias. 1930. 26.
 Barfod, Fr. 1930. 211.
 Bauditz, Jagtjunker. 1931. 76.
 Bay, Birkedommer. 1931. 47.
 Bay-Hansen, S., Fotograf. 1930. 204 N.
 Beistrup. 1931. 46.
 Benzon, Amtmand. 1930. 162.
 Benzon, W., Kaptajn, Ingeniør. 1930. 121. 123.
 127. 131. 133. 135. 136 B. 138.
 Benzon, Sognepræst, Kundry. 1932. 144.
 Bentzon, Landinspektør. 1930. 155.
 Berendsen (Berntsen), Andreas, Gartner. 1932. 84.
 Berg, C. 1930. 219. 1932. 95 til 98. 111.
 Bergen, Albrecht Godske, Prokurator. 1932. 47.
 Bernburg, Grosserer. 1930. 130. 156 til 158.
 Bertelsen, Søren, Sygevogter. 1931. 60.
 Bestle, Etatsraad. 1931. 14.
 Bidoulac, Mr., Konsul. 1930. 93. 96.
 Bille, C. St. A., Amtmand. 1930. 204 N. 213 N.
 Bille, Eske. 1931. 70.
 Bismark, Prins. 1932. 23.
 Bjerpe, Povl, Højskolelærer. 1931. 6.
 Bjerre, N., Apoteker. 1932. 119.
 Bjørn, Jacob, Præst, Hagested. 1932. 175.
 Bjørnsen, Asmund, Christiansstad. 1931. 46.
 Blichfeldt, Kapellan. 1931. 59.
 Blichfeldt, Noline. 1931. 59.
 Blinkenberg, Inspektør. 1932. 168.
 Boisen, Fr. 1932. 95.
 Bokkenheuser, C. 1932. 156.
 Bonde, Ole. 1932. 15.
 Bonnevie, Charlotte, Lærerinde. 1932. 163.
 Borrebjerg-Manden. 1932. 39. 40.
 Bothwell, Jarl. 1930. 115.
 Bredenberg, Provst. 1932. 138.
 Brieghel, Maler, Officiant. 1931. 57. 59.
 Brix, H., Redaktør. 1930. 209.
 Brockenhuus. 1931. 98.
 Brockenhuus-Schack, Aage, Greve. 1931. 20 B. 29.
 30. 1932. 119.
 Brorson, Præst, Kolby. 1931. 59.
 Bruhn, Fr., Slotsgartner. 1932. 86.
 Brummer, Carl, Kaptajn. 1930. 120. 123. 126. 127.
 129. 130. 132. 133. 134. 138. 140. 150.
 Bruun, Forfatter. 1932. 93 N.
 Bruun, Chr. 1932. 53 N.
 Bruun, P. Foged. 1932. 45.
 Bryggers, Karen, Kalundborg. 1932. 173.
 Bude, Justitsraadinde. 1931. 59.
 Bukh, Peder, Lærer, Vallekilde. 1932. 169.
 Buus, kgl. Vejer og Maaler, Holbæk. 1931. 31.
- Cato, Mr., Konsul. 1930. 38. 47. til 49. 70.
 Cato, Ms., Frue. 1930. 49.
 Cato, Fanny. 1930. 49. 62.
 Cato, Georg. 1930. 49. 52. 54 til 56. 58. 60. 61. 74.
 Christen, Præst, Bjergby. 1932. 176.
 Christensen, Baltazar. 1930. 207. 1932. 101.
 Christensen, Fr., Præst, Ruds Vedby. 1932. 144.
 Christensen, Fuldmægtig, Holbæk. 1932. 96.
 Christensen, Hans, Gmd., Hjembæk. 1932. 132. 135. 135.
 Christensen, Hans Chr., Vejmand. 1932. 98. 101.
 102. 103. 108.
 Christensen, Peder, Gartner. 1932. 79.
 Christensen, Slagter, Eskebjerg. 1931. 83.
 Christian II. 1931. 70. 71. 75.
 Christian IV. 1931. 34. 35.
 Christian V. 1931. 101. 1932. 174 N.
 Christian Degn, Bjergby. 1932. 175.
 Christiansen, Benthe Marie. 1932. 52.
 Christiansen, Carl, Arkivar. 1932. 154. 157.
 Christiansen, Jens Henrik. 1932. 51. 52.
 Christiensen, Niels, Provst, Bjergby. 1932. 176.
 Cimber, Anders Nielsen, Præst. 1932. 176.
 Clarch, Anna, Kyholm. 1931. 59.
 Clarch, Sofie, Kyholm. 1931. 59.
 Clausen, C. C., Tømremester. 1930. 158 til 160.
 162 til 165. 167. 168.
 Clausen, E., Prokurator. 1932. 96.
 Clausen, J. D., Murerester. 1930. 168. 169.
 Clausen, Johannes, Proprietær. 1930. 175 B. 181.
 Clausen, P. C., Proprietær. 1930. 122.
 Collin, Jonas. 1930. 61.
 Cour, I. B. C. Ia. 1932. 51.
 Czernikow, v., Major. 1931. 37. 38. 40.
- Dalgas. 1930. 119.
 Dam, Ras. 1932. 24.
 Damsgaard, Lærer, Sorø. 1932. 96. 98.
 Dancert, Johan Frederik, Gartner. 1932. 90. 92.
 Dandanell, Murer, Særslev. 1931. 84.
 Danielsen, Erik, Trønninge. 1932. 51.
 Danielsen, Peter, Bakkerup. 1932. 177.
 Danneksjold-Samsøe, Greve. 1931. 35. 37. 39. 40.
 47. 65.
 Degn, Jens. 1932. 34.
 Degn, Jensine, Nordby. 1932. 6. 18 N. 38.
 Degn, S. P. 1932. 38.
 Didrik i Eskebjerg. 1931. 81.
 Dinesen, Lars. 1932. 97.
 Dorph-Petersen, G., Gartner. 1932. 91.
 Dønnergaard, Hans Jensen. 1932. 97 til 110 *.
 101 B.
- Ehlers, Landinspektør. 1931. 111. 1932. 80.
 Eigtved, Nicolaus, Bygmester. 1932. 80.
 Ellis, Mrs. 1930. 86.
 Engelhardt, C., Arkæolog. 1932. 6.
 Erik af Pommern. 1931. 46.
 Eriksholm, Anders J., Forfatter. 1931. 30.
 Eriksen, Jørgen. 1931. 78.
 Erslev, Kr., Rigsarkivar. 1932. 156.
 Eskildsdatter, Ursule. 1932. 175.
 Estrup, Konseilspræsident. 1930. 220. 1932. 95.
 101 til 103. 114.
 Espersen, Kr., Grd.j., Strandbygaard. 1932. 163.
 Evens, v., Carl Friedrich, Pr.løjtnant. 1931. 44 til
 46.
 Ewald, Carl. 1932. 53 N.
 Eyndsen, Generalinde, Frydenal. 1932. 138. 139.
- Fabricius, Chef for Redningsvæsenet. 1931. 58.
 Fabricius, Koffardikaptajn. 1931. 58.
 Fabricius, R. R., Lods. 1931. 57.

- Falck, Amtsforvalter. 1931. 105.
 Fang, Arthur, Direktør. 1932. 183.
 Farver, Hans, Nordby. 1932. 6. 38.
 Fasting, Provst, Besser. 1931. 59.
 Feilberg, H. F. 1930. 238. 1931. 5.
 Find, Troid. 1932. 14. 41.
 Fog (Fogsen), Jens, Soldat. 1932. 32.
 Fogtman, Folketingsmand. 1932. 107.
 Fogtmann, Skolelærer, Thorslunde. 1930. 217.
 Frederik I. 1931. 69 til 71.
 Frederik II. 1931. 34.
 Frederik VI. 1931. 39 til 41. 48.
 Frederik VII. 1932. 20. 161.
 Frederiksen, Jens, Sandby. 1930. 217.
 Friis, Forvalter. 1931. 37. 38.
 Frimodt, Augusta. 1930. 5. 7. 9. 14. 18. 19. 23. 32.
 33. 38. 47. 49. 50. 53. B. 70. 75. 78. 80. 81. 86. 87.
 88. 90. 96 til 103. 105. 106. 108. 110.
 Frimodt, Hugo. 1930. 5. 7. 8. 9. 22. 23. 24. 28. 32.
 38. 49. 50. 51. B. 69. 70. 72. 83. 88. 89. 94. 101 til
 104. 110.
 Frølund, Laurentius, Præst. 1932. 44. 53 N.
 Fuorle, Fred. Jespersen, Provst, Udby. 1932. 176.
 Fuolæus, Fredericus, Præst, Udby. 1932. 176.
 Fuur, Karantænemester, Kyholm. 1931. 57.
 Geertsen, Lærer, Jyderup. 1932. 102. 108.
 Geleff, Socialistfører. 1930. 223 til 229.
 Georgsen, Georg, Lektor. 1932. 92.
 Gerchen, Henrich, Gartner. 1932. 86.
 Gjevne, Præst, Grevinge. 1931. 13. 30. 31.
 Gjølring, Martin Julius, Læge. 1931. 55.
 Glerup, A. C. 1930. 213.
 Glückstadt, Bankdirektør. 1930. 130.
 Glæsel, Edv., Landskabsgartner. 1932. 92.
 Gløersen. 1931. 41.
 Graves, Karoline. 1931. 84 N. 1932. 181 til 185.
 183 B.
 Graves, Peter. 1932. 181.
 Gravlund, Thorkild. 1931. 30. 1932. 21 N. 182.
 Gregersen, Jens, Kundry. 1930. 208. 214. 1932.
 94 N. 120 N.
 Gregoriussen, Ole, Bergen. 1931. 46.
 Grethe i Selsingegaarde. 1932. 15.
 Grimstad, Karantænemester. 1931. 57.
 Grove, Diggreve. 1930. 119.
 Grohshennig, Max. 1932. 155.
 Grubbe, Regitze. 1931. 97.
 Grundtvig, Stamtavle. 1932. 149.
 Grundtvig, N. F. S. 1931. 73.
 Grundtvig, Sv. 1932. 7 N.
 Grüner, C. E., Hofjægermester. 1930. 122.
 Grüner-Nielsen. 1932. 17 N.
 Grønbeek, Murer, Kyholm. 1931. 57.
 Gulddammer, Kristoffer. 1932. 167.
 Haagen, Smed, Eskebjerg. 1931. 92. 95.
 Haagensen, Madam, Tranebjerg. 1932. 19.
 Haarmark, Jens, Ørby. 1932. 15.
 Hammer, Præst, Besser. 1932. 33 N. 34.
 Hannemann, Ingeniør. 1930. 119.
 Hansen, Anders, Alleshave. 1931. 90.
 Hansen, Ane Katrine. 1931. 77.
 Hansen, Carl, Gartner, Professor. 1932. 90.
 Hansen, Carl, Typograf. 1930. 216.
 Hansen, Chr., Grdij., Aavang. 1930. 202 B.
 Hansen, Erik, Eskebjerg. 1931. 78.
 Hansen, H. C., Parlørbetjent. 1931. 50.
 Hansen, H. J., Redaktør, Holbæk. 1931. 8 til 12.
 18 B. 28. 30. 31.
 Hansen, Hans, Væver, Svinninge. 1930. 217.
 Hansen, Hans, Spillemand, Thorslunde. 1932. 126.
 Hansen, Harald, Grosserer. 1930. 130.
 Hansen, Holger. 1932. 167.
 Hansen, J. A. 1930. 213. 219. 1932. 94.
 Hansen, N. E., Borgmester. 1931. 8. 9. 11. 12.
 17 B. 29 til 31.
 Hansen, Jens, Havnsø. 1931. 91.
 Hansen, Jens, Thorslunde. 1930. 217.
 Hansen, Jens, Skræder, Postbud, Kundy. 1930.
 208 til 231. 210 B. 1932. 97 til 99. 103.
 Hansen, Niels, Avlsbruger, Vallekilde. 1932. 168.
 Hansen, P., Skipper, Nyborg. 1931. 61.
 Hansen, P., Grdij., Asnæs. 1931. 30.
 Hansen, Peder, Skræder, Føllenslev. 1931. 77.
 Hansen, Peder, Raabeshøf. 1931. 91.
 Hansen, Peder, Hmd., Skytte, Benzonslund. 1931.
 113.
 Hansen, P., Ingeniør, Kaptajn. 1930. 131.
 Hansen, Peder, Degn, Jyderup. 1932. 175.
 Hansen, Poul, Højskoleforstander. 1930. 119 N.
 204 N. 1911. 7. 30. 31. 74.
 Hansen, Rasmus, Boghandler. 1932. 155.
 Hansen, Signe Wiggers, Forstanderinde. 1931. 30.
 Hansen, Svend, Præst, Kundy. 1932. 174.
 Hansdatter, Anna. 1932. 176.
 Hansdatter, Cathrine. 1932. 176.
 Hansdatter, Medea. 1932. 176.
 Hanstean, Præst, Tranebjerg. 1931. 59.
 Harboe, Herredsfuldmægtig. 1932. 136.
 Haseler. 1931. 41.
 Hastrup, C., Forpagter. 1930. 118.
 Haxthausen, Gregers Kristian, Greve. 1931. 104.
 Heegaard, Præst, Nordby. 1932. 31.
 Heide, Fr. 1932. 93 N.
 Helverschou, Præst, Skamstrup. 1932. 176.
 Henckel, Præst, Kolby. 1931. 43.
 Henket, Ingeniør, Professor. 1930. 131.
 Henningsen, E., Boghandler. 1931. 31.
 Henriksen, Hans, Alleshave. 1931. 90.
 Henriksen, Styrmand, Skibsfører. 1930. 8. 19. 23.
 35. 75. 98. 99. 110.
 Henzel, Murer, Kyholm. 1931. 57.
 Hermansen, Victor. 1932. 159.
 Herschend, Tolder, Kalundborg. 1931. 105. 108.
 Hersleb, Biskop. 1932. 174.
 Hertel, Overkrigskommissær. 1931. 59.
 Hervarar, Sagnhelt. 1932. 7. 17.
 Hervor, Angantyrns Datter. 1932. 8.
 Hjalmar, Sagnhelt. 1932. 7. 9.
 Hjelholt, Holger, Arkivar. 1932. 157.
 Hjørvard. 1932. 8.
 Hofman. 1932. 36.
 Holberg, Ludvig. 1932. 42 til 53.
 Holm, Forpagter, Lerckenfeldt. 1931. 8. 9. 11.
 30. 31.
 Holm, Peder, Professor. 1932. 49.
 Holm, Viggo, Overretssagfører. 1930. 173.
 Holstebro, Andreas Christensen, Kapellan. 1932.
 175.
 Holstebro, Cathrine, Bjergby. 1932. 175.
 Holstein-Ledreborg. 1932. 95.
 Holstein, Minister. 1930. 219.
 Hop, Zakarias Danielsen, Læge, Samsø. 1931. 56.
 Hvid, Lærer, Holbæk. 1930. 232.
 Høgh, Ingeniør. 1930. 133. 138.
 Høiberg, Wille. 1932. 47. 53 N.
 Hørup. 1932. 95. 96. 97. 100. 111. 114.
 Høver, Antonius Johannes, Præst, Saaby. 1932.
 176.
- Ibrant, Havfrue. 1931. 34.
 Ingemann, B. S. 1931. 94.
 Ingemann, Lucie Maria. 1931. 94.

- Ivar, Letmatros. 1930. 10. 14. 21. 42. 65. 71. 74. 110.
 Jacob Degn, Bjergby. 1932. 174.
 Jacobsen, Johannes, Kapellan, Bjergby. 1932. 175.
 Jacobsen, Mads, Præst, Jyderup. 1932. 176.
 Jan, Prins. 1932. 16.
 Jensdatter, Birthe. 1932. 51.
 Jens Johan, Alstrup. 1932. 30.
 Jensen, Anders, Fisker, Plejerup. 1930. 163. 168.
 Jensen, Fr., Sognefoged, Tjustrup. 1932. 104.
 Jensen, Hans, Grdj., Kundby. 1930. 206 til 231.
 207 B.
 Jensen, J., Seminarieforstander, Jonstrup. 1931.
 113.
 Jensen, J. P., Højskolelærer, Høng. 1931. 30. 31.
 Jensen, Johs. V., Forfatter. 1932. 159.
 Jensen, Hans Peter, Raabeshøj. 1931. 91.
 Jensen, Knud, Møller, Gryde Mølle. 1930. 230. 1932.
 101 til 103.
 Jensen, L., Grdj., Sdr. Jernløse. 1932. 110.
 Jensen, N., Grdj., Tømmerup. 1932. 112.
 Jensen, Niels, Grdj., Brændholt. 1932. 96.
 Jensen, P., Marke. 1930. 229. 1932. 98.
 Jensen, Rasmus. 1931. 87.
 Jensen, Schousboe, Præst, Buerup. 1931. 30.
 Jessen, E. J., Assessor. 1931. 115.
 Johan-Thorn, Selsingaarde. 1932. 32.
 Jordhøj, Karen Lauridsdatter, Frydendal. 1932.
 137 til 144.
 Jøger-Anders. 1931. 85.
 Jønmarksmandi. 1932. 18.
 Jønsson, Finnur. 1932. 8.
 Jørgen, Præst, Bjergby. 1932. 175.
 Jørgensen, E., Prokurator. 1930. 120. 130. 152. 153
 til 158. 204 N.
 Jørgensen, Jørgen, Langemark. 1932. 17.
 Jørgensen, Jørgen Peter, Læge. 1931. 55. 59.
 Jørgensen, Jørgen, Lodsformand. 1931. 59.
- Kaas. 1931. 98.
 Kaalund. 1932. 9.
 Kaufmann, Generalmajor. 1930. 130.
 Kilian. 1930. 34.
 Kirchoff. 1931. 41.
 Kjeldsen, Niels. 1932. 38.
 Kjerulf, Svend. 1931. 57.
 Kjerulf, Sophie. 1931. 57.
 Kjer, Hans, Museumsinspektør. 1931. 65.
 Klitmøller, Christian Svennevig. 1930. 5. 64. 65.
 Knudsdatter, Ane Katrine. 1932. 121 * til 138.
 Knudsen, Præst, Bregninge. 1931. 93.
 Knudsen, Højskoleforstander, Karise. 1932. 111.
 Knudsen, Edvard, Gartner. 1932. 80.
 Knudsen, Erik Vilhelm, Bergen. 1931. 46.
 Knudsen, Gunnar. 1932. 157.
 Knudsen, Jens, Husejer, Thorslunde. 1932. 119.
 Knudsen, Rasmus, Sognefoged, Hjembæk. 1932. 124.
 Knuth, Stiftamtmand. 1931. 102.
 Koch, Justitsraad, Hofbygmester. 1931. 47.
 Kofod-Larsen, Redaktør. 1931. 20.
 Korsgaard, Folketingsmand. 1932. 111.
 Krag, v., Ingeniørkaptajn. 1931. 38. 40.
 Krag, Aksel, Gartner. 1932. 166.
 Kramer, Jens. 1932. 167.
 Krebs, Politiasistent. 1930. 164.
 Kristensen, Ewald Tang. 1930. 238. 1931. 5. 1932.
 5. 6. 33.
 Kristensen, Mette Marie, Selsingaarde. 1932.
 14 N. 16.
 Kristiansdatter, Ane Katrine. 1931. 77.
 Krogsgaard-Karen, Brundby. 1932. 14.
 Krummedige, Henrik. 1931. 68. 69.
 Kruse, Godsinspektør. 1931. 55. 1932. 161.
- Kruise, Casper Frederik, Kaptajn. 1931. 54.
 59.
 Kruse, Erikke Johanne Amalie, født Bude. 1931.
 59.
 Krüger, Johan Christian, Kaptajn. 1931. 54.
 59.
 Krømmer, Jens, Pillemark. 1932. 17.
 Kurtzhals, v., Premierløjtn. 1931. 59.
 Kusk, Morten, Onsbjerg. 1932. 6. 28. 29.
 Kühn, v., Kaptajn. 1931. 29. 40. 41.
- Lange, Forfatter. 1932. 93 N.
 Langebæk, Geheimearkivar. 1932. 174.
 Larsen, Landstingsmand. 1930. 130.
 Larsen, Landvæsenkommissær. 1930. 154. 155. 156.
 Larsen, C., Gmd., Hustofte. 1931. 8. 11. 30.
 Larsen, Chr., Gmd., Hagendrup. 1932. 107. 108.
 109. 110 * 111. 115.
 Larsen, Hans, St. Fuglede. 1932. 171.
 Larsen, Hans, Rerslev. 1932. 173.
 Larsen, Jens, Eskebjerg. 1931. 91.
 Larsen, Johan Frederik, Tømrer. 1932. 98. 101.
 Larsen, P., Gmd., Marke. 1932. 96. 98. 102. 103.
 107. 108. 113. 114.
 Larsen, Poul, Forpagter, Frederiksværk. 1930.
 174. 201.
 Larsdatter, Ellen, St. Fuglede. 1932. 171.
 Lassen, A. P. 1932. 80.
 Lassen, Julius, Professor. 1932. 17. 26. 30.
 Lassen, Vilhelm, Redaktør. 1932. 108.
 Lauesgaard, A. 1932. 120 N.
 Lauridsen, Christian, Præst. 1932. 175.
 Lauridsen, Marine, Hagedst. 1932. 175.
 Laulundus, Tycho Mauritius, Provst. 1932. 175.
 Leerbeck, Daniel. 1932. 52.
 Lemvig, J. C. H., Læge, Algstrup. 1932. 103.
 104. 107 til 109.
 Lerche, General. 1932. 79. 82.
 Lerche, C. A., Greve. 1932. 92. 132 N.
 Leth, Julius, Læger, Starrekline. 1931. 114.
 Lind, Ane Margrethe Kirstine. 1931. 57.
 Longueville, Jean Baptiste de, Kaptajn. 1932. 80.
 82. 83.
 Lund, Pottmager, Holbæk. 1932. 136.
 Lund, Jens, Snedker. 1932. 168.
 Lund, Manne, Frue, født Ostermann. 1930. 94.
 Lund, Mourits. 1930. 95.
 Lund, Niels Hansen, Præst, Kundby. 1932. 176.
 Lund, Ole, Købmand, Kalundborg. 1930. 73 B.
 111 B.
 Lund, Peter Christian, Læge, Samsø. 1931. 55.
 Lund, Troels, Professor. 1930. 110. 1931. 34. 68.
 Lunde, Jernstøber. 1930. 209.
 Lunn, F., Forpagter, Strentebjerg. 1931. 30.
 Lunn, Familien, Knabstrup. 1932. 177.
 Lunn, Villars, Aggersvold. 1932. 118.
 Lyngby, Thomas Nielsen, Præst, Hørby. 1932. 176.
 Lyzhøft, Kancelliraad. 1931. 114.
 Læssøe, Oberst. 1932. 97.
 Løvenskjold, Baron, Løvenborg. 1932. 51.
 Løvenskjold, L., Etatsraad. 1932. 139.
- Madsen, Ancher, Bøgeshøj. 1931. 42.
 Madsen, Jens, Brundby. 1932. 18.
 Madsen, Ole, Gmd., Vallekilde. 1932. 163.
 Madsen, Proprietær, Arnakke. 1932. 103. 117.
 Madsen, Peder, Hmd., Svinninge. 1930. 217.
 Madsen, P., Folketingsmand, Eskildstrup. 1931. 9.
 31.
 Magnussen, Provst. 1931. 114.
 Magnussen, Arne. 1932. 9.

- Mand, Ane Mette, Langemark. 1932. 16 N. 30. 32. 33. 36.
- Mand, Hans, Langemark. 1932. 6. 16. 23. 24. 27 N. 30.
- Mandix, Lucie Marie. 1931. 94.
- Margrethe, gamle, Brundby. 1932. 13.
- Marsk Stig. 1932. 40.
- Marquard, E. 1932. 157.
- Mathiesen, Slagter, Kalundborg. 1930. 19.
- Meinert, Herredsfoged. 1930. 122. 159. 161.
- Meisling, Peter, Gartner. 1932. 00. 91.
- Mester Mads, Præst, Tranebjerg. 1932. 17. 30.
- Meulengracht. 1932. 31.
- Meyer, Jacob, London. 1930. 107.
- Meyer, J., Kommuneleder. 1931. 30.
- Michelsen, Adam, Præst, Udby. 1932. 176.
- Michelson, Mogens, Provst, Hjembæk. 1932. 175.
- Mikælsdatter, Kirsten (Kirstine), g. m. Niels Olsen og Erich Andersen. 1932. 46 til 53 *. 53 N.
- Mikkelsen, P. 1931. 34.
- Moltke, von, General. 1931. 37. 39. 40.
- Moltesen, L., Doctor. 1931. 13.
- Mortensdatter, Cathrine, Hjembæk. 1932. 176.
- Mortensen, Carl Frederik Christian, Lærer. 1931. 57. 59.
- Mortensen, Christen, Præst, Hjembæk. 1932. 176.
- Mortensen, Clemens, Karantænemester. 1931. 57.
- Mortensen, Julius, Købmand, Holbæk. 1931. 31.
- Mortensen, Ludvig, Marbjerg. 1930. 214.
- Mortensen, Marie Helene. 1931. 57.
- Mortensen, N., Smed, Officiant, Kyholm. 1931. 57. 59.
- Mose, Laurits Andersen, Kapellan. 1932. 175.
- Mourits, Præst, Hjembæk, g. m. Byritte, Ursule og Kirsten. 1932. 175.
- Mouritsen, Hans, Forvalter. 1931. 35.
- Munch, Johannes J., Præst, Hagedsted. 1932. 176.
- Muus, Herredsfoged. 1930. 159.
- Müller, S., Arkæolog. 1932. 6.
- Münter, Marinerektor. 1930. 131.
- Møller, J. S., Kredslæge. 1931. 8. 11. 29. 30. 31.
- Møller, P. M., Digter. 1932. 14.
- Møller, H., Præst, Føllenslev. 1932. 111.
- Napoleons Grav. 1930. 84.
- Napoleons Grenaderer. 1930. 84.
- Neergaard, Carl. 1932. 20 N.
- Nerman, B. 1932. 7.
- Nested, Apoteker. 1930. 110.
- Nicolaus, Hr., Præst, Kundby. 1932. 175.
- Nielsdatter, Cathrine, Saaby. 1932. 176.
- Niels, Hr., Præst, Bjergby. 1932. 176.
- Niels, Dæksdreng, Jungmand, Styrmand. 1930. 34. 36. 67. 68. 75. 109.
- Nielsdatter, Anne Sophie, Snertinge. 1931. 113.
- Nielsen. 1930. 138.
- Nielsen, Christen, Præst, Bjergby. 1932. 176.
- Nielsen, Hans, Malermester, Høve. 1931. 8. 9. 11. 30. 31.
- Nielsen, Hans, Sognefoged, Tudse, Trønninge. 1932. 51. 52.
- Nielsen, Jens Clemens, Tømmerup. 1932. 111 * til 115.
- Nielsen, Johannes, Diakon, Kundby. 1932. 175.
- Nielsen, Johannes, Murer, Asnæs. 1930. 143.
- Nielsen, Lars, Hmd., Thorlund. 1930. 217.
- Nielsen, Lars, Skellingsted. 1932. 96. 98.
- Nielsen, Lars's Hustru, Eva, Jordløse. 1932. 171.
- Nielsen, Laurs, Præst, Jyderup. 1932. 174.
- Nielsen, Niels Michael, Trønninge. 1932. 51.
- Nielsen, Niels, Kundby. 1930. 215.
- Nielsen, Peder, Trønninge. 1932. 51.
- Nielsen, Peter, Diakon, Kundby. 1932. 175.
- Nielsen, Rasmus P. 1930. 119 N.
- Nielsen, R., Kommuneleder, Næstved. 1931. 27.
- Nielsen, Skolelærer, Trønninge. 1930. 217.
- Nifinger. 1932. 55.
- Nimb, Else Dorthea Sommerfeldt, Aversø. 1932. 144.
- Nimb, Johan Adolph Hansen, Præst, Nr. Jernløse. 1932. 137 til 144.
- Nis Peter Anton, Stokkebjerg. 1931. 86.
- Nyerup, R. 1932. 26.
- Nygaard, S. 1932. 157.
- Nylev, J., Forstander, Ubbø. 1931. 8. 9. 11. 30. 31.
- Nyrop, Kr. Spillemand. 1932. 126.
- Nystrøm, Eiler. 1932. 53 N. 157.
- Odd, Sagnhelt. 1932. 9.
- Odin. 1932. 27.
- Ogmund den Danske. 1932. 11.
- Ole Niels' Søn, Skovgaard. 1931. 77.
- Olrik, Aksel, Professor. 1932. 26. 182.
- Olrik, Hans. 1931. 67.
- Olsen, Chr., Torgelund. 1931. 83. 84 N. 87 N. 91 N. 1932. 136 N.
- Olsen, Fr., Alleshave. 1931. 90.
- Olsen, Jac., Eskebjerg. 1931. 91.
- Olsen, Jens's Sønner, Spillemand. 1932. 126.
- Olsen, Jens, Trønninge. 1932. 52.
- Olsen, Lars, Gmd., Høed. 1932. 101.
- Olsen, Niels, Trønninge. 1932. 51.
- Olsen, N. F., Lærer, Selsingaarde. 1932. 6. 12. 25. 28.
- Olsen, Ole, Havnsø. 1931. 84.
- Olsen, Ole, Jordløse. 1932. 171.
- Olsen, Ole, Trønninge. 1932. 52.
- Omøe, Snuderupgaard. 1931. 87.
- Orry, Apoteker. 1931. 105.
- Ortvad, Susanne. 1932. 47.
- Outzen. 1931. 41.
- Palladius, Peder. 1932. 174 N.
- Paludan, P. 1931. 103. 105. 109.
- Papenheim, Alexander Rabe v. 1931. 97.
- Pardun, Ane. 1931. 57. 59.
- Pauli, Magdalene, Skamstrup. 1932. 176.
- Pedersdatter, Bodil Marie, Sørslev. 1931. 113.
- Pedersdatter, Martha, Hagedsted. 1932. 176.
- Pedersen, Ane Katrine, Forsinge. 1932. 121 * til 136.
- Pedersen, Anders, Gmd., Hagendrup. 1932. 110.
- Pedersen, Christian, Gartner. 1932. 91. 92. 93 N.
- Pedersen, Christian, Hmd., Holmstrup. 1932. 101. 102. 108. 115.
- Pedersen, Christiane, Jordløse. 1932. 171.
- Pedersen, Fr., Gmd., Gudmandstrup. 1932. 115.
- Pedersen, Henrik, Gmd., Eskebjerg. 1932. 119.
- Pedersen, Jakob, Rørslev. 1932. 171.
- Pedersen, Jens, Gmd., Hjembæk. 1932. 135.
- Pedersen, Jens', Hustru Ane, Jordløse. 1932. 171.
- Pedersen, Jørgen, Gmd., Jordløse. 1932. 171.
- Pedersen, Karen, Jordløse. 1932. 171 *.
- Pedersen, Karl, Gmd., Forsinge. 1932. 121.
- Pedersen, Kristian, Landbrugsminister. 1932. 107. 108. 113. 114. 115. 115 * til 120.
- Pedersen, Peder, Jordløse. 1932. 171.
- Pedersen, Povl Sams, Grd., Høve. 1932. 160 * til 165.
- Permin, Skibsfører. 1930. 110.
- Person, Niels, Foged. 1931. 70.
- Perssøn, Hans, Præst. 1931. 69.
- Petersen, Andreas, Dyrslæge, Samsø. 1932. 6. 12. 15. 16. 24. 25. 28.
- Petersen, And., Gaardfæster, Gislinge. 1930. 221.

- Petersen, Hans. 1932. 51.
 Petersen, Jens. 1932. 51.
 Petersen, Johan. 1932. 51.
 Petersen, J., Gaardfæster, Ny Sonnerupgaard. 1931. 8.
 Petersen, Hans, Sognefoged, Svinninge. 1930. 219. 220.
 Petersen, Kirsten. 1932. 51.
 Petersen, Lorentz, Gartner. 1932. 79.
 Petersen, Landinspektør. 1930. 184.
 Petersen, M., Arkæolog. 1932. 6.
 Petersen, Michal, Smed. 1932. 51. 52. 53 N.
 Petersen, Ole, Bjergsted. 1931. 77 * B.
 Petersen, Niels, Grd.j., Kundby. (1930. 206. 220. 229. 1932. 95 til 97.
 Petersen, Peder. 1932. 51.
 Petersen, Th. J., Købmand, Holbæk. 1931. 31.
 Pettersson, Bibliotekar, Holbæk. 1931. 30.
 Peymann. 1931. 41.
 Philip-Marie. 1932. 13.
 Pinkvoss, Chr., Karantænebetjent. 1931. 57. 59.
 Pio, Socialistfører. 1930. 223. 224. 227. 228. 229.
 Plesner, Bager, Pillemark. 1931. 58.
 Ploug, Carl, Digter, Redaktør. 1930. 211. 1932. 170.
 Pontoppidan, Erik. 1932. 88.
 Poulsdatter, Anne Marie, Snertinge. 1931. 113.
 Poulsen, Fr., Journalist. 1932. 6. 16. 20 N. 22.
 Poulsen, Fr., Mejeribestyrelse, Gislinge. 1932. 119.
 Preuss, Voldmester. 1932. 84.
 Printz, Mette, Nordby. 1932. 6. 37.
 Prytz, Præst, Vig. 1931. 9. 31.
 Præst, Søren, Selsingaarde. 1932. 16.
 Puur-Peder. 1932. 32.
 Pæsen, Niels, Føllenslev. 1931. 85.
- Rasmus, Letmatros. 1930. 88.
 Rasmusdatter, Byritte. 1932. 175.
 Rasmussen, Fru Købmand, Ballen. 1931. 42.
 Rasmussen, Hans, Provst, Hørby. 1932. 176.
 Rasmussen, Knud, Tjørnerønsgaard. 1932. 121.
 Rasmussen, Per, Bøgebjerggaard. 1931. 82. 85. 88.
 Rasmussen, Rasmus, Gmd., Bjerresø. 1932. 163.
 Rasmussen, Skolelærer, Gørlev. 1932. 78.
 Rasmussen, W. D., Skoleinspektør. 1931. 8. 9. 11. 12. 30.
 Regner Lodbrog. 1932. 11.
 Resen. 1932. 19. 22. 26.
 Ringdal, Overpostbud, Holbæk. 1931. 31.
 Risegaard, Niels Hansen. 1930. 169. 170. 171 B. 173.
 Rosendal, H., Højskoleforstander. 1931. 9.
 Rothe, C. P., Kammerherre, Aggersvold. 1932. 130. 132 N.
 Rothe, Harald, Kammerherre, Aggersvold. 1932. 130. 132.
 Rovsing, M., Kaptajn. 1930. 120.
 Rudum, Martin P. 1932. 155.
 Rudkøbing, Sejlmager. 1930. 23. 24.
 Rus, Jens Madsen, Kolby. 1932. 6. 12. 15. 23.
 Rusthøj, Karantænebestyrer. 1931. 57.
 Rytter, Jørgen Jørgensen. 1932. 34 N.
- Saal, Johannes Andersen, Præst, Hagedsted. 1932. 175.
 Salten, Forvalter. 1932. 80.
 Sams, Poul Pedersen, Hørve. 1932. 160 * til 165.
 Sara fra Vadstrup. 1932. 32.
 Saxild, Georg. 1932. 156.
 Saxo. 1932. 7.
 Scheibe, J. A., Kapelmester. 1932. 50. 53 N.
 Schiøtz, L., Krigsraad. 1932. 11.
 Schjelderup, Skolelærer, Føllenslev. 1931. 91. 1932. 98.
- Schjødt, H., jun., Pillemark. 1931. 58.
 Schmidt, Karantæneemester. 1931. 57.
 Schmidt, C. M., Arkitekt. 1931. 14.
 Schmidt, Otto, Premierløjtnant. 1931. 30.
 Schou (s Forordninger.) 1932. 53 N.
 Schou, C., Læge, Holbæk. 1931. 30.
 Schou, Gustav Adolf, Smed. 1931. 57.
 Schumacker, Johan Peter. 1931. 54.
 Schumann, Bager, Holbæk. 1932. 136.
 Scobel, Mr. 1930. 42.
 Severinsen, P. 1932. 157.
 Sigfridt, Frands August. 1931. 44.
 Simonsen, Johannes, Kapellan. 1932. 175.
 Siørsleff. 1931. 46.
 Skipper-Ane i Kolby. 1932. 22.
 Skotte, Anders Thomsen, Præst. 1932. 176.
 Skovgaard, Svend, Repræsentant. 1930. 174.
 Skram, Per. 1931. 71.
 Stetting, Ingeniør. 1930. 132. 133.
 Smede-Rasmus. 1932. 23.
 Sommerfeldt, Else Dorothea Nimb. 1932. 144.
 Spah, Heinrich, Gartner. 1932. 80. 90.
 St. Laurentius. 1932. 14.
 Staal, Hans, Gartner. 1932. 90.
 Stampe, Henrik, Statsminister. 1932. 49.
 Steffens, Heinrich. 1931. 73. 74. 76.
 Stephansen, Johan Henrik, Bødker. 1932. 52.
 Stråtbocker, Ingeniør. 1930. 133. 138.
 Strøm. 1930. 138.
 Stub, Søskaptajn. 1931. 33. 40.
 Svendsen, Hans, Præst. 1932. 176.
 Svitzer, Provst. 1931. 58.
 Søborg, Sognefoged, Hjembæk. 1932. 102.
 Søgaard, Chr., Lærer, Holsted. 1932. 119.
 Sørensdatter, Maren, Sørsløv. 1931. 113.
 Sørensdatter, Mette Johanne, Pillemark. 1932. 12 35.
 Sørensen, Bertel, Langemark. 1931. 43.
 Sørensen, Jens, Østerby. 1932. 30.
 Sørensen, Jens Peter, Eskebjerg. 1931. 92.
 Sørensen, Lærer, Onsbjerg. 1932. 26.
 Sørensen, Mikkel, Mejerist, Samsø. 1932. 5. 15. 18. 23. 26. 27 N. 28. 29. 39.
 Sørensen, Niels, Præst, Kundby. 1932. 175.
 Sørensen, Rasmus, Præst, Asmindrup. 1931. 99.
 Sørensen, Skomager, Udby. 1932. 115.
 Sørensen, Simon Peter, Skibstørrer. 1931. 60.
 Sørensen, Søren, Sognefoged, Sørsløv. 1931. 113 *.
 Sørensen, Søren, Grd.j., Øvstrup. 1931. 114.
 Sørensen, Universitets-Ridefoged. 1932. 44.
- Tegner, Premierløjtnant. 1931. 46.
 Terkelsen, Rasmus, (kl. Tallerkensen), Kok. 1930. 15. 65. 78.
 Thaastrup, Assessor. 1930. 216.
 Thanning, Læge. 1932. 78.
 Thiele, J. M., Folkemindeamaler. 1931. 73. 1932. 36.
 Tholle, Johannes, Havearkitekt. 1932. 93 N.
 Thomsen, Albert, Kommuneleder. 1930. 232. 1931. 30. 31.
 Thomsen, Anders, Præst, Hagedsted. 1932. 176.
 Thomsen, Chr. Jørgensen, Arkæolog. 1930. 110. 112.
 Thurah, Laurids de. 1931. 34. 1932. 9. 10. 11 N. 19. 20. 22. 26. 31. 33. 36.
 Thøjring, Fuldmægtig. 1932. 105.
 Tidemand, Købmand, Holbæk. 1932. 134.
 Tidemand, Oberst. 1931. 36 til 42.
 Tietgen. 1930. 119.
 Tilly, Postassistent, Holbæk. 1931. 31.
 Toftegaard, Ip, Forpagter, Frydendal. 1932. 139. 140.

Toftegaard, Forpagterske, Frydendal. 1932. 138. 140.
 Tofte, Buntmager, Holbæk. 1932. 133. 134. 135.
 Tolder, Anders. 1932. 37.
 Tor. 1932. 27.
 Torfæus, Th., Historiker. 1932. 9.
 Trop, Geheimeetatsraad. 1930. 130.
 Trier, Fritz, Grosserer. 1932. 163.
 Trier, Højskoleforstander. 1932. 164.
 Trochmann, Sognepræst, Odden. 1932. 144.
 Tscherning, Oberst. 1930. 205. 206. 213 N. 214. 1932. 94. 94 N. 95. 120 N.
 Tscherning, Eleonora E. 1932. 120 N.
 Tscherning, H. C., Professor. 1931. 56.
 Tuchsén, Kaptajn. 1930. 131.
 Tulinius, E., Læge, Smertinge. 1931. 30. 1932. 168.
 Tychoni, Præst, Kundby. 1932. 175.
 Uldall, K. 1932. 17 N.
 Ulfeld. 1931. 98.
 Ulrich, Sparekassedirektør. 1931. 28.
 Ursin., Maskinmester. 1930. 131.
 Ussing, H. A., Lektor, Dr. 1930. 238. 1931. 68. 70. 1932. 183.
 Wachtels, v., Artillerikaptajn. 1931. 42. 43.
 Vadstrup, Peder. 1932. 12.
 Vadum, Snedker, Kyholm. 1931. 57. 59.
 Valdemar Atterdag. 1931. 34.
 Valdemar II. Sejr. 1932. 19.
 Wandsted, Niels, Præst, Skamstrup. 1932. 176.
 Vasspyd, Jost. 1931. 98. 100.
 Vedel, Anders Sørensen. 1932. 10.
 Vedel, Johs., Smed, Høve. 1932. 163.
 Vellejus. 1932. 10.

Wellejus, Mads Iversen, Præst. 1932. 17.
 Wendt, Marie Helene. 1931. 57.
 Wenck, Oberst. 1930. 129. 131.
 Werlauff, E. C., Arkæolog. 1932. 10. 26.
 Westi, Guldsmed, Holbæk. 1932. 134.
 Westrup, Jens Andersen. 1932. 51.
 Weytemeyer, Landinspektør. 1932. 108.
 Wibergs Præstehistorie. 1932. 151.
 Victoria, Dronning. 1930. 70.
 Vilhelm, Dæksdreng, Jungmand. 1930. 10. 65. 68. 101. 108.
 Villadsen, P., Grdij., Udby. 1932. 118.
 Villumsen, Niels, Hmd. og Væver. 1931. 113.
 Villumsen, Smed, Eskbjerg. 1931. 92. 93.
 Vinckelmann, Johan, Gartner. 1930. 90. 91.
 Winther, Gert. 1930. 214.
 Visborgmanden, Trolde. 1932. 24.
 Vitti og Vatti, Trolde. 1932. 12 f. f. 34. 41.
 Wiuff, A., Proprietær. 1930. 197 B. 198.
 Vothmann, Planteskoleejer. 1932. 86.
 Zahle, Minister. 1932. 119.
 Zahle, P. Chr, Præst. 1932. 95.
 Zeuthen. 1932. 53 N.
 Zytphen Adeler, F. H. C. de Falsen, Baron. 1930. 230.
 Zytphen Adeler, G. F., Lensbaron. 1930. 119. 121 B. 120. 131. 154. 155. 208. 217.
 Ørskov, Peder. 1931. 46.
 Ørsted, Minister. 1930. 213 N.
 Ørvarodd, Sagnheit. 1932. 7. 9.
 Øster, Jens, Brundby. 1932. 6. 17.
 Østrup, Præst, Bakkendrup. 1932. 69.

Trykfejl.

1930. Side 43. Linie 19. Tæer	læs Træer.
— — 67. — 15. Blacke.	— Backe.
— — 73. — 4. Aabe	— Abe.
1931. — 48. — 29. meeget	— meget.
— — 79. — 10. Boldten	— Bolden.
1932. — 14. Note. Selsinggade	— Selsinggaarde.
— — 24. Linie 4. Blafferhohn	— Blafferholm.
— — 80. — 24. Forvalter	— Forvalter.
— — 129. — 23. Speseskeer	— Spiseskeer.
— — 131. — 24. Bønderngaardene	— Bøndergaardene.
— — 132. — 21. ad	— da.
— — 140. — 19. Gartulation	— Gratulation.

at sætte sig ind i Bøndernes Forhold. Han havde ogsaa været Medlem af det i 1769 oprettede Landhusholdnings-selskab. Og nu ved det politiske Systemskifte i 1784 kom han levende med i det stærke Røre, der blev om Forholdet mellem Bønder og Herremænd. Da den store Landbokommission i 1786 blev nedsat, blev Generalprokurør Bang et af dens 16 Medlemmer, og samme Aar udsendte han en Bog med Titel: »Afhandling om Bondestanden i Danmark« (1786), hvori han — efter først i Landbokommissionens 2. Møde i Oktober at have forelagt sin Betænkning — nu for Offentligheden fremlægger sit Synspunkt angaaende Herremændene og deres Fæstere. Heri udtrykker Bang sig meget stærkt. (Fra Odsherred maa han jo have vidst, hvor godt man der fra Kronens Side behandlede sine Fæstebønder.) Bang udtalte sig i sit Skrift meget skarpt imod, at man fra Godsejernes Side overlod en Bonde en brøstfældig Gaard i Fæste, men senere stillede Krav til ham, som om det var en Gaard i god Stand, han fra først af havde modtaget. »Paa de Godser, hvor saadant gaar i Svang, er Bonden aldeles undertrykt«, skriver O. L. Bang, »og en undertrykt Mand kan hverken ville vel eller handle vel. En Bonde maa være i en saadan Forfatning, at han i sit Arbejde kan leve.«

Bangs Grundsyn var dette: man maa bygge paa Menneskets Trang til at arbejde i sin egen Interesse og for sin egen Lykke, og derfor maatte Landboforholdene ordnes saaledes, at heller ikke Bonden som Fæster blev hindret i at realisere dette almenmenneskelige. Bang foreslog en retslig Kontrol med alle Forhold vedrørende et Fæstesteds Varetagelse og rette Brug; det maatte være Herreds- og Birkefogeder, der havde denne Kontrol, og det var ogsaa dem, at Bang efter sit Skøn foreslog at anvende som Taksationsmænd for Fæsteres Dødsboer.

Sammen med Colbjørnsen havde Generalprokurør O. L. Bang været med at fastslaa som en Kendsgerning, Regeringen nu stod overfor: at Fæstebøndernes Vilkaar var

alt for usikre, naar de ingen anden Beskærmelse havde imod Forurettelse af deres Jordrotter end disses Tænke-maade, da selv de Fæstebønder, der var saa lykkelige at have de bedste Herskaber, dog altid levede i Uvished om deres egen og deres Børns tilkommende Skæbne, naar Godset engang kom i en anden Ejermands Haand, som Colbjørnsen udtrykte sig. »Fæstebøndernes Rettigheder bør altsaa bestemmes ved en Lov, og denne maa, da den skal beskytte en ringere Stand mod en mægtigere, gives saadan Styrke og Fasthed, at denne sidste ikke ved sin Vælde og hins Svaghed skal kunne rokke den eller hindre dens alvorlige Haandhævelse.«

Det var O. L. Bangs Erklæring af 7. Januar 1785 og Chr. Colbjørnsens Erklæring af 4. Marts 1785, der i For- ening med en jysk Herredsfogeds Forslag fra 1783, der blev Udgangspunktet for Nedsættelsen af den store Land- bokommission i Henhold til Rentekamrets Forestilling om denne Sag 11. Juli 1786.

Og her i Landbokommissionen, der kom til at virke i stor Selvstændighed, var der store Modsætninger. Men 12 Kommissionsmedlemmer underskrev i Maj 1787 den af Colbjørnsen udarbejdede Forestilling til Kongen om, at der gennem Lovgivningen maatte træffes særlige For- holdsregler for at forsvare Bønderne som den svagere, fattigere, mindre oplyste Part over for Godsejerne som den stærkere, rigere og mere oplyste. Og selvfølgelig var O. L. Bang blandt Underskriverne. — D e n 8. J u n i 1 7 8 7 udkom denne Beskyttelseslov, der blandt andet ophævede Pryglestraffen for den danske Bonde.

Om H o v e r i e t havde Generalprokurør Bang den 25. August 1788 — godt to Maaneder efter, at Stavnsbaands- løsningsloven var udkommet — sendt Chr. Reventlow sine Udtalelser i den Anledning, ledsaget af en i flere Hen- seender interessant Betænkning over dette vigtige Spørgsmaal af Godsejer, Kammerraad Svitzer til Bøstrup- gaard i Løve Herred, Holbæk Amt. Svitzer var Ejers af

denne Herregaard fra 1778 til 1791. Og Bang, der havde hørt denne Mand omtalt som særdeles bondevenlig, skrev da 8. April 1788 — efter sine egne Meddelelser til Grev Chr. Reventlow — følgende til Kammerraad Svitzer:

»... Deres Velærværdighed lader sig ikke mistvivle, at jeg som en for Dem ganske fremmed Mand tør meddele Dem mine Tanker og udbede mig Deres Raad og Vejledning. Deres Ry og mine gode Venner har nemlig sagt mig, hvor jeg skulde søge hen.« — Og efter en længere Udredning af sine egne Meninger om Hoverispørgsmaalet, »saa ufuldkomne som de er« — føjer han til —, »har jeg nu sendt dem til en bekendt og erfaren Landmand og Jordegodsejer, som i Gerningen har vist Prøve paa, hvorledes man med god Overlæg og klog Indretning kan fastsætte Bondens Hoveri forholdsmæssig efter hans Kræfter.«

Denne Henvendelse til Svitzer fra en af de mest varmhjertede Reformvenner i Landbokommissionen viser, hvor stor Tiltro, man har haft til Svitzers Indsigt i Hoverispørgsmaalet, og allerede den 22. April havde Kammerraad Svitzer et langt Svar færdigt, der indeholder mange interessante Enkeltheder om hans Forhold til sine Bønder paa Bøstrupgaard, hvor han selv ikke altid havde det saa godt.¹⁾

O. L. Bang nedlagde samme Aar (1788) sit Hverv som Generalprokurør, og Chr. Colbjørnsen blev hans Efterfølger, medens Bang blev Justitiarius i Hof- og Stadsretten. I Landbokommissionen havde han ikke kunnet maale sig med Chr. Reventlow og Colbjørnsen, hvad Energi og Foretagsomhed angik²⁾. De to var jo de store Førere der. Hvor bondevenlig Bang kunde være, vidner bedst hans udførlige Afhandling om Bondestanden i Danmark. Hans Synspunkter her var paa visse Punkter meget yderlig-gaaende og endnu skarpere mod Godsejerne end fra dem,

1) Findes i Landbokommissionens Forhandlingsprotokol, Nr. 149. (Pro Memoria.) Rigsarkivet København.

2) H. Jensen: Dansk Jordpolitik, Dansk biografisk Leksikon.

der kom fra hans nærmeste Meningsfæller i Landbokommisjonen. Og i Anledning af hans Bog herom i 1786 fik han mange Flyveskrifter imod sig af Godsejere som f. Eks. Fr. Buchwald o. fl. i den store Pennefejde, der i 1787—88 udbrød angaaende Bondefrigørelsen. Men da Hoverispørgsmaalet endelig i 1790 blev taget op til Behandling, var allerede O. L. Bang afgaaet ved Døden, 58 Aar gl., den 27. September 1789. Intet af de tilbagestaaende Landbo-spørgsmaal var saa vigtigt som Hoveriets Afløsning og Begrænsning, men intet heller saa vanskeligt som dette. Her havde Bang nok haft Forslag at fremkomme med som den Kender, han var af det hoverifrie Odsherred. Om selve Fæsteforholdet havde han jo til sidst i sine Leveaar vovet at stille Krav om, at Livsfæstet skulde omformes til en Slags Arvefæste¹⁾).

V.

Fra Løvenborg.

Baron Severin Løvenskjold, der døde i 1776, 57 Aar gl., var en Fremskridtsmand paa Landbrugets Omraade og med Omtanke for sine Fæstebønder. I 1766, 10 Aar før sin Død, indprentede han Stamherren alvorligt at befordre Stamhusets Bønders Velstand ved al tilbørlig Hjælp, Opmuntring og Forekomst, »saasom at lade Enken eller et af hendes Børn, naar de dertil fandtes bekvemme, faa Faderens Gaard fremfor nogen anden, enten uden Indfæstning eller ogsaa en taalelig Indfæstning, til Belønning for den afdøde Faders Stræbsomhed. Bøndernes Afgift maatte ikke forhøjes udover det, hvad Gaardene var ansat til i Jordebogen, ligesom de skulde forskaanes for alt Hoveriarbejde, som ikke egentlig vedkom Gaardens Avling eller Skovning, Tørveskær, Vejreparation og dertil fornødent Hoveri«. Baron S. Løvenskjold var gift med Magdalene Charlotte Numsen, der nød et udel

1) E. Holm: „Danmarks og Norges Historie“ VI. H. Jensen: Dansk Jordpolitik.

hædrende Omdømme rundt om i sin Samtid og i sin Efterslægt. Hun var en udmærket Hustru, en levende Men-neskesjæl, opladt for alle Tidens brændende Tanker, harmonisk og fornem, og givende til alle Sider, skattet og æret af Mænd med de forskelligste politiske og individuelle Anskuelser — er der blevet sagt¹⁾. Andreas P. Bernstorff var hendes nære Ven, og med Guldberg — Statsministe-ren fra 1772 til 1784 — stod hun i Brevveksling. Men da hun havde skaffet sig Vished om, at den konservative Guldberg var Hovedmanden i den Handling, der fjernede A. P. Bernstorff fra Udenrigsministerpladsen i 1780, brød hun sin Brevveksling af med Guldberg, og i hendes Stuer paa Løvenborg var det, at Planerne blev lagt til de hem-melige Forhandlinger, der omsider førte til den store Re-geringsforandring i April 1784. Løvenborg var, saa-længe hun levede, især i 70erne, et lykkeligt Hjemsted for hendes Mands og hendes egen Slægt.

Efter sin Mands Død i 1776 overdrog hun i 1789 Lø-venborg til sin eneste Søn Carl Michael Herman Løvenskjold (født 1751 paa Aggersvold). Ferbedrin-gen af Bøndernes Kaar havde efter hans egne Ord »stedse været hans Ideal af Glædens høje Maal, naar dermed til-lige var forbunden en højere Grad af Kultur, som dannede dem til paa rette Maade at nyde den forøgede Formue«. Han lagde sig Faderens gode Raad paa Sinde med Hen-syn til sine Fæstebønder. Fra 1785 ledede han et vidt-løftig Arbejde med Udskiftningen i Odsherred, og tilsidst var han Amtmand over hele det nuværende Holbæk Amt, der forhen, siden 1660, havde været delt i fire Amter: Drægsholm, Sæbygaard, Kalundborg og Holbæk Amter. Han var en meget dygtig Amtmand, og baade som Em-bedsmand og Godsejer viste han sin levende Interesse for de nye Landboreformers Gennemførelse. Ja, for sine egne

¹⁾ Se L. Bole: Efterladte Papirer fra den Reventlow'ske Familie-kreds I.—X. (1845—1922). Danske Herregaarde III., Dansk biografisk Leksikon.

Bønder var han en sand Velgører, idet han af sine egne Midler ofrede frivillig betydelige Summer til Udskiftningen, til Udflyttergaardene, til Stengårders Opførelse og til Anskaffelse af udmærket Sædekorn og Kløverfrø, ligesom han ogsaa varmt tog sig af Almuens Skoleundervisning.

Den 18. Maj 1774, 23 Aar gl., havde han giftet sig med den 18-aarige Frederikke Juliane Marie Knuth (f. 1756, d. 1804), en Datter af Grev Knuth til Knuthenborg. De levede et rigt Liv sammen, men døde hver for sig i deres bedste Alder. Hun blev kun 48 Aar gl.; han overlevede hende i 3 Aar og døde 1807, 56 Aar gl.¹⁾

VI.

Godsejer Arnoldus Falkenskjold,

der var Ejer af Sæbygaard ved Tis Sø fra 1779 til 1797 i den Tid, da de store Afgørelser blev truffene i Landbokommissionen af 1786 — var født i Kalundborg den 11. Juni 1743, omtrent paa det Tidspunkt, da ogsaa Godsejer V. A. Hansen, Frydendal, var kommen til Verden. Falkenskjolds Fader og Farfar havde begge to, hver til sin Tid, været Ejer af »Sejstrupgaard« i Vendsyssel; men fra 1741 var Faderen blevet Oberst ved Garnisonen i Kalundborg, og her døde han allerede, da Sønnen Arnoldus Falkenskjold var 3 Aar gl.

Arnoldus var ligesom en ældre Broder fra Fødslen af udset til at skulle være Militær. Men der var jo Landmandsblod i Slægten, og derfor fik Arnoldus Falkenskjold sat igennem, at han som ungt Menneske kom ud at lære Landvæsen paa Juellinge i Stevns, saa han senere, da han var blevet Officer, kunde blive ved at omfatte Landmandslivet med stor Interesse.

Da saa Sæbygaard atter i 1779 var til Salg — faa Herregaarde har siden 1660 været i saa mange Slægters

1) Efter Bergsø: „C. D. F. Reventlow“, L. Bobe: „Efterladte Papirer fra den Reventlow'ske Familie m. fl. Danske Herregaarde III.

Eje som Sæbygaard —, købte Arnoldus Falkenskjold denne Gaard af Oberst Rantzau for 72,000 Rd. Falkenskjold var den Gang en Mand paa 36 Aar. Og snart skulde det vise sig, at den gamle minderige Gaard i ham havde faaet en meget dygtig og genial Landmand, som der stærkt blev lagt Mærke til i vide Kredse.

Falkenskjold har en Gang i Drewsens »Ny landøkonomiske Tidende« fortalt om en praktisk Erfaring, han oplevede paa Sæbygaard, et Spørgsmaal, som han havde faaet sin første Tilskyndelse til, da han som ung Mand var Landvæsenslærling paa Juellinge. Og da Historien er ganske kort og et Vidne om den unge Mands Tænksomhed og Forsøgslyst, skal den lige anføres:

»Min Lærer i Landøkonomi, den i mange Henseender agtværdige og indsigtfulde Inspektør Voelken paa Juellinge, som har indrettet de grevelige Moltkeske Godser paa holstensk Maade, og som var den første, der indførte Hvedeavlén paa Sjælland, gentog ofte for mig, at Saltet havde megen Kraft til at forbedre Gødningen, som og til at befordre Hestens, Koens og især Faarets Huld og Sundhed. Jeg har derfor, efter at jeg blev Ejer af Sæbygaard, hvert Aar beflittet mig paa, saavel hos dem, der handlede med saltede Sild, som og i min egen Husholdning at faa saa megen Silde- og Kødlage som muligt. Jeg kom den Hvede, jeg skulde saa, i mine Vallekar, som kunde rumme 30 til 40 Tønder; derefter øste jeg paa Hveden, hvad Lage jeg havde, og naar jeg ikke havde saa megen Lage, som der kunde skjule Hveden, saa tog jeg dertil undertiden en Tønde spansk Salt, som jeg blandede i Møddingvand, efter at jeg nogen Tid i Forvejen havde opløst Saltet med koghedt Vand. Saaledes lod jeg undertiden Hveden staa i 3 til 4 Dage. Dagen førend Hveden skulde saas, tappede jeg Vandet fra, hvilket jeg omhyggelig bevarede og øste paa min Gødning. Denne stærke Saltning tilskriver jeg ikke alene, at jeg ingensinde har haft Brand eller Rust i

min Hvede, men at samme efter Omstændighederne altid har været ualmindelig god.«

Paa Sæbygaard viste Falkenskjold ogsaa snart sin Interesse for den ny Tids frisindede Landboideer. Han vilde gerne fremme sine Bønders Vel og hjælpe dem til bedre Kaar, men saa skulde disse Bønder ogsaa selv hjælpe til og tage fat paa de forskellige Arbejder med Lyst og Interesse. Sløsethed og Uorden kunde let gøre den lille, firskaarne Officer hidsig, og da, fortælles der, skød de mørke Øjne Lyn paa Lyn, og det kunde regne med stærke Ord ned over vedkommende Synder.

Sæbygaard havde, da Falkenskjold overtog den i 1779, et Jordareal med 77 Td. Hartkorn, desuden 83 Fæstegaarde og nogle Fæstehuse med tilsammen 682 Td. Hartkorn. Det første, Falkenskjold tog sig for med Hensyn til sine Fæstegaardmænd, var et Forsøg paa at faa selve Sæbys Bønder til i 1782 at være med til en Udskiftning af det gamle Fællesskab¹⁾. Den 23. Februar havde han med Tilslutning fra Byens Fæstebønder indgivet en Ansøgning til Rentekamret om Tilladelse til en saadan Udstykning og Magelæg, som han havde foreslaaet. Og den 20. April samme Aar svarede Rentekamret imødekomende ved en Skrivelse undertegnet bl. a. af V. A. Hansen.

Den 31. Juli mødte saa Landvæsens Kommissionen i Sæbygaards Amt, der bestod af selve Amtmanden m. fl., paa Sæbygaard, »hvor Major Falkenskjold angaaende et forehavende Udskifte af Fællesskabet i Sæby By intenderer Sæbygaards Gods 9 Bønder i bemeldte Sæby udskiftet og med nogle af disse Bønders Jorder at gøre et Mageskifte saaledes, at 3 Gaarde af bemeldte Byes Jorder indtages til Hovedgaardens Marker, og denne igen udlægger Vederlag efter Maal og Takst i Hallebyore, som ligeledes er Hovedgaarden tilhørende«.

Paa Forespørgsel erklærede de 9 Bønder fra Sæby, at de alle var sindet i Anledning af forbemeldte at ville ud

1) Den ny Lov om Jorders Udskiftning var først udkommen i 1782.

af Fællesskabet, saaledes at enhver Lodsejer fik eller faar sin Andel udmaalt og udskiftet i bemeldte Sæby By, saa bekvemt og billigt, som det lod sig gøre.

Landinspektør Fensmark blev da anmodet om at opgive den Plan, efter hvilken han forment Udsiftningen bekvemtest kunde ske. Men førend denne kunde begynde, blev Lodsejerne tilspurgt, om de havde noget imod den over Markerne passerede Taksations Forretning, hvortil de eenstemmig svarede, at denne havde de slet intet imod, intet at erindre eller udsætte.

Den endelig Udsiftning blev saa af Landvæsens Kommissionen underskrevet paa Sæbygaard den 16. August 1782.

Til Sæbygaard blev indtaget af Sæby Byes Marker en Strækning langs med Hovedgaardens Gærder i Byen, Aaserups Vang, hvilken Strækning udgjorde 3 Gaardes Jorder, hvoraf største Delen indeholdt de sletteste og længst fra Byen beliggende Jorder, for hvilke 3 Gaardes Jorder Major Falkenskjold igen udlagde af fri Hovedgaards Takst:

- 1) i H a l l e b y o r e: Jord til 2 Gaarde, som der opbygges, af lige Hartkorn med de nedlagte.
- 2) i L u n d e n: til en Gaards Hartkorn, som, da samme for største Delen er Englund og Tørveskær, hvortil Sæby Bønder trænger, deles denne til de 7 tilbageblivende Bønder i Sæby, saa Byen altsaa herved faar Vederlag for den 3. Gaards Jord, som til Hovedgaarden er indtaget.

Dette Mageskifte mellem Godsejer Falkenskjold og Bønderne hidførte en Proces mellem Sognepræsten i Sæby, Hr. Lassen, og Godsejeren, da denne nægtede at betale Tiende af de 3 Gaardes Jorder, han havde lagt ind under Hovedgaarden og nu af Godsejeren regnedes for at være fri Hovedgaards Jord. Processen begyndte 1786. Og den 3. September samme Aar faldt Dommen ved Løve Her-

reds Ret, hvor Herredsfoged, Kammerraad Smith afgav en Kendelse, hvis Slutning lød saaledes:

Thi kendes for Ret. Oberst Falkenskjold til Sæbygaard bør, som han og herved tilkendes, in natura, at yde Præsten, Hr. Lassen, aarlig Korntiende af de 24 Td. 3 Skp. 1½ Fdk. ufrie Hartkorn, som er indtagen under Sæbygaards Hovmark fra Sæby, ligesom og aarlig for Kvægtiende og Smaaredsel efter en fra Retten udmeldende, uvildige, upartisk og kyndige Mænds Skønnende. — Saa bør og Hr. Obersten betale denne Sags Omkostninger.¹⁾

Det er ogsaa nævnt af flere, hvorledes Falkenskjold var den første, som antog Landvæsenselever paa sin Gaard. Han blev jo mer og mer anset for en særdeles kyndig og driftig Landmand, der paa flere Omraader gerne vilde prøve det nye, der kom op i Tiden; og det kunde vel dengang som nu trække Unge til en Gaard. Han kunde ogsaa tale med disse unge Lærlinge og senere skrive Breve til en og anden af disse. Men mange Lærlinge havde han ikke samtidig. Af et Brev, som er trykt i »Landøkonomisk Tidende« VI, 1817, Side 337, faar man Indtryk af, at han ikke ynder for mange faste Folk paa sin Gaard, men derimod foretrækker Daglejere og Husmænd, der helst skal arbejde paa Akkord; men da var Falkenskjold jo en gammel Mand, 74 Aar, og ikke længer paa Sæbygaard.

Hans Lærlinge var hos ham i 3 Aar og blev tildelt et Lærebrev, naar de 3 Aar vel var til Ende. Ivrig var han for at retlede og opmuntre unge Mennesker, der vilde være Landmænd. Betegnende i saa Henseende er et Brev, som Falkenskjold en Gang skrev til en ung Mand, der havde bestemt sig til at overtage en Gaard, skønt det militære Liv trak i ham. Falkenskjold skrev saaledes:

»Jeg billiger fuldkommen Deres Beslutning at ville

1) Efter Undersøgelser i Landsarkivet i København.

opofre Deres Fremtid til Landbruget og ønsker Dem af et oprigtigt Hjerte al Lykke med den Gaard, De melder at have købt. Jeg kender fuldkomment, hvor utaknemlig og utifredsstillende den militære Vej er i Fredstider for den virksomme, og hvor belønnende Agerbruget kan være, naar man bruger Eftertanke, vedholdende Flid og Orden med sine Folk, stadig selv bliver hjemme paa sin Gaard og har tilbørligt Opsyn med Folk, Kreaturer og Redskaber. Det er en Lykke, at De og Deres gode Kone er opfødt paa Landet; efter at De nu i nogle Aar har maattet flytte omkring, vil De vist skønne paa Landlivets Uafhængighed, Sundhed og dets fornøjelige Syssel. De vil aldrig der lade Tiden blive Dem lang eller kedsom.

De nu forestaaende lange Vinteraftener maa De endelig benytte til at læse gode Landvæsens Bøger. De fortrinligste, jeg for det første vil foreslaa Dem, er: Thaers Bog om den engelske Landhusholdning og Schwartz' om den belgiske. Naar De dertil kan faa et Tidsskrift, som kaldes »Landøkonomisk Tidende«, der udgives af et Selskab i Sjælland, saa vil De finde tilstrækkelig Vejledning. Læs disse Skrifter med Eftertanke, og træffer De i Deres Nabolag en og anden forstandig og fordomsfri Landmand, saa hør deres Mening om den Plan, De agter at lægge for Deres Jords Drift. Har De saa endelig taget Deres Beslutning, saa bliv den tro og vaki ikke.«

Den Slags friske Breve kunde Falkenskjold med Lethed skrive, og tidlig begyndte han ogsaa at sende et og andet vedrørende hans Landbrug i Trykken til et Blad eller Tidsskrift. Han saa gerne, at de unge Mænd kom ud og saa sig om som vordende Landmænd, og derfor kunde Stavnsbaandets Løsning kun glæde ham. Nogle Aar før Falkenskjold overtog Sæbygaard, havde der paa dette Gods været enkelte unge, der med Udlængsel i Sindet havde ansøgt Herskabet om Tilladelse til at maatte faa Fri paa til at kunne rejse lidt i Landet, men dette blev

i Almindelighed nægtet dengang, fraregnet enkelte Tilfælde. Saaledes var der i Høng, hvor flere af Gaardfæsterne hørte under Sæbygaard, en ung Mand ved Navn Lars Larsen, som i 1769 efter flere Genvordigheder endelig fik den Naade af sit Herskab at blive tilstaaet et Fri-pas af Grevinde Sofie Hedevig Levetzau paa Sæbygaard, saa han endelig kunde rejse hen, hvor han vilde.

En Afskrift af dette gamle Fri-pas skal meddeles her i hele sin Ordlyd:

FRIHEDSPAS

udstedt 1769 til en stavnsbunden Karl i Høng By, Sjælland.

Sofie Hedevig, Grevinde af Levetzau og Rantzau,

Frue til fem Herregaarde, deriblandt Sæbygaard i Sjælland,

kender og hermed vitterliggør ved dette Frihedspas at have forundt Foreviseren af samme, Lars Larsen, født paa Sæbygaards Gods udi Løve Herred, Finderup Sogn, Høng By, Frihed for videre Hæftelse til mit Gods, Sæbygaard, hvor han som bemeldte Gods Reservermandskab var henhørende, saa han altsaa herefter maa være, blive og sig opholde, hvor hannem bedst synes og lyster uden min eller efterkommende Sæbygaards Ejeres Tiltale i nogen Maade.

Rekommanderendes hannem i øvrigt alle forekommende paa det bedste, ligesom ogsaa hans Sjaelesørger, Velædle og Velærværdige Hr. Christian Brorson, Sognepræst for Finderup Menighed, her vil meddele hannem hans Skudsmaal, hans Saligheds Sag be-træffende.

Dette til Bekræftelse under min Haand og hostrykt Grevelige Segl.

Sæbygaard, den 23. December 1769.

Sofie Levetzau.

Læst og protokolleret ved Løve Herreds Ting den 11. Jan. 1770.
tilstaaet

L. Andersen. A. Borgen.

Den 11. Juni 1784 gav Falkenskjold 13 af sine Fæste-bønder (3 fra Sæby, 2 fra Nyavl og 6 fra Ougtved) nye Fæstekontrakter som en særlig Begunstigelse, hvor Hove-ryddelsen dels blev sat ned, dels afløst billigt. Udskiftning af Fællesskabet og Udflytning af Gaarde fra Landsbyerne

var velvilligt blevet taget op af flere Fæstebønder, ivrig som Godsejer Falkenskjold havde været til at paavirke i den Retning. Fæstebrevet til hver af disse 13 Bønder sluttede med følgende Punkt 7:

Dette for Fæsteren fordelagtige Fæstebrev forundes ham sam en Belønning for hans udviste Villighed ved Udskiftningen af Fællesskabet og for hans Flittighed ved den mod Byen gjorde nye Indretning. Skulde derfor Fæsteren imod Forventning i Fremtiden ikke findes lige flittig og paapasselig og ikke nøje efterleve den Byen givne Bylov, vise sig efterladen i at forrette ovenanførte Hoveriarbejder, forfalde til Drik eller bruge anden Uorden og uden grundig Aarsag at vise sig stridig imod sit Herskab eller hvem hannem paa Herskabets Vegne haver at befale, saa skal Fæsteren have dette Fæstebrev forbrudt, i Fald Herskabet det paastaar. Iøvrigt retter Fæsteren sig efter Kongelige Love og Forordninger.

Sæbygaard, 11. Juni 1784.

A. Falkenskjold.

Da en Udflyttergaard i Hallenslev Sogn, under Sæbygaard, noget senere blev anset for den sletteste Fæstegaard paa Godset, som ingen tilsidst vilde fæste, lod Godsejer Falkenskjold denne Gaard med et Areal af Ager og Eng paa 75 Td. Land, foruden en god Moselod, inddele i 9 Skifter, efter at Vandet var afgravet fra Lodden, og drev den selv et Par Aars Tid, hvorefter han bortforpagtede den — uden Besætning — for en aarlig Afgift af 300 Rigsdaler, imod at Sæbygaards Ejer betalte Tiende og kongelige Skatter. »Saa stor en Indtægt kunde ikke have efter den sædvanlige Fæstemaade«, skrev den daværende Landøkonom G. Begtrup i sin »Beskrivelse af Agerdyrknings Tilstand i Sjælland«, da han havde hørt om dette Tilfælde paa Sæbygaard.

Og med Hensyn til sine Fæstebønder var Falkenskjold villig til i nye Fæstebreve at afløse Hoveriarbejdet imod en Pengeafgift. G. Begtrup¹⁾ skrev herom: »At afskaffe noget af det besværligste Hoveri for Bønder og selv at be-

1) Se „Beskrivelse af Agerdyrknings Tilstand“ I, Side 136.

sørge det med egne Folk og Heste vil være Lindring og Vinding for flere Bøndergodser uden Forrykkelse i selve Hovedgaardens Drift. »Derpaa giver Sæbygaard et tydeligt Eksempel«. Og senere hen (I. Side 516) nævner G. Begtrup, at Sæbygaards Bøndergods kun var halvt hoverigørende, hvad de andre Herregaarde i Sæby Amt¹⁾ endnu ikke var naaet frem til. Sognepræsten i Sæby, Pastor Lassen, der som foran nævnt havde haft Proces med Godsejer Falkenskjold angaaende nogle Tiendeydelser, skrev 1. September 1799: »Hoveriet paa Sæbygaards Gods er ringe, for det meste gives Penge«.

Falkenskjold havde af Sæbygaards Jorder udlagt Parcelgaardene »Frihedslund« og »Falkenhøj«, der begge senere blev solgt fra Sæbygaard. Han var en Banebryder og Foregangsmand som faa, men alt dette kostede Penge. Ved sine mange Forsøg paa Landbrugets forskellige Felter kom han i Pengetrang, saa han, trods de gode Tider som det var, i 1797 fandt sig beføjet til at sælge Sæbygaard til Kancelliraad Paascke. »Frihedslund« beholdt Falkenskjold til 1800, da den saa overgik til den daværende Ejer af Sæbygaard.

Paa »Frihedslund« havde Falkenskjold bl. a. Forsøg med Spergel m. m. G. Begtrup har nævnt²⁾, hvorledes han een Sommer hos Oberst Falkenskjold paa »Frihedslund« saa et Indelukke paa en Tønde Land besaaet med Spergel. »Spergelen vokste godt til, gav et ypperligt fint Græs, som Kreaturerne æde med Begærlighed, og som især Høns og Ænder var begærlige efter«. Falkenskjold fedede ogsaa Beder med Kartoffler, og de blev saa fede, som om de havde faaet Havre.

I 1797 havde Falkenskjold ogsaa købt Gaarden »Sophienborg« ved Rungsted, og her boede han efter at være flyttet fra »Frihedslund« som den foretagsomme Land-

1) Sæbygaards Amt omfattede 11 □ Mil af det nuværende Holbæk Amt.

2) „Beskrivelse af Agerdyrkningens Tilstand“ II. Side 245. (1803).

mand, han var bekendt for at have været i Vestsjælland. En Oversættelse af Schwarts Beskrivelse af det belgiske og hollandske Landbrug lod han udkomme paa Tryk for egen Regning. Da han i 1819, kort før sin Død, havde skrevet et læseværdigt Stykke om nogle Erfaringer, han havde gjort som Landmand, skrev G. Begtrup følgende om Falkenskjold: »Det er mærkeligt, at en Mand paa 76 Aar har kunnet skrive det Stykke, han havde en sjælden lys Forstand forenet med Virksomhed og usvækket Legemskraft i hans høje Alderdom og en herlig Takt for Landvæsenet«. Og den ansete J. C. Drewsen skrev i sit Blad: »Ny Landøkonomisk Tidende«: »Ikke blot Udgiveren, men sikkert ogsaa dette Blads Læsere takker den lærerige Afhandlings Forfatter (Falkenskjold) for Meddelelsen af de Erfaringer, som deri indeholdes. Saaledes besidde mange af vore Landsmænd Kundskaber, ved hvis Meddelelse de kunde i høj Grad gavne Samfundet. O, at det maatte behage dem at træde i denne Veterans Fodspor, og nu og da, med eller uden Navn, at meddele disse! Vi skulde da ofte skylde Landsmænd det, hvorfor vi nu maa takke Udlandinge, og vi skulde da se mangan Plante fra Fædrelandets Grund fremspire og derpaa uddannes til et mægtigt Træ, som nu først maa omplantes fra fremmed Grund og netop derfor ofte mindre lykkes for os«.

Oberst Falkenskjold døde paa Sophienborg 1819, omtrent 76 Aar gl. og blev begravet paa Hørsholm Kirkegaard, hvor ogsaa hans Hustru og deres yngste Datter — af en Børneflok paa 8 — Elisabeth Falkenskjold (bekendt i en vid Kreds for sin store Godgørenhed) ligger begravet. Selve Falkenskjolds Hustru, Elisabeth von Sehested overlevede sin Mand i 24 Aar og blev 92 Aar gl. Hun var en Officersdatter og skal have været en interessant og veludviklet Personlighed, ikke saa lidt optaget af Historie og Litteratur.

I Sæby Amt viser følgende Tal den Forandring, der i dette Amt foregik med Hensyn til Antallet af Ud-

flyttergaard, Huse med Jord og Huse uden Jord i Løbet af de 11 Aar (1788—1799), da de store Landboreformer ret var kommen i Gang, og Falkenskjold endnu hørte til dette Amt.

I 1788 var der i Sæby Amt:

492 Bøndergaarde, hvoraf 28 var udflyttede,

23 Huse med Jord og

594 Huse uden Jord.

I 1799 var der:

492 Bøndergaarde, hvoraf 191 var udflyttede.

216 Huse med Jord og

481 Huse uden Jord.

Endnu var den store Udskiftning med Udflytning ikke endt i dette Amt. Saaledes var det flere Steder; men store Forandringer var sket i Løbet af faa Aar. Og større vilde de have blevet, om Chr. Reventlows Forslag var blevet vedtaget om, at der for hver Bondegaards Udskiftning skulde udtages 2 Huslodder hver paa 6 Td. Land. Der var mange jordløse Huse rundt om i Landet, der let vilde have faaet Adgang til at faa Jord.

Hoverispørgsmaalet blev ordnet i Henhold til den Regel, at alt Hoveriarbejde skulde være bestemt. I saa Henseende henvises her til en Hoveri-Fortegnelse for Adlersborg Gods, der ved Enighed mellem Godsejeren og Fæstebønderne var indgaaet og traadt i Kraft i 1793.

TILLÆG

FORENING

om

Hoveriet ved Adellersborg og Rødegaard i Overensstemmelse med Plakaten af 24. Juni 1791, indgaaet imellem Ejeren af Adellersborg og Baroniets hoverigørende Bønder.

1ste Post.

Adellersborgs Hovedgaards Marker, som hidtil under Plov er drevne og fremdeles skal drives og dyrkes ved Hoveri, ere:

- a) 10 Indmarker, hver Mark for sig indhegnet og efter Opmaaling bestaaende omtrent af 60 Td. Ruglands Størrelse foruden Engene udi samme. Af disse Marker drives og dyrkes aarligen de 5, og de andre 5 ligge til Hvile, dog brakkes den ene af disse, som længst har lagt til Hvile.
- b) 14 Udmarker, som kaldes Bjerger; udi disse Marker saas kun aarlig: 12 Td. Boghvede, 24 Td. Byg og 32 Td. Havre.

Til disse Marker at drive eller dyrke bruges 85 hele hoverigørende Bønder foruden de 9 Gaardmænd i Stareklinte, som forrette 5 hele Gaardes Hoveri, ialt 90. Altsaa (da de 9 Gaardmænd i Starreklinte ved alle Lejligheder anses for hele 5 hoverigørende Bønder) kan hver Hoveribonde tilkomme aarligen at dyrke og drive i enhver af Indmarkerne $5\frac{1}{2}$ Skp. Rugland, hvilket beløber for de 5 Marker, der aarligen drives, ialt 3 Td. $3\frac{3}{4}$ Skp. Rugland og i Udmarkerne $2\frac{4}{5}$ Skp. Rugland, $2\frac{3}{5}$ Skp. Havreland og $1\frac{3}{5}$ Skp. Boghvedeland, tilsammen saavel Ud- som Indmarkerne 4 Td. $3\frac{3}{5}$ Skp.

Da alle Indmarkerne ikke nær holde 60 Td. Rugland efter Opmaaling, alene de 2de, nemlig Nr. 2 og 10, saa naar disse Marker indfalde paa et Aar at pløje, saa og dyrke, og Bønderne desaarsag muligen kunde faa mere end 3 Td. $2\frac{2}{3}$ Skp. Rugland at dyrke i Indmarkerne, saa maa saadant fra Bøndernes Side ikke anses, da de i de øvrige Marker derfor finde betydelig Lettelse.

Hvad hver Mand kan tilkomme i enhver Mark at drive og dyrke, bliver ved Lodder afdelt, som skal bestandigen tilligge den Gaard, som nærværende Fæster beboer, og hvorover en Tabel bliver forfattet, hvori anføres, paa hvad Sted og hvor mange Alen

i hver Mark enhver Mand asaledes bekommer, saasnart Inddelingen er gjort. Naar Markerne er inddelte i 6 Dele eller 6 Boel, som Godsets Hoveribønder bestaar af, tage Bønderne først Lod om, hvilke 6 Dele de skulle have, og derefter bliver et kvart Boel delt imellem Boelets tilhørende 15 Mænd, i lige saa mange Dele.

Efter den Orden og Maade, disse Marker skulle drives paa, udfordres aarligen følgende Dages Arbejde for hver Mand, nemlig:

I I n d m a r k e r n e:

a) til Brakmarken	3	Pløjedage	3	Harvedage	
b) til den Mark, som drives til 2. Halm	2	—	2	—	1 Krøyedag
c) til den Mark, som drives til 3. Halm	1	—	1	—	
d) til den Mark, som drives til 4. Halm	2	—	1	—	
e) til den Mark, som drives til 5. Halm	2	—	2	—	1 —

I U d m a r k e r n e:

a) til Rug	1	—	1	—	
b) til Havre	1	—	1	—	
c) til Boghvede	2	—	1	—	
Tilsammen aarligen 14 Pløjedage 12 Harvedage 2 Krøyedage					

Saalænge nærværende Forpagter bliver ved Forpagtningen efter sin nu havende Kontrakt, saa har ve Bønderne ikke videre end ved Sædens Nedlæggelse, alene Brakmarker, som de harve første og sidste Gang, den bliver pløjet. I samme Tid krøye de ej heller, medmindre at de rispe Bygjorden i steden for at pløje den 1ste Gang.

Da nu saaledes er bestemt, hvor og i hvilke Marker disse Arbejdsdage skulle bruges, og hver Mand har sin Lod, saa anses ikke nogen af disse Dage aftjent, førend deres Lodder er færdige med det Arbejde i den Mark, som de var tilsagte om at forrette. Den, som pløjer, skal saa, om han dertil af Herskabet findes dygtig, i andet Fald skal Gaardmanden selv møde og saa. Desuden skal han pløje de fornødne Vandfurer paa sin Lod, førend Pløjedag eller Krøyedag anses som aftjent. Den, som kører Harven, skal hente Sædekornet paa Adellersborg eller Rødegaard, saa skal han ogsaa slaa Klimp og samle Sten paa sin Lod samt tromle den, førend Harvedagen anses aftjent. Af disse Dage fordres ej om Ugen mer end 2 Pløje- eller Krøyedage og 2 Harvedage.

Skulde det indtræffe, at en Mand fik mere end et Slags Sæd

i sin Lod i en af Markerne, og samme ikke paa en og samme Dag kunde dyrkes og behandles, da ihvorvel Bonden dertil maatte komme 2 eller flere forskellige Dage, anses samme dog kun for 1 Plov- og 1 Harvedag, siden han ej dyrker mere end sin Lod, som kun er liden til en Dags forsvarligt Arbejde.

2 den Post.

Til at rengøre de her til Gaarden værende Øer i Lammefjorden, og at føre Stude og andre Kreaturer over paa samme fra Asnæs og igen til det Sted tilbage, udfordres aarlig 2 Gangdage af forsvarlige Karle, som hver skulde føre 2 Hoveder fra Adellersborg og til Næsset og derfra til Øerne over Vandet, og ligeledes samme Tur tilbage i en Dag, naar de derom vorde tilsagte. Skulde Vejr og Vind forhindre dem, at de ikke kunde fuldføre det tilsagte Arbejde i en Dag, da skulde de igen møde og fuldføre det resterende Arbejde, saasnart de derom bliver tilsagte, uden at det anses for nogen særskilt Gangdag.

3 die Post.

Ethvert Boel faar sin Lod i de aarlige faste Enge og i Indmarkerne tildelt til at slaa, rive og høste med videre, derfor skulle de ogsaa, hvert Boel for sig, rengøre sine tildelte Enge, hvilket, naar det er gjort, anses for 1 Gangdag for hver Mand i Boelet.

4 de Post.

Ethvert Boel og enhver Mand udi samme tildeles sin bestemte Andel Hus paa Adellersborg og i Vindekilde til aarlig Vedligeholdelse med Klining og Rygning. Ligeledes sin bestemte Andel udi Ladegulvene aarligen at vedligeholde. Det hertil fornødne Tang og Ler forskaffe enhver Mand sig selv, og naar forestaaende stedse holdes i forsvarlig Stand, kan det for hver Mand aarligen ansættes til 1 Spænddag og 2 Gangdage.

5 te Post.

Til at befordre Bygnings-Materialer til Adellersborg og Rødegaard og til Handtlingerne ved Bygningerne og Reparationerne sammesteds udfordres 2 Spand- og 3 Gangdage aarligen, foruden det Arbejde, som er berørt i forrige Post. En Vogn skal tage til Læs: af Melkalk 4 Td., af Mursten 120 Stk. og Tagsten 120 Stk. Af Tømmer og andre Ting, som har forskellig Vægt og ikke nøje kan bestemmes hvormeget af hver Slags, der skal føres paa en Vogn, skal et Læs bestaa af 40 Lispunds Vægt. Naar et Læs af foranstaaende befordres fra en af de nærmeste Købstæder eller og

3 Mil ind i Landet, aftjenes derved en Spænddag, men naar samme kun befordres $\frac{3}{4}$ Mil fra Bygningsstederne, da skal saadanne 2 Rejser forrettes om Dagen, førend den anses aftjent. Af Ler, Grus og Sand skal 6 Læs forskaffes om Dagen, førend den anses for aftjent. Ved Gangdagene kan ej bestemmes, hvormeget Arbejde dagligen udfordres, men Buddene skulle arbejde forsvarligen og i Overensstemmelse med Forordningen af 25. Marts 1791. Naar disse Handtlanger-Bud ikke er 14 Aar gamle, skulde de møde i 2 Dage, forinden en Gangdag er aftjent, med mindre det er som Handtlanger ved Tækkemanden. Men naar Karle bliver tilsagte, maa ingen anden sendes, under Straf som om de ganske var udeblevne fra Hoveriet.

6te Post.

Den fornødne Tørv, som bruges af Herskabet, dets Tjenestefolk og Forpagter med flere, er i det ringeste 600 Læs om Aaret. Imidlertid anses det tilstrækkeligt, naar hver Bonde leverer 6 Læs til 300 Stkr. af Læsset, hver Tørv af Størrelse 9 Tommer lang, 6 Tommer bred og 3 Tommer tyk. Denne Tørv skal da hver Bonde skære i Mosen og udføre den paa haardt Land, hvor det anvises, og derefter stavle og røygle den sammen, saa ofte det gøres nødvendigt, og, naar det forlanges, føre den til Adellersborg eller Vindekilde og sætte den i Hus der. Dette Arbejde anses for 3 Spændage og 6 Gangdage, af hvilke ikke fordres mere end 2 om Ugen.

7de Post.

Til at udføre af Husene det tiloversblevne Halm og sætte samme i Stak uden for Gaarden paa anvist Sted, ligesom og at gøre Laderne og Ladegaardene rene, skal hver Bondé forrette aarligen 1 Spænddag og 3 Gangdage.

8de Post.

Til Vandstedernes Rensning i Markerne og paa Gaarden, samt Øerne og til Vandets Befordring ved Render fra Vandkisten ovenfor Vindekilde til Rødegaard og Adellersborg, skal hver Bonde forrette aarligen: 2 Spænddage og 2 Gangdage. Et Læs Rendetræ, som hentes 3 Mile herfra, skal være af 40 Lispunds Vægt, som anses for 1 Spænddag. Afhentes det fra et nærmere Sted, befordres flere Læs om Dagen i Forhold til Længden, eftersom bestemt er for Bygnings Materialier i den 5de Post, førend Dagen anses for en hel Spænddag. Naar Vandstederne renses, da skal det opmudrede føres til hvad Sted i Marken, det forlanges, og med dette Arbejde, saa vel som Gangdagene skal forholdes efter Forordningen af 25. Marts 1791, førend en Dags Arbejde er aftjent.

9de Post.

Fra Holmstrup Skove skal hver Bonde befordre aarligen til Adalersborg eller Rødegaard en forsvarlig Favn Brænde af 5 Kvar- teers Længde, eller naar der forlanges, 5 forsvarlige Læs Lang- brænde. Naar der skal skoves fra Skovene i Indmarkerne, da skal 4 Læs Brænde derfra at føre til Gaarden anses for 1 Læs Brænde at hente i Holmstrup Skove, og følgelig godtgøres de, som saa- ledes befordre Brænde fra Indmarkerne 1 Læs Brænde fra Holm- strup for 4 Læs, som fra Gaardenes Marker føres. Bønderne er befriede for at fælde Træer, ligesom at save, hugge og sætte det i Favn. For Egestammers Transport er de ligesaa befriede, alene de Aar, naar nye Bygninger opføres, eller store Reparationer fore- faldne paa Adalersborg eller Rødegaard; thi da skulde de hente der- til hver 1 Læs Bygningstømmer fra Holmstrup Skov til 40 Lis- punds Vægt.

10ende Post.

Engene, som aarlig bruges og høstes til Adalersborg og Røde- gaard, ere: Blegdammen, Føgedengen, den store og den lille Sø, Engen i Sindinge Vænge, som skal blive for sig indhegnet, Kulaas og Fruelund samt Enghaven i Kaablet. Disse Enge, som hidtil er høstede Boelsvis, inddeles udi 6 Dele, hvoraf hvert Boel efter Lod- kastning faar sin Andel til at slaa, strø Græs, vende og rive Høet, sætte det i Stak og derefter indføre og sætte det sammen i Husene paa Adalersborg og Rødegaard. Til dette Arbejde for- svarligen at forrette skal hver Bonde levere i det ringeste om Aaret: 4 Karle til at slaa Græsset, 2 Piger til at strø det og rive det sammen i Strimler paa sædvanlig Maade, 4 Karle til at vende, sammenrive det og sætte det i Stak; 2 Vogne og 4 Bud foruden Køresvenden til at læsse Høet, føre det ind paa benævnte Gaar- der, der aflæsse det og sætte det sammen i Husene, hvor det bliver anvist, hvilket beregnes til 2 Spandage og 14 Gangdage for en- hver af Bønderne. De øvrige af Gaardens Enge, som ikke for sig selv er indhegnede, men ligge adspredte i dens 10 Indmarker, be- staar af 3589725 □ Alen, hvoraf ethvert af Godsets hoverigørende Boel skal tage sin 6te Del, i enhver af disse 10 Indmarker, tildelt til at slaa og indhøste. Imidlertid da 5 af disse Marker aarligen besaas, og alle 10 Marker efter deres Bestemmelse hvert 10ende Aar har været Sædmarker i 5 Aar og Græsmarker i 5 Aar, saa anses det, at de halve af Markernes Enge aarlige skulle høstes, og da bliver det hver Mands Lod at slaa og høste i samme om- trent 20,000 □ Alen; men da det indtræffer, at Hoveribonden kan formedelst Markernes Forskellighed med Eng have et Aar mere

at slaa og indhøste i Indmarkerne end 20,000 □ Alen, saa skal han dog slaa og indhøste samme paa forsvarlig og sædvanlig Maade, da han igen i de andre Aar har meget mindre Høslet, naar de Marker falde til Sæd, hvor kun liden Eng befindes; derfor bestemmes: at naar en Bondes Englodder i de besaaede Indmarker bestaa af 20,000 □ Alen, skal han forskaffe sig disse sine Enge slaaet med 2 Karle, Græsset strøet og revet sammen i Strimler med 1 Pige, Høet vendt, revet sammen og sat i Stak med 2 Karle og derefter indkørt og i Huse, hvor anvises sammensat med 1 Vogn og 2 Bud foruden Køresvenden. — Indfalder Aarene saaledes, at Bøndernes Englodder i disse Marker kunde være mere eller mindre end 20,000 □ Alen, da besørger han dog samme sine Englodder forsvarligen slaaet og indkørt paa foreskrevne og forsvarlig Maade, hvortil han giver Spand- og Gangdage i Forhold til, hvad som er bestemt, at han skal levere, naar hans Englodder i bemeldte ere 20,000 □ Alen. Ethvert Boel skal meje og indhøste paa sædvanlig Maade de Rør, som findes paa dets Boel, uden derfor at fordre nogen Godtgørelse, siden samme er beregnet og inddelt til Boelets Størrelse. Af Arbejdet, som er beregnet til Høhøsten, fordres ingen Uge mer end 2 Spænddage og 8 Gangdage. Naar Vejret tillader det, skal alt forestaaende Arbejde forrettes af de dertil bestemte Folk i de bestemte Dage, men i ustadigt Vejr giver Bonden de fornødne Folk uden at godtgøres mere derfor end anført, skønt flere Gang- og Spænddage maatte forrettes.

11te Post.

Da hver Mand har 5 Lodder aarligen i Indmarkerne at indhøste, saa skal en Karl og en Pige meje Sæden, binde, rive og sætte det Bundne i Hobe eller Traver og samme tildække efter Sædvane i en Dag i hver Mark, samt med en Vogn og et Bud køre det i Hus eller Stak i en Dag, som er i alt til alle 5. Lodderne for hver Mand 5 Spænddage og 15 Gangdage. I Udmarkerne har hver Mand ligesaa 3 Lodder at indhøste, men da disse ere smaa, og Sæden kun ubetydelig, som i Almindelighed der frembringes, at det ikkun kan anses for 2 fulde Spænddage og 6 fulde Gangdage at høste disse 3 Lodders Sæd, indkøre det og sætte det i Hus, saa har hver Mand i Kornhøstens Tid at forrette 7 Spænddage og 21 Gangdage, hvoraf ugentligen kun forlanges i højeste 3 Spænddage og 6 Gangdage. Skulde Vejret, Sædens Beskaffenhed eller andre Omstændigheder foraarsage, at disse fastsatte Dages Arbejde ikke er tilstrækkelige til al Sæden forsvarligen at meje, binde, rive og indhøste, da skal Bonden forskaffe det manglende forrettet uden videre Godtgørelse. Bånd til at binde Sæden anskaffer Bonden selv, hvorimod han be-

kommer aarligen til Baandene at spinde 10 Lispund Hø. Naar Sæden sættes i Stak, da skal enhver, som har ført Sæd til Stakken, være forpligtet til at tilstække samme forsvarligen med Halm, før end han forlader den.

12te Post.

Til at overgødske Jorderne skal hver Mand aarigen udføre 100 Læs og af saadan Størrelse, at dermed forsvarligen kan gødskes 1 Td. Rugland beregnet til 14,000 □ Alen. Denne Gødskning lægger enhver paa sine Lodder i de Marker, som dem bliver anvist, og skal samme Gødsknings Udførelse anses for 5 Spanddage med 2 Vogne og 5 Gangdage, hvoraf ugentligen kun i det højeste tages 3 Spanddage og 3 Gangdage. Budene skulle ikke alene strø Gødskningen, saasnart den bliver udført, men endog hjælpe Køresvendene at læsse paa Vognene. Skulde Bønderne ej tage saa store Læs paa deres Vogne, at 100 Læs ikke godt og forsvarligen kan gødske benævnte 14,000 □ Alen Agerland, da skulle de vedblive at køre saa mange Læs Gødskning over de 100 Læs, som at bemeldte Land som anført godt og forsvarligen kan overgødskes, uden at de derfor bekomme nogen Godtgørelse.

13de Post.

Det anses, at hver Mand aarligen paa sine tildelte Hoverilodder kan høste omtrent 50 Traver af alle Slags Sæd, beregnet til Størrelse efter Forordningen af 20. Februar 1771, dens 3die Tabel i Litr. A., som for 90 Mand udgør 4500 Traver, og Tienderne, som aarligen oppebæres, anses for 1500 Traver, ialt 6000 Traver, som aarligen skal udtærskes. Hertil skal hver Bonde levere om Aaret 58 Karle, som i de 9 Maaneder skulle tærskes efter bemeldte Forordning. Denne Tærskning foregaar efter rigtig Omgang paa Godset, og skal da ingen Bonde i nogen Uge levere flere end 2 Karle til at tærskes paa Adellersborg eller Rødegaard. De Karle, som tærskes, skulle desuden dagligen kørne Kornet, bære det Torskne i Kasteloen og henbære Avnerne fra det Kastede i Husene, ligesom og bære Halmen i Foderloerne eller, naar det forlanges, ud i Stakhaven, samt Studekorn fra Laden til Studehuset. Til Langhalm at gøre af Hvede- og Rughalm, leverer hver Mand aarligen 2 Karle, som i en Dag bør gøre 1½ Læs Langhalm, hvert Læs beregnet til 10 Traver, og hver Trave til 45 Punds Vægt.

14de Post.

Til det torskne og kastede Korn at rense og samme paa Lofterne at opbære skal hver Mand aarligen levere 14 Bud, og skal

da hvert Bud, førend Dagen anses for aftjent, rense 4 Td. Sæd af hvad Slags, det end er, og samme paa Lofterne opbære, samt udføre det afrensede Skarn.

15de Post.

Til den aftorskne Sæd at bortføre til de 3 nærmeste Købstæder eller og 3 Mile ind i Landet skal hver Mand forrette aarligen 16 Spænddage, hvoraf ikke højere end 2 ugentlig forlanges. Hver Vogn skal have til Læs af Hvede, Rug og Ærter samt Boghvedegryn 3 Td., af Byg og Boghvede 4 Td. og af Havre 5 Td. Naar de hoverigørende Bønders Landgilde og accorderede Tiende saavel som de andre Tiendeydende Bønders Tiende lægges og modtages paa Gaarden, da skal de Hoverigørende Bønder, naar forlanges, igen bortføre samme, uden at dem derfor godtgøres noget. Bortføres denne Sæd kun $\frac{1}{2}$ Mil, skal 2 saadanne Rejser forrettes, føren Dagen er aftjent, og anses mod en Købstadsrejse.

16de Post.

Til Kornstakkene at indføre i Laden skal hver Bonde aarligen levere 16 forsvarlige Bud.

17de Post.

Grøfter og Gærder, som høre til Hovedgaarden, skulle blive inddelte i Følge Placaten af 24. Juni 1791, og hver Mand deraf sin Andel tildelt. Det fornødne Hegn af Gærdsel og Stavre, som udfordres til samme Hegns aarlige Vedligeholdelse, forskaffer hver Mand sig fra de Steder, hvor han bliver anvist at hugge samme paa. Naar da enhver Bonde saaledes bestandigen holder sit Hegn og sine Grøfter i god forsvarlig Stand, da anses dertil aarligen at ville medgaa 3 Spænd og 16 Gangdage.

18de Post.

Til at rengøre Iskældereren og til at fylde samme igen med Is skal hver Mand hvert andet Aar levere 1 Vogn og 1 Karl foruden Køresvenden. Hver Vogn skal hente i en Dag 12 Læs Is til 40 Lispund Vægt fra de Steder, dem bliver anvist, førend Dagen anses aftjent. Med Gangbudenes Arbejde forholdes efter Forordningen af 25. Marts 1791.

19de Post.

Vejene paa Hovedgaardens Marker, som hidtil er vedligeholdt og forbedrede ved Hoveri, skulle blive opmaalte, og hver Mand sin Andel deraf tildelt paa de dem nærmere og bekvemteste Steder, og skulle de stedse vedligeholde samme ligesom og kaste Sne,

naar fornøden gøres; men som Sneøsningen kan være meget forskellig et Aar imod et andet, saa kan desaarsag ej heller bestemmes, hvor mange Gangdage dertil behøves; derimod anses 2 Spandage aarligen fornødne til Vejenes Istandsættelse og forsvarlige Vedligeholdelse for hver Mand, som han og skal forrette.

20de Post.

Til Flytning for Herskabet ved Forandring af Bopæl behøves 2 Spanddage og ligesaa for Forpagteren 1 Spanddag af hver Mand. Enhver af disse Spanddage anses kun for aftjent, naar 40 Lispund Vægt er befordret 6 Mile.

21de Post.

Til Klapjagt skal hver Bonde aarligen levere 2 Bud.

22de Post.

Til at befordre Circulairebreve, som vedkommer Godset, skal hver Bonde forrette 1 Gangdag om Aaret.

23de Post.

At befordre Doktor og Feldtskær til og fra de Syge paa Godset kan vel ikke anses for Hoveri; imidlertid da Godsets Bønder selv have forenet sig om, at hvert Sogn skal befordre Doktor og Feldtskær til deres Sogns Syge af Godset efter rigtig Omgang, som Sognefogderne, der forrette Tilsigelserne, skal holde Bog over, saa anføres samme her som en Forpligtelse for Bønderne, der skal være uigenkaldelig.

24de Post.

Da alt forestaaende Arbejde, som er inddelt i Lodder, skal forrettes i Overensstemmelse med Forordningen af 25. Marts 1791, saa i Fald det Tilfælde indtræffer, at de Dages Arbejde, som er bestemt for enhver Bonde, ikke skulle i et Aar blive brugte, da bortfalder de øvrige Dages Arbejde som for det Aar var bestemt for den eller de Poster, hvor saadant indtræffer, saa at intet Arbejde maa føres til Rest næste Aar, alene Tærskedagene, som ikke kunne være tilendbragte førend efter Majdag.

25de Post.

For alt det Arbejde, som herudi er bestemt, og ikke efter dets Natur er eller kan blive inddelt til bestemte og visse Lodder for enhver Bonde, skal blive holdt en Protokol, indrettet saaledes, at det straks kan ses, hvad Arbejde af benævnte Slags enhver Bonde har forrettet, og paa hvad Tid det er sket; paa det at ingen skal kunne blive forurettet ved at gøre flere Dages Arbejde end hans

Naboer og andre Godsets Hoveribønder, og den Bonde, som derom maatte bære Tvivl, skal have Tilladelse til at efterse Protokollen, som holdes paa Adellersborgs Skrivestue, for at faa sin Tvivl oplyst.

2 6 d e P o s t .

Denne Hoveriforening tager først sin Begyndelse Maidag 1793, og imidlertid forrettes Hoveriet til Adellersborg af Bønderne som hidtil.

Saaledes er denne Forening fra samtlige Contrahenteres Side frivilligen og utvungen indgaaet, hvorfor den uryggeligen i alle sine Ord og Dele skal holdes og efterleves.

Til Bekræftelse under vore Hænder og Mænds Underskrift til
Vitterlighed

Adellersborg, den 28. May 1792.

Copiens Rigtighed bevidnes
A d e l e r .

FORTEGNELSE

over alt det Hoveri-Arbejde ved Adellersborg og Rødegaard, som hver helt Hoverigørende Gaardmand paa Grund af den under 28. Maj 1792 oprettede og under 9. Juni samme Aar paa anordnet vedtagne Hoveriforening aarlig har at forrette:

	Pløje- dage	Krøye- dage	Harve- dage	Spand- dage	Gang- dage
Efter 1ste Post:					
Hver Mand har i Gaardens Marker et Hovmaal af 4 Td. $\frac{3}{45}$ Skp. Land aarligen at dyrke, hvortil er bestemt	14	2	12	„	„
Efter 2den Post:					
Ved Øerne i Lammefjorden ...				2	
Ved Øerne i Lammefjorden ...	„	„	„	„	2
Efter 3die Post:					
Ved Engenes Rensning	„	„	„	„	1
Efter 4de Post:					
Ved Klining og Rygning	„	„	„	1	2
Efter 5te Post:					
Ved Reparationer og Bygninger	„	„	„	2	3
Efter 6te Post:					
Ved Tørven	„	„	„	3	6
Efter 7de Post:					
Ved Ladegaardens Rengørelse og ved Halmstakke	„	„	„	1	3
Efter 8de Post:					
Ved Vandrenderne og ved Vandsteders Rensning	„	„	„	2	2
Efter 9de Post:					
a. Ved Brændet	„	„	„	5	„
b. Egetømmer, i Tilfælde af ny Bygninger og større Reparationer	„	„	„	1	„
Efter 10ende Post:					
a. Ved de store Enge	„	„	„	2	14
b. Ved Engene i Markerne	„	„	„	1	7
	14	2	12	18	40

	Pløje- dage	Krøye- dage	Harve- dage	Spand- dage	Gang- dage
Efter 11te Post:					
Transport ...	14	2	12	18	40
Ved Kornhøsten	”	”	”	7	21
Efter 12te Post:					
Ved Gødningen	”	”	”	10	5
Efter 13de Post:					
a. Ved Tærskningen	”	”	”	”	58
b. Ved Langhalm	”	”	”	”	2
Efter 14de Post:					
Ved Kornvarers Opbæring paa Loft	”	”	”	”	14
Efter 15de Post:					
Ved Kornvarers Transport	”	”	”	15	”
Efter 16de Post:					
Ved Kornstakkes Indkørsel i Laden	”	”	”	”	16
Efter 17de Post:					
Ved Grøfter og Gærder	”	”	”	3	16
Efter 18de Post:					
Ved Iskælderens (dog kun hver- andet Aar)	”	”	”	1	1
Efter 19de Post:					
Ved Vejes Reparation (og des- uden Sneøsning)	”	”	”	2	”
Efter 20de Post:					
Ved Flytning af Ejere og For- pagtere	”	”	”	3	”
Efter 21de Post:					
Ved Klapjagt	”	”	”	”	2
Efter 22de Post:					
Ved Circularer Breve	”	”	”	”	1
Efter 23de Post:					
Ved Befordring af Læge til Bøndergodsets Sygekan Antallet af Spænddage ikke bestemmes.					
	14	2	12	60	176

FRA UBBY SOGN

Af Jens Nylev.

I.

Ude i Vestsjælland i Arts Herred ligger Ubby Sogn med Landsbyen af samme Navn. Hvorfra Navnet stammer, ved man ikke, der er i hvert Fald Uenighed derom. Tidligere har det været skrevet med d, altsaa Udby, og man har ment, at det kom af Byen, der ligger ude; men da Beliggenheden ikke synes at give denne Forklaring Medhold, har man gættet paa anden Oprindelse. Man har forklaret det som Ubbes By¹⁾, en Forklaring, som Stednavneforskningen ikke godkender. I 1370 stavedes Navnet Wby, men siden føjedes et d til, saa det kom til at hedde Wdby. I Tidens Løb har det dog stadig vekslet, snart har Byens Navn været Uby og snart Udby; indtil man i det nittende Aarhundrede gik over til at stave med 2 b, altsaa Ubby, og det er endnu Byens Navn. Da for nogle Aar siden Stednavneudvalget for at faa Orden i de forskellige Stavemaader, bestemte, at Byens Navn skulde være Udby, mødte det saa stor Uvillie i Sognet, at Bestemmelsen maatte tages tilbage, og Byens officielle Navn blev derefter Ubby.

Ubby Sogn har Form som et Rektangel, ca. 9000 Alen lang og ca. 5000 Alen bred. Det samlede Areal er 4752 Td. Land med 544 Td. Hartkorn. I Sognet findes 5 Byer: Klouby (1370 stavedes Navnet Klaby), Frankerup (1388 Frankorp), Forsinge (1406 Forsingæ), Kjelleklinte (1306 Kælæklintæ) og Ubby.

1) Algreen Ussing: Arts Herred, S. 46.
Kgl. Kommissær Juuls Opgivelse efter Svenskekrigen. Historisk Samf.s Aarbog 1907.

I Ubby fandtes i 1660 25 Gaarde, i Klouby 10 Gaarde, i Frankerup 5 Gaarde, i Forsinge 6 Gaarde og i Kjelleklinte 6 Gaarde. Af større Gaarde i Sognet findes Kjelleklinte-gaard og Saltofte (1316 Salthoftæ). Saltofte nævnes 1316 og var indtil 1913 forenet med Vesterbygaard. I sin nu-værende Skikkelse er Saltofte først dannet 1845. Saltofte har 38,7 Td. Hartkorn, ialt 279 ha, 221 ha Ager og 44 ha Skov.

Den anden større Gaard er Kjelleklintegaard med 32,2 Td. Hartkorn, 157 ha Ager og 5 ha Eng.

I 1860 havde Ubby Sogn beliggende i Byerne 66 Gaarde, 102 Huse med Jord og 35 uden Jord, i 1870 henholdsvis 74, 109 og 64.

Uden for Byerne fandtes 121 Gaarde og Huse.

I 1921 var der i Ubby Sogn 27 Gaarde med 1—2 Td. Horkorn, 32 med 2—4 Td. Hartkorn, 40 med 4—12 Td. Horkorn og 2 over 12 Td. Hartkorn. I 1921 er der i Ubby Sogn 101 Gaarde med Vurderingssum af 3,539,000 Kr. Jordværdien pr. ha 1037 Kr. Med 0,55—3,3 ha fandtes 43 Huse, med 3,3—10 ha 40 Huse, ialt 83 Huse, samlet Vurdering til 462,000 Kr., 1941 Kr. pr. ha. Samlet Jordværdi 237,000 Kr., pr. ha 1080.

Det samlede Folketal i Ubby Sogn var:

1801:	797 Personer	1870:	1323 Personer
1829:	1064 —	1911:	1625 —
1834:	940 —	1921:	1612 —
1840:	1046 —	1933:	1575 —
1860:	1194 —		

Til social Forsorg (Fattigvæsenet, den eneste Form for Forsørgelse, Kommunerne kendte forhen) havde Ubby Kommune i Aaret 1803 følgende Udgifter: I Fattigskat 137 Rdl. 1 Mark 3 Skilling — 7 Td. og 1½ Skp. Rug — 31 Td. 7 Skp. Byg.

Til de fattige var udbetalt 132 Rdl. 3 Mark 1 Sk. — 7 Td. 4 Skp. Rug — 32 Td. 1 Skp. Byg.

1830 blev udbetalt 7 Td. 4 Skp. Rug — 32 Td. 3 Skp. Byg — 111 Rdl. 4 Sk. i Penge.

1850 altsaa 20 Aar senere, var Understøttelsen 13 Td. 6 Skp. Rug — 22 Td. 3 Skp. Byg og 185 Rdl. 1 Mark 10 Skilling i Penge.

I 1871 er Naturalydelsen bortfalden og Understøttelsen uddelt i Penge; da var Udgiften 1630 Rdl. 2 Mk. 9 Sk.

1880 var Udgiften 4887 Kr. 07 Øre.

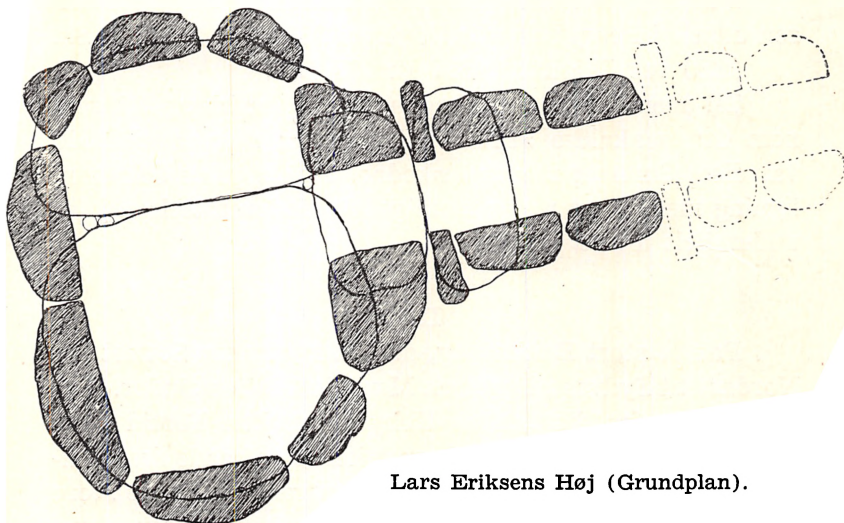
Til ovenstaaende bør lægges, hvad der blev ydet gennem den saakaldte »Frie Fattigkasse«; men indtil 1880 var disse Summer meget beskedne. At drage en Sammenligning med da og nu er umuligt, da Understøttelsen ydes under helt andre Former.

II.

Paa et stort Bakkedrag, der gaar gennem Sognet fra Nordøst til Sydvest, ligger en Mængde Oldtidsminder. Kan man slutte fra disse, maa Ubby i en fjern Fortid have været tæt bebygget¹⁾. Mindesmærkerne er baade fra Stenalderen og Bronzealderen. Mest fremtrædende er de store Stenminder, Runddysser, Jættestuer og Langdysser. Hvad der findes nu er dog kun lidt af, hvad der har været i tidligere Tider. I Ubby som andre Steder er der faret haardt frem mod disse Oldtidsminder. Cand. mag. Hans Kjær¹⁾ har i »Historisk Samfunds Aarvog« skrevet om Mindesmærkerne i Ubby Sogn. Der er fredet 5 Jættestuer og 1 Gravhøj. En foreløbig Oversigt over Gravhøje blev i 1866 indsendt til Nationalmusæet af Vilh. Beck. Der var i Ubby Sogn 56 Mindesmærker, deraf var 10 Dysser og 12 Jættestuer, 4 Stengrave og 30 Bronzealdershøje. Iblandt Jættestuerne er flere dobbelte og en tredobbelt. Til Trods for de mange, som da fandtes og endnu findes, har der dog tidligere været mange flere. I 3 Jættestuer er fundet 82 Flintøkser, 23 Mejsler og 6 Økser med Skafte-

1) Hans Kjær: De forhistoriske Mindesmærker i Ubby Sogn. Aarvog 1911.

hul. Desuden en Dolk af Flint, en Ravøkse. Ravøksen er fundet ved en sammenstyrtet Jættestue. Den er formet som en Stridsøkse med Nakke og Egende, ja endogsaa med et lille Skaftehul. Den findes nu i Nationalmusæet.



Lars Eriksens Høj (Grundplan).

Hans Kjær skriver, at Øksen er et af de største i Oldtiden tildannede Stykker Rav, som overhovedet findes«. Skønt den er formet som en almindelig tildannet Stridsøkse, mener man dog, at Ravøksten kun har haft symbolsk Betydning, og at den har været anset for hellig.

Blandt Jættestuerne skal her kun nævnes 2. Den første er »Troldehøj«, eller som den nu kaldes »Korshøj«. Den ligger tæt Vest for Byen. Tidligere laa den paa Præstegaardsjorden, nu ligger den i Haven, der hører til »De gamles Hjem« og ejes af Kommunen. Det er endnu en smuk Høj. Dens Diameter i Grunden er 33 Alen, Omkredsen er 100 Alen og Højden 10 Alen. Den blev første Gang undersøgt i 1843, da man begyndte at grave i Toppen. I en Dybde af 2 Alen stødte man paa en Hvælving opsat

af Kampesten, for det meste af uregelmæssig Form, hvori der stod en rundbuet Urne af sædvanlig Størrelse, tæt ompakket lige til Hvælvingens Sider med et Lag Tang af omtr. 9 Tommers Tykkelse. Urnen, der gik itu ved



Lars Eriksens Høj.

Optagelsen, var af raat, unøjagtigt Arbejde med indfalset Laag af Form som en omvendt Skaal. Den indeholdt brændte Ben, og blandt disse laa en Del Bronzesager. En Kniv, dannet som et Sværd, med to Bøjler paa Enden af Haandtaget med en ganske lille fin Ring i hver af Guldtraad. Af disse tabtes den ene ved Optagelsen, en Kniv eller Pilespids, en Pincet af usædvanlig Form med en fremspringende Prydelse i Spiralform paa hver af de brede Sider og endelig en almindelig forekommende Bronzekniv med et ombøjet fint lille Haandtag. Med dette Fund, der jo bestemt tilhører Bronzealderen, endte Gravningen i 1843.

I 1845 blev der fortsat. Man begyndte at grave ved Højens Fod i den sydlige Side. Man fandt først et Lag Kampesten (Haandsten) og et Lag Jord, hvori der var hensat smaa Urner, fyldt med brændte Ben, men saa skrøbelige, at de gik i Stykker ved mindste Berøring. Man stødte ogsaa her paa 3 Skeletter, et voksent Menneske og 2 Børn, der var lagt i Blaaler med Hovedet mod Vest. Ogsaa disse Skeletter var saa opløste, at de gik i Stykker ved Berøringen.

Da intet tydede paa, at man vilde finde mere her, gravede man højere oppe i Højen, og her stødte man snart paa et Lag hvide Flintstene, som var sammenpakkede uden om nogle store Sten, der siden viste sig at være Dækstenene paa Gravkamret. Mellem to store Sten var der indkilet en mindre Trekant, der ikke var større, end den kunde brækkes ud. Igennem det derved fremkomne Hul krøb en Dreng ned og saa ved et Lys, hvor stort Kamret var. Det var halvt fyldt med Jord, men det kunde dog konstateres, at Indgangen var midt paa mod Sydøst.¹⁾

Ved ny Gravning stødte man snart paa Indgangen, der dannedes af 2 Rækker mindre Sten. Indgangen var $1\frac{1}{4}$ Alen bred og $8\frac{1}{2}$ Alen lang i det hele. Gangen var delt i 2 Dele, som adskilles ved 2 fremspringende Sten overdækket med en flad Sten. Paa samme Maade var Udgangen lukket. I begge Gangens Afdelinger laa Skeletter og Oldsager af Sten og Ben. Indad ender Gangen i en Portal $1\frac{1}{4}$ Al. bred, 2 Al. og 2 Tom. høj og omtrent 2 Al dyb; der er den egentlige Indgang til Gravkamret med regelmæssige lige Sider og dækket af 2 meget glatte og flækkede Overliggere. Kamret er 8 Alen langt, $3\frac{3}{4}$ Al. bredt og 2 Al. 15 Tom. højt. Det er sat af store lige, kløvede Sten, som er sammenkilede med mindre Sten og Fliiser. Bunden var belagt med et 4 Tom. tykt Lag hvide Flintsten.

I Højen fandtes en stor Mængde Skeletter. Af de

1) Tidsskrift for nordisk Oldkyndighed 1844—45 VII.

fundne Kranier mener man at kunne fastslaa, at Skeletternes Antal har været mindst 50.

Mellem Ligene fandtes et lille Hængekar af brændt Ler. Foruden dette stod rundt om flere Gravkar, dels af rødt, brændt Ler, dels af sort med Stregezirater, alle fyldte med Jord. Endvidere fandtes mellem Ligene en Del Kiler, en Smalmejsel og 12 Flintknive. Endelig var der en Del Mejsler af Ben, af hvilke en var gennemboret, et Bestykke tilspidset som Skrivepen. Saa var der interessante Hængesmykker af Ben og en Ravperle af Økseform. 3 Bendsmykker var Hjørnetænder af Svin og en Hjørnetand af en stor Hund, gennemboret ved Roden. Det interessanteste var dog et Hængesmykke af Ben, men af ukendt Art. I denne Høj findes altsaa et Gravkammer fra Stenalderen. Ovenover et Stenkammer med Urne med brændt Lig fra Bronzealderen, og endelig som stukket ind i Højen 3 Skeletter nedlagt i Blaaler. Tidspunktet for denne Begravelse kan ikke bestemmes; kun er det sket efter Stenalderen.

Ved en nyere Undersøgelse har det vist sig, at der i samme Høj findes endnu et Kammer, der aldrig har været aabnet. Museet har dog givet Løfte om, at det vil ske i Aar.

Den anden Høj, der her skal omtales, ligger i Sognets vestlige Del, paa den samme Højderyg, hvor Korshøj findes.

Højen fandtes 1845 umiddelbart op til et Hus, der tilhørte Grevskabet Lerchenborg, men var fæstet af Lars Eriksen. Han bortgravede en Del af Højen. Da han skulde bygge et Hus og manglede Grundsten, begyndte han at rydde Sten fra Højens Indgang, men opdagede da, at der var en Indgang, som førte ind til et Kammer. Gangen var 9 Al. lang, $1\frac{1}{4}$ Al. bred og $2\frac{3}{4}$ Al. høj og ved fremspringende Sten delt i 3 Dele, hver lukket med en stor flad Sten. For Indgangen stod en stor Sten, og da den var borttaget, kom man ind i selve Gravkamret.

Det var et meget smukt Kammer, 4 Al. højt, 6 Al. og 15 Tom. langt fra Øst til Vest og 4 Al. bredt. Væggene dannedes af 9 store, lige, kløvede Sten, Loftet af 2 store og 1 mindre, der ligger over Indgangen. Den er opført med en Nøjagtighed, som hverken kan beskrives eller afbildes. Kalundborg Turistforening har opsat Skilte, saa den nu let kan findes af dem, der ønsker at besøge den.

Af Oldsager fandtes »intet af Betydning«, som det lakonisk hedder. Det vil jo sige, at der nok har været meget; men Lars Eriksen var uden al Forstaaelse af, hvad det var værd. Det blev hurtigt spredt for alle Vinde, maa-ske solgt. Naar ikke Højen blev nedbrudt og sløjfet, skyldes det Grevskabet Lerchenborg. Først i 1875 blev Højen fredlyst under Nationalmusæet. Højen hører til de smukkeste ikke alene i Holbæk Amt, men i Danmark, og den er gennem Kaptajn A. P. Madsens Gengivelse blevet bekendt ud over Europa. Den stammer fra den yngre Stenalder i det tredie Aartusinde før Kristi Fødsel.

III.

Paa samme Bakkedrag, hvor Højen ligger, ligger Ubby Kirke, en smuk og ejendommelig Kirkebygning. Sagnet og en Sten i Muren fortæller, at »Anno 1179 er denne Kirke bygt af Esbern Snare«; men da Stenen er langt yngre end Kirken, kan det kun være Traditionen, der har faaet Udtryk. Sagnet om Esbern Snare som Bygmester er først fortalt i det 15. Aarhundrede af Munken Morten Pedersen i Sorø. Han nævner en Del sjællandske Kirker, der er opført af Esbern Snare, og iblandt disse nævner han ogsaa Ubby.

Oprindeligt har det været en romansk Kampestensbygning uden Taarn og Vaabenhuse. Først i senromansk Tid omdannedes Kirken helt. Kirkens vestlige Del, 9 Al. lang, afsondredes ved en Tværmur for at danne en Forhal, hvis 4 Krydshvælvninger kom til at hvile paa en muret Søjle med Trapezkapitæl, to spidse Buer forbandt Forhal-

len med Skibet. Langskibets Sidemure blev forhøjet og op ad Kirkens Midte blev rejst 4 murede Piller, der delte Kirken i 2 Skibe, hver dækket af svære Krydsribbehvælvinger. Koret, som hidtil havde haft halvrund Apsis, fik en femsidig Afslutning, der udvendig prydedes med Blindinger og en Rundbuefrise. Til Ombygningen hørte endelig en Vindeltrappe i Skibets sydøstlige Hjørne.

Professor Høyen mener, at denne Ombygning peger imod det 12. Aarhundrede, altsaa mod Esbern Snares Tid; men andre mener, at denne Forandring er yngre. Endelig i det 15. Aarhundrede fik Kirken det nuværende svære Taarn, der er bygget over Kirkens svære Forhal, samtidig mener man, at Vaabenhuset, Kapellet og Sakristiet er bygget.

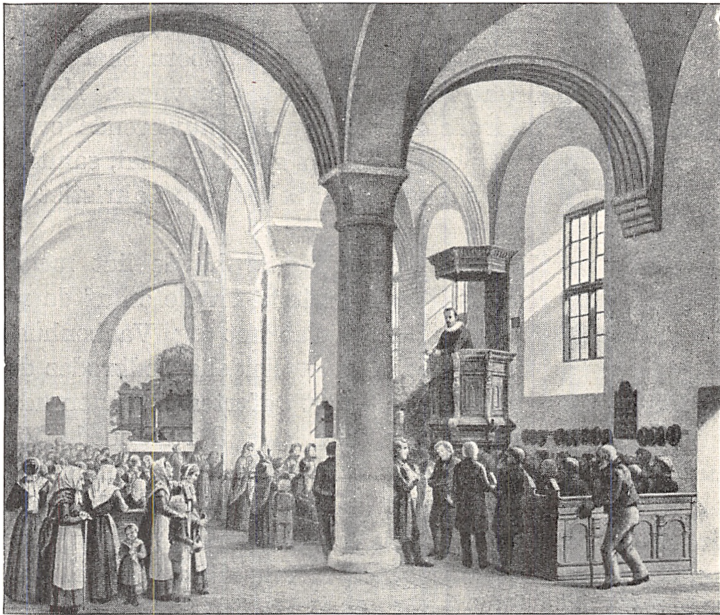
Efter at Kirken i Aarhundreder havde lidt meget, underkastedes den i 1871 af Arkitekt Tvede en af de yndede stilrette Restaurationer. Taarnet og Vaabenhuset istandsattes og fik takkede Gavle. Endelig nedbrødes den smukke Korafslutning og i Stedet opførtes en anden uden de tidligere Udsmykninger, kun med 3 rundbuede Vinduer. Ved samme Lejlighed borttog man Vindeltrappen og flyttede Prædikestolen til sin nuværende Plads. Kirken fik ogsaa indvendig sin nuværende Farve, den samme, som tidligere fandtes i Kalundborg Kirke. Kirkens Indre er litograferet efter M. Jepsens Tegning af Harald Jensen: »Gudstjeneste i en Landsbykirke«, hvor man ser Vilh. Beck paa Prædikestolen.¹⁾

Af Kirkens Inventar er Altertavlen skaaret af den bekendte Billedsnider Lorents Jørgensen, Holbæk. Den bærer Aarstallet 1677. Midterbilledet forestiller Nadveren. Prædikestolen er fra 1670 og lavet af en Kunstner i Roskilde. Døbefonten er af gotlandsk Kalksten og menes at stamme fra Kirkens ældste Tid. Den har Form som et Firkløver. Kirkens Skib er 35½ Al. langt og 13 Al. bredt. Kirken har 2 Klokker, hvoraf den ældste er fra

1) H. V. Clausen: Holbæk Amt.

1440. Kirken har ingen aabne Begravelser, men der findes flere gamle Ligsten. Den ældste ligger under Indgangsdøren og har baaret Indskriften: »Jacobus Præst 1307«. Uden for Vaabenhuset ligger en anden, der bærer Aarstallet 1404.

Som saa mange andre Kirker, har Ubby Kirke sik-



Ubby Kirke (Vilh. Beck paa Prædikestolen).

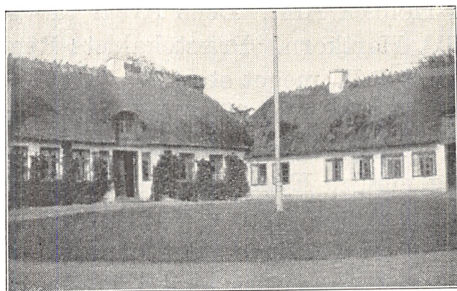
kert i Middelalderen været brugt til Forsvar. Øst for Kirken, men tæt derved, er der endnu Ruiner af en middelalderlig Bygning. Traditionen fortæller, at Esbern Snare har haft en Gaard der; men den nævnes ikke i Historien. Sagnet ved ogsaa at berette om, at der fra denne Borg gik en underjordisk Gang til Kirken, og at man inde paa Kirkegaarden har fundet Levninger af den. Om der har været en saadan Gang, kan ikke oplyses. Naar man paa Kirkegaarden har fundet Murrester, kan disse stamme fra

murede Grave, der var almindelige i Middelalderen, og som der endnu kan findes Levninger af paa Ubby Kirkegaard. Af den omtalte Gaard er der endnu Levninger i Jorden. Paa Ruinen har i mange Aar ligget en Bondegaard. Ved tilfældig Gravning har man en Gang ved Gaardens vestre Længe fundet en Guldring, ligesom man ved samme Lejlighed fandt Levninger af en Munkestensgang¹⁾, som man antog for en Vandledning. I 1333 skal der have staaet et Slag Øst for Kirken, hvor sjællandske Bønder kæmpede mod Grev Geert²⁾. Det kan jo tænkes, at Borgen ved denne Lejlighed er ødelagt, da der i Grunden er fundet brændt Tømmer.

Gaarden, der var bygget paa Ruinen, brændte i 1912. Da havde Tiden været inde til at faa Grunden undersøgt, men det skete ikke.

IV.

Tæt op til Kirken ligger Ubby Præstegaard. Den nuværende Præstegaard er ny — bygget 1927 —, men indtil da var der endnu Levninger af den gamle, der var opført 1815. Præstegaarden brændte 1641. Ved denne Lejlighed brændte de daværende Kirkebøger. Indtil 1927 stod et Stykke af det gamle og hele den østlige Længe, der i mange Aar var Kapellanbolig, og hvor blandt andre Vilh. Beck boede i 10 Aar, fra 1856—66, da han var Kapellan hos sin Fader, Provst Beck i Ubby. I samme Længe boede i 14 Aar General Bülow, Sejrherren fra Fre-

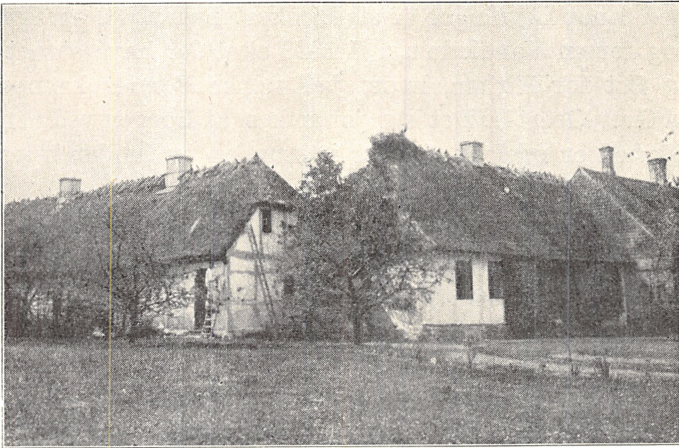


Ubby gamle Præstegaard med Kapellanboligen til højre.

1) Ussing: Topografiske Efterretninger om Arts Herred 1861.

2) H. V. Clausen: Fra Holbæk Amt.

dericia¹⁾. Han var gift med Pastor Dames Datter. Pastor Dame var Præst i Ubby fra 1810—1840, da han døde. Bülow og Jomfru Dame blev viet i Ubby 3. Oktbr. 1813. I Ubby Præstegaard fødtes deres 4 Børn, bl. a. ogsaa den Søn, der i mange Aar blev Præst i Sønderjylland I 1827



Ubby gamle Præstegaard, set fra Haven.

fik Bülow eget Hjem i København og dermed afsluttedes Opholdet i Ubby.

Ubby Præstegaard var en af de største Præstegaarde i Holbæk Amt. Dens Areal var 150 Td. Land med 20½ Td. Hartkorn. Præstekaldets Reguleringssum var i 1860 2020 Rdl., meget stort.

I 1904 blev 130 Td. Land solgt og tilbage blev kun 20 Td. Land. Paa det bortsolgte Areal er nu opført 11 større og mindre Ejendomme. Med Udstykningen forsvandt de store Avlsbygninger ved Præstegaarden. Tilbage blev kun Præstens Bolig og den omtalte gamle Kapellanbolig, der altsaa ogsaa forsvandt i 1927. (Se Billederne!)

I en gammel Kirkebog fra Begyndelsen af det attende

1) Pastor Tram: Et Blad af Ubby Præstegaards Saga. Historisk Samfunds Aarbog 1929.



Ældste Kort over Ubby Bys Jorder fra 1791. Revideret 1805; merdflytning af Gaarde er siden indtegnet. (Matrikelkontorets Arkiv.)

Aarhundrede nævnes Navnene paa de Præster, der har været ansat i Ubby siden Reformationen¹⁾. Man undres over, at Ubby kun har haft det halve Antal Præster af, hvad andre Sogne har haft, og at de næsten alle er døde i Embedet. Fra Reformationen 1536 til 1865 var der i Ubby Sogn kun 12 Sognepræster. Forklaringen er jo nok den, at Embedet var saa stort, saa ingen ønskede at flytte derfra. Der kendtes ingen Aldersgrænse, og blev Sognepræsten saa gammel, saa han ikke selv kunde bestride Embedet, holdt han en Kapellan.

Blandt Præsterne synes ingen at have været betydelige. Den mest særprægede er Jens Lucoppidan, som var Præst i Ubby fra 1719 til 1731. (Lucoppidan skal være en Latinisering af Lundby.) Han stammede fra Taasinge, hvor han var født 1682.

Som Indledning til Ubby Kirkebog har han skrevet følgende, der giver en Prøve paa hans Stil:

»I Dag er denne Bog min, en anden Dag er det din, og tilsidst hverken min eller din. Denne Bog er delt udi trende Parter, nemlig de tvende første til din egen Efterretning, men den sidste for dine efterlevende. Findes dit Navn i den første Part, da finder du derhos din Fødselsdag. Findes dit Navn i den anden Part, da finder du din Bryllupsdag. Findes dit Navn i den tredie Part, da maa du lade efterlevende efterregne din Dødsdag. Mig er tilladt at skrive i alle trende Parter om andre, men ikkun de tvende første om mig selv, og udi den tredie overlader jeg andre at skrive om mig og min Død.«

Den betydeligste af alle Præster i Ubby er selvfølgelig Vilh. Beck; men han blev aldrig Sognepræst, dertil var Embedet for stort og han for ung, da hans Fader døde i 1865.

Provst Beck, der var Sognepræst fra 1840—65, var i mange Maader en Mand med Interesser. Vi kan takke ham for, at flere af vore Gravhøje er bevaret. Som For-

1) Algreen-Ussing: Ubby Sogn.

mand for Sogneforstanderskabet var han myndig og taalte ingen Modsigelse. Bønderne var da ogsaa bange for ham, og Lærerne skælvede, naar de skulde aflægge ham Besøg. Han var Rationalist og forfulgte kraftig de gudelige Forsamlinger, der i Fyrrerne havde vundet Indgang i hans Provsti. Han var en ren Modsætning til Sønnen Vilh. Beck, og dog fortæller denne i sine Erindringer, at Faderen, trods alt, var glad ved hans Virksomhed¹⁾.

V.



Udby i Udskeftningstiden (Udsnit af det store Kort, der medfølger som Bilag).

Paa Bakkens sydlige Skraaning ligger Sognets største By, Ubby. Det er ikke alene den største By i Sognet, men ogsaa den største Landsby i Vestsjælland. Igennem Landsbyen løber Landevejen fra Kalundborg til Sorø. Skønt den ikke er Stationsby, er den helt moderne. Byen har sammen med Jerslev sit eget Elektricitetsværk, Vandværk osv.

1) Vilh. Beck: „Erindringer fra mit Liv“, S. 43.

Den har flere Skoler, Kommuneskole og Forskole. Desuden har den Friskole (oprettet 1883) og Fortsættelseskole (oprettet Aar 1900). Byen har et stort Forsamlingshus, bygget af Ivar Bentsen, med indlagt kolde og varme Bade. Umiddelbart op til ligger Byens store Sportsplads. I Byen ligger det store, moderne Mejeri, »Esbern Snare«, og Ubby Brugsforening. Paa Bakken lige over for Kirken ligger Missionshuset, som i 1898 blev indviet af Vilh. Beck. Endvidere findes der i Byen Læge, Dyrlæge og Tandlæge. Der findes ogsaa en Del Forretningsfolk og Haandværkere. Byen har som Forretningsby lidt under, at den indtil 1920 var inden for Kalundborgs Læbælte. Indtil da maatte der ingen Købmænd have Forretning i Ubby. »Læbæltet« betød, at der inden for en Afstand af 1½ Mil maalt i Luftlinie fra Kalundborg Torv maatte ingen Købmand nedsætte sig og drive Forretning. Nu er alt dette jo forandret, da Læbæltet blev ophævet ved Loven af 11. Februar 1920. Ubby har altsaa siden da faa sin Chance.

VI.

I det følgende vil vi gaa tilbage og se, hvorledes saadan en By saa ud i Stavnsbaandets Tid for ca. 150 Aar siden.

Hvor nu Byen breder sig med sine mange teglhængte Huse laa den Gang en udpræget Bondeby. Byen havde 25 Gaarde, der laa i en Rundkreds og har hørt til de saakaldte Rundbyer¹⁾. Midt i laa en stor aaben Plads, der i tidligere Tider kaldtes »Fortaen«. Det var Byens Torv, adskilt fra Gaardene med Hegn: Stengærder eller Risfletninger. Denne Plads var tit meget stor. I Ubby udgjorde den 10 a 15 Td. Land. Paa Pladsen, der var fælles for hele Byen, var Gadekæret og Lergraven. Fra Lergraven hentede man Ler til Nybygninger, men især til den Klining af Gaardenes Lervægge, der krævedes hvert Aar, hvis ikke de skulde falde ned. Kliningen blev udført af Gaar-

1) P. Lauridsen: Den gamle danske Landsby.

dens Piger, der var fælles om dette Arbejde, der som oftest endte med et Klinegilde¹⁾. Paa den store Plads fandtes ogsaa Gadestævnet. I en Rundkreds stod en Del Sten med indhugget Bomærke og midt i stod Majtræet. Mødet blev



Et Byhorn.

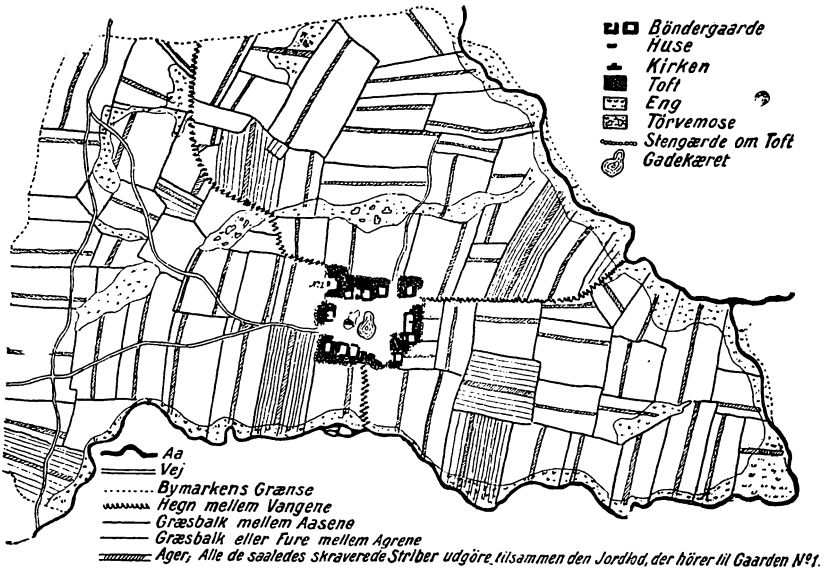
ledet af Oldermænden, efter at alle Byens Gaardmænd havde taget Plads paa hver sin Sten. Paa Gadestævnet blev det afgjort, naar der skulde saas eller høstes, naar der skulde køres Gødning eller opsættes Gærder, hvor mange der kunde møde til Hoveri paa Herregaarden m. m. Da Bystævnet ogsaa var Retterthing, blev der fældet Domme over dem, der havde forset sig. Der var Klager over Flytning af Skel, Misbrug af Græsningsret o. lg. Der var ogsaa mere alvorlige Forseelser som Vold og Tyveri. For Tyveri kunde Tyven dømmes til at drikke af Tyvkruset, mens han modtog Tyvsnavn. Ellers afgjorde man

de fleste Forseelser med Bøder, der blev indskaaret i Byens Kæp, hvor hver Mand havde sin Afdeling. Bøderne gik til Øl, der blev drukket i Fællesskab, eller til de fattige. Man indblandede nødig Øvrigheden i Landsbyens Sager. Det viste sig ogsaa, at man i de fleste Tilfælde kunde ordne det selv.

1) Historisk Samfunds Aarboeg 1909, S. 46.

VII.

Til Ubbby hørte vældige Arealer, særlig mod Syd, Øst og Vest; men kun det, der laa Byen allernærmest, blev dyrket. Driftsformen var næsten ens for alle Landsbyer.



En Landsby med sine Marker i Fællesdriftens Tid.

Det var Fællesskabet, en Driftsmaade, som gaar tilbage til den tidlige Middelalder, ja maaske endnu længere. Den Del, der laa Byen nærmest, kaldtes Indmarken. Den var delt i Aase, Holme eller Skifter efter Godhed og Beliggenhed og disse atter i Agre mellem Bymændene. Sædskiftet var uafhængig deraf, mens Fællesdriften medførte yderligere en Inddeling i Vange.

Da Bymarken ikke altid var et sammenhængende Hele, men kunde være afbrudt ved Engdrag og uopdyrket Jord, fik en Bondes Jorder en uhyre spredt Beliggenhed, ofte paa 20 til 30 Steder. Kortet viser en Gaards Jorder skraveret. Agrene var indtil 1600 Alen lange, men kun 14—15 Alen brede, skilt ved Furer, Stengærder eller Græs-

balke. Udenom laa Udmarken eller Overdrevet. For store Byers Vedkommende var disse Markers Omkreds 3 a 4 Mil¹). Markerne var opfyldt af Sten, Krat, Lyng, Tørve-moser og Kær, hvor Kreaturerne græssede, vogtet af den fælles Byhyrde, der paa Omgang fik Kosten i Gaardene.

Paa Øerne brugtes Trevangsbruget. Naar Græsmarken om Efteraaret var gødet og pløjet, saaedes om Foraaret Byg (Bygvangen). Efter Høsten blev Bygjorden stubfældet og Vangen tilsaaet med Vintersæd (Rugvangen), medens Havrestubben henlaa til Foraaret og tilsaaedes med Blandsæd, Ærter eller Boghvede. Derefter blev Vangen udlagt til Fælded og sædvanlig forenet med Overdrevet. Man kendte ikke til at saa Græs, og paa Græsmarkerne voksede kun, hvad der groede af sig selv. Naar der var indhøstet, blev der opgivet Ævred, d. v. s. alle Kreaturerne blev sluppet løse; var der saa nogen, der ikke var færdige, fik de Sæden ødelagt af de løsgaaende Kreaturer.

Græsningen var ogsaa fælles. Denne takseredes efter, hvor mange fulde Høveder der kunde græsse, og Høvedernes Antal fordeltes efter Hartkornet. For at kontrollere, at ingen snød og udsatte flere Kreaturer, end han maatte, blev Høvederne flere Gange om Aaret talt.

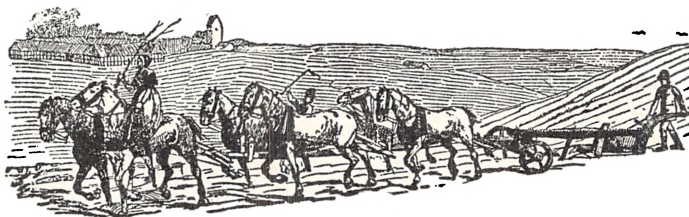
VIII.

Høstudbyttet var, selv paa gode Jorder, forbavsende ringe, i Almindelighed kun 2 a 3 Fold. Tit avlede man kun Udsæden. Jordens Mangel paa Gødning og dens Urenhed gjorde den næsten uskikket til Sæddyrkning. Ogsaa den store Vildtbestand, der var forbeholdt Herremændene, og som havde Lov til uhindret at gaa overalt (det var endogsaa forbudt at sætte Hegn for den), bidrog til at gøre Høsten ringe.

Paa Grund af de store Almindinger og Overdrev havde den gamle Landsby forholdsvis mange Kreaturer; men da

1) C. C. Larsen: Landbrugets Historie.

Høsten gav alt for lidt Halm, maatte de søge en Del af Føden ude ogsaa om Vinteren. Hestene, hvoraf der holdtes mange, var halvvilde, da de aldrig kom i Hus; man lagde i de haarde Vintre lidt Halm ud til dem som til andet Vildt. Svinene var ogsaa Frihedsdyr. De gik løse paa Overdrevene; men de skulde være ringet. Om Vinteren aad de Olden i de store Egeskove (af disse fandtes dog ingen paa



Pløjning med Hjulplov.

Ubby Bymark), men løb iøvrigt omkring som Hunde og aad Affald, der blev kastet ud til dem. Først naar de var 2—3 Aar gamle, var de slagtefærdige. En Gris kunde da give fra 32 til 48 Pund Flæsk.

Landbruget gav kun faa Penge, da Bønderne næsten intet havde at sælge. I det syttende Aarhundrede fededes en Mængde Stude, som udførtes; man mener, at der disse Aar solgtes 70—100,000 Stk., men denne Fortjeneste var forbeholdt Herremændene. Bønderne kunde kun faa Lov til at opdrætte Kalvene.

Kornprisen var forholdsvis lav: Omtrent Aar 1500 kostede en Td. Byg i vore Penge 1,66 Kr. Hundrede Aar senere var Priserne dog betydelig højere. Fra Aar 1600—1610 var den sjællandske Kapitelstakst for Rug Kr. 5,75 pr. Td., Byg 5,00, Havre 2,67; 1621—1630: Rug 10,04, Byg 7,04, Havre 3,75; 1641—1650: Rug 8,70, Byg 6,54, Havre 3,46 Kr. pr. Td.

Landsbyens Markredskaber var uhyre primitive: Den gamle tunge og klodsede Hjulplov blev brugt alle Vegne. Der maatte spændes 6 a 8 Heste for (se Billedet), naar

der skulde pløjes. Harven havde kun Trætænder, og Pindvognenes Hjul var ikke ringet, men kun beslaaet med Jernskinner.



Bøndervogne tilsagt til Ægtekørsel.

IX.

Set med Nutidens Øjne tegner den gamle Landsby sig uhyre fattig; men den har dog sikkert haft sine gode og lyse Sider, som ikke er saa vanskelige at faa Øje paa. Mellem Landsbyens Beboere har der været et stærkt Sammenhold. Det store Torv har været en udmærket Samlingsplads for baade gamle og unge. Her har Landsbyspillemanden ladet sine Toner lyde, mens Ungdommen har danset dertil. Og her har Graabrødremunkene (den Tids Frelsens Hær) prædiket. Her blev holdt Regnskab med Kvæget, naar det blev drevet hjem, og her blev Køerne malket. Her spurgtes Nyt fra andre Egne og her drøftedes mærkelige Begivenheder, som en eller anden havde set: Om det store Ris, der havde vist sig paa Himlen, og som varslede om Guds Straffedom over Menneskene, om Djævelen sely, der havde vist sig i en Hunds eller maaske i en Tudses Skikkelse.

I Landsbyen var en Vrimmel af Børn. Mange døde, men de, der levede, blev stærke og haardføre. Men mangan Storm gik over Byen. Snart var det frygtelige Sygdomme, som bortrev Mennesker i Tusindvis, snart var det maaske Kvægsygdomme, der tit rasede i det 17. og 18. Aarhundrede, eller det var Fjenden, der hærgede Landet. Her i Vestsjælland er Eggen flere Gange blevet plyndret. Det skete under Grevens Fejde 1534—35 og vel endnu grun-

digere under Svenskekrigen 1658—60. Efter den sidstnævnte Krig blev der af en kgl. Kommissær optaget en Fortegnelse over, hvordan Stillingen var i de Landsbyer, hvor Fjenden havde været, og hvor meget der kunde svares i Skat. Om Ubbby hedder det: »Af Byens 25 Gaarde haver Fjenden afbrændt 5, og Ridefogden Chr. Hansen haver paa Herskabets Vegne ladet saa¹⁾). De andre Gaarde er næsten ødelagt. Besætningen er yderst ringe, og Fattigdommen stikker Hovedet frem fra de korte Bemærkninger, som den kgl. Kommissær lader falde. Det hedder saaledes: »Ikkun 2 gamle Bæster«, »Er en gammel og udslidt Mand«, »Maatte ruske Kornet op, for det blev saa sildig saaet og gav saa godt som intet«. Eller: »Slet intet Kvæg eller Bæster. Kan intet give, da han er slet forarmet«. Og videre: »Haver kun et Bæst, den anden er bleven ham bortstjaalen«, »Laurits Ibsen er af Fjenden jaget fra Gaarden, men er dog kommen dertil igen«. En anden »har 2 Faar, 2 Køer og 1 Hest, men eftersom samme Bæst er laant bleven til Svenskerne og deraf døde, kan han intet give, formedelst han ingen Rug saaet haver«. »Laurids Olufsen har 2 Faar, 2 Køer og 6 Bæster; kan give 4 Skp. Rug og ad Aare mere, ligesom han faar saaet til, hvilke for hans ringe Forraad saavel nu ikke kan specificeres«. »Frans Jensen kan give 4 Skp. Rug og til næste Aar mere, da han nu fluks stræber at faa Rug saaet.« Der gaar et Drag af Medlidenhed gennem følgende: »Intet Kvæg eller Bæster. Haver mange smaa Børn og intet til dem«. Paa lignende Maade fortsættes, og ud af de korte Bemærkninger danner der sig Billeder af en ødelagt By, i Bund og Grund fattig.

X.

Trods de store Arealer, der tilhørte Byen, er det forbavsende, hvor smaa Stykker der blev dyrket. I 1688 fik

1) I Rigsarkivet. Se „Fra Holbæk Amt“ 1907. Svenskerne paa Kalundborgegnen.

vi den første Matrikel, og i de saakaldte Markbøger¹⁾ er de forskellige Arealer angivet, som blev sat i Skat. Efter Markbøgernes inddeltes Jorden i »Bygjord«, »god Havrejord« og »ond (daarlig) Havrejord«. Ubby var inddelt i 3 Vange, »Søndervang«, »Højvang« og »Lillevang«. I Søndervang laa P e d e r O l u f s e n s Jord. Han ejede 205,446
 Alen Bygjord, 11,695 Alen god Havrejord, 187,860
 Alen daarlig Havrejord. Ialt 364,921 Alen eller ca. 27 Td. Land.

L a u r i d s J e n s e n havde 46,604 Alen Bygjord, 1472 god Havrejord, 55,284 daarlig Havrejord, ialt kun 103,360 Alen eller ca. 7 Td. Land.

C h r i s t e n J e n s e n havde 35,000 Alen Bygjord, 1334 god Havrejord, 34,880 daarlig Havrejord, ialt 71,214 Alen eller ialt ca. 5 Td. Land.

J e n s H a n s e n har 100,346 Alen Bygjord, 18,937 god Havrejord, 149,787 daarlig Havrejord, ialt 269,070 Alen eller ca. 19 Td. Land.

N i e l s O l u f s e n har 44,873 Alen Bygjord, 8971 god Havrejord, 82,154 daarlig Havrejord, ialt ca. 9 Td. Land.

O l u f J ø r g e n s e n har 44,150 Alen god Bygjord, 7963 god Havrejord, 67,844 daarlig Havrejord, ca. 8½ Td. Land.

M a d s J e n s e n har 61,090 Alen Bygjord, 7595 god Havrejord, 85,046 daarlig Havrejord, ialt 154,331 Alen, ca. 11 Td. Land.

J e n s O l u f s e n har 157,586 Alen Bygjord, 12,548 god Havrejord, 280,440 daarlig Havrejord, ialt 450,574 Alen, ca. 32 Td. Land.

L a u r i d s N i e l s e n har 54,204 Alen Bygjord, 4929 god Havrejord, 73,575 daarlig Havrejord, ialt 132,708 Alen, ca. 9½ Td. Land.

A n d e r s P o v l s e n har 55,324 Alen god Byg-

1) I Rigsarkivet.

jord, 2633 god Havrejord, 77,309 daarlig Havrejord, ialt 135,266 □ Alen, ca. $9\frac{3}{4}$ Td. Land.

L a u r i d s P e d e r s e n har 54,877 □ Alen Bygjord, 6539 god Havrejord, 70,732 daarlig Havrejord, ialt 152,168 □ Alen eller ca. $9\frac{1}{2}$ Td. Land.

Som man vil se, ligger det skattepligtige Areal omkring en halv Snes Td. Land. Derfra skiller sig dog et Par Gaarde, som har langt større Mængde af dyrkelig Jord. Her er kun medtaget 11 Gaarde, men de andre har lignende Størrelse. Gennemsnitsstørrelsen er kun ca. 13 Td. Land.

XI.

Som alle Byer i Vestsjælland var Ubby Fæstegods under Kalundborg Slot; men da Slottet blev ødelagt under Svenskekrigen 1659, blev Jorden kort efter bortsolgt. I 1664 blev det af Kongen som Pant for Laan overdraget til den hollandske Pengemand Gabriel Marselis, som siden delte det blandt sine Sønner, Frans, der fik den vestlige, og Johan, der fik den østlige Del, altsaa ogsaa Ubby. Han ejede ogsaa de omliggende Herregaarde, bl. a. Vesterbygaard. Siden solgtes det i 1750 til General Lerche, der oprettede Stamhuset Lerchenborg, som i 1818 blev til et Lensgrevskab. Som Egnens Bønder var Bønderne i Ubby hoveripligtige, og Hoveriet maatte fra 1750 ydes paa Vesterbygaard. Hoveriet var for alle Bønder den store Plage. Selvfølgelig var de ogsaa stavnsbundne, men Stavnsbaandet har aldrig været følt saa brutalt, som det daglige Hoveri. Naar Hoveriet føltes saa besværligt og tit uretfærdigt, var det især, fordi det var u b e s t e m t. Det ubestemte Hoveri var ogsaa bestandig Aarsag til Stridigheder, hvor Bonden, selv om han fuldstændig havde Retten paa sin Side, alligevel næsten altid tabte, og dette gav hjerteløse Ridefogder frit Spil. Hoveriet stod altid som en mørk Sky over den gamle Landsby. Den mindre Jordejer, Husmanden, naar saadanne fandtes, var langt bedre stillet end Gaardmanden, fordi han kun skulde yde til lidt Hoveri.

En Familie, der ejede et Husmandssted, fik en Aften Bud fra Herskabet om, at de skulde overtage en Gaard. Konen græd ustandselig den Nat over den Ulykke, hun syntes, der var overgaaet dem.

Hoveriet havde oprindelig været bestemt, men var efterhaanden blevet til, at Jordejeren kunde kræve alt, hvad han ansaa for nødvendigt til Godsets Drift. Hoveriet ydedes dels som Spanddage og dels som Gangdage, eftersom Bonden skulde møde med Forspand eller uden. Fra Regeringens Side blev der ved Forordninger af 6. Maj 1769 og 20. Febr. 1771 gjort Forsøg paa at modarbejde Vilkaarligheder. Forordningerne bestemte, at der for en Gaard paa 6 Td. Hartkorn kun kunde kræves 48 Spanddage og 96 Gangdage. Af mindre Gaarde forholdsvis mindre. Fra Godsejerens Side blev der højlydt klaget over disse Bestemmelser. Godsejerne mente, at de umulig kunde drive Herregaardene, hvis saadanne Bestemmelser skulde være gældende. Ved Forordningen af 12. Aug. 1773 blev disse Klager taget til Følge, og de tidligere Forordninger blev gjort betydningsløse. Først efter Stavnsbaandets Løsning kom der en Del Forordninger, som bestemte, at der mellem Godsejerne og hoveripligtige Bønder skulde oprettes »Frivillige Hoveriforeninger«¹⁾. Disse frivillige Hoveriforeninger fastsatte, hvad der kunde kræves af Hoveri. En saadan Forening blev da ogsaa oprettet mellem Godsejeren paa Lerchenborg og Bønderne i Ubby. Den indeholdt følgende Bestemmelser:

Gaardmændene i Ubby skulde hver yde 8 Pløjedage, 47 Spanddage og 164 Gangdage. Der begyndes 1. Maj 1792, og hvad der i dette Aar ikke ønskes, bliver ikke fordret i det følgende Aar. Af det anførte Hoveriarbejde bestemmes og fastsættes det egentlige Antal Pløje-, Spand- og Gangdage, altsaa for hver hoverigørende Bonde i det højeste saaledes:

1) Forordningen af 24. Juli 1791. Frivillige Hoveriforeninger i Landsarkivet.

1) I Pløje- og Sædetiden, For- og Efteraaret: En Lods Pløjning 1 Pløjedag, 2 Spanddage til Havning og Tromling, 1 Gangdag til, hvad der af Hoveriarbejde sædvanlig maatte udføres.

2) I Høhøstens Tid: 3 Spanddage til Høets Indagning, 3 Gangdage med 1, 2 og 3 Mand daglig til at slaa, strø, rive og Høet at indage.

3) I Kornhøstens Tid: 3 Spanddage til Kornets Indagning, 2 a 3 Gangdage med 2 a 3 Bud til at meje og binde, modtage Korn i Laden og hvad mere deraf følger. Gødningens Udagelse vedbliver derved i de dertil bestemte 8 Dage med 1 Vogn og 1 Bud daglig, enten 1 Uge — 6 Dage — eller 2 Dage og 4 Dage i hver Uge, alt efter Omstændighederne.

Tærskningen begynder aarlig medio (midt i) September og vedbliver til medio Maj med 6 Tærskere daglig, saaledes vil hver Bonde komme til at tærske hver 5. Dag. Brændsels Hugst og Gærders Sætning paa den Tid, som forefalder, bestemmes til 2 Spanddage og 3 Gangdage. Rejser med Korn til Købstæder eller andre Steder, item Materialers Transport fra Købstæderne eller andet Sted 2 Spanddage og 2 Gangdage. Til alt andet Hoveriarbejde, som ikke her specielt bemærkes, og som foruden Pløje-, Sæde- og Høsttiden bliver ydet 2 Spanddage og 3 Gangdage. Arbejdstimerne sættes i et og alt efter Forordningen af 25. Marts 1791 (10 Timer daglig).

I øvrigt hvad publik (offentlige) Rejser og Hoveriarbejde angaar, saasom Kongerejser, Vejarbejde, Kirkers og Skolers Reparation med videre, hvad Amtet, Herredet eller Sognet vedkommer, saa og Materialers Transport og Haandlangerarbejde eller Husenes Udflytning og Opbygning paa Godset, enten paa udflyttede Lodder eller i Byerne, item nye Hegns Opførelser af Risgærder og Jordgrøfter, enten mellem Byer eller mellem enkelte Mænd, de bliver alt saadant uden Bestemmelse som hidtil i Følge de kgl. Anordninger at forrette paa Godset og ved anstil-

lende Klapjagt efter Ræve 2 a 3 Gange om Vinteren, forholder det som hidtil enhver Bonde at afgive 1 a 2 Bud daglig til samme, naar det fordres.

Da vi saaledes paa begge Sider har overvejet alt, hvad i denne Hoveri Lovændring er behandlet og indgaaet og befunden samme i alle Maader paa det nøjagtigste og lemfældigste at være indrettet.«

XII.

Man kan jo sige om denne Overenskomst, hvad man vil, men lemfældig for Bønderne synes man nu ikke at kunne kalde den. Den er ført i Pennen af Grevens Skriver, og den er vel sagtens ogsaa læst op for Bønderne, men da ingen af disse kunde læse, har de vel ikke kunnet faa stort Indblik i, hvad de skrev under paa. Denne er underskrevet af 21 Bønder i Ubby. Kun 2 har kunnet skrive deres Navn, Resten har undertegnet med deres Bømærke, f. Eks. M I, Mads Jensen, I P, Jens Pedersen.

10 Aar efter, 1801, blev disse Hoveribestemmelser reviderede. Hoveriet var stadig knyttet til Vesterbygaard. I den nye Bestemmelse hedder det: »Fra 1. Maj 1803 befries bemeldte Bys Hoveribønder for Avlingshoveri, nemlig Pløjning, Harvning, Tromling, Engene at rense, Brakgrøfternes Gravning, Sædemarkerne at saa, Hø- og Kornhøst, Tærskning, Rensning af Kornet og Kornet at bære paa Loft, Korn og Halm i Hæsse at sætte, Husene at rense og Møddingerne at skovle.«

De skal dog fremdeles være med at køre Gødning, hver Bonde skal gøre 4 Spanddage og hver Dag udkøre 13 forsvarlige Læs i de Gaarden nærmest liggende 7 Marker, og 12 forsvarlige Læs i de 2 længst bortliggende Marker. Ligeledes skal hver Mand udføre 3 Rejser til Kalundborg med Kornlæs. For denne Lempelse i Hoveripligten skal hver Mand i Ubby betale 35 Rdl. og 4 Mark, som skal un-

1) C. C. Larsen: Den danske Landbrugshistorie, S. 30.

der solidarisk Ansvar betales til Herskabet i 4 Terminer. Disse Bestemmelser gjaldt ogsaa Jerslev, Svallerup og Lille Fuglede. Kun 18 Bønder i Ubbý har tiltraadt Overenskomsten.

Under denne Ordning levede Bønderne i disse Byer til 20. Maj 1843, da den sidste Del af Hoveriet blev afløst. Tilbage blev kun, at hver Bonde aarlig skulde køre 1 Favn Brænde fra Stokkebjerg til Lerchenborg eller Kalundborg, samt forrette 2 Klapjagtdage. For Afløsningen skulde hver betale 11 Rdl. og 2 Mark. Alle underskrev med Navn, kun enkelte med ført Pen (m. f. P.).

Endelig den 18. April 1857 falder den sidste Rest af Hoveriet i de nævnte Byer, samtidig ophævedes det solidariske Ansvar. Det hedder: »Imellem undertegnede Kammerherre Christian Albert, Greve af Lerche, Besidder af Lerchenborg paa den ene Side og Fæstere af 15 hele Gaarde i Ubbý paa den anden Side, er i Dag oprettet følgende Forening om forandret Maade af Erlæggelsen af Vederlaget for den fuldstændige Ophævelse af Naturalhoveriet.

1) Dette Vederlag, som for Avlingshoveriet er bestemt ved Forening af 28. Juli 1801 til 35 Rdl. 4 Mark og for det resterende herskabelige Hoveri med Afløsning til 13 Rdl. 2 Mark, ialt 49 Rdl. for en hel Gaard, som hidtil er betalt med 4 Gange om Aaret med $\frac{1}{4}$ hver Gang under solidarisk Ansvar for Afgiftens ganske Erlæggelse til hver Termins Betaling. For Fremtiden 2 Gange aarlig, nemlig i April og Oktbr. Maaneder, hver Gang med Halvdelen, uden noget solidarisk Ansvar. Imod at bemeldte solidariske Ansvar bortfalder, indtræder samtidig med, at denne Forening træder i Kraft, den ved Forordningen af 4. Juli 1850 hjemlede Udpantningsret hos hver Yder, især som Garanti for Hoveriafgiftens rigtige Erlæggelse«.

XIII.

Paa dette Tidspunkt er Udskiftningen for længe siden gennemført. Efterhaanden gik det mere og mere op

især for Godsejerne, at de gamle Driftsformer maatte ændres, og det kun kunde ske ved Udstykning. I den gamle Landsby havde man støttet og hjulpet hinanden. Den svage og maaske udelige maatte følge med, og det kunde han, fordi han fandt Støtte hos sine Byfæller; men Fremskridt var der inden Plads for. Den Mand, der gerne vilde frem og saa Fejlene og Manglerne ved de gamle Driftsmaader, maatte dog blive ved det gamle, uden at være i Stand til at faa de Fremskridt gennemført, han syntes nødvendige. Derfor blev Fællesskabet en Hindring for nye Driftsmaader, nye Redskaber og alt, hvad der fulgte med.

Allerede 1760 var Udskiftningen begyndt, men først ved Forordningen af 23. April 1781 blev der Fart i Sagen. Forordningen fastsatte, at enhver Lodejer kunde kræve de Jorder, han havde fælles med andre, saaledes at hans Jorder kom til at ligge sammen, eller højst paa 2 eller 3 Steder. Udskiftet Jord maatte aldrig drives i Fællig. Udskiftet Jord kunde indhegnes, og de tilgrænsende Lodsejere skulde hjælpe til med Indhegningen.

I de første Aar gik det dog kun smaat med Udskiftningen. Det maatte anses for en Fejl ved Forordningen, at det var Ejeren, der skulde bære Udgifterne. Det blev rettet ved Forordningen af 15. Juli 1792, hvorved Godsejerne fik Lov til at fordele Renterne af de Beløb, der medgik til Udskiftningen, paa vedkommende Fæstesteder og Lov til at give forskellige Bøndergaardene i Forpagtning for ikke under 5 Aar paa en eller flere Personers Levetid.

Efterhaanden kom der mere Fart i Udskiftningen. I Løbet af 10 Aar var Fællesskabet ophævet paa over Halvdelen af Danmarks Jord. I 1807 var kun 1 pCt. i Fællesskab¹⁾. Udskiftningen voldte mange Vanskeligheder, da Bønderne vilde blive boende i Byerne i deres gamle Gaarde. Hvor det var muligt, delte man Jorderne i lange Strimler, der som Kiler gik ind til Byerne (Se Kortet). Siden skar man de yderste Ender bort og flyttede Gaardene

1) C. C. Larsen: Den danske Landbrugshistorie. S. 50.

derud. Denne Udflytning gik dog langsomt. I 1807 var kun udflyttet 15 pCt. af Gaardene i Jylland og 33 pCt. paa Sjælland.

Det blev dog Stavnsbaandets Løsning, der for Bondestanden blev det attende Aarhundredes største Begivenhed. Som Udskiftningen langbrugsteknisk blev en Revolution for Bondestanden og blev Indledningen til de vældige Fremskridt, der siden er sket, saaledes blev Stavnsbaandets Løsning en Revolution paa det sociale Omraade, der gav Bondestanden Betingelser for at hæve sig op til Ligestilling med de højerestaaende i vort Land.

Det er derom, Hostrup har sunget i Hundredaaret derefter:

Han, som dybt sig maatte neje i den tunge Trællestand,
gaar som Konge paa sit Eje, staar som Borger i sit Land;
Han, med dets bedste Liv i Pagt, staar for den fælles Frihed
og Ret som en fuldtro Vagt!

Paa Hundredaaret efter Stavnsbaandets Løsning samledes Ubbys Bønder og afslørede en smuk Mindesten. Paa den staar der:

»Til Minde om Stavnsbaandets Løsning den 10. Juni 1788.
Fremad!

FRA DEN GAMLE LANDSBY

Bylav og Gilder i Ods- og Skippinge Herreder.

Af August F. Schmidt.

I »Fra Holbæk Amt« 1934, 188—208, blev der meddelt en Række Oplysninger om det gamle Landsbystyre og om de gamle Gildelav i Holbæk Amts fire sydligste Herreder. Vi skal nu i det følgende fortsætte med at gøre Rede for det Stof, der er overleveret vedrørende samme Emner knyttet til Skippinge og Ods Herreder. Som det vil fremgaa af Noterne, er det især Lars Andersen og Poul Bjerger, der har indsamlet Oplysninger fra Folkemunde om de Spørgsmaal, som fortrinsvis interesserer os her.

Den enkelte Landsby lededes af en Oldermann, der blev valgt for et Aar ad Gangen. Han førte Ordet ved Bymændenes Møder paa Bystævnet, der som Regel havde Plads paa et centralt beliggende Sted i Landsbyen. Her skulde Bymændene have deres »Raadhus«, som Palladius siger, og Kirkeværgen skulde ved Ringning med Kirkeklokken vare til hver Søndag, om nogen der havde noget at forhandle. Senere, i 1561 ved Roskilde Landemodes Beslutning, blev det forbudt at ringe til Bystævne med Kirkeklokken. Oldermannen skulde nu sammenkalde ved at tude i et Horn, som der skulde findes et Eksemplar af i hver By. Paa Bystævnet skulde alle Tvistigheder bilægges.

Medens der fra Københavnsegnen, Ringstedegnen m. fl. St. paa Sjælland haves sikre og udførlige Oplysninger om stensatte Bystævner, af hvilke en Del endnu

staar paa deres Pladser, er Kundskaben om Bystævner og Bypladser fra Nordvestsjælland ret kortfattet og undertiden ikke helt vel afhjemlet. I A s n æ s By har Lars Andersen saaledes udspurgt mange Folk om Stævnets Plads, men uden Resultat. Poul Bjerger havde i 1907 Opmærksomheden henvendt paa et stort, gammelt Piletræ uden for Asnæs Præstegaards Port. Han mente, at her havde Byens officielle Samlingsplads været, tilmed da Træet bar Navnet St æ v n e p i l e n. Han fandt dog ingen sikre Oplysninger om at her havde været Bystævne eller -sten, men det kunde være rimeligt nok, om Stævnet havde været her. Provst S. N. P. Hasle, der var noget overtroisk, holdt sin Haand over Pilen. Ingen maatte røre den, ikke en Gren maatte brækkes af den; thi det var et helligt Træ, her stod. Købmand Fischer og Ane Marie Olesdatter var enige med Provsten heri¹).

Da det dog maa siges at være af Interesse at kende saa mange Bystævnepladser som muligt, skal i det følgende gives en kortfattet Fremstilling af de Oplysninger, jeg kender om Bystævner m. v. i Nordvestsjælland.

I V e d d i n g e By (Faarevejle S.) samledes Bymændene, naar Oldermændene havde tudet paa Gade, om Sommeren paa en Plads paa Gaden, hvor der var anbragt lige saa mange Sten, som der var Gaarde i Byen. Paa hver Sten stod Matr. Nr., og enhver vidste saa, hvor han skulde sidde. Inde i Kredsen var en Sten, som Oldermændene stod paa²).

Lille E g e b j e r g (Vig S.) havde sit Stævne »ved Peter Nielsens Gaard«. Det bestod af en Sten, som var stillet op paa nogle mindre. Ved denne Stensamling mødtes Mændene, naar der blev blæst i Byhornet. Meddelelensens Bedstefader, Lars Andersen, der boede i Byen, brugte aldrig til daglig at have Penge hos sig. Naar de blæste sammen henne ved Stenen, skulde han med, og han kunde

1) Poul Bjergeres Opt. 17. Oktbr. 1907 (D.F.S. 1906/50).

2) Lars Andersen: Folkeliv i Ods Herred (1919), 20.

da sige: »Hvordan der, jeg skulde vel have nogle Skillinger med.« Saa tog han en Firskilling eller Otteskilling med sig¹).

Hønsinge By (Vig S.) havde sit officielle Samlingssted ved en sjælden Sten, der laa midt i Byen ved Gaarden Matr. Nr. 11. Stenen var med glat Flade, c. 2 Alen i Diameter, men spids nedad med halv Vidde ved Foden, som Naturen havde dannet. For c. 50 Aar siden (o. 1860) blev der bygget en Kampestenslænge ved den Gaard, den laa nærmest; Stenen blev slaaet i Stykker og brugt til Byggeemne. Ved Udskiftningen, der i Hønsinge fandt Sted 1792, ophørte det nok med, at Bymændene samledes ved Stenen. Fra den Tid mødtes de hos Oldermændene²).

Eskildstrup (Vig S.). Her tudede Oldermændene i Byhornet, og Mændene samledes da paa Vejen ved Tudestenen. »Den Sten sidder endnu henne i Gærdet«³).

Sidinge (Vig S.) havde sin Byplads paa den søndre Side af Gaden ud for Søren Mogensens Hus. Dette Hus laa tæt Syd for Gadekæret. Naar der blev tudet i Hornet, samledes Mændene paa det angivne Sted⁴).

Svinninge (Asminderup S.). Her samledes Mændene i Gyden uden for Peder Madsens Gaard. Der var en stor flad Sten med flere mindre rundt omkring. Den første var en stor Sten, de mindre ikke større, end at en Mand til Nød kunde løfte dem. Stenene er nu brugt til Sten-gærde⁵).

Hølkærup (Egebjerg S.) havde sin Byplads Vest for Gadekæret. Her samledes Mændene, naar der var blevet tudet i Hornet⁶).

1) Lars Andersen, anf. Værk, 57 f.

2) Lars Andersen, anf. Værk, 50.

3) Lars Andersen, anf. Værk, 58 f.

4) Opt. 1911 af Lars Andersen, medd. af Gmd. Kr. Hansen, Eskildstrup, f. 1337 (D.F.S.).

5) P. Bjerges Opt. 1907, medd. af Gmd. Peder Madsen, f. 1837 (D.F.S. 1906/50).

6) Lars Andersen, anf. Værk, 60.

L u m b s a a s (Højby S.) havde sit Bystævnested paa Gadebakken, d. v. s. Bakkeskraaningen Østen for Lars Peter Jensen (tidligere Niels Nikolajsens) Gaard, »omtrent hvor nu Mads Andersens Hus ligger«. Meddeleeren, Jens Hansen, erindrede ogsaa (o. 1909), at have hørt Oldermanden tude i Byhornet¹).

K l i n t B y (Højby S.) havde sit Stævne midt i Byen paa en Plads, som der afmærkes ved tre Veje. Her laa, det første Meddeleeren, N i e l s H a n s e n (1823—1910), kunde huske, en rund Sten af en Alens Tykkelse og $1\frac{1}{2}$ Alens Bredde og flad paa den øverste Side. Den blev i daglig Tale kaldt M a d b æ n k e s t e n e n (d. e. M a j b æ n k e s t e n e n). Senere blev der lagt nogle mindre Sten omkring til ogsaa at sidde paa. Omkring Madbænkestenen samledes Bønderne, naar der blev tudet, og Vejret var godt. I 1831 eller 1832 satte Klinteboerne en 16 Favne langdækket Sluse gennem Rullestenene ved Stranden i Afløbsgrøften fra Klint Sø (Aalebækken kaldet), og til den Sluse blev Stenene brugt. For c. en Snes Aar siden (o. 1889) blev der paa den Plads, hvor Stenene havde ligget, plantet et L i n d e t r æ, som i 1909 var i god Vækst²).

R ø r v i g har sin Stævneplads ved Sprøjtehuset. Her ligger endnu en stor, smuk og god Sten, glat ovenpaa, kaldet M a j s t e n e n. Det er den gamle Stævnesten, Oldermandens Plads. Omkring den var en Snes mindre Sten, hvorpaa Bønderne sad. Uden omkring stod Piletrær. Naar der var noget paa Færde, tudede Bysmanden paa Gade. Ellers blev der blæst om Søndag Eftermiddag Kl. 2, og de samledes da ved Majstenen og betalte for løstgaaende Kreaturer. Det var en Rigsort for en Hest og 12 Skilling for en Ko. Mulkten blev lagt i en Bunke paa Stenen. Bysmanden tog dem saa med sig hjem og lagde dem i en Kasse. For disse Penge holdtes Fastelavns Mandag Gilde hos ham. Kun Bønderne kom med til det. De betalte den

1) Lars Andersen, anf. Værk, 93.

2) Lars Andersen, anf. Værk, 86.

Dag Konge- og Præstetiende. Til det Gilde fik de skaaren Mad, Brændevin, Punch og Ølsøbe¹). — I 1907 var Højskolelærer P o u l B j e r g e, Askov, paa Indsamlingsrejse i Nordvestsjælland. Han fik da set Stævnepladsen ved Sprøjtehuset i Rørvig. L a r s A n d e r s e n havde i Forvejen oplyst ham om, at »saa vidt vides er dette den eneste By i Odsherred, hvor der er Rester tilbage af selve Stævnepladsen. Kunde den ikke blive lovformelig fredet for Eftertiden?«²). Senere har Lars Andersen igen skrevet om at faa Rørvig Stævne fredet, og i Anledning heraf svarer P. H a n s e n, Rørvig, følgende: »Maa jeg i den Anledning oplyse, at den omtalte Plads er Gadejord, og efter Rentekr. Skr. af 31. Marts 1838 og senere indenrigsministerielle Skrivelse maa det anses som Kommunalejendom for Byens samtlige Beboere, hvad enten de er Hartkornsbrugere eller ej, og dens Udskiftning til privat Ejendom kan ikke lovlig ske uden ved en Udskiftningsforretning med samtlige Lodsejeres Samtykke. Om end dens Fredning saaledes maa anses for at være nogenlunde sikret paa denne Maade, vil der vist nok ikke herfra være noget til Hinder for, at mere lovformelig Fredning, paa Begæring af f. Eks. af »Historisk Samfund«, kan ske. Rørvig, 22. Maj 1908.«³)

Om Bystævnepladser kan fra vort udvalgte Landomraade endnu nævnes, at i K o n g s t r u p paa Sejerø var G a d e b a k k e n oven for Gadekæret. Paa den Højde stod Oldemanden og blæste i Byhornet. Mændene fra den indre By kom saa for at høre, hvad han havde at meddele⁴).

Det var B y l a v e t, der samledes paa Bystævnet. Vi skal i det følgende høre en Række Oplysninger om, hvad

1) Lars Andersen, anf. Værk, 103 f. (med Billede af Majstenen).

2) Lars Andersens Optegnelse i Poul Bjerges Samling i Dansk Folkemindesamling (forkortet i det flg. til D.F.S.) 1906/50: 331.

3) Nykøbing Dagblad 24. Maj 1908.

4) Lars Andersen: Folkeliv i Skippinge og Tudse Herreder (1922),

der er erindret om de gamle Lav i Landsbyerne, men inden dette spredt tilgængelige Materiale fremlægges, skal vi høre, hvad Sejerøs Historiker, Rasmus Nielsen, har at meddele fra Sejerø om Bylavets Historie der.

Sejerby Bylav dannedes efter at Gadestævnerne var hørt op, c. 1796. Det bestod af Bønderne. Var en Gaard delt i 2 Dele, mødte undertiden begge Ejerne og udøvede Stemmeret, saaledes at en delt Gaard kunde have to Stemmer, medens en udelt kun havde een Stemme. Formanden kaldtes Oldemand. Bylavet samledes paa Kroen hvert Aar den første Fredag og Lørdag Aften i November. Fredag Aften mødte de Husmænd, der ejede Huslodder af den nedlagte Gaard, og betalte Kirketiende; desuden mødte Fæstehusmændene og betalte Fæsteafgift og Kirketiende. Nogle jordløse Husmænd i Sejerby betalte Grundskat til Bønderne. I Matr. Nr. 87 af »Herskavens« (Fæsteafgift 44 Kr.) og i Huslod Matr. Nr. 30 paa Bidebjerg (Fæsteafgift 30 Kr.) havde alle Sejerøbønderne Part. Afgiften af disse to Lodder blev betalt til Sejerby Bylav. Oprindelig var det ikke ret mange Penge, Bylavet fik ind; men med Tiden steg Beløbet, saaledes at det efter 1900 androg 4—500 Kr. — Lørdag Aften kom Oldemanden fra Kongstrup med 4 Kr. til Deling mellem alle Sejerøbønderne. Der blev saa 78 Kr. til Deling mellem dem; disse Penge blev dog ikke delt, men overgivet til Kirkeværgen, saaledes at disse 78 Kr. blev sparet ved Opkrævning af Kirketienden hos Bønderne. Efter at Bønderne havde delt de indkomne Penge, og Mødets Dagsorden var færdigbehandlet, spiste de Gaasesteg i Fællesskab. Den sidste Kirketiende opkrævedes 1908, idet Tiendeafløsningen da fandt Sted. Sejerby Bylav samledes sidste Gang den 12. November 1910. Saa godt som alt, hvad der var tilovers fra tidligere Tid, blev delt. Herefter faldt Møderne paa Kroen bort, og Bylavet kan betragtes som ophævet¹⁾.

I R ø r v i g kaldtes Oldemanden for B y m a n d e n.

1) Rasmus Nielsen: Sejerø Sogns Historie (1923), 234 f.

Der var en for Husmændene og en for Gaardmændene. Husmændene havde to Lodder, hvori de havde Jord. I den ene Lod var hver Mands Ager 10—11 Skaar bred, det er c. 36 Alen bred (88 Alen lang). I den anden Lod var Ageren lidt bredere, vel en Halvgang bredere til, men saa var den kortere. Gik et Høved løst, var Mulkten i gamle Dage 8 Skilling, nu (1907) 16 Øre. Bymanden havde tre Mand til at hjælpe sig med at se efter, og saa blev alle Mulkterne skrevet op i en Bog. I Fastelavnene holdtes Gilde for Mulkterne. Først en Bid Brød, saa Æbleskiver. Siden Kaffe, og saa kom Romflasken ogsaa paa Bordet. Mulkterne blev indkrævede og en ny Bymand indsat. Stillingen gik paa Omgang efter Tur til alle Mændene. — Hos Gaardmændenes Bymand gemtes Bykassen. Den var dannet som en af de gamle Kuvelkister og havde en Laas midt i Laaget. I Kassen fandtes en Del Regninger, nogle Dokumenter vedrørende Tiendevæsenet og Byhornet. Før Udskiftningen 1854 brugtes Hornet meget, da samledes Mændene tit. Siden er det næsten ikke blevet benyttet. En Tid tudede man i det, naar der var Ildebrand. Ved en Ildebrand i Sommeren 1907 løb en Mand rundt i Byen og raabte »Brand« af alle Kræfter. Det kunde jo hænde sig, at en af Udflytterne var Bymand, og inden der kom Bud til ham, var Folk samlede for lang Tid siden. Gaardmændene holdt ogsaa et Fastelavnsgilde med skaaren Mad, Kaffe og Toddy. Byen ejer i Fællesskab Skansehagen ved Indløbet til Isefjord. Ved Gildet blev Græsningen herpaa udlejet; Indtægten gik til Gildet, og Bymændene gav lidt til. Kun Mændene var med. Tienden blev ogsaa indsamlet ved Fastelavnssammenkomsten; Bymanden indbetalte den saa samlet. Det var næsten hans eneste Bestilling. Før Udskiftningen blev alt Arbejdet bestemt ved Majstenen. Naar der skulde høstes, blev der tudet i Hornet, Folk samledes, og Dagen blev bestemt. Naar saa Dagen kom, gjorde man sig i Stand, og Folk samledes i Gaarden. Paa et bestemt

Klokkeslet tudede Bymanden i Hornet, og ud af hver Gaard kørte saa en Vogn med Høstfolk ud i Marken, hvor Høsten snart var i fuld Gang¹).

I N a k k e (Rørvig S.) havde man Oldermænd, Budstikke og Tordenvagt ligesom i S t e n s t r u p. Meddelelsen, L u d v i g P e d e r s e n (f. 1846 i Højby) tjente som 14 Aars Dreng hos Oldermænden i Nakke, hvorfra man skulde levere Vejrpæle til Rørvig. Det var en drøj Tur for Ludvig at bære Pælene til Rørvig. Gadehusmændene i Nakke havde hver en Ko, der gik paa Lynglodden, hvor Gaardmændenes Ungkræ gik. Naar Husmandskonen kom med sin Malkespand, kendte hendes Ko hende; den kom løbende og vilde malkes, medens de andre ikke brød sig om hende²).

K l i n t (Højby S.) havde Oldermænd med Tudehorn, som han brugte, hver Gang Bønderne skulde samles ved Majbænkstenen. Oldermænden skulde møde ved Kirkestævne, høre Kundgørelserne og saa forkynde dem paa Bystævnet. Han tog imod Skatter, Tiender og al den Slags. Han samlede Skattebøgerne. Naar der var Folketælling eller Kreaturtælling, var det ogsaa Oldermænden, der tog sig af det. Sognefoged og Sogneraad henvendte sig altid til Oldermænden, og han samlede saa Bønderne ved Majbænken. Var det for koldt, gik de ind i den lune Hestestald i den Gaard, der laa nærmest³).

L u m b s a a s (Højby S.) havde Oldermænd til i 1890'erne. Den sidste Gang, Jens Larsens Gaard havde Pligt at levere Oldermænd, var i 1886. Nogle Aar efter gik Oldermændshvervet over Styr. Hvis Oldermænden ikke kunde møde paa Kirkestævne og høre, hvad der blev kundgjort, skulde han sende en Stedfortræder. Oldermænden

1) Optegnet 13. Oktbr. 1907 af Poul Bjerger, medd. af Gmd. Jens Larsen, Rørvig, og hans Far, Niels Larsen, f. 1834 (D.F.S. 1906/50: 331).

2) Opt. 1907 af Poul Bjerger (D.F.S. 1906/50).

3) Opt. 17. Oktbr. 1907 af Poul Bjerger, medd. af Niels Hansen, f. i Klint 1823 (D.F.S. 1906/50).

samlede Bymændene hos sig. Det var Skatter, Tiender og alt, hvad der vedkom Byen, der blev forhandlet. Skulde der køres Grus eller udføres andet Vejarbejde, blev det bestemt gennem Oldermændene. Skulde der f. Eks. bygges en Stenkiste, blev dette Arbejde bestemt saaledes: den ene Mand tog en Dæksten med, den anden en Kindsten, den tredje en Dæksten o. s. fr. Hver kom med sin Sten, og saa byggede de Stenkisten. Mændene samledes hos Oldermændene, de havde intet Stævne. Der var 16 Gaarde, saa man blev Oldermænd hvert 16. Aar¹⁾.

Stenstrup (Højby S.) havde Oldermænd endnu i dette Aarhundrede. Tudehornet fulgte Oldermændene, men der blev ikke tudet i det. I Stedet for sendtes en Budstikke rundt, d. v. s. først mundtlig Bud, siden skriftlig. Oldermændene havde de almindelige kommunale Bestillinger; han skulde skaffe Vejpæle, der var en tre Kvarter lange. Oldermændene samlede dem til Sogneraadetsformændene. Der skulde to leveres for hver Tønde Hartkorn. Oldermændene skulde holde Tordenvagten, d. v. s. ordre to Mænd efter Tur til at gaa paa Gaden, naar det var Tordenvej. I 1907 var det en 30—40 Aar siden, man holdt op med det. Der var intet Bystævne, man samledes hos Oldermændene. Man havde ingen Bytyr, men derimod en Byorne til o. 1890²⁾.

Vig havde Oldermænd til i 1880'erne. Han valgtes for et Aar ad Gangen, og der skiftedes ved Nytaar. Han havde et stort Horn med de gamle Bymænds Navne skaa-

1) Opt. 13. Oktbr. 1907 af Poul Bjerger, medd. af Jens Larsen i Lumbsaas, f. 1822 i Klint (D.F.S. 1906/50).

2) Opt. 1907 af Poul Bjerger, medd. af Niels Andersen, f. 1842 (D.F.S. 1906/50). — Inden vi forlader det store Højby Sogn, skal meddeles en Oplysning om et Tudehorn, hvorom i Fyens Stifts Kgl. allern. priv. Adresse Avis 24. Aug. 1809 kan læses følgende: „Til Kommissionen for Oldsagers Opbevaring er ... indsendt ... Ligeledes er et ældgammelt Drikkehorn, som nogle Bønder i Odsherred have brugt til at tude til Stevne i, og om hvis Tilværelse Kommissionen, ved Kapellanen i Højby, Hr. Brockdorff, var bleven underrettet, ved det Kgl. Danske Kancellies Foranstaltning nu blevet indsendt.“

ret ind i. Det blæste han i, naar Bymændene skulde samles hos Oldermændene. Da Niels Jensens Gaard brændte i 1880'erne, var Byhornet der, det brændte ogsaa. N. J. var da Oldermænd. I gamle Dage skiftedes Oldermænd ved Majdag eller ved Paaske, og da holdtes der Gilde, mente Otto Hansen, f. i Vig 1837, men han huskede det ikke rigtigt¹). Skiftningen ved Nytaar skulde saa tilhøre en nyere Tid. Nu findes der intet Oldermændslav mere i Vig. Forhen var her fælles Bytyr og Byorne²).

Lille Egebjerg (Vig S.) havde Oldermænd til henvend 1880. Man havde Byhorn med et gammelt Aars-tal, vistnok 17 Hundrede og nogle og tres. Oldermændene samlede Folk paa Gaden. Han havde de sædvanlige kommunale Forretninger at udføre. Han skiftedes aarlig efter Tur, men der blev ikke holdt Gilde³).

I Hønsinge (Vig S.) var Oldermænd til efter 1900. Meddeleren, Hans Peder Nielsen, f. 1837, kunde dog ikke huske, at han havde et Byhorn. Bymændene samledes hos Oldermændene, der havde de sædvanlige kommunale Hverv at udføre; den Mand, der kom for sent, skulde give en Pot Brændevin i Bøde. Brændevinen blev drukket med det samme. I gamle Dage gjorde Oldermændene Gilde. Han skiftedes ved Nytaarstid. Man havde Bytyr og Byorne »til for en halv Snes Aar siden«⁴).

Kollekolle (Vig S.) havde Oldermænd endnu i 1907. Da opkrævede han kun Smaaredsel. »Men for en 30 Aar siden maatte de møde ved Kirkestævne og faa Rede paa alt. Naar de saa kom hjem og havde faaet sig klædt om, tudede de. De, som ikke kom, maatte selv tage Ansvaret. Det var kun Gaardmændene, der mødte, og hver Gaardmand maatte give sin Husmand Besked. Der

1) Poul Bjerges Opt. 1907 (D.F.S. 1906/50).

2) Lars Andersens Opt. 1911, medd. af Gdr. Rasmus Nielsen, Vig, f. 1837 (D.F.S. 1906/46).

3) Opt. af Poul Bjerger 1907, medd. af Gmd. Lars Jensen, f. 1850 (D.F.S. 1906/50).

4) P. Bjerges Opt. 1907 (D.F.S. 1906/50: 334).

blev betalt Skat til Oldermændene. Det er ligeledes kun Gaardmændene, der møder, og hver Gaardmand betaler Skat for sine Husmænd. Man samledes midt i Byen, men de havde ikke hørt Tale om Sten eller noget. Der blev i disse gamle Dage holdt Oldersmandsgilde, naar der skiftedes, og da lagde Mændene vist nok en Mark eller noget til Gildet. Hornet gemtes endnu, men ingen vidste hvor¹⁾.

Naar der i J y d e r u p (Vig S.) skulde afgøres noget, samledes Mændene hos Oldermændene. Kom de for sent, maatte de give en Pægl Brændevin, og udeblev de, gav de 1 Mark i Bøde. Oldermændene skiftedes om Julen, og der holdtes da Gilde hos ham. Her var kun Mændene med. Ved den Lejlighed fik de Mad, Kaffe og saa meget Brændevin, de vilde drikke. I J y d e r u p havde de en Byorne²⁾.

E s k i l d s t r u p (Vig S.) havde et Tudehorn, hvorpaa der stod Aarstallet 1787. Naar Oldermændene tudede, samledes Mændene ved Tudestenen. Oldermændene havde almindelige kommunale Sager at varetage. »For en halv Snes Aar siden hørte man op med Oldersmandsstillingen. Nu kommer alt i Avisen, saa den behøves ikke. Oldermændene gjorde Gilde ved Nytaarstid, og saa gik Hvervet til den næste«³⁾.

A s m i n d e r u p har ikke haft Oldermænd siden sidst i 1870'erne. Hans Bestilling var de sædvanlige kommunale, som Mellemmand mellem Sognefoged og Bønder. Tudehornet var gaaet af Brug før Meddelelsen, A n d e r s P e d e r s e n s Tid, »formodentlig for over 100 Aar siden«. Der blev intet Oldersmandsgilde holdt, naar de skiftede, Folk samledes altid hos Oldermændene⁴⁾.

1) Opt. af Poul Bjerger 1907, meddelt af Laurids Jensen, f. 1862, og Sogneraadformand Kristian Jensen, f. 1858, mest den sidste (D.F.S. 1906/50).

2) Opt. 1911 af Lars Andersen efter Hmd. Jens Pedersen, Jyderup, f. 1834 (D.F.S. 1906/46: 334).

3) P. Bjerger Opt. 1907, medd. af Chr. Hansen, f. 1837 i Sejstrup (D.F.S. 1906/50).

4) P. Bjerger Optegnelse 1907, medd. af A. Pedersen, f. 1832 i Højby, men i mange Aar bosiddende i Asminderup (D.F.S. 1906/50).

Svinninge (Asminderup S.) havde endnu i 1907 Oldermænd, »men nu samler han ikke Bymændene«, og det er længe siden, det holdt op. For en 60 Aar siden holdt man op med at tude, og Hornet blev tilsidst brugt, naar man vilde dægge Lam«. Der holdtes intet Oldermændsgilde. De skiftedes til at holde Byorne, »og naar dette skiftede, holdt de Gilde, men det holdt op for en halv Snes Aar siden«. Sognet blev udskiftet 1801¹⁾.

Egebjerg havde Oldermænd »til for et Par Aar siden«. Oldermænden havde de almindelige kommunale Hvery, dog ikke Vejvæsenet. I gamle Dage havde han Horn at tude i, og naar det var Tordenvejr, gik han paa Gaden med Hornet, for at han — hvis Ulykke skete — straks kunde tude i Hornet til Ildebrand. Der var kun fire Gaarde, som skiftedes til at være Oldermænd. Ved Kyndelmisse (2. Febr.) gjorde Oldermænden et Gilde, og da overtog en ny Mand Bestillingen. Man samledes hos Oldermænden²⁾.

Lynghuse (Grevinge S.) bestod kun af mindre Ejendomme. Husmænd og Boelsmænd, som boede her, holdt Fastelavngilde paa Omgang. Man fik Rundtenommer, to Snapse og Øl til. Saadan skulde det være efter Skik og Vedtægt, men i Reglen drak man noget mer³⁾.

Grevinge havde Oldermænd til sidst i 1890'erne. I 1888 havde hver By i Sognet sin Oldermænd, meddeler Ferd. Petersen - Blidstrup. Oldermænden i Grevinge holdt Folk underrettet om alt Kommunen og Byen vedkommende. Han sendte en Seddel ud, der gik fra Mand til Mand, altid i en bestemt Runde. Saa samledes man hos Oldermænden, og den, som kom for sent, maatte betale Mulkt. Oldermændsgildet holdtes Helligtrekongerdag, og

1) Opt. af P. Bjerger 1907, medd. af Peder Madsen, f. 1837 (D.F.S. 1906/50).

2) P. Bjerges Opt. 1907, medd. af Peder Nielsen, f. i Vig 1835, og Rasmus Pedersen, f. i Asminderup 1822, begge boet i Egebjerg, den første fra 1852, den anden siden 1851 (D.F.S. 1906/50).

3) Opt. af P. Bjerger 1907, medd. af Laurids Sørensen og Peder Jensen (D.F.S. 1906/50).

da ansattes den nyt Oldermænd. Det begyndte Kl. 2. Kom man for sent, var Bøden en halv Pot Brændevin. Man havde Bytyr og Byorne, egentlig to af hver Slags; thi Byen var delt i to Dele. Ornegildet i Fastelavnen var altid lidt flottere end Oldermændsgildet; det sidste koldt Bord, det første varme Retter¹⁾. — Blev en eller anden grebet i Lovovertrædelse, vilde Bylavet helst straffe Forbryderen, inden det kom til retslig Kendelse. Saaledes indberetter Provsten Valentin Cruse 12. Oktbr. 1761 til Biskoppen, at en Husmand i Grevinge, Niels Olsen, har stjålet Lærred i Folks Haver, »hvilket dog igen er kommet til sin Ejermor«. Provsten vil, at Bonden skal klage til verdslig Øvrighed, men det gør han ikke; han vil selv straffe ham ved at lade ham give en saakaldet Tyve-Tønde Øl til Byen efter gammel Skik og Brug. V. Cruse mener, at det maa ske kan passere, men han forespørger, om det ikke er rigtigst, at han udstaar Kirkens Disciplin²⁾.

Herrestrup (Grevinge S.) havde Oldermænd til 1902. Her var Byhorn, nu Brandhorn. Oldermændsgildet holdtes Helligtrekongerdag eller der i Nærheden. Der var 7 Gaarde, saa hver Gaardmand var Oldermænd hvert syvende Aar. »Bytyren blev afskaffet for en lille Snes Aar siden, Byornen lidt før« (1907)³⁾.

Engelstrup (Grevinge S.). Laurits Sørensen, f. 1848 svarede Poul Bjerger 1907: »Jo, vi maa da have Oldermænd, for jeg var til Oldermændsgilde sidste Kongedag; det eneste, Oldermænden har at gøre, er at holde dette Gilde«, hvor der serveres skaaren Mad, Æbleskiver og Punch; i Reglen bliver det lidt bedre, den ene vil gerne overgaa den anden. I forrige Tider har Oldermænden haft de kommunale Hverv, og Peder Jensen, en Arbejdsmand, født 1833, kunde godt huske, de havde tudet i Hornet.

1) P. Bjerges Opt. 1907. Meddelt af Jens Pedersen, f. 1820 (D.F.S. 1906/50).

2) Ferd. Petersen-Blidstrups Udgave af Lyder Høyers Beskrivelse af Grevinge Sogn (1921), 190.

3) Medd. af Jens Hansen, f. 1850, til Poul Bjerger.

Det havdes endnu i 1907, det fulgte Oldermænden, men brugtes ikke. »For 20—25 Aar siden ophørte Bytyr og Byorne«¹⁾.

Atterup (Grevinge S.) havde Oldermænd til henimod 1890. Han havde i sin Tid Horn at tude i. Man samledes hos Oldermænden, der gjorde Gilde Kongedag, og saa skiftedes han. »Nu følger Hornet Brandfogeden ... Bytyr og Byorne holdt op for en Tid siden«²⁾.

Gundestrup (Grevinge S.) havde Oldermænd til o. 1900. Han havde de almindelige kommunale Bestillinger at varetage. Intet Horn. Bymændene samledes hos Oldermænden. Intet Stævne. Helligtrekongerdag skiftedes Oldermænden, og da gjorde den afgaaede et Gilde. Hver Gaardmand gav et Par Skæpper Byg ved den Lejlighed. Meddeleren, Niels Christensen i Gundestrup (f. ved Roskilde 1826, kom til G. 1852) fortalte til Poul Bjerger: »Sidste Gang, jeg skulde være Oldermænd, sagde jeg, at jeg vilde ikke, og saa ramlede det sammen.« Man havde Bytyr og Byorne til for en tredive Aar siden³⁾.

Høve By (Asnæs S.) holdt op med at have Oldermænd midt i 1890'erne. Oldermændsbestillingen skiftede Kyndelmisse. Saa længe Folk mindes, samledes man hos Oldermænden. Mulkter blev skrevet med Kridt paa Bjælken i Samlingsstuen⁴⁾. I Poul Bjerges Optegnelse fra Høve meddeles, at Oldermænden kaldte sammen ved at sende mundtlig Besked, der skulde gaa fra Mand til Mand i en bestemt Rækkefølge, som hver Mand kendte. Han havde de almindelige kommunale Sager at ordne. Man havde her Bytyr og Byorne, men for »en 35—40 Aar siden holdt det op«⁵⁾.

1) Poul Bjerges Opt. (D.F.S. 1906/50).

2) P. Bjerges Opt. 1907. Meddelt af Niels Larsen, f. i Atterup 1822 (D.F.S. 1906/50).

3) P. Bjerges Opt. (D.F.S. 1906/50).

4) Lars Andersens Opt., medd. af Gmd. Peter Jensen, Høve, f. smst 1835, og Boelsmand Hans Andersen, Høve, f. 1842 (D.F.S. 1906/50).

5) Medd. 17. Okt. 1907 af Henrik Hansen, f. 1853 (D.F.S. 1906/50).

A a s t o f t e (Asnæs S.) holdt op med at have Oldermænd o. 1895. Saa vidt vides skiftedes Oldermænd hvert Nytaar. »Endnu findes der i Byen en Pose, hvori der er tre Kugler (opr. har der nok været en til hver Gaardmand i Byen), og deri laa tillige en Firskillings«. Saa vidt Meddeleren vidste, brugtes i ældre Tid disse Kugler til at trække Lod med, naar man skulde til Ægtekørsel. Skindposen fulgte med Oldermændene, hvor man samledes. Bønderne blev skrevet med Kridt paa Bjælken, senere opgjordes saa disse. Man holdt Byorne til o. 1902¹⁾.

T o l s a g e r (Asnæs S.) havde i 1907 ikke længere Oldermænd. Han skulde ellers paa mange Maader varetage Bymændenes Interesser, sende Bud om, hvad der blev tillyst paa Kirkestævne, opkræve Bymændenes Afgifter ved forskellige Lejligheder osv. Eftersom Aviser blev mere kendt, døde Oldermændsbestillingen lidt efter lidt, i Tolsager i 1880'erne. I Mands Minde havde man ikke her kendt til Byhorn. Det er sikkert gaaet over til at blive Brandhorn. Med Udskiftningen ophørte ellers alt vedrørende Oldermændene. Bytyr og Byorne har ikke været kendt i Mands Minde²⁾.

A s n æ s B y holdt op med at have Oldermænd o. 1895. Bymændene samledes hos Oldermændene. Højskolelærer O l e P. J e n s e n, Frederiksborg Højskole, fra Asnæs (f. 1861), erindrede i 1906 meget vel Oldermændene fra sin Drengetid. Han skulde møde i Kirken og høre Kirkestævne og saa siden kundgøre det i Byen. Han behøvede dog ikke selv at gaa i Kirke, han kunde sende en Karl i Stedet; men han skulde sørge for, at Kundgørelserne kom til Byen³⁾. Naar der i ældre Tid skulde træffes Afgørelse om et nyt Vejanlæg, havde Sognets Oldermænd at være til Stede. Saaledes var de nærværende o. 1850, da Aase-

1) Opt. af Lars Andersen, medd. af Gmd. Niels Madsen, Aastofte, f. i Asnæs 1829 (D.F.S. 1906/50).

2) Opt. af C. Larsen, Hustofte, 31. Okt. 1907 (D.F.S. 1906/50).

3) P. Bjergs Opt. 2. Novbr. 1906 (D.F.S. 1906/50).

vangsvejen paa Asnæs Mark skulde anlægges. Om man havde Byhorn, vides ikke¹).

V e d d i n g e (Faarevejle S.) holdt op med at have Oldermænd sidst i 1890'erne. Saa længe Folk mindedes, samledes man hos Oldermænden, der vist blev afløst 1. Maj. Indtil i 1840'erne holdtes Gildet hos ham Kyndelmissedag. Men da det ofte var Snevejr den Dag, bestemte man saa i Stedet at holde det Mortensdag. Man holdt Bytyr og Byorne, »men det er flere Aar siden«. — I Veddinge Bakker, den nordlige Del af Veddinge Marker, er Beboerne Boelsmænd og Husmænd. Egnén der var delt i tre Afdelinger, som hver havde sin Oldermænd (ingen af Byens Gaardmænd var med i dette). Hos Oldermænden samledes man og betalte Kommuneskat, Tiende til Præsten o. s. v. Kyndelmissedag holdtes Gilde hos Oldermænden, og det gik nok der temmelig livligt til, saa det fortsattes Dagen efter. Det var o. 1890, man i Veddinge Bakker holdt op med at have Oldermænd²).

O r d r u p og K a a r u p (Faarevejle S.) havde tilsammen en Oldermænd. Disse Byers Byhorn (Fotografi i Dansk Folkemindesamling) bruges nu som Brandhorn og findes i Ordrup. Der er en Del Navne og Aarstal (det ældste er vist 1727) udskaaret paa det. Oldermændsbestillingen findes nu ikke længer her³).

F a a r e v e j l e havde Oldermænd »til for en 20—30 Aar siden. Han havde de almindelige kommunale Forretninger, gjorde et Gilde ved Mikkelsdagstid, og da skiftede man Oldermænd«. Et Horn fulgte Oldermænden, »men de kan ikke huske, han har brugt det«. Nu følger det Brandfogeden, der bruger det ved Ildebrand. Man havde Byorne,

1) Lars Andersens Opt., medd. af Gmd. Niels Jensen, Asnæs, og Gmd. Niels Madsen (f. i Asnæs 1829). (D.F.S. 1906/50).

2) Opt. af Lars Andersen 31. Dec. 1907, medd. af Gmd. Kristen Jensen, Veddinge, Bmd. Kristen Jensen, Veddinge, Bmd. Niels P. Kristensen samt Bmd. Lars Larsen, Veddinge (D.F.S. 1906/50).

3) Lars Andersens Opt. 1911, medd. af Gmd. Niels Jensen, Stubberup (D.F.S. 1906/50).

og den fulgte Oldermænden, saa det var hans Pligt at sørge for den¹⁾.

Stubberup (Faarevejle S.) har haft sit Byhorn. Lars Andersen saa det hos Brandfogeden. Det brugtes da ikke som Brandhorn; thi der var anskaffet et nyt, men det gamle fulgte dog med Brandfogedbestillingen. Paa Hornet var udskaaret en Del Forbogsstaver til Navne samt Aarstal, bl. a. saas 1798; mulig er der paa et endnu ældre Tal, men det var saa utydeligt, at Lars Andersen ikke tør angive det. Fra senere Tid er der flere Aarstal²⁾.

Vallekilde havde Oldermænd til »for et halvt Hundrede Aar siden. Man samledes hos Oldermænden, fik noget at drikke, betalte Afgiften, som Oldermænden atter skulde indbetale paa Godskontoret. Oldermænden var nærmest Snefoged. Han skaffede Brændevin til Samlingerne og førte Regnskab med det. Men det var altsammen før min Tid«. Ligesaa angaaende Horn, Bytyr og Byorne³⁾.

Hørve havde Oldermænd i den Tid, fhv. Gaardejer Lars Madsen (f. 1825) kunde huske. Han fungerede i hvert Fald, da Lars Madsen var en halv Snes Aar. Oldermænden tog sig af kommunale Sager, men samlede ogsaa Bymændene hos sig, og hver Gang skulde de have 4 Potter Brændevin, som Oldermænden skulde skaffe. Der var 16 Bymænd, saa de kunde jo sagtens drikke det, naar de skiftede lige; nogle drak dog ikke saa meget, andre til Gengæld mere. Kom man for sent, var Bøden 4 Skilling, det var lige til en Pot Brændevin. Den, der sidst havde fæstet sin Gaard, skulde altid være Skænker. »Man havde Bytyr og Byorne, men det er længe siden«⁴⁾.

Vejleby (Hørve S.) havde Oldermænd til o. 1877. Byhornet fulgte Oldermænden. Paa den stod et Aarstal fra

1) P. Bjerges Opt. 17. Okt. 1907, medd. af Niels Christensen, f. her 1834, og hans to Brødre, alle Ungkarle (D.F.S. 1906/50).

2) Lars Andersens Opt. 27. Okt. 1908 (D.F.S. 1906/50).

3) P. Bjerges Opt. 17. Okt. 1907, medd. af Rasmus Kristensen, f. i Vallekilde 1835 (D.F.S. 1906/50).

4) P. Bjerges Opt. 17. Okt. 1907 (D.F.S. 1906/50).

1820'erne. Der blev drukket Brændevin ved Samlingerne. Oldermænden skaffede Drikkevarerne. Regnskabet blev gjort op ved det sidste Gilde, hvor den gamle Oldermænd præsiderede; »men det blev afskaffet længe før man holdt op med at have Oldermænd«. Man havde Byorne og Ornegilde ved Kyndelmisse. Det holdt op for en 30 Aar siden. Bytyr havde Meddeleren aldrig hørt Tale om¹⁾. —

I det ovenstaaende har vi gentagne Gange hørt om Oldermændsgilde, Ornegilde m. fl. Der er endnu flere Gilder vedrørende Bylavet, som er erindret i Folkeoverleveringen. Forhen benyttede man i Landsbyerne nemlig enhver Lejlighed til at holde et Gilde — som paa Sejerø, hvor man holdt et Rævegilde efter i Vinteren 1871 at have skudt og flaaet tre Ræve, der over Isen var ankommet til Øen. Indtægten for Skindene gik til Gildet²⁾.

Naar en ny Mand kom til en By, skulde han give Igangsgilde for at blive optaget i Bymændenes Lav. Dette Gilde kaldtes i Nordvestsjælland at hønse eller gi Hønse. I Høve bestod at »gi Høns« i en Bolle Punch, i gamle Dage Brændevin til Deling. Man havde en Fællesmose. Naar en ny Mand første Gang kom paa Mosen, skulde han ogsaa give Høns, d. v. s. Brændevin til de ældre, Mjød til de unge og Kvinderne³⁾. — Fra Aastofte hedder det blot i Poul Bjerges Optegnelser, at en ny Mand skulde »give Høns«. — Naar i Faarevejle en ny Mand kom ind i en Gaard, skulde han gi Høns. Saavidt Niels Christensen (f. 1834) huskede, var det Brændevin, »men det er nu længe siden«⁴⁾. — I Vallekilde kaldtes den ny Mands Igangsgilde for Velkomst. Kun Mændene var med til det. Medens Karen Lisbeth Sørensdatter (f. 1820) o. 1838—42 tjente hos

1) Poul Bjerges Opt. 17. Okt. 1907, medd. af Gmd. Lars Andersen, født i Vejleby 1838 (D.F.S. 1906/50).

2) Rasmus Nielsen: Sejerø Sogns Historie, 187 f.

3) Poul Bjerges Optegnelse 1907.

4) Poul Bjerges Opt. 17. Okt. 1907 (D.F.S. 1906/50).

Gmd. Peder Hansen i Skippinge (Vallekilde S.), var hun forlangt til at varte op, da Gaardmand Niels Andersen i sit Hjem holdt Velkomst. De fik da Steg, Øl, Brændevin og Kaffe¹⁾. — En ny Mand i Hørve skulde give Brændevin. Den sidste, der havde fæstet sin Gaard, skulde altid være Skænker ved Gilderne²⁾. — I Vejleby regnedes en ny Mand ikke rigtig for Mand, før han havde givet Velkomst³⁾.

En Del Gilder i den gamle Landsby var Arbejdsgilder. Man udførte et Arbejde i Fællesskab, og bagefter festedes der. Skulde en Længe bygges op eller istandsættes, samledes Byens Ungdom for at udføre dette Arbejde. Saaledes skulde hos en Gaardmand paa Neksø en Længe af Gaardens Bygninger opføres. Til dette Arbejde blev samlet Mandskab fra Øens Gaarde samt fra Havnsø, hvorfra der var Robaadsforbindelse med Neksø. Folkene, der kom, havde selv Musik med. Efter Arbejdet holdtes Gilde. Fortælleren, Ane Lisbeth Bytner (f. 4. Febr. 1820), og hendes Medarbejdere kom først hjem til Havnsø, hvorfra de var hidkaldt til Kliningen, da det var Dag⁴⁾.

Tørvegilde holdtes, naar Tørveskæringen var forbi. Folk fra Bjerresø var ude paa Dragsholm til Hoveri, naar der skulde arbejdes i Mosen. Naar det var endt, holdtes Tørvegilde hjemme i Gaardene i Bjerresø⁵⁾.

Slaagilde. Om dette fortalte fhv. Gaardmand i Vejleby, Ole Rasmussen (f. 1827) til Lars Andersen: »Den Dag, vi skulde til Hoveri at slaa Græs, mødte der fra hver Gaard to Mand til at slaa og en Pige til at strø Græsset. Vi kunde nok blive færdig paa en Dag. Naar

1) Opt. af Lars Andersen 17. Marts 1911, medd. af Karen Lisbeth Sørensdatter, Enke efter Frederik Larsen Bychner i Særslev (D.F.S. 1906/43).

2) P. Bjerges Opt. 17. Okt. 1907.

3) P. Bjerges Opt. 1907.

4) Opt. af Karoline Graves 12. Okt. 1921 (D.F.S. 1906/46: 312).

5) Opt. af Lars Andersen 16. Nov. 1910, medd. af Ole Rasmussen (D.F.S. 1906/43: 341).

man da kom tilbage til Bjerresø igen, holdtes Slaagilde i en af Gaardene. Vi dansede oppe i Øverststuen. Man fik skaaren Mad, Øl og Brændevin. Hver Karl gav nok et Par Mark til Gildet«¹⁾)

Vi har nu stiftet Bekendtskab med det kulturhistoriske Stof, jeg kender fra Skippinge og Ods Herreder vedrørende vigtige Sider af det gamle Landsbyliv. Det er jo især B y s t y r e t, der er givet Oplysninger om, samt hvad der har nær Tilknytning til dette, nemlig B y l a v e n e og de B y g i l d e r, der har særlig Forbindelse med Bylavet, altsaa saadanne Gilder, der til Forudsætning har F æ l l e s s k a b e t i Landsbyen.

I Forhold til andre Egne af Danmark er det i Virkeligheden en grumme Mængde Stof, ogsaa blot om vort snævert afstukne Emne, der er os overleveret fra Nordvestsjælland. Da dette i sig selv frembyder saa mange lærerige Enkeltheder, er det vel værd at kende. Ved en ordnet Udgivelse af Stoffet, som her har fundet Sted, kommer det bedre til sin Ret end ved at ligge i Arkivets Gemme. Ikke alene er det nu let tilgængeligt for Forskningen, det udfylder nu ligeledes sin folkelige Opgave: at vække og uddybe Interessen for det gamle Folkeliv i alle dets Faser. I en sand Medleven i den Fortid, der kommer til Orde i Folkemindeoptegnelserne, som udmærkede Indsamlere har reddet fra Forglemmelse, inden de gamle Fortællere stundede mod Graven, findes et betydningsfuldt Værn om Fædrenes Minde, der altid maa være et Folk dyrebart.

¹⁾ Opt. af Lars Andersen 16. Nov. 1910, medd. af Ole Rasmussen (D.F.S. 1906/43 : 341).

MINDEBLADE OM
SØREN RASMUSSEN

FRISKOLELÆRER PAA RØSNÆS

f. 21. MAJ 1838

Ved **Bent Rasmussen.**

Jeg skal efter Opfordring bringe en Skildring af min Far i Anledning af, at det i Aar er 100 Aar siden, han blev født, idet han uimodsigeligt har udøvet en stor Gerning, især paa Røsnæs.

Søren Rasmussen tilhører en gammel jydsk Bondeslægt, som fører sit Slægtsregister tilbage til 1612. Slægten stammer fra en Gaard i Kirkebyen Adslev mellem Aarhus og Skanderborg. Gaarden hørte ind under Skanderborg Ryttergoods, og dens Ejere var altsaa »Kronens Bønder« og derfor ikke saa undertrykte, som Bondestanden ellers var paa hine Tider.

Hans Bedsteforældre: Selvejerbonden Peder Jensen og Hustru, Margrethe Rasmusdatter, i Adslev, havde 8 Børn, 7 Døtre og 1 Søn, ikke mindre end 4 af Døtrene hed Ane, deriblandt Farmor, de andre tre havde eet Navn til.

Peder Jensen og Margrethe levede sammen i Ægteskab i 63 Aar, saa de kunde have fejret baade Guld- og Diamantbryllup, hvis den Slags fejredes i de Tider, hvad det nok ikke gjorde. Han var kendt som en dygtig Landmand, anset paa sin Egn, og hun skal have været en overmaade dygtig Husmoder.

Over Husfaderens Plads for Bordenden i Dagligstuen stod følgende Vers:

Ved dette Bord
 Tal Sandheds Ord,
 Lad dennem vær',
 Som borte er.

Af hans opbevarede »Chifferbog« kan ses, at han var dygtig saavel til Skrivning som Regning.

Om sine Forældre fortalte Far:

Mine Forældre, Rasmus Pedersen og Ane Pedersdatter, overtog vistnok i 1820 den Ejendom i Jexen, hvor de senere indrettede Kro. Da Far og Mor overtog Gaarden, var der 120 Tdr. Land til, hvoraf en Del var temmelig god Muldjord; men en stor Del laa hen i Lyng. Der hørte ogsaa en Del Skov og Eng til. Faders Far var temmelig fattig, saa han maatte tidlig ud at tjene. Han fik Plads hos Gaardejer Peder Jensen i Adslev. Denne var i alle Tilfælde rig paa Børn; thi han havde 11 Døtre, hvoraf de 4 døde, inden de satte Bo, og 1 Søn, som var den yngste.

Manden med de mange Børn var meget tilfreds med sin Tjenestekarl, da han var driftig, virksom og paapasselig. Peder Jensen stammede fra Stjær, hvorfra ogsaa Rasmus Pedersens Far stammede, endogsaa fra samme Gaard. De var altsaa i Slægt med hinanden.

Peder Jensen kunde som sagt godt lide sin Karl, men een Ting kunde han ikke lide, og det var, at den fattige Knægt turde vove at kaste sine Øjne paa en af Døtrene. En Gaardmand fra Bering fik derimod venlige Øjne og Tak til, fordi han bejlede til hende (Ane). Han havde Gaard og Gods, og den Bestemmelse blev hurtig taget, at Ane skulde være lydige og tage imod det solide Tilbud. Gaardmanden fra Bering — to af de andre Døtre var allerede gifte med Gaardmænd i Bering, saa Ane var blevet Nabokone til sine Søstre, hvis hun havde giftet sig med ham — besøgte stadig Adslev og Kæresten; og Ane maatte pligtskyldigst følge ham paa Vej efter hvert Besøg. Naar Ane saa tog Afsked med ham og vendte tilbage, sad Ras-

mus Pedersen bag et Hegn eller laa i en Grøft for at modtage sin aller kæreste Ven.

Da det opdagedes, at dette Venskab vedligeholdtes, blev Ane sendt til en Søster, der var gift med en Gaardmand i Mjesing, for at fjerne de to elskende fra hinanden; men ingen Forsigtighedsregler hjalp. Ane og Rasmus lovede hinanden at være tro i Liv og Død.

Den sidste Trusel var, at naar Ane ikke vilde lyde sine Forældre, saa vilde hun blive gjort arveløs. Dette blæste de to unge kun af, og saa blev Brylluppet holdt i Adslev, hvor Præsten bl. a. sagde i sin Tale: »Han haver hverken Far eller Mor«.

De overtog saa Rasmus Pedersens fattige Hjem i Jeksen.

Han var fuld af Drift og Lyst til at skaffe sin trofaste Veninde et lyst, rigt og godt Hjem.

Han tog fat paa Arbejdet med begge Hænder og forvandlede Lyngen og Sandjorden til frugtbare Marker. Han blev for sin Dygtighed en æret og anset Mand, som fik Bevilling til at føre Krohold.

Han havde bygget en temmelig anselig Ladebygning og igennem den en høj Port, som var Indkørsel til selve Krogaarden. Over Porten stod med kongelig Krone over: »Kgl. privilegeret Kro«. Kroholdet vilde Ane sørge for blev passet godt i alle Maader, medens Rasmus Pedersen selv drev Jorden. Begge Dele lykkedes, og efter nogle Aars Slid var de temmelig velstaaende Folk.

Rs. Pedersen var i en Del Aar Fattigforstander, og Ane sagde altid senere: »Gud bevaarhres, hvor de fattige havde det godt, medens Rask (o: Rasmus) var Fattigforstander«.

Da Peder Jensen saa, hvordan de klarede sig, blev Forholdet godt, og Ane fik vist sin Arvepart.

I Kroen fødtes 8 Børn, hvoraf de fire blev kendte Mænd, hver paa sin Egn. Per blev Gaardmand og Sognefoged i Jexen. Hans Navn blev kendt ud over Landet i Provisorietiden, idet han, skønt Sognefoged, nægtede at

opkræve de provisoriske Skatter. Han maatte derfor en Tid vandre i Arrest, men Egnens Befolkning hædrede ham ved at afholde en større Fest ved hans Løsladelse og skænke ham en Char-à-banc-Vogn. Han var en af Stifterne af Bering Valgmenighed. En anden Broder var den i grundtvigske Kredse kendte Møller Jens Peter Rasmussen, Aalsø ved Grenaa. En tredie Broder, Thøger Rasmussen, Far til afdøde Friskolelærer Hans Rasmussen, Elledede, Farfar til Koncertsanger Thøger Rasmussen, Aarhus, var Lærer i Aalsrode ved Grenaa, ogsaa grundtvigsk. Endelig som den yngste af Brødrene min Far, Søren Rasmussen.

Han fødtes den 21. Maj 1838 — i Kirkebogen i Adsløv staar 22. Maj, men hans Mor holdt paa, at det var den 21. Maj, og det har altid været den Dag, Fødselsdagen fejredes; thi, sagde Far, Mor maa da vide det bedre end Præsten. Han var 9 Aar yngre end sin Broder, Jens Peter, saa denne var straks ikke glad ved Familieforøgelsen, da han var vant til at sove hos sin Mor, og nu blev hans Plads optaget.

Rasmus Pedersen havde opdaget nogle gode Lerbakker paa Marken. Han fik Leret undersøgt, anlagde Teglværk, anskaffede Maskiner o. s. v. og fik fat paa nogle Lippe-Detmoldere (et lille tysk Fyrstendømme), der var gode Teglblændere. — Det gik bogstavelig talt strygende, og Stenene fik god Afsætning; men da der var gaaet 5—6 Aar, var Leret brugt op.

Der har været et broget Folkeliv i Jeksen Kro. Egnens Bønder kom der, og alle de mange Vogne, der holdt ind, naar de kørte til eller fra Ols-Marked (St. Olufs) i Aarhus. Hestetrækkere kom med Hestekobler o. s. v. — I Kroen boede en af Napoleon den Stores gamle Grenaderer, som efter Slaget ved Waterloo (i Begyndelsen af 1815) var galt afmarcheret, gik mod Nord i Stedet for mod Syd. og kom til Jeksen Kro, hvor han fik sit Opholdssted til sin Død. Han havde et lille Sovekammer op til Skænkestuen, og var han gaaet til Ro, naar Markedsgæsterne kom hjen-

fra Aarhus, kunde de somme Tider begynde at tale ned-sættende om Napoleon, og kort Tid efter viste den gamle Grenader sig, svingende sin Sabel, og saa fortalte han om sin Helt, Napoleon — og saa havde Gæsterne opnaaet deres Hensigt. Far satte megen Pris baade paa ham og Lippe-Detmolderne.

Moderen sørgede for, at Børnene ikke kom i Skænkestuerne, naar der var Folk.

Da Far var 4—5 Aar, faldt han i en Mergelgrav et Stykke fra Gaarden. Han var utvivlsomt druknet, hvis ikke hans Ven, Hunden Trofast, havde bjærget ham i Land og derefter tilkaldt Hjælp. Ikke sært, at han altid holdt saa meget af den. Maaske det var derfor, at en Spaakone spaaede, at han først skulde dø som en gammel Mand.

Rs. Pedersen byttede det hele væk i 1844 eller 45 mod en Gaard paa ca. 50 Tdr. Land i Stilling. Han begyndte straks at mergele, da han havde set de gode Resultater, han havde haft af det i Jeksen.

Far kom saa til at gaa i Skole i Stilling — i en af de gamle Rytterskoler (Kong Frederik den 4.s), hvor der over Indgangen stod det kendte Vers:

„Halvtredsindstyve Aar,
Gud, har du mig opholdt,
at Sygdom, Krig og Pest
mig intet ondt har voldt.“

Han tumlede sig som de andre Stilling-Drenge ofte i Stilling Sø og blev meget dristig til at svømme. Utallige Gange svømmede han over Stilling Sø og tilbage igen uden at gaa i Land paa den modsatte Bred. Ja, han svømmede ogsaa ofte over Skanderborg Sø. En saadan Gang kunde han ikke komme i Land og hvile, da der her opholdt sig et helt Selskab. Han kom ind i nogle Siv, men naaede mere død end levende tilbage. Endnu højt oppe i Alderen svøm-

mede han ofte med mig paa Ryggen ud i Kalundborg Fjord.

Far blev 22. April 1852 udskrevet af Skolen i Stilling med mg for Kundskaber og Forhold. Han konfirmeredes 3. Oktober 1852 af Pastor A. J. Schjørring.

Far vilde gerne være Lærer ligesom hans ældre Broder, Thøger, men det vilde Bedstefar ikke give sit Minde til. »Du skal i alle Tilfælde først staa din Læretid ud enten som Købmand eller som Haandværker.« Skulde han i Handelslære, skulde det være i Grenaa, men han kunde komme i Snedkerlære i Skanderborg, og dette valgte han, særlig fordi han saa ikke havde saa langt hjem til sine kære Forældre i Stilling.

Han kom i Lære hos Snedkermester L. Lindberg i Skanderborg. Det var en stor Virksomhed med 4—5 Svende og lige saa mange Dreng. Da han drog hjemmefra, fik han naturligtvis Formaninger med paa Vejen. Hans Mors Ord kunde han huske lige til sin Død, og det var: »Spar paa Laaget, min Dreng, Bunden sparer nok sig selv« og »Hold dig fra alt daarligt Selskab, glem ikke at bede dit Fader vor«.

Hvorledes det gik med det økonomiske, ved jeg ikke, men spare var han nok nødt til, da det ikke var mange Skillinger, han fik mellem sine Hænder. Han boede som de andre Læredreng hos Mester, og Madam Lindberg havde stor Omsorg for de unge Lærlinge. Han forsømte aldrig senere at besøge dem, naar han var i Skanderborg, og blev altid modtaget med aabne Arme.

Læretiden var 5 Aar. Læredrengene skulde jo meget tidligt op, da Værktøjet skulde være lagt frem, til Svendene kom, og sent blev det om Aftenen, da de holdt op ved Nitiden, og saa skulde Drengene gøre rent i Værkstedet.

Tonen paa Værkstedet var vel hverken værre eller bedre end andre Steder i de Tider, og Far lærte da ogsaa at bande.

Naar han en Gang imellem fik fri for at besøge sine gifte Brødre, Møller J. P. Rasmussen, Aalsø, og Lærer Thøger Rasmussen i Aalsrode ved Grenaa, spadserede han de 8—9 Mil derop.

Brødrene hørte til de »vakte«, og han var da en Gang med til »gudelig Forsamling«. Dette greb ham saa stærkt, at han følte sig som en stor Synder, men nu, lovede han sig selv, skulde det være forbi med at bande, og siden kom der vist aldrig en Ed over hans Læber.

Han var blevet saa grebet, at han, da han kom hjem til Skanderborg, talte til de andre Dreng og Svende paa Værkstedet om sin dejlige Oplevelse. Han begyndte at læse for dem af det ny Testamente efter Fyraften, og det gik en Tid, men for Far blev det Vækkelsen.

Da han havde aflagt Svendeprøve og faaet en fin Anbefaling af Mester, sagde han snart Høvlen Farvel.

Han gentog sit Ønske for sin Far om at blive Lærer, og saa kom han op hos Aalsø-Mølleren, i hvis Værksted han kunde snedkerere samtidig med, at han hos sin anden Broder, Lærer Thøger Rasmussen, blev forberedt til Lærergerning.

Allerede 1. November 1859 bliver han Substitut (Vakancelærer) i Tved Skole paa Mols. Her er han i 3 Maaneder og faar en smuk Anbefaling af Pastor F. Holm i Tved. Han skriver bl. a., at »han med redelig Flid har stræbt at gøre Undervisningen saa frugtbar som muligt, og har han dertil omgaaedes Børnene med Mildhed, ligesom i sin øvrige Færd eksemplarisk og værdigt«.

Han kom da ind paa Blaagaards Seminarium 1861 eller 62, og det varede ikke længe, inden han fandt ud i Vartov, og han blev nu en stadig Gæst her under Grundtvigs Prædikestol. Dette fik Betydning for ham for hele Livet. Til sine sidste Aar havde han altid »Kristenhedens Syvstjerne« eller en anden af Grundtvigs Bøger med paa Rejse og læste dem flittigt, ogsaa til andre Tider.

Han kom ind i Vennekredsen og sluttede Venskab for

Livet med Mænd som Ernst Trier, Ludvig Schrøder, Nørregaard og Baagøe. Paa Seminariet havde han saa gode Venner som Niels Thomsen (senere Friskolelærer i Ubberup ved Kalundborg), Bendtzen, Vallekilde, o. fl.

Han finder sin elskede Sofie.

Det blev, vil mange sige, et mærkeligt Træf, at han fandt sin Brud; men selv vilde de sige, at det var Guds Styrelse.

I 1863 mødte han en Dag paa Gaden en Væversvend, Hans Rasmussen, som han var kendt med fra Vartov. Han saa, at han gik og ømmede sig paa Fødderne. Han spurgte da, om Skoene trykkede. Ja, det gjorde de da. Kom saa med op og laan et Par hos mig, jeg bor lige herved. Skoene passede, og Hans Rasmussen, senere Lærer i Bregninge paa Taasinge, kom saa en Dag med Indbydelse til Far ud til sine Svigerforældre, Boghandler Jens Chr. Jensen, Gøthersgade. Her samledes ofte en Del af den grundtvigske Ungdom. Husets to Døtre, den ældste Olette og den 15-aarige Sofie sang dejligt og kunde faa de unge til at synge med. Det var Salme- og Fædrelandssange, der lød. De hørte ogsaa med til Vartov. Ogsaa nogle af de ældre fra Vartovkredsen samledes her. Jeg skal kun nævne enkelte Navne som Klokker Mouritzens, Handskemager Spangenberg, Handskemager Larsens o. fl.

Husfruen, Caroline Jensine, var den gladeste af de glade, og hun kunde ogsaa synge med, naar Sofie spillede Klaver. Mormor var ægte Københavner. Man kunde høre det af hendes Udbrud: »Far ejede sit eget Hus paa Hjørnet af Østergade og Integade« (senere »Politiken«).

Far blev en regelmæssig Gæst i Huset, og den unge Pige, Sofie, med de guldgule Lokker vandt hans Hjerte; men hun var jo saa ung, ikke konfirmeret endnu.

Saa kom Krigen i 1864, og Far indkaldtes til Krigstjeneste. Under Øvelserne paa Fælleden faldt han paa Grund af Aareknuder. Han skulde indstilles til Kassation,

men bad om at faa Lov til at gaa med. Hans Ønske blev opfyldt, saa man kan sige, at han gik frivilligt med.

Han kunde ikke rejse uden at have faaet Sofies Ja, og en Aften, da de spadserede paa Volden, som dengang endnu omgav Byen, friede han og fik hendes Ja. Maaske var Forældrene lidt bekymrede; thi Sofie var endnu saa ung, ikke 16 Aar, men de holdt trofast sammen Livet igennem i et saare harmonisk Samliv.

Det var strengt for dem at skilles, men Far maatte af Sted. Han blev iøvrigt snart Korporal og forstod paa en god Maade at opmuntre Kammeraterne, fortalte en af hans gamle Kammerater, afdøde Gaardejer Jens Jensen, Udby paa Møen.

Af et Brev fra hans Mor citerer jeg:

„Det har jo været en streng Tid for dig, kære Søren, at forlade din kære Sofie, og lige saa strengt for din kære Sofie at se dig tage Tornyster paa Nakken og sige Farvel til dig. Ja, smerteligt maa det have været for jer begge to; thi den Tanke maa jo være opkommet hos jer: Mon vi skal se hinanden oftere, eller det er sidste Gang. Men vi haaber dog nok, at Vorherre vil sende dig frisk og rask hjem igen — —

Vi vil ønske og bede til Gud for dig, kære Søn, at Vorherre vil holde sin beskærmende Haand over dig og følge dig paa alle dine Veje. Og nu til Slutning sendes dig en hel Mængde Hilsener fra dine gamle Forældre

Rasmus Pedersen og Ane Pedersen.“

En Tid var han Huslærer paa Rønnebæksholm hos Pastor C. I. Brandt.

En af Døtrene blev gift med Amtmand Bardenfleth, Vejle. Hun kom hen til mig, da de grundtvigske Valgmænd var samlet i Aarhus i dette Aarhundrede for at vælge Medlemmer til det kirkelige Udvalg, og sagde: Jeg hører, at De er Søn af min Barndoms lærer, Søren Rasmussen. Han var en prægtig Mand og en ualmindelig herlig Lærer.

Sin Lærereksamen tog han i 1867 fra Blaagaards Se-

minarium med »meget duelig«. Jeg ved kun af, at han har vist sit Eksamensbevis frem een Gang, og det var et af de første, maaske det første Aar paa Refsnæs, da en Mand havde sagt: »Den nye Lærer har nok ingen Eksamen«.

Han blev straks Lærer paa Blaagaards Seminarium og havde nu de bedste Udsigter for Fremtiden i økonomisk Henseende.

Kaldelsen.

Fars gode Ven, Ernst Trier, havde begyndt sin Højskole i Vallekilde. Han var en Tur paa Samsø i Sommeren 1867, hvor han talte ved et Møde paa Bøgebjerg.

I Baad skulde han sejle hjem, men de maatte paa Grund af Vejret lægge ind ved Aagerup Strand paa Røsnæs.

Trier kom op hos Gaardejer Mads Pedersen (nu J. P. Jensens Gaard). Her var desuden Naboen, Gaardejer Ole Pedersen, og Gaardejer Lars Pedersen m. fl. Trier talte om den fri Skole. Senere spurgte de Trier om, hvad de skulde gøre; thi Børnetallet i Almueskolen i Ulstrup var nu saa stort, at de nok skulde ansætte en Lærer til.

Trier blev Fyr og Flamme og talte videre til dem om Friskolen og om Kristen Kold, saa han fik varmet deres Hjerter for Sagen. Jeg kender den Mand, som I skal have, sagde Trier. Lars Pedersen sagde: Lad os først tale med min Kone, Maren, om Sagen. Hun var med paa det.

Ernst Trier rejste til København, og en Dag stod han paa Blaagaards Seminarium og fortalte om de prægtige Mennesker ude paa Røsnæs, som nu vilde have en Friskole, og du skal tage derud. Far blev grebet af det, men først maa jeg tale med Sofie, med Tang og Fru Tang om Sagen. (Fru Tang var som en Mor for mange af de unge).

Naa, det endte med, at Far sagde Ja; thi han følte sig kaldet dertil af Gud, som han sikkert havde bedt om at »skyde sig Raad i Sinde«.

Mor var Lærerinde, først i Frk. Büchs Institut og senere hos Folketingsmand Sophus Høgsbro.

Til Røsnæs.

I September 1867 kom Far til Røsnæs. Ved 25 Aars Jubilæet udtalte Far:

»Da vi i Dag for 25 Aar siden begyndte Refsnæs Friskole nede i Aagerup hos de trofaste Støtter Lars Pedersen og Hustru, da skete det i al Stilhed og Ydmyghed fra vor Side med lønligt Haab om, at Gud vilde lægge sin Velsignelse i Arbejdet.

Hver Gang jeg tænker tilbage paa de halvtredie Aar, i hvilke Friskolen holdtes i Lars Pedersens Hus, saa staaer den Tid for mig i en yndig straalende Belysning.

Personlig blev jeg plejet og omfattet i dette Hus med en saa faderlig og moderlig Æmhed, som jeg med Guds Hjælp aldrig skal glemme.

Jeg har tit undret mig over, at et af Egnen saa aldeles ukendt Menneske som jeg kunde blive modtaget med den Aabenhjertighed og Tillid, som straks blev mig til Del af Refsnæsserne. Jeg havde aldrig staaet i Forbindelse med nogen som helst herude fra, før jeg lige dumpede ned paa Halvøen.

Det var Trier fra Vallekilde, som fik mig herud. Jeg havde det godt hos Tang, var Lærer ved hans Børneskole i København. Der var nok for mig at bryde op fra, da Forstander Tang og hans Hustru havde været saa meget for mig som kun faa Mennesker.

Børnene i Skolen var flinke, og enkelte af dem holdt jeg meget af. Min Kone var Lærerinde hos Sophus Høgsbros i København, og alt skulde jeg nu forlade for at drage ud til aldeles ukendte Folk; men Triers Skildring af Lars Pedersens Hjem, og de Folks Elskværdighed, han var truffet sammen med, var i den Grad overbevisende for mig, at jeg straks var rede til Opbrud.

Et gammelt Ord: »Elsk mig lidt og elsk mig længe!«

mindes jeg tit, naar jeg tænker paa min Ankomst til det Hjem, hvor jeg skulde tilbringe saa lykkelige Aar.

Der var slet intet Væsen gjort for Modtagelsen af »Degnen«, som Børnene kaldte mig i den første Tid. Man passede sin Dont, lige til Gaardejer Lars Nielsen, Ulstrup,



Den gamle Gaard i Agerup, hvor Skolen holdtes 1867—70.

kørte ind i Lars Pedersens Gaard med mig (han havde hentet Far i Kalundborg, hvortil han var kommet med Diligencen fra Roskilde; thi der var kun Bane fra København til Roskilde den Gang).

Lidt mørke i Huden saa alle Mandfolkene ud af Støv fra Ærterne, men veltilfredse, fordi de havde faaet det sidste Læs Ærter i Hus. Støvede Ansigter kan ogsaa være tiltalende, især naar Tilfredshed og Aabenhed lyser ud af Øjnene og et jævnt og mildt »Velkommen« slaar én i Møde paa ukendt Sted.

Jeg trængte til dette »Velkommen«; thi jeg synes den Dag, at alt saa saa travrigt ud. Vejret var lidt tungt, Markerne golde, Sæden indhøstet, ingen Skove, ingen

Plantning, kun nøgne Gaarde og Huse. Det sandede, bakkede Landskab lige fra Nyrup til Omdrejningen ved Aagerup vidnede just ikke om noget Eden, og jeg var ikke langt fra at tvivle paa, at jeg blev gammel paa Refsnæs.

Det blev jeg dog — Tvivlen til Trods — alligevel.

Der staar paa Rasmus Rasks Mindesten: »Der er ingen Ven, der kan sammenlignes med Virksomhed, den, der arbejder, synker ikke hen«. Disse Ord fik jeg Erkendelsen af, da vi fik Skolen begyndt den 9. September 1867.

Skolestuen var kun lille, og der var lavt til Loftet, men der var ogsaa kun 9 Børn at begynde med, saa det i det Ydre var en jævn Begyndelse.

Vi fik lavet et Par Borde og Bænke, og det var alt, hvad vi havde af Skoleinventarium.

Ogsaa de indre Betingelser for et dygtigt Skolehold var smaa. Jeg havde kun den eneste pædagogiske Grundsatning at hjælpe Børnene til at være Børn saa længe som muligt.

»Kun Spiren frisk og grøn i tidlig Vaar« staar der i en af Grundtvigs Sange, og det var for mig Hovedsagen at finde og give dem den Næring, der kunde holde dem friske. En saadan Føde mente jeg den Gang, og mener det endnu, var det mundtlige Ord.

Dette Ord maa være blevet en Del af ens Sjæl for at gøre Virkning paa Tilhørerne. Det var altsaa den første Betingelse for et godt Samarbejde, at jeg selv havde et levende Ord til de Børn, som i Dag for 25 Aar siden bænked sig om Bordene i Aagerup Friskole, som den hed den Gang.

Jeg havde en Mængde gode Ting, som jeg den Gang selv i hvert Fald var fuldstændig optaget af. Jeg kunde sige, som Ingemann lægger Holger Danske i Munden: »Til Sagn og Sange og Eventyr jeg lytted', da jeg var lille«, og det var disse Sagn og Sange og Eventyr, det var min største Glæde at faa Lov at meddele andre.

Det gaar ikke saa nemt at holde »Spiren frisk og

grøn«, som en ung begejstret Mand antog, og tit syntes jeg, Spiren falmede i Stedet for at grønnes. Jeg maatte da over til Kristen Kold, Friskolernes Fader, for at udløse mine Bekymringer for ham, og for Tvivl gav han mig Tro og Haab for Friskolens Fremtid paa Refsnæs.

Som Slutning paa vor lange Samtale sagde han: »Nu skal De blive paa Refsnæs, saa længe nogle af Børnene og Forældrene er glade for Dem. Skal den Tid saa komme, at Deres Gerning er forbi der — hvor De ikke har søgt hen, men er blevet ført hen af Gud — da kan De stole paa, at det skal gaa Dem, som det gik Paulus i Troas, at der skal staa Venner og vinke og sige: »Kom nu over at hjælpe os!« Ordene blev sagt med en saadan Sikkerhed, at jeg turde sætte min Lid ind paa, at saadan maatte det være, og fra den Tid var Tvivl og Uro borte.

Da Skolen blev for lille i Aagerup, havde jeg derfor Tro paa, at det nok vilde gaa godt med at bygge en ny Skole.

Lars Pedersen og Ole Pedersen i Aagerup samt Lars Nielsen, Ulstrup, som havde gaaet i Spidsen for Friskolen hidtil, var ogsaa beredvillige til at opføre et nyt Skolehus.

Uagtet en Del Hindringer, navnlig med Pengesager, gennemførte de Sagen, saa Friskolen i Ulstrup kunde indvies i Foraaret 1870, hvor vor elskværdige gamle Pastor Piper og Trier fra Vallekilde talte og ønskede Guds Velsignelse over Virksomheden og Stedet.

Nu skulde Virksomheden have dobbelt Fart, idet Sofie og jeg samtidig som Mand og Kone kunde drage ind i den lille Bolig med den skønne Udsigt.

Hvor meget eller hvor lidt vi havde udrettet i de henrundne 25 Aar, ved vi ikke, men hvad vi kan vidne med Sandhed er, at vi selv har levet et lykkeligt af Gud velsignet Liv. Lykken har for os været langt større end Forstanden, og derfor giver vi Gud Æren. »Livet er det bedste Eventyr«, siger H. C. Andersen, og en Dag som denne havde vi aldrig drømt om; denne store Sals Ud-

smykning, denne Mængde Lykønskninger og disse mange Penge og Gaver — alt er for os som det dejligste Eventyr og dog den skære Virkelighed. Tak for alt og Gud bevare os i Troskab for alt godt.«

Friskolen paa Næsset.

Saa begyndte han da Skolen i Aagerup under de mest beskedne Forhold; men dette vidner hans første Elever, at det var, som der blev højt til Loftet og vidt til Væggene, naar Søren Rasmussen holdt Skole. Der behøvedes ikke at blive ført nogen Forsømmelsesprotokol, thi Børnene var ivrige efter at komme i Skole.

»Saadan som din Far kunde fortælle«, sagde nylig en af de gamle Elever. Det var noget helt nyt for os, ingen Katekismus, men vi formelig »slugte hvert Ord«, naar han fortalte Bibelhistorie eller Danmarkshistorie. Det var de store Skikkelser, der rullede op for os.

Men tro derfor ikke, at vi ikke skulde regne, læse og skrive. Søren Rasmussen var jo selv en stor Regnemester, og det danske Sprog var han vel nok hjemme i.«

Læreren i Almueskolen, som Folkeskolen den Gang kaldtes, var den senere saa kendte Proprietær Andersen, Rosendal, der senere var Præsident for det i sin Tid hurtigt opdukkende Agrarparti. Han saa ikke straks med milde Øjne paa den nye Bevægelse, der var kommet til Sognet, og det taler til hans Undskyldning, at han ikke kendte den, og at han ved Friskolens Oprettelse mistede Chansen for at faa en Andenlærer til Medhjælp ved Skolen.

En Dag, kort efter Fars Ankomst til Refsnæs, mødtes de hos en Gaardmand.

Det begyndte med en Diskussion, vel nok om Skole-spørgsmaal, navnlig om Friskolens Berettigelse, men Lærer Andersen har øjensynlig ikke kunnet klare sig i Diskussionen. Under denne var de begge kommet til at staa ude paa Stuegulvet, og med eet vilde Andersen til at prøve Kræfter. Far var jo ikke ret høj, 63 Tommer, og Lærer

A. var en Del større og kraftigere. Far syntes, at det var meningsløst, men nok om det. De tog Livtag, og Far, der havde prøvet noget saadant saa tit i sin Snedkertid, lagde let Læreren. Jeg tror, at de prøvede tre Gange og med samme Resultat.

Fra den Dag blev de gode Venner, og de kom til Forstaaelse med hinanden, saa Andersen senere blev en hyppig Gæst i Friskolen til Samtale eller et Parti Skak, som Far i sin Tid var en Mester i, maaske fordi han var en stor Matematiker. Da Andersen senere forlod sin Skolevirksomhed og købte Herregaarden Rosendal ved Odense, inviterede han flere Gange Far og Mor derover. De besøgte da ogsaa Andersen og fik en kongelig Modtagelse.

Pastor Piper, Sognepræsten paa Røsnæs, havde vel heller ikke nogen Forstaaelse af dette nye og det grundtvigske, men han var en elskelig og from Mand, som gerne vilde fremme alt det gode, saa han blev straks en forstaaende Ven af Far.

Befolkningen? Ja, de faa Mænd, som jeg allerede tidligere har nævnt, var ved Ernst Triers ildnende Tale blevet »sat i Gang«, og de sluttede fast Kreds om den lille Friskole — og Baandene holdt og har holdt gennem Generationer.

Lars Pedersen og hans Hustru Maren, Ole Pedersen og hans Hustru Karen var vel nok dem, der straks havde den bedste Forstaaelse af det nye; men flere og flere af Forældrene paa Refsnæs blev interesseret, saa Skolens Børneantal steg gradvis. Bag den tidligere omtalte lille Skolestue, hvor der var saa lavt til Loftet, at man maatte vare sig for ikke at støde Hovedet mod Bjælkerne, havde Far sit Kammer. Det var saa lille — kun Plads til en Seng —, at naar han havde en Gæst, maatte den ene gaa ud, mens den anden klædte sig af og kom i Seng.

Far vilde ogsaa gerne gøre et Arbejde for Ungdommen. Han fik stiftet et Læseselskab, og han stod naturligvis baade for Indkøb og Udlaan. Det var særlig Grundt-

vig, Oehlenschläger, Ingemann, Holberg og Chr. Richard, som her var repræsenteret.

Da Skolen efter et Par Aars Forløb blev for lille i Aagerup, satte de samme tre Mænd, Lars Pedersen, Ole Pedersen og Lars Nielsen, sig i Spidsen for at faa bygget



Lars Pedersen og hans Hustru.

en Skole i Ulstrup. Far, der selvsagt var meget interesseret heri, sagde dog til dem: Jeg stoler ikke paa jer, men jeg stoler paa Gud. Han havde en stærk Tro, saa han kunde lægge alt i Guds Haand.

Hvor skulde Skolen ligge?

Ja, Far var saa optaget af at faa Skolen, at han sagde: Det er mig ligegyldigt, det maa I om. Ejendommeligt, da han netop var en stor Naturelsker.

Saa købtes 2 Skp. Land af Gaardejer Peder Jensen, Ulstrup Tvillinggaarde, og Skolen blev lagt paa det højeste Sted med den mest henrivende Udsigt over Kalundborg Fjord.

Nu kunde han hjemføre sin Brud. De havde været trolovet i 7 Aar. »Jeg tjente som Jakob syv Aar for min Rachel«, sagde han.

Mor havde et Aars Tid været Lærerinde paa Aalsø Mølle ved Grenaa for Farbror Peders Børn, og samtidig havde Faster Trine sat hende ind i en Landhusholdnings Mysterier. Et rørende Træk om deres Kærlighed: De havde aftalt hver Aften Kl. 9 hver fra sit Sted at se paa Hjelms Fyr og sige Godnat til hinanden.

Den 12. April 1870 stod deres Bryllup paa Aalsø Mølle. De blev viet af Pastor Prytz i Aalsø Kirke. Far havde ikke haft Raad til at faa nyt Tøj til Brylluppet, saa Møster Olette maatte tage Pletter af, inden de tog i Kirke; men Glæden var ikke mindre, fordi der ikke havde været Raad til nyt Tøj. Paa Bryllupsdagen modtog de følgende Brev:

København, April 1870.

Min kære Sofie! Da jeg ikke selv kan være til Stede paa den for os alle saa kære Dag, har jeg ladet mig tage af (fotografere), for at Du dog kan have den Glæde paa den Dag at se Din gamle Moder. Jeg bad Aftageren om ej at forskønne mig, da jeg vilde være mig selv. Det har han heller ikke gjort; thi Oluf (hendes Søn) siger, at Billedet ser ældre ud, end jeg ser ud i Virkeligheden, ellers tror jeg nok, at det ligner godt. Du maa derfor tage mig, som jeg er, lille Sofie.

Modtag da, min kære Sofie tilligemed Din Søren, Din elskede Faders og Din gamle Moders Velsignelse til Eders Forening. Gud Fader bevare jer, ihvor I end skal gaa. Hans hellige Engleskare en Skanse om Jer slaa. En kærlig Hilsen til alle de kære derovre, en glædelig Paaskefest. Guds Fred være med Eder.

Din egen Moder, Caroline J. Jensen.

Saa førte Far da sin Lysalf, som han kaldte Mor, over til den nybyggede Friskole, til det Hjem, som skulde blive deres fælles Hjem i 43 Aar.

Ved den nye Friskoles Indvielse i Foraaret 1870 talte den elskværdige gamle Pastor Piper og Højskoleforstander Ernst Trier fra Vallekilde. De sluttede med Ønsket om Guds Velsignelse over Virksomheden og Stedet.

Deres Ønsker gik i fuldt Maal i Opfyldelse; thi denne Plet blev et aandeligt Centrum for Børn som voksne ude paa Næsset.

Økonomisk straalende var det ikke. Den første Juleaften, det unge Ægtepar fejrede i Friskolen, sad de paa hver sin Side af Kakkellovnen og spiste Hvedegrød og fik lidt varmt Øl til, det sidste spiselige, de havde i Huset, et andet Hvedebrød havde de givet til Ellen i Fattighuset. Men en dejlig Juleaften havde de sammen, og de bad Gud hjælpe dem, og næste Dag kom der Fødevarer i rigt Maal. Det var jo nemlig saaledes, at alt var frit. Folk kunde selv om, hvor meget de vilde give. Og det skal siges, at de aldrig led Nød, selv om det tit kunde være smaat nok. Man kan ikke skrive om Far, uden Mor maa med i Billedet; thi de var saa nøje knyttet sammen, at de var eet — og dog saa forskellige, men udfyldende hinanden paa en saa forunderlig Maade.

Mor holdt Skole for »det lille Hold« inde i deres eneste Stue. Her sad hun paa en Stol for Bordenden, medens Børnene sad paa Bænke langs med Bordet. Hun elskede de smaa Pøder, og de kom altid glade og tillidsfulde til Sofie, som de altid kaldte hende. Far havde »det store Hold« inde i Skolestuen.

Begge Steder var det mundtlige Ord i Højsædet, men ellers gik det løs med Regning og Dansk.

Hver Morgen var vi alle samlet til Morgensang inde i den store Skole. Det var hver Dag en Højtidsstund for Børn saavel som voksne, ikke mindst naar Far eller Mor stod op og bekendte Troen og bad Fader vor, i Reglen sluttende med den aronitiske Velsignelse eller Nadverordene.

Om deres Skolehold vil jeg hellere lade enkelte af de gamle Elever udtale sig.

Bmd. Vilhelm Førster i Nostrup paa Røsnæs udtalte bl. a.: Ja, det var en Fest at gaa i Skole hos Søren og Sofie Rasmussen. Da S. R. begyndte i 1867 herude, boede mine Forældre ned i Aagerup, og min Søster Maren var

med fra første Dag, saa hun var en af de første ni Elever. Jeg selv begyndte først at gaa i Skole i 1875 oppe i Ulstrup, men alle vi 5 Søskende har gaaet i Friskolen.

Nede i Aagerup holdtes Skolen jo hos Lars Pesens, og Maren Lars Pesen lod Skolebørnene drikke af Ølkruset, og naar S. R. sagde, at de kunde da drikke Vand, saa sagde hun: Nej, de skal have Øl, og naar der ikke er mere, saa brygger vi igen. Det var nogle prægtige Folk, Maren og Lars Pæsen.

Gaardmand Per Melchiorsen i Aagerup, der boede i den Gaard, som Jens Hansen nu har, havde en Hyrde-dreng, Jørgen Grønbech. Han kom ikke ret meget i Skole i hele Efteraarstiden, naar han skulde vogte, men ved du saa, hvad S. R. gjorde, naar Skoletiden var forbi? Saa gik han ud paa Marken til Hyrdedrengen og underviste ham, for S. R. syntes, at det var Synd, at han ikke skulde følge med. Han havde altid et varmt Hjerte for Smaafolk og for Børn. Det var ellers ikke altid saa rart i den kolde Efteraarstid at være derude.

Flere og flere kom til at synes godt om den nye Lærer og hans ildfulde og livlige Maade at undervise paa, og saa skulde da Skolen bygges oppe i Ulstrup. Lerstenene til Skillerummene, for saadanne brugte man altid den Gang til Skillerum, blev æltet, strøget og tørret nede paa Kædebjerg paa Lars Pedersens Mark lige oven for den gamle Gaard. Det var Murer Larsen og Tømrmester Falch, begge fra Kalundborg, der opførte Skolen, for den Gang var der ingen Bygningshaandværkere paa Refsnæs. Min Far var med at bygge Skolen, og Bønderne kørte naturligtvis Sten, Grus, Tømmer og alt Bygningsmateriale.

Hver Morgen begyndte vi med Morgensang og Bøn, og saa gik det lille Hold ind i Stuen, hvor Sofie underviste os i det første Par Aar. Hvor hun kunde fortælle Bibelhistorie, Sagn og Eventyr, men vi maatte ogsaa hænge i med at skrive, læse og regne. Vi sad paa Bænke, eller somme Tider satte vi os paa en Skammel, men vi havde

i Reglen en bestemt Plads. Vi plagede jo tit Sofie for at faa en Historie, og det var ofte den samme, vi bad om, f. Eks. om Ederland Hønsøpige, en anden vilde altid høre om »den lille, røde Ko«.

Om Lørdag Eftermiddag kom de store Piger ind hos de smaa, og saa underviste Sofie samtidig baade i Syning og de smaa i Skrivning eller Regning. De store Piger havde da ofte sagt til os om at bede om en Historie, for de var lige saa optaget af dem, som vi var.

Naar vi saa kom i det store Hold, fik vi jo S. R. til Lærer. Efter Morgensangen fortalte han os altid Bibelhistorie, og vi lærte mange bibelske Sange udenad og sang dem af Hjertens Lyst. Det var P. O. Boisens Sangbog, vistnok.

Naa, men efter Bibelhistorietimen fik vi fri lidt, og saa gik det løs med Læsning, Skrivning, Danmarkshistorie og Verdenshistorie, hvortil S. R. ofte brugte Krønikerim, Grundtvigs Verdenshistorie paa Vers, og endnu den Dag i Dag kan vi mange Vers fra vor Skoletid.

Efter Middag begyndte vi med Regning, og det blev nok den længste Time, for S. R. var en dygtig Regnemester og vilde have, at vi skulde være særlig dygtige til dette.

Det var herlige Dage i Ulstrup Friskole.

Det skete tit, at der kom Besøg. Mejeriforpagter Burchardi kom flere Gange om Aaret kørende derud med to store, sorte Heste for. Jeg kørte ned i Tvillinggaard med Køretøjet, og det var jeg jo stolt af.

Redaktør Andreas Sørensen fra Kalundborg kom ogsaa tit, og han fortalte os altid en udmærket Historie.

Saa kom Holm, Ubberupgaard, eller den »bitte Wolle« fra Mors, og hvor kunde han ogsaa fortælle. S. R. havde en eller to Gange været paa en Norgestur, den ene Gang var han oppe i Gudbrandsdalen og besøgte Bjørnstjerne Bjørnson. (Far besøgte iøvrigt ogsaa Konows, Fruen var en Datter af Pastor C. I. Brandt, og han havde været

hendes Lærer. B. R.) Derved havde han faaet en Del Forbindelse med Norge, og adskillige Nordmænd kom ned for at være en Tid i Friskolen og lære denne Skoleform at kende. Ja, der kom mange ud for at lære at holde Skole, men jeg husker ikke Navnene. Der var saaledes eksam. Lærer Ole Sørensen og Hans Rasmussen, der en Tid var Huslærer hos Peder Madsen i Snogkær. Saa var der en Jyde, Mads Peter Madsen Gaasvig. Han var ude fra Vestjylland, for han kendte ikke Rhabarber. I den første Tid, saadan en ung Mand var der, maatte han mest arbejde i Haven og saa sidde og høre paa Undervisningen. En Dag kom S. R. ned i Haven til ham, og saa havde han gravet alle Rhabarberne op med Rod undtagen een, for han troede, at det var Skræpper. Det var smaat nok i de første Aar. Gulvene var hvidskurede, og S. R. gik inde i Skolen med et Par »franske« Træsko (Hellæders) med høje Klamper.

En anden Elev, Redaktør Søren Rasmussen, Kalundborg, skrev ved Fars Død bl. a. følgende i sit Blad, »Kalundborg Folkeblad«: Friskolelærer Søren Rasmussen, Ulstrup paa Refsnæs døde Søndag Morgen Kl. 5, knap 78 Aar gammel. [Døde 13. Febr. 1916.] Som bekendt har gamle Rasmussen i længere Tid været syg, og det er længe siden, at han blev opgivet af Lægen. Men Søren Rasmussen var en sejt Natur, og det tog Tid, før Sygdommen fik nedbrudt hans stærke Konstitution. Lige til kort før sin Død var han oppe et Par Timer daglig, og han var glad og oplivet, naar gamle Venner kom og talte lidt med ham.

Med Friskolelærer Søren Rasmussen er en af Danmarks betydeligste Friskolemænd gaaet bort. Det er ikke for meget sagt, at Danmark har mistet en af sine ædleste og bedste Mænd. Over hele Landet var hans Navn kendt, og Tusinder har med Beundring og Taknemlighed set paa, hvad han ved sit Eksempel og sin Gerning udrettede for Friskolen. Han var egentlig Idealet af en Friskolemand. Hans mange Elever forstaar dog bedst, hvad vi har mistet.

Efterretningen om Søren Rasmussens Død vil faa Taa-
rerne frem i manges Øjne. Men de vil ogsaa med Tak
tænke paa, hvad han gav dem gennem sit Ord og sin
Skolegerning.

Søren Rasmussen og Sofie! [Død 9. Juni 1913.] Det
er saa underligt, at de nu begge er borte. Noget er taget
fra os, som ikke kan erstattes. Billedet af dem staar for
os, der kendte dem saa godt, i en forunderlig Straaleglans.
Der var over deres Samliv noget saa fint og harmonisk,
som man sjældent eller aldrig træffer. Deres Hjem var
som et Fredens Bo, der var saa lyst, saa fredfyldt, saa
megen hjertevarme i de Stuer. Sofie med sit elskelige,
yndefulde Væsen og sit venlige Smil var som en Solstraale,
der varmede og lyste op. Rasmussen fyldte Stuerne med
hele sit Væsens Friskhed, sin Livslyst, sin aabenhjertige
og hjertevarme Maade at komme sine Medmennesker i
Møde paa. Mærkede vi det ikke, naar vi kom, som om det
hele drejede sig om os. Var det ikke, som blev vi lukket
ind i en mildere, renere Verden end den, vi kom fra. Hver
Time i deres Hjem var som en Fest. — Hvor Søren Ras-
mussen og Sofie dog passede sammen, trods deres tilsyne-
ladende forskellige Karakter. De udfyldte hinanden paa
en sjælden smuk Maade. Den brusende Flod og den blin-
kende, stille Bæk gik over i hinanden og blev til en Guld-
flod, der strømmede sikkert og roligt mod det evige Hav.
Hver for sig havde de manglet noget i deres Liv. Sammen
blev de det, som nu Tusinder ikke kan faa sagt Tak nok
for. Deres indbyrdes Kærlighed var som et Fornyelsens
Kildevæld. Det kom vel af deres nære Forhold til Gud.
Hans vidunderlige Kærlighed laa som en Straaleglans over
deres Liv og Virke. Deres barnlige Tro paa Gud og hans
Naade bar dem over Livets Vanskeligheder og Hverdags-
livets Trivialitet. Hver Dag blev for dem som en Fest,
som et Skridt paa Vejen frem. Saadan følte vi, deres
Elever, det i hvert Fald. Naar vi tænker paa Morgen-
andagten i Skolestuen, staar et Billede saa lyst og her-

ligt for os, at vi aldrig kan glemme det. Var det ikke, som Morgensolen skinnede mere klart og mildt gennem Friskolens Ruder end noget andet Steds. Var det ikke, som Morgensangen løftede os nærmere mod Guds Himmel. Og naar vi saa S. R. eller Sofie rejse sig og bekende Troen og bede Fader vor, da følte Barnesjælen, at Gud var os nær, som Paradisets Døre aabnede sig for os. Og vi husker Morgentimerne, naar Rasmussen fortalte Bibelhistorie for os. Ingen kunde fortælle Bibelhistorie som han. Der var ingen Skriftsteder, der skulde læres udenad, nej han fortalte bare, talte ud af et rigt og varmt Hjertes store Rigdom, talte, saa Eleverne aldrig glemte det. Ofte var han selv stærkt bevæget, naar han saaledes tog os ved Haanden og ved jævne, varme Ord førte os ind i den lyse, dejlige Verden, som han selv levede i.

Hvilken Lykke, hvilken Naadegave saaledes at kunne tale til og lede smaa Menneskesjæle..

Og vi husker ham, naar han fortalte Danmarkshistorie. Var det ikke, som de blev til levende Mennesker, alle de henfarne Slægter. Vi sørgede, naar det gik Danmark ilde, vi frydede os, naar Dannebrog foldede ud sin rød-hvide Dug over modige, sejrende Mænd.

Meget godt kan der siges om S. R.s Lærergerning, men Timerne i Bibelhistorie og Danmarkshistorie overskygger nu Aar derefter ganske det andet. Der fik vi noget stort at leve paa.

Friskolerne nu til Dags kan have vanskelige Kaar nok. Men da Rasmussen begyndte, saa det helt anderledes ud. Der var ude paa Refsnæs nogle faa Familier, der gerne vilde have en Lærer, som kunde undervise deres Børn paa en anden Maade end da var almindeligt. Men de havde ingen Skole, ingen Garantier for Fremtiden af nogen Art. Og saa kom Budet til Søren Rasmussen: Vil du tage ud til dem og forsøge at opdrage deres Børn til at blive gode, dygtige Mennesker? Søren Rasmussen sagde ja, og Sofie sagde ja. Paa Herrens Ord kastede de som

Simon Peder Garnet ud. I Tillid til Gud vovede de Springet ud i det uvisse. Hvor var det stort af den unge, fine Københavner, som Sofie var. De, der husker hende fra de første Aar, ved, hvor kønt og forstaaende hun passede sig efter de nye Forhold, hvor dejligt det var, naar de unge Friskolefolk traadte ind i Hjemmene. Lette har Kaarene ikke været i de første Aar. Smaa var Midlerne og Forholdene. Alt var frivilligt, Skolepenge og det hele. Men Vennerne var trofaste.

De, der husker Rasmussen fra hans Manddomsaar, vil have bevaret Billedet af en kraftig, livsglad og frisk Personlighed. Stærk var han som en Bjørn, handlekraftig og med Lyst til at tage fat. To Naturer havde han at forene. Det hidsige Sind det blide, ydmyge, barnlige laa saa tæt op ad hinanden. Som Aarene gik, smeltede det sammen. Og meget har han at takke Sofie for paa det Omraade. Alt kunde han gøre for de Børn, der blev ham betroet. Han var som en Fader for dem. Han talte med dem og legede med dem. Men sveg de hans Tillid, lavede nogle af Drengene en Dag gale Streger, da var han over dem som en Stormvind. Men det gjorde mest ondt paa ham selv, naar han maatte tage dem kraftigt i Nakken.

Ogsaa i selve Skolegerningen passede Sofie og Søren Rasmussen godt sammen. Sofie læste med og fortalte for de smaa Børn. Og hun kunde gøre det som ingen anden. Hvor straaledede Børnenes Øjne, naar hun fortalte Eventyr. Hun beredte den første Ager i Barnets Sind, og Søren Rasmussen saaede med aaben Haand den gode Sæd i modtagelige Hjerter.

Der var et sjældent Tillidsforhold mellem Friskolen og Forældrene. Og Rasmussen havde ikke været mange Aar paa Refsnæs, før Sognets Beboere begyndte at lægge Beslag paa hans store Arbejdskraft i Brugsforening, Sparerkasse, Mejeri o. s. v. Søren Rasmussen, der altsaa ogsaa tog Del i de økonomiske Opgaver i Sognet, vilde lære Folkene derude at leve Livet saadan, at det ikke blev et jord-

bundet Liv, men et levende Kristenliv. Derefter kom deres Indsats paa de økonomiske Omraader. Og det var ham en Glæde, naar han saa, at hans Elever forstod at arbejde sig frem i Livets praktiske Skole.

En anden gammel Elev, Aage Andersen, Søn af Bmd. Jens Andersen, Bymose, Kongstrup, som i sit 16. Aar rejste til Amerika og vel snart har været derovre i 50 Aar, har sendt mig et Brev med nogle Minder fra Skoletiden: Vi Børn kaldte vores kære, gamle, afholdte Lærer Rasmussen, ikke Hr. Rasmussen, og den elskelige Hustru, han havde, var kort og godt Sofie. Ja, saadan var Ordningen for 50—55 Aar siden, da jeg sad paa Skolebænk derude i Friskolen i Ulstrup. Jeg ser for mig den kække, ranke Skikkelse komme ind i Skolestuen om Morgenen med en Sangbog i Haanden, gaaende frem og tilbage paa Gulvet, een, to eller tre Sange (altid Salmer eller bibelske Sange om Morgenen). Saa bekendtes Troen og Fader vor, saa igen en Salme, hvorefter fulgte en Bibeltime, det vil sige, Rasmussen fortalte Bibelhistorie, og det vil igen sige, at alle de bibelske Skikkelser blev draget frem og malet for vor Bevidsthed paa en Maade, som vi formelig kunde se disse Skikkelser lyslevende for vore Øjne, saaledes fortalte Rasmussen Bibelhistorie for os Børn, og ofte trillede Taaernerne ned ad hans Kinder, mens han fortalte; thi han var noget af et Stemningsmenneske; men hermed maa ikke forstaas, at han var en blødagtig Natur, langtfra, nej, der var ikke noget blødagtigt Kælevæsen ved den Mand. Han var, hvad man siger: »Karl for sin Hat«, og der maatte ikke være nogen »Slinger i Valsen« — et Udtryk, han ofte brugte. Der skulde være Disciplin; og det var der, men ikke ved Hjælp af Riset; thi det var yderst sjældent, at han brugte Tugt i den Forstand, men han kunde tage haardt i Nakken, naar det en enkelt Gang gjordes nødigt. Rasmussen holdt ikke af forkælede Drengene. Han legede af og til med os i Fritiden. Om Sommeren maatte vi tit gaa op til Stranden (Kalundborg Fjord) for at lære at svømme,

om Vinteren lære at skøjte, og Rasmussen kunde baade svømme og skøjte, saa det kunde forslaa.

Rasmussen appellerede altid til det bedste i Menne-sket, og det var ham magtpaaliggende, at vi Børn lærte at kende Forskel paa, hvad der var ædelt og godt, og det, som var daarligt. Han sagde ofte: Hellere en Konge mellem Stoddere end en Stodder mellem Konger. Et andet Ordsprog, som han ofte brugte, var:

Hvo Kæmper vil drive,
i Spidsen maa gaa,
hvo andre vil rejse,
maa selv kunne staa.

Om Eftermiddagen fortalte han som oftest Fædre-landshistorie eller læste en eller anden Fortælling som f. Eks. Bjørnsons eller andre, ofte læste han op af Grundt- vigs Krønikerim, som vi saa maatte skrive ned efterhaan- den for siden at faa Stilen efterset.

Saa var der Regnetimer, Geografi m. m. Det var prægtige Dage dernede i Friskolen, og vi Børn lærte at elske vort Fædreland, vor Historie, vore store Mænd og Kvinder. Jeg hørte nu og da ymtet, at vi Børn i Frisko- len ikke lærte saa meget som dem i andre Skoler. Jeg tør ikke udtale mig om dette, men jeg tror, at alle vi Børn, der gik i Ulstrup Friskole, fik Ballast med ud i Livet af en saadan Art, at det endnu efter et halvt Hundrede Aar kan varme Hjertet og dugge Øjet, naar vi drager Min- derne frem fra den Tid, og disse Minder kan vanskeligt drages frem uden at mindes Sofie, thi det var hende, der først fik fat paa os Børn. Hvor var hun mild og kær, og hvor kunde hun synge og fortælle for os smaa, saa Øjnene tindrede, og Fantasien fik Vinger. Rasmussen var en ihærdig Mand og en Foregangsmand. Han var i Spidsen for alt, der kunde hjælpe Sognets Folk, som f. Eks. Brugs- forening, Foredragsforening, Sparekasse, Mejeri o. s. v., og

jeg tænker mig, at han til det sidste omfattede alt Fremskridtarbejde med Kærlighed.

Efter mit 14. Aar saa jeg ikke meget til Rasmussen, da vi fik Atlanterhavet imellem os; men vi vekslede da nu og da Breve, og paa mine to Danmarksbesøg var han en af de første, som jeg besøgte, og han var glad for mig, som jeg var en af hans egne.

Rasmussen begyndte sit Skolearbejde paa stenet Grund i mer end een Forstand. Skolen blev bygget paa en øde og stenet Plet, og jeg har ladet mig fortælle, at til at begynde med var Røsnæsfolkene noget kolde og uforstaaende, men alt dette forandredes med Aarene. Rasmussen fik omkring Skolen en af de hyggeligste og dejligste Haver paa hele Egnen; og jeg ved bestemt at han opnaaede det samme iblandt Røsnæsfolkene, de voksede sig sammen med ham, kom ikke alene til at respektere det Skolepar, men kom til at elske dem.

Der kunde fremdrages adskillige andre Udtalelser fra gamle »Børn«, men da de alle stemmer overens med det foregaaende, maa dette være nok.

Som allerede tidligere nævnt havde Far en stærk Forbindelse baade med Askov, Testrup og Norge, men mest med »det dejlige Vallekilde«. Schrøder, Askov, Nørregaard og Baagø paa Testrup og Ernst Trier og Bendtsen i Vallekilde kendte Far allerede godt fra København, hvor de i Vartovmenigheden havde sluttet et ubrødeligt Ven-skab.

Trier udgav vistnok i 1870 en lille Bog: »En Julegave«, som solgtes til Fordel for Ulstrup Friskole. I denne blev Grundtvigs Salme »Lille Guds Barn, hvad skader dig« trykt for første Gang — »og den passer saa godt paa jer to«, sagde Trier til Far. Fra disse Steder sendtes ofte unge Mennesker, der tænkte paa at blive Friskolelærere,

ud til Far. Mange Navne kunde nævnes her, men jeg vil indskrænke mig til at nævne den mangeaarige Formand for Dansk Friskoleforening, som i Dansk Friskoleforenings Blad »Baunen« har skrevet noget om dette Ophold:

»Det var ved Middagstid i 1890, at jeg vandrede fra Vallekilde Højskole og ud paa Refsnæs. Det var Ernst Trier, der sendte mig til Søren Rasmussen, og blandt det meget, jeg har at takke min gode Mester for, er ogsaa dette, at han valgte at sende mig derud.

Jeg antager, at jeg har været en meget mangelfuld Person i pædagogisk Henseende. Jeg havde kun enkelte Gange prøvet at fortælle Eventyr for Børnene i Skippinge Børneasyl, men hvordan man ellers skulde undervise Børn, havde jeg ikke mindste Begreb om. Men Søren Rasmussen og hans prægtige Hustru, Sofie, var praktiske Folk. De vidste nok, at Børn og unge Mennesker skal tages paa en fornuftig Maade, og derfor blev min Bestilling som Pædagog foreløbig den — at klippe Havehække og skuffe Havegange.

Har man kendt Mage?

Var det ikke, fordi Trier havde sagt, at Rasmussen var en af Danmarks bedste Friskolelærere, og at han nok skulde gøre mig i Stand, var jeg maaske flygtet fra det hele. Men hvor er det dog godt ikke at komme baglæns ind i sin Livsgerning og Dagværk.

Jeg kan nu forstaa, hvor kummerligt, det vilde have gaaet mig, om jeg straks var begyndt min Skolevirksomhed paa det Grundlag, jeg stod paa. Jeg maatte først seiv gaa i Skole, og først langt senere — ved at dvæle i Minderne fra Refsnæs — er det blevet mig ret klart, hvor de to Friskolefolk dog forstod paa en fin og bevidst Maade at lede os unge ind i Gerningen, saaledes at vi fik fast Grund under Fødderne fra Begyndelsen af.

Jeg husker det, som var det i Gaar, hvorledes Rasmussen paa vore fælles Mørkningsture eller paa den 3 Mil lange Spadseretur om Søndagen til Uubberup Valgmenig-

hedskirke altid kom ind paa Emner vedrørende Undervisningen eller Stoffet. Han kunde f. Eks. med stor Varme og en sjælden Taalmodighed gaa og forklare mig Hovedsætninger, Bisætninger og andre grammatikalske Mærkværdigheder. Paa disse Ture, hvor den gamle prøvede Lærer saa ofte lukkede sig op for mig, fik jeg sikkert noget af det Trosmod og den mærkelige Tillid, der skal til for den, der skal ud paa 70,000 Favne Vand, og det kan hænde, endogsaa ret ofte, at en Friskolelærer skal derud.

Efterhaanden gled jeg ind i Arbejdet, saa fik jeg eet Fag, og saa fik jeg et andet; men aldrig mere, end jeg kunde være Herre over Stoffet, jeg underviste i. Børnene fik ikke at mærke, at der var Huller, hvorfor jeg ret hurtigt vandt deres Tillid og Venskab. Men det var Rasmussen, der lærte mig Kunsten.

Endelig glemmer jeg aldrig hans barnlige og tilforladelige Maade at tale til Børnene om det højeste for os Mennesker, om Forholdet mellem Gud og os. Naar Rasmussen gik op og ned ad Gulvet og med Taarer i Øjnene fremsagde mange, mange Vers af Grundtvigs »Nyttaarsmorgen« eller »Kristenheden Systjerne«, da blev Skolen forvandlet til Kirke.

Rasmussen var et Søndagsbarn i dette Ords dybeste Betydning. For os, der har været under hans aandelige Paavirkning, er det afgørende, at han, den gode og tro Tjener, der med inderlig Kærlighed røgtede sit betroede Kald hernede, nu er sat over mere.«

Aftenskolen.

Far begyndte et af de første Aar at samle Folk til Aftenskole. Men hvad var det for en Aftenskole? Ja, den var næppe som Aftenskolerne ellers har været holdt. Den holdtes hver Vinter altid hver Fredag Aften. Hvem mødte? Ja, der er aldrig ført nogen Protokol derover, og han søgte aldrig Tilskud til den. Der mødte Folk i alle Aldre, fra de unge, der nylig var kommet ud af Skolen,

og mange ældre Mænd og Kvinder. De sang sammen, og Far fortalte om Kirkehistoriens eller Bibelhistoriens store Skikkelser, Fædrelandshistorie, Verdenshistorie eller læste op. Men imens sad Mandfolkene og røg Obels Melange eller »Nr. 1« — det sidste var en krads Pibe Tobak. Men det følte de alle, at der maatte ikke spyttes paa Gulvet. Far havde engang, ja, han gjorde det maaske ofte, fortalt dem om Kristen Kold, om hvordan han sagde til sine Karle, at de ikke maatte spytte paa Gulvet, thi derved spyttede de paa Marens (hans Søsters) Arbejde — Gulvene var hvidskurede.

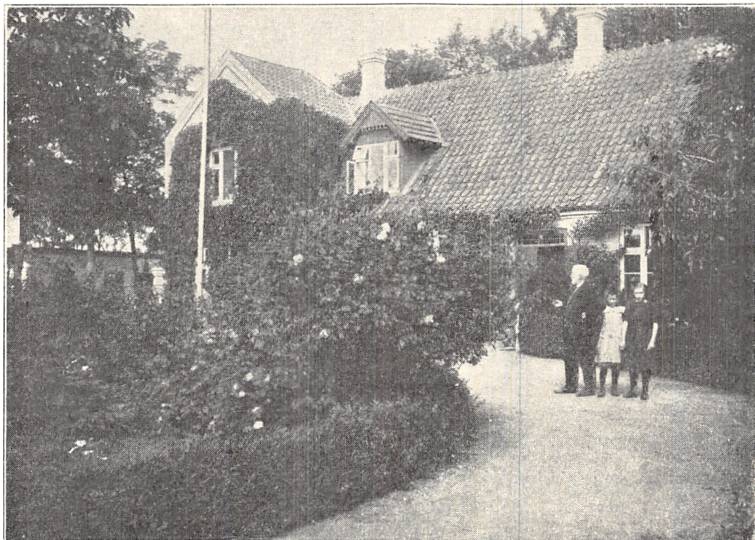
Det var dejlige Aftener, og hver Fredag var Skolestuen fyldt til sidste Plads. Bagefter var der en lille Stund almindelig Samtale, men gik nogle over til at tale om Næsten, blev der brudt op. En Del, dem, der ønskede det, gik med ind i Stuen til en Kop Kaffe med en Tvebak til, og her talte Far saa om andre Ting.

Hvor glædede Far og Mor sig til de Fredag Aftener, og han forberedte sig ogsaa godt hertil saavel som til sin Skolegerning.

Der var stadig livlig Forbindelse mellem Ulstrup Frikole og Vallekilde. I 1870, saa vidt jeg ved, var det om Efteraaret, spadserede Far og Mor den lange Vej ind til Vallekilde for at komme ud at tale med Vennerne der og for at deltage i et Møde derinde. Det kneb lidt for Mor, fortalte hun senere, at gaa den lange Vej; et Stykke Vej maatte hun have Strømper og Støvler af, men hendes Hjertensven opmuntrede hende stadig med Tale og Sang. Til andre Tider kørte de derind til de festlige Efteraarsmøder — og hvor var det herligt, selv om Ord og Tale gik over min Horisont, saa følte man det kristne Samlivs Glæde strømme ud og kaste Lysglans over Tiden og Steedet. Naar Far kom hjem fra en saadan Tur eller fra et Vennemøde i København, saa var han altid meget oplivet af alt det, som han havde hørt og været med i.

Far blev snart en ivrig Havemand, fik hegnet med

Tjørn og plantet Frugttræer, men inden de groede til, udnyttede han Jorden til andre Ting. Han dyrkede saaledes en Mængde fine Karotter (Gulerødder), som han kunde afsætte til en stor Pris paa Lerchenborg og i Kalundborg. Saa talte han til Husmændene om, at de derved kunde



Ulstrup Friskole.

skaffe sig en større Indtægt, men saa blev det ikke til saa meget med hans Salg. Saa slog han over og dyrkede Roefrø, og det gav ret godt i nogle Aar. Da Træerne blev store, begyndte han at sælge af den udsøgte Frugt til private Kunder i Kalundborg og i København, men al Ting kunde de 2 Skp. Land ikke give. Kørevejen op til Skolen gik mellem et Stendige og Tjørnehækken. Et stort Clara Friis Pæretræ rakte sine Grene over Hækken og ud over Kørevejen. De fleste, der kom, huskede stadig at bøje sig under Grenene, men Pastor Hoff, Ubberup, vendte sig altid i Vognen, netop naar den var kommet dertil, for at hilse det sidste Farvel, og Grenene tog ofte Hatten.

Senere, i 1895, købte Far ca. 5 Skp. Land til. Gærdet

blev flyttet mod Vest, Vejen lagt om, og der skulde graves Brønd; thi vi havde i mange Aar hentet alt Vand i Mejeriet, og det kunde jo være strengt nok paa en Vaske-dag at trave frem og tilbage med 2 Spande i Aag over Nakken. Hele Stykket blev plantet til med Frugttræer.

Hjemlivet for os Børn var naturligvis mere end lige Skolelivet. Vi skulde lære at bestille noget, thi »Lediggang er Fandens Hovedpude«, men om Søndagen havde vi altid fri. Haven skulde passes, og var der ikke noget at gøre, saa i Gang med Regnskaberne; thi det gav det, man nu i den moderne Pædagogik kalder Træningsøvelser. Far havde nemlig ikke været ret længe paa Røsnæs, før han fik forskellige Tillidsposter, først Sekretær i Sogneraadet, og det varede ikke længe, før han blev Sogneraadsformand, hvad han var i over 40 Aar, senere kom Brugsforening, Sparekasse, Mejeri, Foderstofforening, Brandkasse (Hassel) o. s. v., saa der var nok at tage fat i.

Middagsmaden var tarvelig, men god og nærende: Rugbrød, Mælkemad, Flæsk, Frikadeller, Øllebrød; men vi skulde spise den opøste Portion af Formaden, Mælkemad eller Øllebrød, ellers fik vi ingen Eftermad (og den holdt vi i Reglen mest af). Vi skulde vænnes til Nøjsomhed, det var ogsaa nødvendigt med deres Budget. Aftenene var herlige, men Vinteraftenerne blev, naar der ikke var fremmede, og Far var hjemme, brugt til Undervisning, særlig i Matematik.

Ofte havde Far et af os Børn med paa sine Ture, f. Eks. til Kalundborg eller til Ubberup. Paa Vejen taltes ikke om Vejr og Vind, men det gik løs med matematiske Sætninger, med Grammatik, eller Far fortalte Historie. Sommetider syntes man, at paa saadan en Tur kunde da Matematikken eller Grammatikken godt hvile, men Far sagde: Livet er kort, det gælder om at faa noget ud af det og ikke drysse Tiden væk; den Tid, der er gaaet, kommer aldrig tilbage.

I Mørkningstiden gik Turen næsten altid op paa Aage-

rup Banke for at nyde det herlige Udsyn over Kalundborg Fjord, Rfesnæs med sine store kuppelformede Banker, Asnæs med sine Skove og Romsø lysende Fyr. Han havde et aabent Syn for Naturens Skønhed og fandt ogsaa Guds Almagt i Naturen, og Brorsons herlige Salme »Op al den Ting« blev sunget tit. Far standsede i Reglen og talte med Folk, som vi mødte. En Landmand gik og arbejdede paa sin Jord. Han saa lidt gnaven ud, og maaske det var derfor, at Far gav ham en lille »Opsang«. Han sagde: God Dag, Ole! Nej, saa smukt her er, hør, hvor Lærken synger over dit Hoved — en Lovsang til Gud. Jo, det kan nok være ,svarede Ole; men samme Ole fortalte senere: Ja, S. R. fik mig fra den Dag af til at se, hvor pænt alt er, det havde jeg aldrig tænkt paa før.

Der kom i Aarenes Løb adskillige Kunstmalere med »gode Navne« til Røsnæs, og de fandt altid Vej til Friskolen. Far kunde tale med dem om Kunst, thi han havde i sin Københavnertid været flittig til at besøge Museer og Maleriudstillinger. Naar de først havde været der een Gang, kom de ofte, vi fik deres Malerier at se, og det gjorde sit til at aabne vore Øjne for Malerkunsten.

Et Par Børn blev optaget i Hjemmet, og mange unge Mænd og Kvinder var der i kortere eller længere Tid; tit var der Besøg af Egnens Folk eller af Vennerne fra Kalundborg og Ubberup. Hvem var det? Ja, det var mange, og jeg skal nævne enkelte af dem, som fik Betydning for Kalundborgegnen. Af disse maa først og fremmest nævnes Burchardi paa Birkendegaard, Pastor V. I. Hoff og W. Holm, Ubberupgaard, Friskolelærer Niels Thomsen, Ubberup.

Far og Mor var jævnlige Gæster, og jeg ved velkomne Gæster paa Birkendegaard. Der var muntert, og den gladeste af de glade var Burchardi, men før Middagsmaaltidet bøjede han altid Hovedet og bad: »O, Jesus Krist! vær du vor Gæst og velsign, hvad du har givet os. Amen!« Eller efter endt Maaltid: »Tak, kære Herre, fordi du af

Naade har bespist os igen. Amen!«

Trangen til at samles om den grundtvigske Forkyndelse med Pastor Vill. I. Hoff som Præst førte i 1893 til Dannelse af Ubberup Valgmenighed, og Far var naturligvis med.

Hos Holm, Ubberupgaarden, kom Egnens grundtvigske Folk, og mangan Aften sad Far og Holm hver i sit Sofahjørne udsendende vældige Røgskyer, medens Samtalen gik livligt, eller der blev læst højt eller sunget. Saaledes var det tit om Lørdag Aften, og Søndag Morgen fulgtes man over i Kirken.

Holm havde en lille poetisk Aare, og han skrev flere Digte til Vennernes Fester, men altid under Mærket »En Veninde«. Man vil forstaa, at der besod et hjerteligt Forhold imellem dem.

Lad mig nævne Friskolefolkene i Ubberup, Niels og Marie Thomsen. Far og Thomsen havde læst sammen paa Blaagaards Seminarium, hørte begge til Vartovgængerne, saa de var baade gode Bekendte og Venner, inden de begge blev Friskolelærere paa Kalundborg-egnen.

Ofte drog vi med Thomsens hjem, og saa gik det med alvorlige eller muntre Samtaler.

Højskolelærer Thorvald Laursen, som ogsaa en Tid opholdt sig i Ulstrup Friskole, skrev i »Højskolebladet« 10. Marts 1916 bl. a.: I dette Hjem stængede ikke noget pietistisk Syn for de mange uskyldige Smaaaglæder. Man kunde saa godt fornøje sig med dem en Tid og straks efter samles til Salmesang og Drøftelse af alvorlige Spørgsmaal, om det skulde være. Naar man var derude i Ferien, kunde Rasmussen komme og sige til een: Naa, nu skal vi have os en »Havaneser« — og saa strøg han Hænderne langsomt og let mod hinanden. — Og hvordan er det — du kan nok spille en lille L'hombre? — Ja. — Det var dejligt. For Morbror Hans (Svogerens Lærer Hans Rasmussen, Taasinge) og jeg vil jo gerne fornøje os lidt.

— En Time efter kom Sofie og hendes Søster Olette, der var gift med »Morbror Hans«. Kortene blev lagt til Side, og Salmebøgerne kom frem, og saa kunde de sidde og synge den ene Salme efter den anden og tale sammen om Vartov og Grundtvig og Vennekredsen hos Boghandler Jensens (Mors Hjem).

Med Liv og Sjæl var Søren Rasmussen med til at oprette Ubberup Valgmenighed, og de kom trods den 2½ Mil lange Vej stadig herhen til Kirke.

For os yngre i Ubberup hørte det ligesom med til Gudstjenesten at se Søren Rasmussen og Sofie sidde deroppe i den øverste Stol. Og naar der var Barnedaab, gik R. altid ned til Døbefonten for rigtig at være med.

Han var glad ved at komme i Kirken og høre sin Præst. — Efter Gudstjenesten kunde man ofte se ham gaa ad Stien fra Præstegaarden til Ubberupgaard. Saa skulde han om Eftermiddagen over at besøge sin gamle Ven, Proprietær Holm. Og hvor kunde de tale sammen. Undertiden læste de med hinanden een af Grundtvigs Prædikener, eller det var et Digt af Sangværket, som én af dem var blevet opmærksom paa, siden de sidst havde set hinanden, og som han nu vilde glæde den anden med. Ja, i Holms Stue kunde man ofte Søndag Eftermiddag træffe Rasmussen og Holm siddende i hver sit Sofahjørne læsende eller ivrigt samtalende, mens de dampede om Kap paa deres Cigarer. Næste Morgen kørte Holms Vogn saa Rasmussen ad Refsnæs til.«

Egnens Friskolelærere kom ofte i Besøg hjemme i Friskolen.

I Refsnæs Sogn

fik han snart mange Bestillinger, og han var med i kort sagt alt, hvad der rørte sig ogsaa paa det materielle Omraade.

Refsnæs'erne havde fra gammel Tid holdt sig til Sognet, saadan som man gjorde de fleste Steder her i Lan-

det i tidligere Tid. Vel sagtens paa Grund af Stedets Barskhed havde de udviklet en vis god Stejlhed og Fasthed. Nøjsomhed var til Huse i Gaard og Hytte, lige saa vel som Arbejdssomhed, men dertil maa føjes Godhed. Prægtige Folk derude paa Næsset. Sognet var ikke større, end de vidste Besked med hinanden allesammen.

Refsnæsgaarden var i 1868 købt af Otto Lawaetz. Han var jo kendt som en af Tidens dygtigste Fremskridtsmænd paa Landbrugets Omraade, men han var stærkt indre-missionsk præget, saa det varede noget, inden han og Far kom til at forstaa og værdsætte hinanden, men da det var naaet, blev de Venner for Livet. Derom vidner Faders Tale ved Refsnæssernes Fest for Otto Lawaetz i 1893, da han havde været derude i 25 Aar.

I sin Svartale udtalte Lawaetz bl. a.: Rasmussen og jeg har jo omtrent været lige længe her i Sognet, hvor vi med nogen Betænkelighed havde set paa hinanden i de første Aaringer, indtil det gik op for os begge, at vi, omend med noget forskelligt Syn, dog arbejdede mod et og samme Maal. I over 20 Aar har vi nu arbejdet sammen i de forskellige Foreninger. Han vilde takke Rasmussen for den store og gode Indflydelse, han havde haft paa Ungdommen, hvorved han havde forberedt Arbejdet.

I Dr. theol. H. Lawaetz Bog om Otto Lawaetz findes følgende om Far:

»De, der har kendt Friskolelærer Søren Rasmussen, Ulstrup, behøver i Sandhed ingen Præsentation, og for dem, der ikke har kendt ham, er det vanskeligt i faa Linier at tegne et Billede af denne udmærkede, ideelt anlagte Personlighed, Manden med det store Hjerte og det barnlige Sind, hvori dybe Tanker dog stadig rørte sig, Havemanden, der elskede sin Skole, Grundtvigianeren, der elskede alle Kristne.«

Andelstanken.

Landboforeningen stiftedes i 1868, og tre Aar senere

i 1871 stiftedes Brugsforeningen, som begyndte med 38 Medlemmer. Jeg maa nævne et Træk ved dens Oprettelse. En Mand ved Navn Brabandt havde en lille Høkerforretning i Ulstrup. Da de nævnte 38 Refsnæs'ere var ved at oprette Brugsforening, blev de enige om at spørge Brabandt, hvor stor hans aarlige Indtægt havde været af hans lille Handel, for saa vilde de holde ham skadesløs ved at yde ham lige saa meget aarlig. Far blev straks Regnskabsfører for denne og var det til sin Død.

Refsnæs Sogns Sparekasse oprettedes 1897. Ogsaa i denne var Far Regnskabsfører til sin Død .

Refsnæs Mejeri oprettedes i 1887, og her var Far ogsaa Regnskabsfører til sin Død.

Der var adskillige andre Foreninger, hvor Far var med, men jeg skal nu nævne et Par andre, som han stod i Spidsen for, og det var Sønderjysk Forening, som han havde megen Kærlighed til. Mange af de sønderjyske Førere har talt paa Refsnæs. Flensborg Avis var i mere end en Menneskealder vor daglige Gæst. En anden Forening, han fik oprettet var Foredragsforeningen; ogsaa hertil kom der mange udmærkede Talere i Tidens Løb, og alle var de Gæster hos os, og saa blev det hen ad Morgen, inden Far og Taleren fik talt færdig. Det kunde hænde, at de ikke kunde faa talt færdig. Saaledes erindrer jeg en Gang, at Far næste Eftermiddag fulgte med Taleren hen til Ellede Friskole.

Andre Sider af mine Forældres Egenskaber fremgaar af Husmand P. Christensen, Ulstrup: »Tolv Aar som Sogneraadmedlem«. Han var en retlinet Mand, en Mand uden Svig, kæmpende for, hvad han ansaa for Ret, en stolt Natur, en meget belæst Mand. Mange i Kalundborgegnen kender ham for hans stilistisk gode filosoferende Artikler i Bladene.

Han siger: S. R. slog snart Rod paa Refsnæs, og han og hans elskelige Hustru Sofie voksede sig snart ind i Refsnæsboernes Hjerter. Hvor Rasmussens ranke, spænd-

stige Skikkelse viste sig, blev der gjort Plads for ham. Rasmussen var ikke af de beskedne Mennesker som hans Hustru, i den Retning var de store Modsætninger. Men hvor levede de smukt og endrægtigt med hinanden, og det var dog vist helt utænkeligt, at Rasmussen nogen Sinde skulde have talt et haardt eller ukærligt Ord til sin »lille Sofie«. Hun gik bort før ham, og en saa inderlig Forvisning og et saadant Haab og Tro paa, at de skulde mødes hisset, har jeg aldrig truffet hos nogen gammel Mand eller Kvinde, hvem Døden berøvede sin Livsledsager.

Naar jeg har følt mig opfordret til at opfriske Mindet om Friskolelærer S. R., saa er det ikke, fordi jeg nu saa mange Aar efter hans Manddomsgerning skal dømme derom. Rasmussens rige, favnende Aand vilde bygge en Bro for de Mennesker, han virkede og levede iblandt, en Himmelbro, der førte bort fra Gaard, Penge og Fæ og til højere og lysere Egne. Han baade kunde og vilde være Ledsager for dem paa denne for disse Mennesker ukendte Himmelbro. Mig tiltrak han paa en forunderlig Maade. Noget beslægtet var der, kan jeg nok se nu, i vore Naturer. Jeg var heftig og hidsig som han, og en ukuelig Stolthed og Uafhængighedsfølelse boede i os begge to. Jeg mærkede ofte hos ham, at han vidste om sig selv, at han gav noget, som ikke kunde betales igen med klingende Mønt. Derfor hans grænseløse Foragt for at samle Penge.

Tit og ofte kom Rasmussen ud til os om Aftenen, naar han gik fra Sparekassen, hvor han var Regnskabsfører, og altid bragte han Lys og Feststemning i mit Sind, og altid skulde jeg følge ham hjem, for at vi kunde faa en Samtale paa Vejen. Til ham kunde jeg tale om alt, hvad der laa mig paa Sinde, og altid fandt han de Ord og de Grunde, der klarede for mig hvad der trykkede mig og opfyldte mit Sind. Om Vinteren kørte jeg ofte for ham til Kalundborg, og i den Tid, da jeg ikke drev synderligt Fiskeri, stod min Hest ledig, og jeg husker jo godt, at det tit var smaat med Skolepengene fra mig for mine fire

Børn. For at bøde lidt paa min Skyld, vilde jeg gerne køre for ham, og det følger jo af sig selv, at jeg ikke vilde have Betaling for Turen. Jeg kan endnu komme til at le ved Tanken om alle de Snedigheder, som han pønsede ud, for alligevel, skønt jeg skyldte ham Skolepenge, at faa givet mig noget for Turen. Nu havde en af hans gode Venner blandt Bønderne foræret ham en prægtig Pels, hvori han kunde trodse den strengeste Kulde. Da jeg mødte hos ham for at køre ham de ca. halvanden Mil til Kalundborg i min luvslidte Overfrakke, og han krøb op ved Siden af mig i Vognen i sin skinnende nye Pels, reagerede han øjeblikkelig. »Vil du ikke have min Overfrakke paa?« sagde Rasmussen, »den er tykkere og varmere end din.« »Nej ikke Tale om«, sagde jeg, »jeg er vant til Kulden, jeg klarer mig nok«, og vi kørte af Sted.

Næste Gang, vi skulde ud at køre, havde han udpønset et bedre Middel. Da han kom og skulde staa op i Vognen til mig, sagde han: »I Dag skal du have min Overfrakke paa, enten du vil eller ej. Jeg selv har aldeles ingen Brug for den, desuden er den for lille til mig, og jeg synes heller ikke om at have en Kusk, der ikke har en ordentlig Frakke paa. Det er jo knapt, man kan være bekendt at sidde ved Siden af dig. Det hjalp, jeg fik Frakken paa, en saa god som ny, varm Overfrakke, og jeg maatte kønt beholde den.

En anden streng Vinter, da der ogsaa var Smalhans hos os, fordi Fiskeriet var slaaet fejl, kneb det med at komme igennem. Rasmussen kendte jo godt min Stilling. Han vidste, at jeg havde megen Gæld, men han vidste ogsaa, at det var en Samvittighedssag for mig at klare mine Forpligtelser. Han og Sofie kom ind til os en Aften i Mørkningen for at faa en Passiar. Pludselig sagde Rasmussen: »Vi har i Dag slagtet en drabelig Gris, jeg aner ikke, hvordan vi skal faa den spist, maa vi ikke bringe et Stykke af Grisen op til jer?« Jeg sagde: »Nej Tak, vi klarer os nok. Vi har da Mad i Huset.« »Aa skidt, vær

nu ikke storagtig, vi har jo ikke Brug for hele Grisen, tag du kun et Stykke, det er dig vel undt. Desuden kan du jo gøre noget for mig en anden Gang.« Da jeg vedblivende sagde nej, blev han vred og sagde: »Af mig synes jeg dog nok, at du kunde tage det, selv om du aldrig er saa stolt.« Men nu maatte Sofie lægge sig imellem og sagde: »Men Søren dog, du fornærmer jo P. Christensen.« »Ja, ja«, sagde Søren Rasmussen da straks sagtmodig, »saa taler vi ikke mere om den Ting.«

Jeg mødtes med Rasmussen i en Tid, der for mig var en Gærings- og Brydningstid. Det var ikke let for mig med min lidenskabelige Karakter at finde et Fodfæste, der holdt. Rasmussen tog mig aandelig talt ved Haanden, og han gav mig ved sin stærke, retlinede Personlighed den Ballast, som en ældre, trofast Ven kan give en yngre.

Der er fortalt om Søren Rasmussen, at han ved mere end een Lejlighed har smidt Frakke og Støvler og trukket det gode Tøj paa en pjaltet Vagabond, som fremstillede sig for ham med gennemhullede Støvler, duftende af Spiritus og rystende og blaa af Kulde. Kan vi tænke os nogen mere bogstavelig Opfyldelse af Herrens Ord, naar det lyder: Har du to Kjortler, og din Broder ingen har, giv ham da den ene. Velsignet være hans og hans Hustrus Minde. Saa længe jeg lever, vil jeg mindes Søren Rasmussen for hans Højsind, hans Trofasthed og Sandhedskærlighed, der var ubetstikkelig under alle Forhold.

Sygebesøg.

Far gik ofte ud for at besøge de, der laa alvorligt syge, og ofte tog han en af os med, særlig efter at vi var blevet større. Hvad de talte om? Ja, det var det evige Liv, Himmeriges Glæde, Syndernes Forladelse ved Vor Herre Jesus Kristus, og saa sang og bad han. En gammel Kone laa frimodigt og ventede paa Døden, paa at samles med sin Mand paa den anden Side Død og Grav. Da de

havde talt, sunget og bedt sammen, sagde Far til hende: »Naar du nu kommer hjem til Gud, send os saa Englebud om, hvor herligt der er, hvis vort jordiske Støvlegeme kan taale det.«

En Mand, Uldhandler Christen Madsen, Aagerup, laa syg i lang Tid, maaske et Par Aar af en meget smertefuld Sygdom. Han vidste selv, at det for ham gik mod Døden. Jeg tror, at Far var der omtrent hver Dag, i alle Tilfælde var han dernede hver eneste Dag i Ferierne.

Jeg ved, at Fars Sygebesøg var til Velsignelse og Trøst for mange. Hvor kom vi Børn i Friskolen til at elske Refsnæs'erne, saaledes som Far og Mor gjorde det. Man kunde nævne Familie efter Familie, Gaardmænd, Husmænd, Haandværkere, der var ingen Persons Anseelse i den Retning.

Nu kunde fremmede vel tænke: Hvorledes var Forholdet til Sognepræsten og til Friskolelæreren. Det var godt. Pastor Kiørboes hørte med til Fars gode Venner. Kunde Far ikke komme til Ubberup, ja, saa gik han op at høre Pastor Kiørboe.

Regelmæssigt en Gang om Maaneden kom Pastor Hoff og senere Pastor Carl Koch til Refsnæs og talte for Valgmenighedens Medlemmer, og hvem andre der vilde komme i Ulstrup Friskole, og Kiørboes var altid med til Møderne og bagefter med inde til Kaffen. Pastor Kiørboe og Far arbejdede ogsaa sammen paa flere Omraader, bl. a. i Sygeplejeforeningen. Han underviste selv sine Børn, men i alle Tilfælde de to ældste kom ned hos Far og blev forberedt i Historie, Regning og Matematik til Optagelse paa Akademiet.

Senere kom Pastor L. O. Faber. En af de første Begravelser, han skulde forrette, var en drikfældig gammel Mand, der havde taget sig selv af Dage. Han var »paa Sognet«, og i saadanne Tilfælde mødte Sogneraadet altid for at følge. Far og Præsten kom til at følges ad, og Far sagde da til ham, hvad han vilde tale om. Da han

fik det at vide, sagde han: »Jeg synes ikke, De skulde tale saaledes ved denne Lejlighed. De kendte ikke Manden, mulig har han gjort den skrækkelige Gerning paa sig selv i en Rus eller i Sindsforvirrethed. Gud er hans Dommer, vi skal ikke være det. Hans faa Slægtninge har Sorg nok.« Præsten indsaa det rigtige heri og rettede sig derefter.

Faber blev ogsaa en hyppig Gæst i Friskolen. En Sommerferie sad Far, Morbror Hans, min Bror og jeg og tog os en lille L'hombre nede i et Lysthus; da kom der Bud, at Pastor Faber var kommet. Far gik op for at tage imod ham. Da vi hørte, at de nærmede sig, pakkede vi Kortene sammen og stak dem i Lommen. Tænkte jeg det ikke nok, sagde Far, nej, Kortene paa Bordet; thi var det en Ting, der skal skjules, saa vil jeg ikke være med. Vi fortsatte Spillet, medens Pastor Faber, der tilhørte Indremission, saa til. Lidt efter holdt vi op, og saa gik Samtalen om aandelige Ting.

Jeg har allerede berørt Forholdet til Lærer Andersen (Rosendal). Senere kom Lærer Nielsens til. Ogsaa disse stod vi i godt Forhold til.

Skolens Fester.

Hvert Aar, den 9. Septbr., er der Fest i Friskolen, men enkelte Gange har de haft et større Præg.

25 Aars Jubilæet

i 1892 blev den første store Skolefest. En Flagallé var rejst den lange Vej fra Friskolen til Skyttehuset. Kl. 4 kom alle Deltagerne i Procession op for at hente Far og Mor til Festen. Man drog dertil syngende Fædrelandsange og Salmer. Festtalen holdtes af Pastor Kiørboe, Gdr. Ole Pedersen, Aagerup, bragte Kredsens Tak. Valgmenighedspræsten, Hoff, P. Madsen, Aagerup, Bygmester Bentsen, Vallekilde, Friskolelærer N. Thomsen, Ubberup, Proprietær O. Lawaetz, Pastor Carl Koch, Friskolelærer Rs. Lind, Ubby, Forp. Holm, Lerchenfeldt o. fl. talte. Ad-

En stor Del Rester af Hvergarn, sorte og kulerte Kjøletøjer sælges til Konfirmationen hos R. Asmusen.

M. H. Iversens Oldvare-, Garn- & Mønstertørftrelæring

Ulstrup Erikshus 25 Aars Jubilæum

I Gaaen på de 25 Aar siden, da den skandinaviske bevægelse fik sin begyndelse, var Ulstrup Erikshus et af de første, der tog del i den. Det var her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det var her, at den første offentlige forening blev stiftet, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

I alle de år, som har været gaaet, har Ulstrup Erikshus været et af de mest aktive og virksomme i den skandinaviske bevægelse. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

Ulstrup Erikshus, Ulstrup, talte for 25 Aar siden, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

muligheden og hans Guldnaa til sig tilkomme på de følgende 25 Aar, forløb som det blev sagt, at det var den første offentlige møde, der blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

35 Aars Jubilæum for den skandinaviske Bevægelse. Den 10. September 1892, som er den 25. Aarssjubilæum for den skandinaviske bevægelse, er et af de mest betydningsfulde dage i den danske historiske og kulturelle udvikling.

I alle de år, som har været gaaet, har Ulstrup Erikshus været et af de mest aktive og virksomme i den skandinaviske bevægelse. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

Ulstrup Erikshus, Ulstrup, talte for 25 Aar siden, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

Stående. Næstkommandende var den første offentlige møde, der blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

I alle de år, som har været gaaet, har Ulstrup Erikshus været et af de mest aktive og virksomme i den skandinaviske bevægelse. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

Ulstrup Erikshus, Ulstrup, talte for 25 Aar siden, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

Ulstrup Erikshus, Ulstrup, talte for 25 Aar siden, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

til Gæde. Næstkommandende var den første offentlige møde, der blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

I alle de år, som har været gaaet, har Ulstrup Erikshus været et af de mest aktive og virksomme i den skandinaviske bevægelse. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

Ulstrup Erikshus, Ulstrup, talte for 25 Aar siden, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

Ulstrup Erikshus, Ulstrup, talte for 25 Aar siden, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

til Gæde. Næstkommandende var den første offentlige møde, der blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

I alle de år, som har været gaaet, har Ulstrup Erikshus været et af de mest aktive og virksomme i den skandinaviske bevægelse. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

Ulstrup Erikshus, Ulstrup, talte for 25 Aar siden, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

Ulstrup Erikshus, Ulstrup, talte for 25 Aar siden, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

til Gæde. Næstkommandende var den første offentlige møde, der blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

I alle de år, som har været gaaet, har Ulstrup Erikshus været et af de mest aktive og virksomme i den skandinaviske bevægelse. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

Ulstrup Erikshus, Ulstrup, talte for 25 Aar siden, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

Ulstrup Erikshus, Ulstrup, talte for 25 Aar siden, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet. Det har været her, at den første offentlige møde blev afholdt, og her, at den første offentlige forening blev stiftet.

skillige Sange var digtet. Far takkede og fortalte om sit Komme til Refsnæs. De modtog store Gaver.

Havde der været en god Fremgang for Friskolen derude paa Næsset, saa er nogle Ord kommet mig i Hu mange Gange senere, efter at jeg selv kom til at staa i en Lærergerning. Det var Ord, som Far mange Gange fremsagde med en Inderlighed, som talte til os Børn. Det var om Ansgars Virke for at bringe Kristendommen til Danerne: »Lidt af ondt og lidt af godt«, men trods alt følte han som Ansgar, at Gud havde sat ham paa Pladsen, og saa skulde han udføre sin Gerning i Guds Navn. Et andet Ord, som han gav os Børn med paa Vejen, var:

„Hold ud til Prøvens sidste Slutning,
Livskronen vindes ej ved Prutning.“
og „Det Arbejde, som man har taget sig for,
det gør man fjærdig, ej sandt, min Ven,
om man vil kaldes en ærlig Lærer.“

(af H. C. Andersens Eventyr:
Prinsessen og det halve Kongerige).

Vi blev opdraget i Frihed, men under Ansvar, vort Arbejde skulde uden Betingelser gøres færdigt. Vi skulde naturligvis ogsaa frit have Lov til at vælge vor Livsstilling, og det kan jo ofte være vanskeligt for Børn i 14 Aars Alderen at bestemme sig. Men Far havde det Syn, at selv om vi maaske vilde læse, skulde vi ud i praktisk Arbejde først.

Derfor kom min ældste Bror en Sommer hen hos Burchardi paa Birkendegaard, og senere tjente han hos Gaardmænd paa Røsnæs.

Min Søster, Anna, kom allerede, da hun var 15—16 Aar, ind hos Pontoppidan paa Hjørlunde Højskole som Elev. Da hun senere blev forlovet med Hans Rasmussen, Søn af Gaardejer Rasmus Pedersen, Græsbjerggaard i Ulstrup, og han var Mejerist, saa foreholdt hun mig Gang paa Gang, at jeg maatte uddanne mig til Lærer for at kunne fortsætte Gerningen i Ulstrup Friskole; thi hver-

ken Gunnar eller jeg kan det, sagde hun. Vi blev imidlertid Børnelærere alle tre — saadan kan det gaa, men ogsaa jeg var ude at tjene først, paa Mejeriet i Ulstrup, inden jeg kom paa Seminariet. Skulde vi være Lærere, syntes Far, at vi ogsaa skulde have Seminarieuddannelsen.

Sølvbryllup.

Far og Mor fejrede deres Sølvbryllup den 12. April 1895. Det var en Langfredag, og de havde derfor tænkt, at det kun skulde være i alleregentligste Forstand en snæver Familiefest, men deres mange Venner vilde det anderledes.

Jeg var mest spændt paa, at Farbror Per i Skanderborg skulde komme; thi han havde aldrig besøgt os, og der stod for os Børn en særlig Nimbus om ham. Han var saa stærk, efter Fortællinger derovre paa Egnen, at han under Krigen med en »Slagvoll« (Plejel) havde jaget nogle Tyskere ud af Stilling By, fordi de havde villet fortrædige en gammel Kone. Saa havde han i Provisorietiden som Sognefoged nægtet at opkræve de provisoriske Skatter. Han havde derfor maattet vandre i Fængsel for sin politiske Overbevisnings Skyld, og da han kom ud fra Skanderborg Raadhus, var der samlet en stor Forsamling af de frisindede Mænd lige udenfor, der modtog ham med et: Leve Per Rask. De havde en Erkendtlighedsgave til ham, en Char-à-banc, og der holdtes et stort Møde med Taler af Datidens kendte Politikere.

Pastor Kiørboe talte først: I eders Hjem har der altid været Lys, Varme og Magnetisme. Der havde altid været stor Tiltrækning ved Hjemmet, hvor man altid blev modtaget med Hjertelighed og Kærlighed. At der stadig var stor Tiltrækning ved Hjemmet, viste den store Vennekare, som var samlet om dem i Dagens Anledning.

Søren Rasmussen takkede for den Opmærksomhed, der var vist Sofie og ham. De havde i særlig Grad været lykkelige. Det var gaaet ham ligesom Aske-

pot i Eventyrene. Sofie og han havde gennemlevet meget i de henrundne Aar, de havde i Kærlighed delt Kaarene med hinanden, og de havde Grund til at sige Gud Tak for de 25 Aar.

Friskolelærer N. T h o m s e n, Ubberup, mindedes den Tid, da han og Rasmussen blev kendt (paa Blaagaard Seminarium). Rasmussen har en særlig Evne til at elektrisere Folk, og det er den Evne, der har skaffet ham den store Vennekreds ikke alene her paa Egnen, men ud over hele Landet.

Friskolelærer R. s. L i n d, Ubby, mindede om det glade, frimodige og gudbenaadede Liv, som Søren og Sofie Rasmussen førte. De havde derved været til Velsignelse og et godt Eksempel for alle Mennesker.

Lærer N i e l s e n, Ulstrup, takkede Rasmussen for den Maade, hvorpaa han havde optraadt over for ham, og ønskede, at det gode Forhold mellem dem maatte vedvare.

Far fortalte om Svigerforældrenes fromme og glade Sind og om Vennerne, som kom der, allesammen Navne, som vi andre Steder har hørt om fra Vartovkredsen. Han fortalte om det sangrige Hjem, hvor Salmerne, som de havde hørt synge, maaske med nye Melodier, blev sunget, medens Mor spillede paa Klaveret, eller der blev sunget Fædrelandssange, Heibergs Gadeviser, Bellmann eller andet, ikke mindst naar de unge kom der. Han fortalte om, hvordan han blev meget venligt modtaget første Gang, han var der, og takket af den ældre Datter, Olette, fordi han havde laant hendes Forlovede, Hans Rasmussen, et Par Støvler. Naar de to Svogre siden talte om denne Episode, som blev Begyndelsen til, at Far kom til at kende Mor, ja, saa kunde de muntert spøge om denne lille Hændelses Betydning, men følte, at der stod en højere Magt bagved. Far fortalte om, hvordan han blev en stadig Gæst i Hjemmet. Fra første Færd havde de to, Far og Mor, følt sig tiltrukket af hinanden. I Foraaret — paa en Spad-

seretur paa de gamle Fæstningsvolde, som da endnu omgav København — det var vistnok »Kirsebærgangen« — aabnede Far sit Hjerte for hende og fik hendes Ja, og det var et Ja, der holdt Livet igennem.

Min Søster Annas Hjertenskær, Hans Rasmussen, var som omtalt Mejerist paa Ulstrup Mejeri, men ved at komme hen i Friskolen kom han snart ind paa at ville være Friskolelærer. Han kom paa Vallekilde, hvor Forstanderen, Povl Hansen, fik stor Indflydelse paa ham, og de blev Venner for Livet. Næste Vinter var baade Hans og Anna paa Askov Højskole. Den 21. Maj 1896 — paa Fars Fødselsdag — fejrede de deres Bryllup. Det stod i Vartov Kirke i København, hvor Ubberup Valgmenighedspræst, Pastor V. I. Hoff, da var Præst. Vi boede paa Højskolehjemmet, hvor Værtsfolkene var Sofus Høgsbros Datter og hendes Mand, den kendte Historiker og Folketingsmand Harald Holm. Mor havde jo været Fru Holms Lærerinde, og der blev gjort alt for, at vi kunde have det hyggeligt.

Dagen efter Ankomsten til København fandt Vielsen saa Sted i den gamle Vartov Kirke, hvor Mor var konfirmeret af Grundtvig, og hvor Far og Mor saa ofte havde siddet under Grundtvigs Prædikestol. Ejendommeligt var det, at en af Sofus Høgsbros Døtre tilfældigt overværede Vielsen. — —

Saa skulde da Samarbejdet begynde i Friskolen mellem det ældre og yngre Lærerpar, men i de første Aar stod Far stadig som Leder. Der kom snart til at bestaa det allerbedste Forhold imellem dem. Hans Rasmussen var en dygtig Lærer, som var selvstændig nok til at tage Undervisningen paa sin egen Maade og alligevel saaledes, at Skolen stadig førtes videre i det gamle Spor. Han var den fødte Iagttager, og derfor var han ogsaa blevet saa kyndig baade i Botanik og Zoologi, særlig Fuglenes Liv. Han havde som Far et aabent Øje for Naturens Skønhed, og han havde udviklet et ret betydeligt Tegnetalent, saa han ogsaa har gengivet smukt Dyr, Fugle, Landskaber o. s. v.

Desværre blev han i en tidlig Alder syg, men hele sin Mandomsgerning gjorde han derude paa Næsset, i Skolen, iblandt Ungdommen og iblandt de ældre, og jeg vil tro, at som de derude den Dag i Dag mindes Far og Mor, saaledes mindes de ogsaa Hans Rasmussen.

I mange Aar fik de Lov at virke sammen. Men nu, da de to unge havde virket nogle Aar, begyndte Far og Mor at afgive flere Timer til dem. Børnetallet steg, og der maatte Udvidelser til. I min Barndom kom Bønderne med et Læs Tørv (Æltetørv) — de, der havde Tørveskær — og Tørvene maatte vi have oppe paa Loftet, hvor der i Forvejen var et Par Gavlkamre — det vestre Kammer, som var størst, var nu Familiens Soveværelse; thi da de havde faaet det nye Møblement («Bondemøblerne» kaldtes de i sin Tid), maatte Sovekammeret, som oprindeligt var i Husets nordøstlige Stue, flyttes op i den vestre Gavl. Det østre blev brugt til Gæsteværelse eller til Rum for den mandlige eller kvindelige »Lærling«, som f. T. var der. I Skraarummene mellem de nævnte Kamre og Taget skulde vi stoppe Tørvene ind, og de skulde alle stables for at kunne være der, thi der skulde jo mange til Vinteren igennem, da vi ikke brugte Kul og kun Pinde en enkelt Gang til Optænding. Vinteren igennem »gemte« vi Ilden inde i Kakkelovnen. Om Aftenen, endnu mens der var gode store Tørvegløder, blev de raget sammen i en Bunke inde paa Risten og derpaa dækket med et godt Lag Aske. Næste Morgen strøges Asken stille væk, og saa nogle »Tørve-Gnallinger« (Smaastykker) paa Ilden, ned paa Knæ og blæse til Ilden, saa der kunde gaa Ild i Tørven. Det var naturligvis en staaende Vittighed: »Her har du ligget og blæst paa dine Knæ«. Uha, det kunde være en kold Omgang en Vintermorgen, inden der kunde naa at blive varmt i Stuerne, saa vi Børn trak ofte ud i Køkkenet, hvor der snart var lunt. Til Kaffen — den var tynd, stærkt fortyndet med Cikorie, men til Gengæld med megen sød Mælk, nærmest Kaffeolé — fik vi Drengene nogle ordentlige »Klem-

mer«, d. v. s. nogle tykke Rundtenom-Mellemmader med Smør paa. Det første, jeg kan huske, var der jo intet Mejeri, saa vi købte vort Smør hos Hans Larsens i Aagerup. Det var hjemmekærnet, og jeg syntes, det smagte dejligt, men jeg syntes ikke, at Mor behøvede at skrabe det paa. Da Margarinen senere kom, kaldtes det Kunstsmør, og »Kofedt« kaldte vi Natursmør.

Mælken (sød Mælk) købte vi nede hos Gaardejer Peder Jensens i Tvillinggaarden. Jeg vilde altid gerne der ned for at hente Mælk, for Konen, Maren, havde altid et venligt Ord og tit en eller anden »Godbid« til mig, og Peter Jensen havde altid en eller anden Vittighed paa Læben. Der var altid saa rent og pænt, saaledes som man iøvrigt saa det i Refsnæshjemmene. Fra Køkkenet kom man ind i Stuen, en ægte Refsnæsstue, med Langbord, fast Bænk, sandstrøet Gulv, Bilæggerovn og Alkovesenge. Der var mange Børn, og Rasmus, den yngste, var nærmest min Alder (nu Sogneraadsformand paa Refsnæs), men trods de mange Børn var Maren en lille, meget sirlig Kone, altid klædt i den smukke Refsnæsdragt. Da jeg kom til Verden, kunde de paa Grund af Snestorm ikke faa fat paa Jordemoderen, men saa kom Maren Per Jensens og tog imod mig.

Per Jensen var som omtalt ikke alene en lun Mand, men en meget dygtig Bonde, der brugte Tang til sin Mark før andre. Han var en klog Mand. Han og Far havde meget sammen, bl. a. med Hensyn til Sparekassens Bestyrelse. Ved Juletid, den 23. eller 24. Dec. om Formiddagen bagte Maren Per Jensens altid store Bunker af Æbleskiver, og vi kom aldrig derned i Juletiden, uden at vi fik dem at smage, godt med Sukker paa og varmet i Smør — en ren Lækkerbidsken. Naar Far skulde til Kalundborg, laante vi ofte et Enspænderkøretøj dernede.

Saa var der en anden af Friskolens gode Støtter, Lars Nielsen og Maren paa Lundgaard i Aagerup. De hørte ligesom alle Lars Persens og Ole Persens Familier med

til Ubberup Valgmenighed. Her færdedes jeg næsten som hjemme, thi her var flere Børn paa min Alder, gode Legekammerater. Jeg kunde nævne Mads Jensens i Bjørnstrup (Ørnekulen) eller Mads Rasmussen paa Banken o. s. v. Hans Jensens i Aagerup, Jens Andersens i Bymose, Søren Andersens i Kongstrup, Fisker Jørgen Nielsen ved Aagerup Strand o. s. v. Skulde jeg beskrive dem alle, blev det snart sagt alle Refsnæs'erne, jeg kom til at omtale, men det kommer til at være denne Gang.

I 1896 byggedes en Skolegang og et nyt Udhus i Stedet for de to smaa »Hemmeligheder«, der hidtil havde været.

I 1902 byggedes til, og der blev sat to Kviste paa. Nu blev der to Skolestuer, men efter som Skolen fik større Tilgang, maatte der senere føjes endnu en Nybygning til — den toetagers Bygning, hvor der nu er Skolestue, Husflidslokale og Beboelse foroven.

I 1907 var der ogsaa Fest i Skolen i Anledning af dens 40 Aars Bestaaen. Højskolelærer Thorvald Laursen skrev en lang Artikel i »Holbæk-Posten« under Overskriften:

De gamle Friskolefolk paa Refsnæs.

Efter at have fortalt lidt om deres og Skolens Historie, skriver han bl. a.: »At fortælle om alt det gode, som Søren og Sofie Rasmussen udrettede for Refsnæs, baade aandeligt og materielt, i de mange Aar, kan her slet ikke være Tale om, men jeg vil særlig fremhæve et Par Træk, som jeg især har lært meget af, og som jeg synes særlig præger deres Gerning. Det første er de gamle Friskolefolks barnlige Hengivenhed i Troen paa det evige Liv og den Fred, de har lært i Troen. Jeg kan bedst udtrykke, hvad jeg har lært i den Retning af de gamle Friskolefolk, i et Par Vers af Grundtvigs mægtige Sang til Apostlene: »Var I ikke Galilæer«. Jeg synes, at Galilæersangen i korte, rammende Udtryk fortæller os, hvad de to lever paa — lever for — virker for at klargøre i deres Kreds

— i deres Skole og for alle de mange, som er saa lykkelige at komme i deres dejlige Hjem. De er vist ægte Grundtvigianere. Ja, saa vidt jeg har forstaaet. De hører til »de glade Kristne« i Ordenes bedste Forstand. Deres sikre Tro paa Gud og det evige Liv har ikke alene givet



dem Fred, men den har gjort dem virkelig glade. Man føler, at der er Glæde til Huse i Friskolen paa Refsnæs — ægte Glæde. Jeg, og mange med mig, siger dem Tak, fordi de har lært os, at virkelig troende Kristne, skal være glade, lært os, at »Kristne har kronede Dage«. Men endelig er der endnu en Ting, som jeg vil drage frem, som et Minde fra Friskolen paa Refsnæs. Jeg kender ingen lykkeligere Ægtefolk end Søren og Sofie Rasmussen. Hvor holder de to Mennesker dog meget af hinanden, og hvor deler de med hinanden. I deres Hjem har jeg lært, at »det, som bærer gennem Freden, er Hjemmets Pulsslag i Travelheden«, og at det er godt at have slikt Rejsefølge, som de har i hinanden.

Jeg kan godt forstaa, at Refsnæsboerne ser saa meget op til og holder saa meget af deres gamle Friskolefolk og nu gør Fæst for dem. For lykkelige er de Børn, der i Skolen Morgen efter Morgen har set Søren og Sofie Rasmussen folde deres Hænder sammen og bekende og bede sammen. De Børn maa have modtaget stærke og gode Indtryk, som de aldrig glemmer, Indtryk af de gamle Friskolefolks vidunderligt nære Fortold til Gud og til hinanden. Og lykkelige og taknemlige er de unge, som har faaet Lov til at kige indenfor i det samme Hjem og ikke alene der mødt Gæstfrihed, men tillige har lært usigelig meget godt. — — —

Ja, styrk din Tjener med Kraftens Aand
og Børnene hans tillige,
lad Værket lykkes i deres Haand,
lad blomstre med os dit Rige.

40 Aars Fæsten forløb smukt med mange Taler og Sange.

Søren Rasmussens politiske Interesser.

Naar der skal tegnes et helt Billede af Far, maa der ogsaa fortælles noget om hans politiske Interesser.

Fars store Fædrelandskærlighed, hans Interesse for Samfundsforholdene, ikke mindst for dem, der økonomisk levede paa Skyggesiden, maatte naturnødvendigt give sig Udslag i politisk Henseende. Hans Interesse for de politiske Problemer, antager jeg, er vakt i Ungdomsaarene, da han kom som Gæst og senere som Ven i Folketingsmand Sofus Høgsbros Hjem. Mor var Lærerinde for Høgsbros Børn, og Far blev bedt derud og kom der ofte. Det var jo et af de gode grundtvigske Hjem i Hovedstaden. Saa vidt jeg erindrer, boede de ude paa Østerbro. Jeg kan mindes, at man, vistnok fra Køkkenet, kunde se ud over Marmorkirkens Plads med den ufuldendte Kirke, hvor Marmorsten laa overgroet af Græs.

I dette Hjem kom adskillige af Venstres ledende Folketingsmænd, og derfra skriver sig nok Fars Kendskab til N. J. Termansen, Chr. Berg o. fl. Naturligvis førtes her mange politiske Samtaler og Diskussioner. Jeg tror nu ikke, at Far som den unge Mand, han da var, tog ret megen Del i Diskussionerne, men han lyttede. Han saa altid op til gamle Høgsbro, og de blev gode Venner Livet igennem. Far fortalte, at der var et Spørgsmaal angaaende et Forhold paa Refsnæs, som de vilde have ham til at hjælpe dem med. Det var et af de første Aar, han var derude. Han skrev da til Høgsbro og bad ham hjælpe med dette, men Høgsbro svarede: De har en saa udmærket, højagtet og indflydelsesrig Folketingsmand i Holbæk Amts 4. Valgkreds, Christoffer Krabbe, han vil sikkert med Glæde ordne det, saa De bør henvende Dem til ham. Vil han ikke, saa skal jeg nok. Far skrev om Sagen til Folketingsmand Chr. Krabbe, og han ordnede det. Dette blev Indledningen til et Venskab dem imellem, der holdt Livet ud. Det var Far saavel som alle Venstres Vælgere i Kredsen en Sorg, da Krabbe i 1884 ikke vilde modtage Genvalg til Folketinget paa Grund af, at han havde overtaget Herregaarden Hald, saa han ikke mente at have Tid til at bestride et Hverv som Folketingsmand.

Fra 1884—95 var Redaktør Andreas Sørensen, Kalundborg Dagblad, Folketingsmand for Kredsen. Hans Kone, Karoline, var Søster til Morbror Olufs Kone, Marie. Andreas Sørensen og Morbror Oluf havde i 1876 ved Hjælp af Andele, som Kalundborgegnens Bønder tog, startet Bladet med Sørensen som Redaktør og Oluf Jensen som Faktor. S. var Vestjyde. Begge de to nævnte Familier hørte med til Valgmenigheden i Ubberup, og naar vi var i Kalundborg, gjaldt Besøget oftest de to Hjem eller Dyrlæge Wissing og Kbmd. Kristoffer Madsen, som alle hørte med til Ubberup Valgmenighed. Far fik en L'hombre, og saa blev der talt Politik.

Som Far havde været Stiller for Krabbe, saa var han

det ogsaa for Sørensen. S.s Tid som Folketingsmand faldt jo sammen med de bitre Provisorieaar. Ogsaa ude paa Refsnæs nægtede adskillige at betale de provisoriske Skatter, men saa blev der pantet for dem. Jeg husker, at de hos os tog vort Stueur, hos Per Jensens en Ko o. s. v.

Da det store Jyderupmøde (Jyderupslaget) skulde finde Sted, sagde Far til Sørensen: Pas nu paa ikke at tale ophidsende (Højre holdt ogsaa Møde derude samtidig), saa der bliver Spektakler, thi det baader intet, men kan blive til Skade for Folk. Resultatet er kendt.

Efter Forliget i 1894 var der, særlig paa Samsø, megen Utilfredshed med Andreas Sørensens Stilling. Han var ikke med til Forliget, men Folk havde Følelsen af, at han havde staaet vaklende. Der kom da Spørgsmaal fra en Del Vælgere om at opfordre Krabbe til at stille sig igen til det forestaaende Folketingsvalg. Der blev indkaldt til et Møde i Kalundborg for nogle Repræsentanter for alle Sognene paa Sjællandssiden. Far var en af Repræsentanterne fra Refsnæs Sogn. Han blev valgt som Dirigent, og han foreslog ,at man skulde indbyde baade Krabbe og Andr. Sørensen til et Møde, hvor de skulde tale og klarlægge deres Stilling. Man kunde saa rette Spørgsmaal til dem og efter Mødet tage den endelige Beslutning om, hvem af dem man skulde opfordre. Andreas Sørensen var til Stede og talte. Adskillige talte imod at faa Krabbe over, men Far satte sit Forslag til Afstemning. Efter Stemmetællernes Udsagn faldt Forslaget, og nogle bad Far om at skrive til Krabbe, at han ikke skulde komme. Det gik han ind paa. Næste Morgen skrev han Brevet, men saa kom der Bud fra een af Mødedeltagerne, een af den Tids politiske Førere i Kredsen, hvori han skrev, at Afstemningsresultatet næppe var rigtigt, thi der var en Del Stemmer i den anden Stue (Mødet var holdt i »Højskolehjemmet«, hvor nu »Hotel du Nord« ligger), som ikke var talt med. Der lod til at være Stemning for Krabbe, og om Far ikke vilde opfordre ham. Far lod være at sende Bre-

vet til Krabbe, men skrev til Politikeren, at det vilde han ikke have noget med at gøre, thi han holdt sig til det opgivne Afstemningsresultat og vilde ikke vide af Bagsnak. Skulde Krabbe opfordres, maatte de gøre det. Man kan forstaa, at det blev en svær Tid for Far, da han egentlig var stemt for Krabbe.

Umiddelbart før Valgdagen skrev Far følgende i »Kalundborg Dagblad« (Nr. 47, 6. April 1895): »I dette Øjeblik, da de 53 Vælgeres Oparab om at stemme paa Krabbe bragtes mig ind ad Døren, berettedes mig fra anden Side, at Folk herude mente, at jeg ogsaa vilde stemme for Krabbe. Jeg vil indrømme, at de kan have nogen Grund til denne Formodning efter mine Udtalelser fra den første Tid, Krabbes Kandidatur kom paa Tale. Jeg har ikke skammet mig ved at tilstaa, at jeg, som flere ældre Vælgere her i Kredsen, stod i en Kærligheds- og Taknemlighedsgæld til Hr. Herredsfoged Krabbe fra hans politiske Virksomhed i tidligere Dage, og at det var mig pinligt at høre Udtalelser, der mulig kunde opfattes som nedsættende for hans politiske Person. Som de, der overværede Sørensens Møde paa Højskolehjemmet, vil mindes, foreslog jeg ikke at binde sig til Sørensen, førend Krabbe havde været her og klaret for sig. Naar dette var sket, mente jeg, at begge Kandidater kunde være enige med Kredsens Venstrevælgere om, at den, der efter en Afstemning fik det færreste Antal Stemmer, skulde trække sig tilbage. Men Forslaget faldt med Glans, og Sørensens Kandidatur blev vedtaget med Majoritet. Uagtet jeg ikke stemte for Sørensens Kandidatur, følte jeg mig bunden, da et saa overvejende Flertal af mine Meningsfæller stemte derfor, hvilket jeg straks meddelte Forsamlingen. Jeg foreslog saa at skrive til Krabbe og bede ham om ikke at stille sig op for at undgaa, at politiske Venner sattes mere end højst nødvendigt op imod hinanden. Af Skriveriet blev intet, da en æret indflydelsesrig Vælger slog Knuder, og da Forsamlingen heller ikke havde givet nogen Bemyn-

digelse til dette Skridt, thi Mødet var hævet, da Sagen kom paa Tale. Jo, vist stemmer jeg paa Sørensen, jeg har givet den før nævnte Forsamling af Meningsfæller mit Ord, og det kan ikke rokkes. Men selv om jeg ikke havde givet dette, saa stemte jeg alligevel paa ham. Grundene hertil er saa mange, at jeg hverken har Tid eller Lyst til at fremsætte dem nu, især da det ikke er min Mening at ville overtale andre til at følge mit Eksempel. Det har kun været min Hensigt med disse Linier at faa rettet den fejlagtige Opfattelse af min personlige Stilling til Kandidatspørgsmaalet, altsaa: Jeg stemmer virkelig paa Sørensen, hvis jeg da, som jeg med Guds Hjælp haaber, kommer til at afgive min Stemme paa Tirsdag.

Ulstrup Friskole, den 6. April 1895.

Søren Rasmussen.«

Krabbe valgtes med 1003 St., medens Sørensen fik 958. Siden var Krabbe Kredens Folketingsmand, til han nedlagde sit Mandat i 1910, og Far var hans Stiller. Faa Dage efter Valget sagde Sørensen til Far: Var din Artikel bare kommet 8 Dage før, var Udfaldet blevet et andet. Men dette var jo kun Sørensens Antagelse.

Naturligvis skal jeg her ikke komme ind paa Kredens Historie, men kun berøre Fars Deltagelse.

Han var meget glad, da den hemmelige Afstemning til Folketingsvalg blev indført paa Forslag af Krabbe.

Far sad, som Sogneraadsformand, stadig i Valgbestyrelsen, og han udtalte om den hemmelige Afstemning: Nu kan Smaafolk stemme, som de vil, uden at frygte for økonomisk Forfølgelse, eller: I Refsnæs Sogn er der kun en enkelt Højremand af Bønderne, og han kvier sig ved at udtale Højrekandidatens Navn højt og tydeligt. Der blev af Valgbestyrelsen spurgt: Hvem stemmer du paa? Og saa skulde han højt og tydeligt sige Kandidatens Navn.

I 1901, da der var Valg til Folketinget, blev Krabbe stærkt angrebet paa Grund af Datteren, Fru Wildenraths

Stilling i Sønderjylland. Paa Vælgermødet i Ulstrup var Far som sædvanlig Dirigent. Der kom saa en for Far fremmed Mand (Socialdemokraten Oscar Jørgensen) og bad om Ordet, men Far sagde: Først skal Kredsens Vælgere have Ordet. Imidlertid fik Oscar Jørgensen Ordet og talte kraftigt for Krabbe, saa Far og et Par andre Refsnæs'ere blev saa begejstret, at de tog med til det store Møde paa Postgaarden. Salen var stuvende fuld af Mennesker. Krabbe kunde ikke komme igennem til Talerstolen, men O. J. sagde: Lad mig! Saa albuede han sig frem, og de andre gik i hans Kølvand.

Da Krabbe saa i 1910 om Efteraaret gik af som Forsvarsminister og tog Kammerherrenøglen, blev Far meget ked af, at han nedlagde sit Folketingsmandat; thi han sagde om Krabbe: Vi har været med til at bekæmpe Ordensvæsenet, men Krabbes Udnævnelse er et kgl. Prærogativ. Far foretog endda en Rejse op til Hald for at bevæge ham til at stille sig igen, og han støttedes heri af gamle Kobbersmed Reesen i Kalundborg. Krabbe vilde naturligvis ikke, men var glad for Vennebesøget; og det var ikke første Gang, Far var Gæst paa Hald. En Gang, han var deroppe, spurgte Fru Krabbe om Aftenen: Hvad plejer De at spise om Morgenen, Rasmussen? Havregrød, sagde Far. Saa sendte de næste Morgen tidlig en Rytter til Viborg for at hente Havregryn.

Til Fars 40 Aars Jubilæum (1907) havde Krabbe sendt følgende: »Paa denne Deres Jubilæumsdag sender jeg Dem en hjertelig Lykønskning med Tak for trofast Venskab og med dyb Erkendelse af Deres rige Fortjenester af Ungdommens Løftelse og Folkets Fremgang.

Deres hengivne

C h r i s t o f f e r K r a b b e«.

Saa blev Ove Rode Kredsens Folketingsmand. Ogsaa ham var Far Stiller for ved hvert Valg.

Ove Rode sendte mig følgende Brev: Jeg var meget

ked over, at jeg ikke kunde komme til Søren Rasmussens Begravelse. Men Arbejdet med Fragt- og Majsspørgsmaalet, som s k u l d e afgøres i Lørdags, gjorde mig det umuligt. Jeg haaber imidlertid, at De fik en Hilsen fra mig, som jeg adresserede til Deres Svoger, da han jo er bosat i Ulstrup. Jeg har det allersmukkeste Indtryk af Deres Faders Person og Virksomhed, og efter at han havde set mig lidt an, viste han mig altid saa megen personlig Venlighed og Tillid, at jeg maatte være ham megen forbunden derfor. Han hørte til de Skikkelser, som det for en Politiker var en Oplevelse at møde og en stor Tilfredsstillelse at vinde ind til. Han maa blive overordentligt savnet paa Refsnæs og i hele Kalundborgkredsen. Maa jeg bede Dem hilse Deres Hustru og andre Venner fra

Deres hengivne

O v e R o d e.

Far var Valgmand ved alle Landstingsvalgene fra 1870 til han som 77-aarig — netop paa sin Fødselsdag, 21. Maj 1915 — deltog i det sidste Landstingsvalg, han oplevede, og ved det radikale Venstres Prøvevalg var han Genstand for stor Opmærksomhed.

Ved et Landstingsvalg i Roskilde ønskede Socialdemokratiet at vælge Fabrikant Lewinsky, Kalundborg, men de manglede een Stemme, hvorfor de spurgte det radikale Venstre' om de vilde afgive en Valgmand. Far rejste sig straks og tilbød at stemme for Lewinsky, som han kendte som en god Mand.

*

Husmandssagen havde hans Interesse, saaledes som jeg tidligere har berørt. En af hans Venner, Højskoleforstander Anders Jørgensen, Høng, havde jo faaet Tanken om Husmandsrejserne (se derom i Tormod Jørgensens Bog: »Anders Jørgensens Erindringer«). Anders Jørgensen skulde ordne Rejserne, Far blev den første Rejsefører for det første Rejsehold af danske Husmænd. An-

ders Jørgensen havde bedt Far om det, vel nok fordi Far havde Interesse for Sagen, en kvik og livlig Mand — en god Fører.

De sidste Aar.

Omkring ved Juni 1913 var Mor blevet meget syg, angrebet af en heftig Lungebetændelse, og vi Børn blev kaldt hjem til hendes Sygeleje. Der laa hun dødssyg og dog smilende saa kærligt til os. Glad, naar vi sang en af de kære, kendte Salmer eller bekendte Troen og bad Fader vor. Hun, der havde sunget saa meget og saa dejligt, kunde nu ikke mere synge, men hun fulgte inderligt med, det kunde man se, og det kunde man mærke paa hendes Haandtryk.

Mandag den 9. Juni 1913 døde Mor, 65½ Aar gl. (f. 14. Decbr. 1847).

En af de gamle Elever (Red. S. Rasmussen, »Kalundborg Folkeblad«) skrev samme Dag, som Mor var død: »Med Sofie Rasmussen er en af de ædleste Kvindeskikkelser, jeg har kendt, gaaet bort. Jeg mindes hende, da jeg som 6—7 Aars Dreng sad i den lille Skolestue og hørte hende fortælle Historier for os Børn. Som hun kunde fortælle! Da var hendes Ansigt et stort Smil, og hendes dejlige Øjne viste Humør og Glæde. Og jeg husker hende ved vor Morgensang og vor Morgenbøn. Jeg ser hendes yndefulde Skikkelse, som hun stod med Ansigtet vendt mod Morgensolens Lys, bøjende Hovedet og bekendende Troen og Fader vor. For mange gamle Elever vil disse Morgentimer staa lyslevende til deres Dages Ende. Og midt i den lyse Morgensol vil de bestandig se Sofie Rasmussens ydmyge, ædle Skikkelse. Hvor var hun mild, og hvor var hun god. Der var saa underlig fredfuldt i hendes Nærhed. Stille og beskeden var hendes Fremtræden — alt det opstyltede, usande var hende imod; men sad hun i Vennelag, da talte hun muntert og livligt, og da var hendes Tale som en sprudlende Kilde, der kom fra et rent, varmt Menneskehjerte. — Hun talte aldrig ondt om an-

dre. Hun var saa overbærende og god i al sin Færd og al sin Virken. Hun var sin Mands gode Engel lige fra den Tid, da de som to unge nygifte sad i de smaa Stuer og knapt havde det daglige Brød. Da det saas, hvad de to evnede, da Velsignelsen strømmede ind over deres Liv, og mange flokkedes om dem, da bøjede Sofie maaske endnu mere ydmygt sit Hoved i en Tak til Gud. Hun var Hjemmets lyse, gode Aand, der kun spredte Glæde og Solskin omkring sig. Hun var et Arbejds menneske som faa. Naar Skoletimerne var forbi og Børnene borte, sled hun i de mange Regnskaber, og ofte blev det sent, før hun kom til Ro. Hun var som en travl Arbejdsbi, der havde saa meget at skulle have udrettet, før Livet sluttes. Hun hjalp sin Mand i alle Livets Forhold. Hvor de to Mennesker var levet sammen i inderlig Forstaaelse. Søndag efter Søndag fulgtes de ad til Ubberup Valgmenighedskirke. Og da Sofie blev svagelig og ikke mere kunde taale Køreturen derhen, maatte Rasmussen alligevel af Sted for, naar han kom hjem, at fortælle Sofie alt, hvad han havde hørt, og Indtrykkene, han havde modtaget i Kirken.

En mægtig Betydning har dette Hjem haft for Refsnæs Sogn. Hundreder af unge er gaaet ud derfra, og stadig er Virksomheden vokset. Mange gamle Elever staar i Dag med Taarer i Øjnene og tænker paa alle de gode Minder om hende, der gik bort. Hun tog dem først ved Haanden, da de begyndte deres Skolegang i Ulstrup Friskole, og hun slap aldrig den Haand, som tillidsfuldt blev lagt i hendes. Hun fulgte de gamle Elever i Tankerne, og det frydede hendes Hjerte, naar hun saa dem igen ved Aftenskolens Møder.

Fra mange, mange Hjem langt ud over Refsnæs' Grænser vil der ved hendes Baare lyde en Tak for alt, hvad hun levede og virkede. Hendes Liv blev et lysende Eksempel Hvor vil hun blive savnet i Hjemmet, men mest af ham, Ungdomsvennen, gamle Lærer Søren Rasmussen. Thi som Aarene randt, blev Kærlighedens stærke Baand

knyttet mere og mere inderligt mellem dem. Her kan man sige, at Kærlighedens Varme ikke blev sat til under Livets skiftende Kaar, men den blev mere og mere til en klar og ren Ild, der lyste over deres Livsvej. Nu er hendes Vej endt, og fra alle, der kendte Sofie, vil der lyde en Tak for, hvad hun lærte dem gennem sit Ord, sin Virken og hele sit Liv.«

En anden gammel Elev, Friskolelærer Svend Lundgaard, skrev bl. a. i »Baunen«:

»Hun var Lærerinde for de smaa Børn, men Betegnelsen Lærerinde passer ikke paa hende. Hun var som en Moder for Smaabørnene, det var som et andet Hjem for dem, kun at de her hørte Eventyr, Historier og bibelske Fortællinger og lærte mange Sange. Skolen var i Dagligstuen, hvor man sad omkring Bordet eller paa Gulvet. Nej, det lignede ikke en Skole. Hjemmets Barndomsliv fortsattes paa en — jeg vil bruge Udtrykket — livsalig Maade. Jeg kan i alt Fald ikke tænke mig nogen skønnere Maade at begynde Skolelivet, og jeg er vis paa, at saadan burde det være i alle Skoler for Smaabørn, saa faar alle Skolefolk sige, hvad de vil.

Undervisningen var ikke »objektiv«. Baade Sofie og Søren Rasmussen fortalte det, de levede i og levede paa. I den Skole drog vi med Thomas op for at ville dø med Herren, vi var med Peder i Forgaarden og gik ud og græd med ham, vi stod i Land og lyttede til Ordet fra ham i Baaden. Vi drog med Luther til Worms. Sofie Rasmussen var en Tjener for Hjemmene og for alle, hun kom i Berøring med. Hun talte aldrig selv derom, men saadan opfattede hun sin Gerning. Hun var saa rig paa Kærlighed og Mildhed. Hun var saa lys og fager, ogsaa som gammel Kone, og saa var hun gudhengiven og stærk. — — —

Sofie Rasmussen lignede Folkevisens Dronning Dagmar, saa det var ikke tilfældigt, at Friskolekredsens Venner derude paa en Sølvkrans lod indskrive: »Hun kom uden Tynge, hun kom med Fred«.«

Ved Mors Begravelse den 16. Juni 1913 talte Pastor Carl Koch smukt om hende. Hendes sjældent klare Sjel og Tanker, hendes Arbejdsevne og ydmyge, varme Sindelag, hendes Gerning som Lærerinde. Desuden talte Far, Pastor Faber og jeg. Far blev ved at virke ved Friskolen, men hans Arbejdskraft var nu ikke saa stor. Han havde let ved at digte Sange, særlig til Mor skrev han ud fra sin Taknemlighed og Lykkefølelse ved at have vandret Livet sammen med sin Ungdomselskede.

Da Far 13. Febr. 1916 lukkede sine Øjne, var det i fuld Forvisning om at gaa ind til sin Herres Glæde — hjem til Mor. Alle Bladene i Amtet bragte lange Nekrologer, enkelte sendte Ekstra-Nummer ud. I »Baunen« og »Højskolebladet« stod lange Artikler. I »Politiken« skrev Charge d'affaires Per Faber:

»En gammel radikal Venstremand, Friskolelærer Søren Rasmussen, i Ulstrup paa Refsnæs er død, henved 78 Aar gl.

Søren Rasmussen, der var en af de ældste Friskolemænd her i Landet, begyndte sin Løbebane som Snedkersvend, men senere kom han paa Tangs Seminarium (Blaagaard) og blev grebet af Grundtvigianismen, og Trier i Vallekilde, der havde faaet Øje paa den unge begavede Mand, fik ham til Refsnæs, hvor han virkede til sin Død.

Paa sin Egn blev han en af de ledende. Hans utrættelige og selvforægtende Energi, hans usvigelige og altid redbonne Hjælpsomhed, hans ubestikkelige Hæderlighed gjorde ham selvskreven til at være med overalt, hvor der overhovedet skulde foretages noget. I mere end en Menneskealder var han Sogneraadets Formand, og han deltog i Ledelsen af kort sagt samtlige de lokale økonomiske og politiske Sammenslutninger, som overhovedet betød noget. Han var som en Slags Bedstefar for hele sin Egn.

Men den Agtelse og Hengivenhed, han nød overalt, steg ham ikke til Hovedet, og hans demokratiske Frisind, der havde staaet sin Prøve lige siden Krabbes første Op-

træden i Kalundborgkredsen, holdt sig usvækket op i hans høje Alderdom. Han betragtede det som en Ære, at det blev ham, der som radikal Valgmand kunde sikre Lewinskys Valg ved at give Socialdemokratiet den manglende Stemme. Han var en af de trofaste, der aldrig sveg sin Ungdoms Idealer.

Mange og svære Sorger har i Aarenes Løb ramt det lille Hjem paa Refsnæs, men Søren Rasmussen og hans elskede Hustru stod det altsammen igennem med en ukuelig Taalmodighed og Udholdenhed, hvorom der gik de smukkeste Frasagn langt ud over de snævre Sognegrænser. Efter Hustruens Død for nogle Aar siden begyndte ogsaa Søren Rasmussen, den gamle Kæmpe, at skrante.

Ved hans Baare vil Demokratiet sige ham den sidste Tak for alt, hvad han og hans Hjem, i hvilket nu en Datter og en Svigersøn fortsætter Traditionerne, har været for Frihedens Sag, som til det sidste blev ham hellig og dyrebar.

Per Faber.«

I Dansk Friskoleforenings Aarsberetning skrev Forstander Jens Nylev bl. a.:

»Med ham og hans Hustru, Sofie, er et Par sjældne og ejendommelige Mennesker gaet bort, og Friskolen har mistet et Par af sine bedste og mærkeligste Personligheder. Begge syntes som faa skabte til det Arbejde, hvori de aandede og levede. — — —

Rasmussens Virksomhed paa Refsnæs blev ikke alene lang, men ogsaa velsignelsesrig. Friskolen blev Midtpunktet for en aandelig Vækkelse, som kun var lille og spæd, da han i 1867 begyndte, men som under hans og hans Hustrus Hænder voksede til et kraftigt Aandsliv, som har sat sine dybe Spor blandt Befolkningen derude. Det er en Selvfølge, at Rasmussen og hans Hustru var med, da Valgmenigheden i Ubberup blev dannet (1893), og selv som gamle tog de Søndag efter Søndag den 2 Mil lange Vej for at komme i Kirke i Ubberup og for at besøge de-

res gamle Ven, Holm paa Ubberupgaarden.

Under alt, hvad han paatog sig, var han dog først og fremmest Friskolelærer. Hans gamle Elever fortæller, at ingen kunde fortælle som han og faa Børnenes Hjerter og Øren til at lukke sig op. Det kunde han, fordi han selv i høj Grad var et barnligt Menneske, oplyst af Guds Aand til at tale til Barnehjerter.

Men sent vil Søren og Sofie Rasmussens Navne glemmes paa Refsnæs. Mange tænker paa dem med Tak. Ogsaa »Dansk Friskoleforening« takker dem for trofast Arbejde i Friskolens Tjeneste og for den Gæstfrihed, de altid udviste, naar vi her fra Sjælland stævnedes til Møde i deres Hjem. Nu er de borte, men deres Minde skal leve.

Jens Nylev.«

Jordefærden.

Fra nær og fjern strømmede Folk til, og »Kalundborg Folkeblad« opgiver, at der deltog 500 Mennesker. Refsnæs'erne var naturligvis i Flertal, men hele Kalundborg-egnen og Kalundborg var stærkt repræsenteret, ligesom mange Friskolelærere, Vallekilde Højskole.

Maaske kan nogle af Kransene give et Indtryk af hans Virkeomraade og derfor nævnes enkelte: Skolebørnene, De unge paa Refsnæs, Den sjællandske Afdeling af Dansk Friskoleforening, Vallekilde Højskole, Ubberup Højskole, Ubberup Valgmenighed, Ubby Friskolekreds, Refsnæs Friskolekreds, Aarby Friskole, Ellede gamle Friskole, Ellede ny Friskole, Refsnæs Sogneraad, Holbæk Amts Sogneraadforening, Indenrigsminister Ove Rode og Frue. Refsnæs Mejeri, Refsnæs Sparekasse, Kalundborg Afholdshjem (Kalundborgkredsens Afholdsförening mødte med Fane), Refsnæs Brugsforening, Kalundborg og Omegns Bank, Lærerpersonalet ved Gentofte Skole, Samsingerne: Skolebestyrer Blegvad, Fabrikant Harald Lund og Pastor Schjørring. »N. I. O. G. T.«s Fane og Refsnæs Skyttekreds florumvundne Faner paraderede.

Fars Jordefærd (efter Skildringer i Bladene og efter senere Optegnelser).

Kisten stod i den lille Skolestue. Ved Hovedenden var rejst et lille Alter med en hvid Kristusfigur i Midten, omgivet af Grønt, Blomster og Lys. Alle de mange Blomster og Lys passede saa godt til ham, der hele sit Liv havde elsket Blomster og alt skønt. Da Pastor Kiørboe havde bedt, talte Hans Rasmussen; og i Forsfamplingsbygningen, hvor den egentlige Sørgehøjtidelighed begyndte, talte Sønnen Bent Rasmussen om Faderens Betydning for Hjemlivet og Skolen. Derefter talte Pastor Fa b e r og Pastor K o c h, som skildrede S. R. som den tro Tjener. Han bar sit Hoved rankt og kækt. Han var saa selvstændig og saa frimodig. Han elskede Fællesskabet, men kunde godt staa ene. Han var saa frisindet og virkede frigørende paa Mennesker. Han havde rige Evner og stort Menneskekundskab. Han kunde se skarpt og klart paa Menneskene, men Kærligheden var den samme. Han lagde sit Humør, sit lyse, friske Sindelag og sin Poesi ind i Friskolen. Han var en ualmindelig kæk og fri Natur. Han virkede altid saa forfriskende og opmuntrende.

Pastor K i ø r b o e: S. R. var en Mand med Barnetro. Det mandige laa deri, at han aldrig var bange for at sige sin Mening til Venner og Modstandere; thi han vilde aflægge sit Vidnesbyrd sandt og ærligt.

Friskolelærer H. R a s m u s s e n, Ellede, og Højskoleforstander O l e S t e v n s, Kvissel, bragte Slægtens Tak.

Forstander J. N y l e v bragte Friskolens Tak.

Friskolelærer H. R a s m u s e n, Ulstrup, bragte S.R. sidste Hilsen og Tak for Trofasthed og Vennesing og kærlige Tanker gennem de mange Aar.

Red. S. R a s m u s s e n, Kalundborg: Det, du gav os at leve paa, er ogsaa til at dø paa. Du kunde tilsidst sige: »I skal ikke være bange for at dø, jeg ved, hvor Vejen gaar hen«.

Man begyndte hurtigt i Forældrekrederen og blandt Vennerne at tale om at rejse en værdig Mindesten for de kære to, Søren og Sofie Rasmussen, der grundlagde Friskolen paa Refsnæs og blev der til deres Dødsdag, og som blev Banebrydere for Friskolerne i hele Vest- og Nordvestsjælland. Far havde ogsaa været mange Gange ude for at tale for Friskolesagen. Han hørte til det første Hold af Mænd, meget forskellige i Uddannelse og i det Ydre, men alle var de glødende begejstrede for det grundtvigske Livssyn, for det levende Ords Magt, for Friskolen. De kunde »live op«, hvor de kom, baade blandt Børnene, de unge og ældre.

Det var de derude paa Næsset ogsaa enige i, at Mindestenen burde staa oppe ved Friskolen, hvor de havde haft deres Virke. Saa talte man »Sten« paa Refsnæs vistnok i flere Maaneder. Een havde set en smuk Sten nede paa Græsbjerg, en anden paa Sandaas, og hvad ved jeg — der var blevet mange, om de alle skulde benyttes, men Overdommeren i denne Sag var naturligvis Hans Rasmussen, Fars Afløser. Han havde et meget sikkert Øje for, hvad der var smukt. Saa fandt han den rigtige nede paa Gaardejer Kristian Madsens Mark i Aagerup, ejendommeligt nok nær ved det Sted, hvor Far begyndte i 1867. Det var en ordentlig Kammerat, som menes at veje 6500 Pd.

Det blev bestemt, at den skulde være færdig og afsløres ved Friskolens 50 Aars Jubilæum den 9. Septbr. 1917. Billedhugger Nielsen fra Kalundborg fik Arbejdet overdraget og udførte det med stor Omhyggelighed.

Smukt staar den nu i Friskolens Have og bærer følgende Indskrift, tegnet af Kunstmaler Troels Trier, Vallekilde:

MINDE OM
 SØREN OG SOFIE RASMUSSEN,
 DER BEGYNDTE DEN FRIE SKOLEGERNING
 PAA REFSNÆS 9. SEPTBR. 1867.

„Hvo sig forlader paa Himlens Gud,
 Ham skal ingen Fære skrække;
 Thi alles Hjerter staar i Guds Haand,
 Han leder dem som Vandbække.“

Rejst af Venner og gamle Elever 9. September 1917.

Ved Afsløringen talte Hans Rasmussen, Pastor Koch, Højskoleforstander Povl Hansen, Vallekilde: Dette er en af de ældste Friskoler. S. R. havde et stort, varmt Hjerte.

Kun faa Ord har jeg nævnt fra Mærkedagene, men derom kan man se nærmere i Kalundborgbladene. — Søren og Sofie R.s Minde lever hos gammel og ung paa Næset og i Egnen.

Igennem foranstaaende tror jeg, at der er kommet et rigtigt Billede frem af de to, selv om det kunde være gjort bedre og meget mere udførligt. Deres Gerning fortsattes af Datteren Anna og hendes Mand, Hans, hvis Far iøvrigt ligesom S. R.s hed Rasmus Pedersen og var Gaardmand.

H. R. døde 1928 — ogsaa for ham satte Beboerne Minde med Tak for hans gode Virke.

Nu har deres Søn, Vagn Rasmussen, og Hustru, Ella, Friskolen, men A. R. arbejder stadig med.

Folk skal dø, Fæ skal dø,
 men eet skal aldrig dø:
 Mindet over en død.

HORACE MARRYATS REJSE GENNEM HOLBÆK AMT 1858—60

I dansk Oversættelse
ved Kommuelærer **Kaj Eusebius Jacobsen**, Holbæk.

Den engelske Forfatter Horace Marryat fødtes i Aaret 1818 i Havnebyen Sandwich, der ligger ved Stours Udløb i Nordsøen en Snes Kilometer Nord for Dover. Hans Fader, Joseph Marryat, der var Medlem af det engelske Parlament, døde nogle faa Aar senere (1824). Horace Marryat foretog flere Rejser i Europa og besøgte bl. a. Danmark, hvor han opholdt sig i Aarene 1858—60. Han nærede stor Interesse for Historie og Kunst og syslede gerne med Kildeskriver paa Arkiverne, ligesom han besøgte historiske Bygninger og Steder og viede Museerne megen Tid. Paa John Murrays Forlag i London udsendte han i 1860 en to Binds Beskrivelse af sine Rejser i Danmark: *A Residence in Jutland, the Danish Isles and Copenhagen. To Aar senere fulgte en Bog om Sverigesopholdet: One year in Sweden, including a visit to the Isle of Gotland.* Han døde i London den 10. Marts 1887.

Af Horace Marryats Bog »*A Residence in Jutland, the Danish Isles, and Copenhagen*« bringer vi her i dansk Oversættelse de Afsnit, der omhandler hans Ophold i Holbæk Amt.¹⁾

K. E. J.

1) En Del af Noterne er Forfatterens. De af Aarbogens Redaktion tilføjede er mærkede: (Red.), men en fuldstændig Kommentar til Skildringen har vi ikke turdet give; alene Afsnittet om Bothwell kunde behøve adskillige Note-Sider, hvis Marryats Fremstilling skulde korrigeres ud fra vor Tids Viden om Jarlens Historie. (Se iøvrigt Povl Hansens Artikel: Faarevejle Kirke og Jarlen af Bothwell, i Aarbogen 1925, og Schierns udførlige Skildring: James Hepburn, Jarl af Bothwell. Kbh. 1863.) Vi bringer Rejsebeskrivelsen som det, den er: en interesseret Udlændings Indtryk af Nordvestsjælland, dets Natur og historiske Minder. (Red.)

Der var seks Timers Kørsel til Holbæk. Vi gjorde første Gang Holdt ved Landsbyen Skibby, for at Hestene kunde faa Vand. Medens nogle søgte Skygge og Læ under en Lind, klatrede jeg over Diget ind paa »Kirkehaven« — saadan maa jeg benævne den, dækket med Blomster, som den var. Danskerne udmærker sig nu engang ikke ved deres Kirkegaarde. Oven over hver Grav anlægger de en aflang Jordvold — en skandinavisk Skik, som er gaaet i Arv til dem fra deres Forfædre. Midt i denne planter de deres Blomster, og de sørger ikke for, at Kanterne er lige og ser pæne ud. Paa nogle Steder er det Skik, at man i Midten af hver Grav danner en Medaillon af Sand ligesom Bunden i et Fuglebur; hvorfor de gør det, har jeg aldrig kunnet finde ud af. Senere tager de sig ikke af deres Gravsteder, som kun bliver tilset een Gang om Aaret paa Alle Helgens Dag¹). De smaa Gravstene vidner om god Smag — et Krucifiks eller en firkantet Tavle, der hviler paa en Dynge Stene med Vedbend plantet rundt om. Og nu, da vi kører videre forbi det gamle, herskabelige Herresæde Krabbesholm²), bliver Landskabet mere tiltalende: ikke smukt, men godt opdyrket. Det er ikke delt af Hække og Indhegninger; Agre med Korn og med Ærter, Græsmarker og de uundgaaelige Moser gør Egnen afvekslende. En Gravhøj eller tilfældig Druidesten forhøjer Særpræget. Saa faar vi af og til et Kig ud til de blaa Fjorde og det solbeskinnede Skovland. Roskilde Domkirkes Spir hæver sig fornemme op altid, naar man mindst venter det; Landsbyer og Gaarde, Kirker og Kvæg; Storkemødre skrævende paa deres Reder, aabenbart paa Udkig efter deres Herrer, som de venter tilbage fra et Fourageringstogt. Vi saa den virkelig gaa derude og samle

1) I 835 indførte Pave Gregor Alle Helgens Dag, som skulde holdes den første November, og befalede, at Folk paa den ene Dag i Aaret skulde besøge deres Slægtnings Grave.

2) I Gjershøj Sogn i Hornsherred. (Red.)

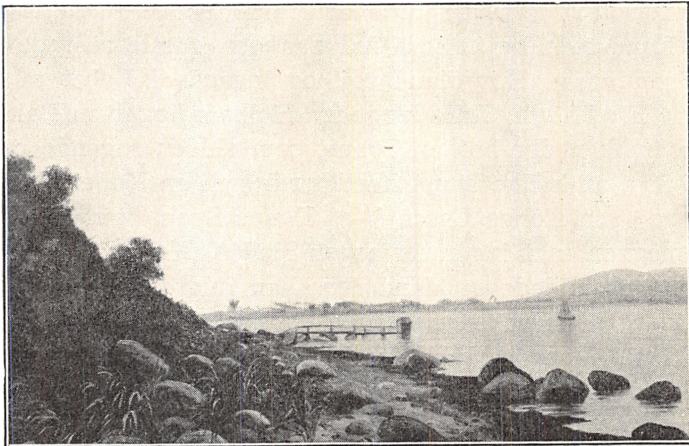
Føde. Det saa nærmest ud, som om den gik og morede sig privat — mens dens Kone ventede paa Middagsmaden derhjemme. Hele Fugleverdenen synes at være forsamlet — og i Gala: Vipstjærter og Digesmutter, Finker og Lærker, Svalessnepper og Svømmefugle, som jeg med mit Kendskab til Ornitologi ikke kunde bestemme. Og engang kørte vi galt — Postillonen var ny paa Ruten, og Vejskilte eksisterer ikke paa Sjælland — og kom ned til et Sted, der kaldtes *Deepmill* (Dybemølle?)¹⁾ med en Beliggenhed, der vilde have gjort en Landskabsmaler vild. Og saa forlod vi de blaa Fjorde, de grønne Skove, Fugle, Enge og Landsbyer og rullede ind paa den gamle støvede og kedsommelige Hovedlandevej og naaede i Løbet af en Time *Holbæk*. Ikke langt fra Holbæk ligger en Bakke, paa hvilken der bor en Svane, som sidder rugende over tre Æg, af hvilke hvert har Værdi som en Konges Løsepenge («en Konge Løsen»)²⁾. Denne Svane kan ofte ses i Omegnen, men ingen tør nogen Sinde forfølge den, for en Gang udspejdede en Mand den; han fulgte den tidligt og sent, og til sidst affyrede han et Skud mod den nær ved Bakken. Men det lykkedes ham ikke at ramme den, og da han vendte tilbage, fandt han sit Hus brændt ned til Grunden.

Middagsmad og saa videre til *Faarevejle*. Men hvor havde vi i Sinde at overnatte? spurgte Værten. Paa *Faarevejle Kro*. Umuligt! For lille! Ingen Bekvemmeligheder! Saa vilde vi prøve *Svinninge Kro* og saa køre videre til *Adelersborg* næste Morgen. Vi var besluttede paa at gennemføre vore Planer og blev til sidst enige om at rejse hele Natten og beholde vor Vogn, saa at den kunde bringe os til *Kallundborg* den følgende Dag. *Svinninge Kro* saa meget lovende ud med den velholdte Have, da vi standsede for at indtage Forfriskninger. Saa forlod vi Hovedvejen, og inden længe kom det imponerende *Adelers-*

1) Vintremøller? (Red.)

2) Gislunge. (Thiele, D. Folksagn II, Udg. I, 341.)

borg Slot til Syne, smukt beliggende mellem de omgivende Skove. Vi er nu paa privat Omraade og kører forbi flere Smaahuse, talrige Køer græsser paa meget groft Græs, men Føden er god, Smørret er fortræffeligt, og hvad mere kan man forlange. Da vi nærmer os Fjordens Bredder — rolige og klare er dens Vande —, ser vi paa en lille Halvø, der skyder sig ud i Havet, en lille, hvidkalket Kirke med et gammeldags Spir, enkelt og uden Prydelser, men skabt til at male — F a a r e v e j l e Landsbykirke,



Udsigt over Lammefjorden fra Hørve Lillevang (c. 1860).

inden for hvis Mure de jordiske Levninger af Jarlen af Bothwell hviler — hin Jarl, Mary Stuarts saakaldte Ægtefælle, der døde som Fange, nogle siger som vanvittig, paa Dragsholm Slot, hvortil han var blevet flyttet af den danske Konge. Jeg havde skrevet forud til Baron A d e l e r A d e l e r s b o r g¹⁾, Ejjer og Herre paa Adelsborg. og bedt om Tilladelse til at besøge Graven og se de jordiske Rester af den skotske Jarl. Ved vor Ankomst aflagde vi, før vi kørte til Hotellet — eller hellere Kroen —, Besøg i Præsteboligen for at spørge om, til hvilken Tid vi kunde

1) G. F. O. Zytphen-Adeler, 1810—78. (Red.)

besøge Kirken den følgende Morgen. Vi blev venligt modtaget af den værdige Sognepræst, Pastor M. G a r d e, som ikke vilde tillade os at tage til Kroen, og meddelte os, at vi var ventede paa Slottet af Baron Adeler, som var vendt tilbage den selv samme Dag. Vi ordnede det da saaledes, at Damerne blev i Præsteboligen, mens jeg i Præstens Vogn blev kørt til Adelpersborg, hvor jeg blev særdeles venligt modtaget, og hvor man bebrejdede mig, at jeg havde tilladt Resten af Selskabet at blive i Landsbyen. Det viste sig, at Baronen havde skrevet og indbudt os til Adelpersborg, men Brevet var først ankommet til Helsingør nogle Dage efter vor Afrejse. Saa blev det bestemt, at jeg skulde blive til den følgende Aften og modtage al den Gæstfrihed, der saa venligt blev mig tilbudt.

Dragsholm.

Juni 9. Det gamle Slot Dragsholm — eller Dragens Holm — tilhørte i gamle Dage Biskoppen af Roskilde. Der hviler stadig et Præg af Kirke over den massive Blok, som Bygningerne udgør; de er omgivet af en Voldgrav og uden arkitektonisk Skønhed. Det store Taarn, som kan ses paa Kobberstik af Resen, blev ødelagt af Svenskerne i 1658, Kapellet under Grevefejden 1533. Det er Baron Zytphen Adelpers Hensigt at restaurere det og bringe det tilbage til dets gamle Tilstand, og efter hvad jeg har set af hans Bygninger andetsteds, er der ingen Tvivl om, at det vil blive udført paa ærefuld Maade. Dragsholm blev senere optaget i Baroniet Adelpersborg, som blev oprettet til Gunst for en Ætling af den berømte Admiral Cort Adeler, hvis Portræt af Carl van Mander¹⁾ i sort Rustning, dekoreret med Dannebrogordenen og St. Marcusordenen, pryder Væggen i Slottets nylig restaurerede Kapel. Denne Mand, der var af gammel norsk Familie, kommanderede som Admiral i venetiansk Tjeneste Republikkens Galejer

1) Stukket af Haelwech, og ogsaa i en ny Udgave i vor Tid.

mod Tyrkerne og blev senere kaldt til Danmark for at overtage Kommandoen over Flaaden. Zytpherne er af hollandsk Oprindelse; deres Familie har udmærket sig i spansk Tjeneste under Kampene mod Maurerne i Murcia og Granada.

Før vi aflægger Besøg i Faarevejle Kirke, kan jeg lige saa godt forklare, hvorledes Bothwell kom til at ende sine Dage i Fængselet paa Dragsholm.

Det var i Aaret 1567, at det skotske Parlament fældede Dødsdom over Jarlen af Bothwell¹⁾ — paa den Tid bosat paa Orkneyøerne; han havde under sin Kommando en Eskadrille paa fem letbevæbnede Krigsfartøjer, med hvilke han udførte skrækelige Søoverier og spredte Skræk blandt engelske Købmænd. Under en forfærdelig Storm lykkedes det to af hans Skibe, som forsøgte at undslippe en Flaade, der var sendt ud for at forfølge dem, at komme ind i Karmsund Havn i Norge. Bothwell erklærede her at være den skotske Dronnings Ægtemand og forlangte at blive ført til den danske Konge.

Saaledes er de engelske Historikeres Beretning. Nu, da Bothwell er ankommet sikkert til Norge, er det imidlertid maaske nok saa godt at undersøge den Beretning, Danskerne selv giver. I »Liber Bergensis Capituli«²⁾ finder vi følgende Bemærkning: — Sept. 2. A. D. 1586 kom Kongens Skib »David«, paa hvilket Christian af Aalborg var Kaptajn. Det havde taget til Fange en Greve fra Skotland ved Navn Jacob Hebroe of Bothwile, som først blev gjort

1) Ifl. en Note i Fr. Schierns „James Hepburn, Jarl af Bothwell“, Kbh. 1863, S. 193 f., erhvervede Marryat i Danmark en Udskrift af Dokumenter i det d. Gehejmearkiv, omhandlende Bothwell. Endvidere hedder det i Arkivets Besøgsprotokol for 1860: „Capt. Marryat ønskede i April at maatte meddeles Efterretninger om Grev Bothwells Ophold i Danmark, men efter at have foreløbig erfaret de herværende Documenters Beskaffenhed (de ere nemlig næsten alle paa Dansk), frafaldt han sit Ønske“ (Aarsberetning fra d. kgl. Gehejmearchiv III S. XI): Schiern hævder forøvrigt, at Marryat flere Gange forveksler Bothwell med hans Nevø, Francis Bothwell. (Red.).

2) Absalon Pedersens Dagbog over Begivenheder, især i Bergen. S. 148. — Aarstallet skal være 1567. (Red.).

til Hertug af Orkneyøerne og Shetland og fornylig giftede sig med Dronningen af Skotland, og senere blev han mistænkt for at have været i S sammensværgelsen, der vilde sprænge Kongen i Luften. Dronningen blev først anklaget og derefter Greven, men han flygtede og kom til Norge og blev senere bragt til Danmark med Kongens Skib »David«.

Anklagen for Sørøveri, der blev rejst mod den skotske Jarl, fandt aldrig Tiltro hos Frederik II eller hans Raadgivere. Bothwell havde lejet to »Pinkskeibe« ... for halvtreds Sølvdollars om Maaneden under Kommando af David Wodt, en kendt Sørøver, med hvilke han ankom til Norge i elendig Forfatning, mens hans eget Fartøj med hans Kostbarheder om Bord var vendt tilbage til Shetland for at hente hans Familie. Lensmanden Erik Rosenkrantz fandt det nødvendigt at sammenkalde en Jury bestaaende af Byens mest agtede Mænd (»twelve brewers of the bridge«) for at undersøge Jarlens Forhold, og hvordan han var kommet i Forbindelse med en saa kendt Sørøver. Nogle af Mandskabet bekræftede, at de kendte ikke til nogen anden Kaptajn end den ene Wodt, hvem Pinkskeibet tilhørte; Kommissionen tilføjer, at denne Hamburger (som Bothwell kalder ham i sin Beretning) var en velkendt Sørøver.

Dog mistænker de Jarlen for at ville gaa over til Sverige, et Land, der var i Krig med Danmark, og følgelig anbefaler de, at han skal aflægge Ed paa, at han vil holde Fred med den danske Konges Undersaatter og med alle dem, der bringer Varer til Hans Majestæts Lande. Paa dette spinkle Grundlag sender Erik Rosenkrantz ham som Fange til København. Dette var uden Tvivl Oprindelsen til den Anklage for Sørøveri, der blev rejst af Jarlen af Murray i den kun halvandet Aar gamle Barnekonges Navn. Jarlen var kommet for at søge Hjælp i Norden for sin Sag. Og i Virkeligheden var hans Undersøgelser i denne

Henseende saa tilfredsstillende, at det omtales i »Liber Bergensis«, at to Dage efter sine Undersøgelser —

»28. Sept. gav Erik Rosenkrantz en overdaadig Fest for Jarlen og hans Adelsmænd«

og igen

»Jarlen begav sig til Slottet, og Erik modtog ham med store Æresbevisninger.«

Den 17. i samme Maaned berettes der imidlertid om en Omstændighed af mindre behagelig Karakter: —

»Fru Anna, Christopher Trandsøns Datter, indbragte en Anklage mod Jarlen af Bothwell for at have taget hende bort fra hendes Fædreland og nægtet at gifte sig med hende tiltrods for, at han med Haand og Mund og i Breve havde lovet hende at gøre det; Brevene fik hun læst op for ham. Og eftersom han havde tre Koner, der alle levede — for det første hende selv, saa en anden i Skotland, som han havde købt sig fri for, og til sidst Dronning Mary —, saa mente Fru Anna, at han i det hele taget ikke var en Person, man kunde stole paa; han lovede hende en aarlig Ydelse paa eet Hundrede Dollars fra Skotland og gav hende et Pinkskib med Ankre, Trosser og andet Tilbehør.«

Fru Anna boede hos Lensmanden, der var hendes Slægtning, og det kan vist roligt siges, at dette Møde under de foreliggende Omstændigheder maa have været særdeles ubehageligt¹⁾.

Den 30. Sep. kommer vor sidste Notits —

»Jarlen blev ført til et Skib og bragt som Fange til Danmark, d. v. s. Malmøhus.«

Denne Paastand er ikke helt rigtig. Bothwell blev nemlig i København indtil den 30. Dec., da han sammen med sin Ledsager, Kaptajn Clarke, blev overgivet til Lensmanden paa Malmøhus, Bjørn Kaas's Varetægt. Under sit Ophold her blev han godt behandlet og modtog rigelige Tilskud fra den danske Konge; han hengav sig til Drikke-

1) Emnet behandlet i Carl Ewalds Roman „Skottefruen“. (Red.)

lag med sin Fælle, hvilket senere bragte ham Døden nær. Mange var de Anmodninger, der indløb fra Dronningen af England og de skotske Adelsmænd til Kong Frederik med Krav om Jarlens Overgivelse til dem; disse Henvendelser blev altid besvaret med Afslag af den danske Konge. »Hvis de foretrækker at føre Sag imod ham, staar det dem frit for, men han maa dømmes efter danske Love.« Det fortælles, at da han efter nogen Tids Forløb var bragt i en Svaghedstilstand paa Grund af Eftervirkningerne efter en farlig Sygdom, og hans Samvittighed plagedes af Anger og Fortvivlelse, aflagde han i Overværelse af flere Vidner en Tilstaaelse om sin Andel i Mordet paa Darnley, idet han fralagde Dronning Mary enhver Deltagelse i eller Viden om hans Forbrydelse. Dronning Mary skriver i et Brev til sin Ambassadør angaaende denne Sag, at Navnene paa dem, for hvem Erklæringen blev aflagt, skulde være: »Otto Braw, af Slottet Elcembre; Paris Braw, af Vasku; Monsieur Gullensterna af Slottet Fulkenster; Baron Cowes af Malinga Slot« (her efter Frøken Stricklands Opgivelser)¹⁾. Jeg har til Morgen raadført mig med det danske Adelsregister for at se, om jeg blandt de Hovedgaarde, der engang har været i disse Familiers Besiddelse, kan finde nogen Navne, der ligner de her nævnte. Stavemaaden er noget ubehjælpssom, men egentlig ikke værre, end hvad man kunde vente sig af en Udlænding i det nittende Aarhundrede, hvis han prøvede paa at skrive Navnene efter Hørelsen.

»Otto Braw af Slottet Elcembre« betyder Otto Brahe af Slottet Helsingborg, som han var Guvernør for; det var Tycho Brahes Fader. Han døde imidlertid i 1571. Hans Søn Steen var levende paa den Tid og boede nær Malmø — ja, i Virkeligheden vrimlede hele Provinsen Skaane med hans Familie, Lensmænd og Guvernører med stor Indflydelse. »Paris Braw af Vascu« antager jeg maa

1) Agnes Strickland: Letters of Mary, Queen of Scots ..., London 1843, III 123. (Red.)

være Brahe af Vidskövle, et Herresæde nær Christiansstad. »Gullensterna af Fulkenster« maa være Gyldenstjerne af Fultofte, sandsynligvis Axel, en Søn af Mogens Gyldenstjerne, Statholderen i Malmø og selv Guvernør. »Baron Cowes of Malinge« skal sikkert læses som Bjørn Kaas, Guvernør af Malmøhus, hvis Søn Jørgen var Ejer af Meilgaard i Jylland.

I den Udgave af Bothwells Tilstaaelse, der er opbevaret i det skotske Kollegium i Paris, er disse Navne igen stavet paa en anden Maade. Svenskerne, til hvem Skaane nu hører, har igen en Ortografi, der er forskellig fra Danskernes. Man finder dem ikke skrevet ens i to Bøger. Naar der er gaaet 50 Aar kan intet være mere forvirrende.

Det var i Aaret 1573, efter Tilstaaelsen, at Bothwell blev flyttet til Dragsholm og behandlet som en Forbryder, skønt der ikke foreligger noget dokumentarisk Vidnesbyrd om, at han skulde være det. Men det kommer maaske for Lyset en eller anden Dag. M. de Dantzay¹⁾ skriver til Karl IX, at Kongen af Danmark indtil nu har behandlet Jarlen af Bothwell godt, men for nogle faa Dage siden ladet ham sætte »en une fort mauvaise et esttroite prison«. I November Maaned samme Aar meddeler han igen, »le Comte de Paudouel Eccossais, est aussi decedé«. Bothwell døde imidlertid ikke før den 19. April 1578. Efter hvad Præsten paa Dragsholm beretter, tillod Kong Frederik, som idelig blev plaget af Dronning Elisabeth og den skotske Regering, der forlangte, at han skulde udlevere Bothwell til dem, at Meddelelsen om hans Død blev udsendt, saaledes at al Bekymring angaaende dette Spørgsmaal blev bragt til Ende²⁾.

I Beretningen om Frederik II's Regering beretter Re-

1) Fransk Gesandt i Danmark, Charles Dantzay. (Red.)

2) I. Les Affaires du Comte de Bodwel, Duc des Isles d'Orquenay ou Relation, adressée au Roi de Danemark de sa Persecution et de ses Aventures, avec les causes des Troubles en Ecosse depuis 1559 jusqu'en 1568, donnée a' Copenhague la veille des Qois 1568.

sen om, at Frederik II i Aaret 1578 lod sin Faders døde Legeme flytte fra Odense til Roskilde, og han fortsætter: »Netop i de Dage døde ogsaa den skotske Jarl Bothwell efter en langvarig Indespærring paa Dragsholm og blev begravet i Faarevejle¹⁾).

At den skotske Dronning i sit skumle Fængsel i Fortheringay, hvor hun modtog sine Meddelelser i Hemmelighed, skulde have faaet forkert Besked paa Navnene paa de danske Adelsmænd, der blev kaldt til Bothwells Sygeleje²⁾, er der intet overraskende i. Iøvrigt hersker der stor Forvirring i disse gamle Stamtavler; Ætlinger af Familierne Kaas, Gyldenstjerne og Brahe har ustandselig giftet sig med hinanden, og Herregaardene er Gang paa Gang blevet byttet, solgt, afstaaet som Medgift, bortskænket som Morgengave — før vi blev færdige med vore Efterforskninger, løb det hele rundt i Hovedet paa mig³⁾).

Bothwells Fængsel er nu Slottets Vinkælder, og den Jernring, til hvilken han siges at have været lænket, da han var sindssyg, findes i Muren mellem to Hylder med Vin — paa den ene ligger skimlet Portvin og paa den nedenunder Chateau Lafitte. Hvilke Tantaluskvaler maatte ikke dette Syn volde Jarlens vinelskende Aand, skulde den træffe at besøge sit tidligere Fængsel. Bothwell døde paa

1) Kong Frederichs den Andens Krønike, S. 315.

Ifølge et gammelt Manuskript i Det kongelige Bibliotek i København døde Kaptajn Clarke i Maj Maaned 1573, ogsaa paa Dragsholm; dette synes at have bidraget til at gøre Forvirringen større med Hensyn til Datoen for Jarlens Død. I Arkiverne (De la Gardie collection) er der Breve fra James L., Anne, hendes Sekretær Fowler saavel som fra de to Melvilles, daterede 1594 og 1595 til Carl Barnekow, Malmøs Guvernør, om Bothwell-oprøret. „Bothwell s'est retiré en France“, skriver James. Var det Bothwells egen Søn?

2) Paa Malmøhus, hvor den ofte omtalte Bothwellske Bekendelse (om Mordet paa Darnley) skal være afgivet. Flere Forskere anser denne for et Falsum. (Red.)

3) I meget gammel Tid traf Danskerne Aftale om Medgift Morgenen efter, at Brylluppet havde staaet; i vore Dage, hvor man ser mere nøgternt paa Tingene, foretrækker Damerne at faa disse smaa Arrangementer truffet i Forvejen — deraf de mange velhavende Enker i det nittende Aarhundrede.

Dragsholm to Aar¹⁾ efter, at han var blevet flyttet dertil, og blev begravet i Faarevejle Sognekirke.

Det er ikke min Hensigt at forsøge paa et Forsvar for Dronning Mary, at blive følelsesfuld og tale om hendes Dyder. Dette er gjort allerede og gjort godt, først af Fyrst Labanoff og senere i det henrivende Arbejde af Agnes Strickland²⁾. Ethvert Argument er blevet brugt til sit inderste Islæt for at bevise hendes Uskyld undtagen et, og det er hele Foretagendets dumme Ubehændighed. Mig forekommer det urimeligt at tænke sig, at Mary Stuart, en Kvinde af Begavelse og Snille, opdraget ved det franske Hof, selv Svigerdatter af Katharina af Medici, nogen Sinde skulde have taget Del i en saa klodset Af-fære som den med Krudttønderne i Kirk o' Field. Vi ved alle, hvor fine hine Dages Gifte var, og hvor let det vilde have været for Dronning Mary, om hun havde villet det, at have inddryppet Døden i en Buket violette Smaaklokker eller en Buket Bjerglyng og have foræret dem til sin Herre, da han laa syg af Kopper, og hun plejede ham saa ømt. Skotterne kendte intet til disse fine Gifte, og Englænderne gjorde det i Virkeligheden heller ikke. Skarntyde og simple Udtræk, lette at efterspore, betegnede Højdepunkterne af deres Kunst paa dette Omraade. I vore Dage gør Forgiftninger større Skade end Borgiaerne gjorde i Middelalderen.

Faarevejle.

Klokken otte kommer Vognene for Døren, vi kører til Faarevejle, tager Selskabets Damer med og fortsætter til Kirken. Paa den jernbeslagne Dør finder vi Dragen, som jeg formoder er Egnens Skytspatron. Det Indre er enkelt, af god Arkitektur med Prædikestol og Altertavle fra Christian IV's Tid og i god Stand, der vidner om en Gods-

1) Bothwell blev indsat paa Dragsholm 16. Juni 1573 og er sikkert død her 14. April 1578. (Red.)

2) Agnes Strickland: Letters of Mary, Queen of Scots, London 1843; Labanoff: Pieces et documents relatifs au Comte de Bothwell.

besidder, der kan rose sig af, at alt bliver gjort godt. Og nu løftes en Faldlem i Koret, en Stige fører ned til Hvælvingen nedenunder, og til højre ligger en simpel Trækiste, der er sat inden i en anden for at være beskyttet. Laaget bliver taget af, et Lagen trukket til Side, og der ligger uden andet Dække det mumieagtige Lig af Skotlands stolteste Jarl. Kisten stod tidligere i en Hvælving i Adelfamiliens Kapel, men blev flyttet af Baronens til dens nu-



Bothwell (efter Træsnit i Worsaae's Artikel i Ill. Tid. Nr. 123, 1862 „Bothwells Grav i Faarevejle Kirke“).

værende Plads, saaledes at evt. besøgende kunde se den uden at trænge ind til Familiens Hvilesteder. Den har allerede i Aarhundreder været kendt af Graver og Bonde som »Grev Bodvells Grav«. Da Trækisten første Gang blev aabnet, fandt man Liget indhyllet i det fineste Linned med Hovedet hvilende paa en Atlaskespude. Der var ingen Indskrift.

Nu er jeg ingen Sværmer, og jeg tager Tingene roligt nok, men jeg kunde have Lyst til at se den upartiske Englænder, der stilles over for dette Lig uden straks at erklære, at det maa være en »hæslig Skotte«. Det er en omtrent middelhøj Mandsskikkelse og at dømme efter hans Haar — rødt isprængt med graat — paa omkring 50 Aar. Panden er ikke høj; Hovedformen — bred bagtil — røber daarlige Egenskaber, af hvilke Bothwell jo ogsaa, som vi

alle ved, besad rigeligt. Fremstaaende Kindben. Bemærkelsesværdig fremstaaende lang og kroget Næse, noget nedtrykt i Spidsen (dette kan være Følgen af Afmagring). Bred Mund. Hænder og Fødder smaa, velformede som en Adelsmands. Jeg har undersøgt det skotske Parlaments Arkiver, jeg har ladet British Museum foretage Undersøgelser, men intet Eksemplar af det Brev, hvori han efterlystes, har kunnet opdrives: Der eksisterer ingen Beskrivelse af Bothwell undtagen den, der stammer fra Brantome, der saa ham under hans Besøg i Paris, hvor han første Gang mødte Mary Stuart, endnu medens Kong Francis levede, og han beskriver ham som »det hæsligste og mest ubehændige Menneske«. Om Skønhed kan jeg ikke udtale mig, men jeg tror, hans Lig svarer ganske til den franske Historikers Beskrivelse. Og saa, da vi havde sikret os en Lok af hans røde og sølvgraa Haar som Souvenir, lukkede vi Kistelaaget til og steg atter op ad Trappen, godt tilfredse med vor Undersøgelse. Bothwells Liv var fuldt af Besværligheder; men om han havde søgt gennem hele Kristenheden efter et Sted, der kunde give ham Hvile og Ro i Døden, kunde han ikke have fundet noget mere fredfyldt, mere blidt og roligt end Landsbykirken i Faarevejle.

Vejrhøj.

Vi kørte nu til Vejrhøj, et af de højeste Punkter paa Sjælland. Hvilken Udsigt mødte ikke vort Øje, da vi naaede til Flagstangen. Paa den ene Side Lammefjord, Byen Roskilde, Klipperne paa den svenske Kyst mod Vest¹⁾; Storebælts Vande, Kattegat og Jylland i det fjerne; foran os laa Øen Sejrø, der tilhører en Bonde²⁾. Der er det rigeste Sølvfund i Aar gjort³⁾. Hvis De kommer til Det nordiske Museum i København, saa spørg efter Sejrøfundet — en rigt forarbejdet Sølvkæde,

1) Skal vel være den svenske Vestkyst, Kullen. (Red.)

2) Sejerøboerne blev Selvejere 1805. (Red.)

3) Et stort Sølvfund 1858—59; 18 Sølvsaager og 143 Mønter. (Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1912, 256. (Red.)

med en Thorshammer som Vedhæng, flere Spænder, nogle behængt med Ringmønter, to Brystnaale eller Broscher med fine Mønstre, paa den ene en Drage i Færd med at fortære en Slange, kufiske Mønter og een angelsaksisk fra 950, der tidsfæster Kostbarhederne.

Bønderne fortæller mærkelige Historier om Sejrs Kirkeklokker, som blev ført bort af Svenskerne i den store Krig under Christian V og ophængt i et Taarn i Byen Göteborg. De fik imidlertid kun ringe Fornøjelse af dem; hvor meget de saa end ringede og kimedede med dem, kunde de ikke faa dem til at lyde, saa længe de ønskede at ringe til Gudstjeneste, men aldrig saa snart var Kirkedøren lukket, før de straks begyndte Kling-klang og ikke standsede hele den lange Dag. Derfor sendte de dem tilbage igen og betalte gladeligt de dermed forbundne Udgifter. Præsten i Göteborg skrev saaledes: »— Og jeg haaber og sætter min Lid til, at Klokkerne, ligesom de har ringet i den førnævnte By, stadig maa ringe i mange Aar i deres eget Hjem fredeligt til Afholdelsen af Gudstjenesten.« Dette Brev blev, siger den danske Atlas¹⁾, længe opbevaret »in originalis« af F. Rostgaard og hans Arvinger, som i sidste Aarhundrede var Ejere af Sejrs.

Jeg stod med Hatten i Haanden af Betagelse. Og saa faldt mit Blik paa en sortsveden Sten. »Det er den Sten«, fortalte Baron Adeler, »som Bønderne tænder Baal paa St. Hans Aften, en gammel Skik, som stammer fra de tidligste Tider. Det er et smukt Syn. Paa hver Bakke tændes et Baal. Vi kan fra dette Sted tælle firs eller halvfems paa een Gang.« Hvorledes denne Brænden Baal undgik den lutherske Kirkes Bandlysning, ved jeg ikke. St. Helenes Kilde nær ved Tisvilde, hvis Vand havde de mest vidunderlige Helbredelser til Følge, var et yndet Valfartssted for de enfoldige Bønder paa St. Hansdag, en

1) Historien om Klokkerne har Marryat fra Thieles Danske Folkesagn (I Udg. 1. Bd., 42 og II Udg. 1. Bd. 197; se ogsaa P. Nielsen: Sejerø, S. 253). (Red.)

Skik, der saavel som Opsættelsen af smaa Krucifikser ved Siden af Kilden som Takofre, vedblev at bestaa i Danmark længe efter, at Reformationen var indført. Forgæves forbød Præsterne under Trusler om Straf og Bøder Fortsættelsen af saadanne papistiske Øvelser; Det var til ingen Nytte. »Hvorfor«, sagde Bønderne, »skulde vi betale for Doktorernes Medicin, naar den gode St. Helene forsyner os med Vand, der er meget mere virkningsfuldt og slet ikke koster noget?« Saa sent som i 1617 blev der offentliggjort et Edikt fra Roskilde, som forbød Opsættelsen af disse anstødelige Kors under Trusel om, jeg ved ikke hvilke Straffe.

Vi vendte tilbage til Herresædet for at spise Frokost. Det er en henrivende Bolig, indrettet med al mulig Komfort, intet har været for godt — Familieportrætter og Samlinger af gamle Stene, fundet paa Baroniet. Saa besøgte vi Haverne, med Rigdomme af Roser. I Køkkenhaven bemærkede jeg en Række *Helleborus viridis* (grøn Nyserod). Denne Plante er hjemmehørende i nogle Dele af England, nær Plantagenetfamiliens gamle Jagthytter, og blev i Bueskydningens Dage brugt til at forgifte Pilespidserne med.

Men Mejeriet er Ejendommens Pryd — nyopførte Bygninger i national Stil, rigt ornamenterede — rindende Vand, varmt og koldt, i alle Retninger. Tre Hundrede og fyrretyve Køer udgør Besætningen. Til hver Malkepige er der tyve Køer. Tjenestefolkene og alle de underordnede spiser til Middag sammen hver Dag, hundrede i Tal. Om Sommeren bliver der hver Morgen lavet 108 Pund Smør: Fade saa store som Vognhjul, gule som Safran, skønt det er der ikke tilsat noget af. Nær Indgangen stod et mægtigt Fad med Fløde — ikke helt saa stort som et Heidelbergfad, men stort nok til, at en romersk Kejserinde kunde faa sig et Bad i det.

Og nu, da Solen er gaaet ned, byder vi Farvel til vor gæstfri Vært og hans elskværdige Datter, glade over deres

Venlighed, som har gjort det muligt for os at tilbringe en overordentlig behagelig Dag paa Adellersborg. En tre Timers Køretur bragte os til Kallundborg.

Kallundborg.

Juni 10. K a l l u n d b o r g har ligesom mange andre Byer i Danmark kun lidet at prale af, naar man ser bort



Gammelt Fotografi af Kallundborg Kirke.

fra dets Beliggenhed, historiske Minder og dets Kirke, der blev grundlagt af Esbern Snare¹⁾ og er en af de ejendommeligste Kirkebygninger, der findes. Længe før man naar Kallundborg, ser man dens fire høje, ottekantede Taarne hæve sig mod Horisonten; før i Tiden knejsede endnu højere end de øvrige et femte, der havde sit Udspring paa Midterbygningen. Ifølge Traditionen blev disse fem Taarne bygget af Esbern Snare til Ære for hans Familie, det højeste (som er under Genopførelse)²⁾ for hans Moder, Fru Inge, og de fire, der omgiver det, for hans fire Døtre; da

1) I 1171.

2) Genopførelsen af Midtertaarnet er lige blevet fuldført (1860). Vor Beretning skildrer Kirken, som den ser ud nu.

en af Pigerne var halt, byggede han det ene af Taarnene mindre end de tre andre¹⁾. For nogle Aar siden boede der i Kallundborg en Kirkeværge, en Mand af Smag. Han kunde ikke lide de Piller, der støttede Midtertaarnet, og befalede, at de skulde fjernes, og berøvet deres Støtte kom det høje Taarn med Ekstinktører og alt, hvad der var, raslende ned i Hovedet paa Menigheden. Uheldigvis blev Op-havsmanden til denne Barbarisme ikke begravet levende under Ruinerne.

Af det gamle Kallundborg Slot, ogsaa grundlagt af Esbern Snare og bygget med Axelhuus som Forbillede, er intet mere tilbage. Det spillede en vigtig Rolle i sit Lands Historie, men blev fuldstændig ødelagt under Svenskernes Besættelse i 1658. Bag dets Mure blev først *Alber* af *Sverige* holdt fangen af Dronning Margrethe; senere indespærredes her efter Belejringen af Stockholm 1520 Sten Stures Enke og andre adelige svenske Damer. Kong Christian selv fandt et Hvilested i Kallundborg, da han blev frigivet fra Fængselet i Sønderborg, og her levede han under gode Forhold, fik gode Klæder og god Mad og havde Lov til at gaa paa Jagt, og her døde han ogsaa i en Alder af 73 Aar²⁾ efter at have tilbragt 10 Aar inden for Slot-tets Mure. Det fortælles, at en Dag, da han var ude at jage, forsvandt han pludselig til stor Forskrækkelse for sine Ledsagere. Og da han blev fundet i en Grøft, hvor han skjulte sig, lo han af deres Frygt for, at han skulde undslippe; for hvor kunde han flygte, og hvem vilde vel modtage ham?

Den Dag, han modtog Efterretningen om Christian III's Død, brød han ud i en Strøm af Taarer og raabte: »Nu vil min Tid ogsaa snart være ude!« Det kom til at passe; han overlevede ikke længe sin Fætter.

Jeg har ikke i Sinde at forsøge paa at opbygge et Forsvar for denne Regent, at faa Vertot mobiliseret imod

1) Thiele: D. Folkesagn, I Udg. III, 22 og II Udg. I 197. (Red.)

2) Christian II døde 1559.

mig og »Nordens Nero« slynget ud. Dog, efter hvad jeg nu har læst hos danske Historikere, er jeg af den Mening, at han er blevet sværtet mere end nødvendigt. Og saa havde han en stor Fejl i det sekstende Aarhundredes Øjne: hans Hædning mod den lutherske Lære. Kejser Carl V siger engang under en Omtale af Christian II: »Hvis vor Svoger, mod vort Raad og vor Vilje, forandrer sin Religion, saa vil vi ogsaa forandre vor Hengivenhed for ham og vor Støtte til ham«. En anden Skribent erklærer, at han »har været en Protestant i Hjertet, skønt han ikke tør tilstaa sin Tro aabent«.

Christian II, der hverken var Fugl eller Fisk — hverken Katolik eller luthersk, blev Genstand for Mistæneliggørelse fra begge Parter. Havde det ikke været for hans »fine Forbindelse«, Kejseren, vilde han efter al Sandsynlighed have erklæret sig aabent og have indtaget sin Plads blandt Europas protestantiske Fyrster¹).

Der maa have været ført et lystigt Liv i den gode By Kallundborg i tidligere Tider, hvis man skal dømme efter det kolossale Drikkebæger, der nu opbevares i Københavns Musæum. Ingen kunde blive optaget som »Broder« i St. Knuds Gilde, før han havde tømt dette Bæger.

Refsnæs.

I en Afstand af omtrent 5 km fra Kallundborg ligger Landsbyen Refsnæs, Sjællands mest øde Næs, nu et bart og trøstesløst Landskab, men en Gang Jagtgrunde for Danmarks Konger. Det var her, Prins Valdemar, Valdemar den Andens Søn, under Forfølgelsen af en Kronhjort mødte en Skæbne lig den, der blev vor Kong William Rufus til Del. Fire kæmpemæssige Granitblokke, der nu ikke længer er til at finde, viste engang, hvor Stedet var.

1) Et herefter følgende Stykke om Christian den Andens Forsøg paa at faa Hjælp fra England og Skotland, udelades. (Red.).

Begivenheden beskrives paa følgende Maade i den gamle Folkevise om Dronning Leonora:¹⁾

- 1) Leonora Dronning i Barsel nød
Sit unge Liv sætte til og blev død.
- 2) Hun kom til Danmark fra Portugal,
Hun rejste bort til Guds Frydesal,
- 3) Hun glædes med Sjælen i Englekor,
Men Kroppen hviler i Sanct Bentis Jord.
- 4) Hof holt hendes Herre paa Kallundborg.
Han tænkte med Tiden at slukke den Sorg.
- 5) Næppe var ni Maaneder gangen nu,
Den Herre fik Lyst at svale sin Hu ...

Det er en Kendsgerning, at da han havde sørget i ni Maaneder, havde han faaet nok af det og beslutter at more sig: »Sadl mig«, udbryder han, »Svedefux«! og af Sted drager han paa Jagt. Saa haardt rider han fra Daggry til Aften, at da han ankommer til Refsnæs, har næppe een Væbner været i Stand til at følge ham. Klapperne driver med Raab Hjorten og Haren ind i Skoven. En Hjort styrter frem. Herr E s k i l d spænder sin Bue; den Hjort skal blive hans Bytte. Pilen gennemborer Prinsens Bryst — han falder til Jorden fra sin Ganger og siger denne Verden sit sidste Farvel. Rædselsslagne styrter hans Ledsagere til for at hjælpe ham — for sent. Han er død. Bæltets skrækslagne Vande trækker sig tilbage fra Kysten. Marsvinene og Fiskene opløfter en høj Klage, selv Skærene sørger. Da Kongen erfarer den skæbnesvangre Nyhed, farer en stikkende Smerte som af et Spyd gennem hans Hjerte. Han vrider sine Hænder, til de knager, og saa forbander han Refsnæs. »Herefter skal ingen Hare eller Hind blive fundet — og intet Træ skal fra nu af gro her. Paa Refsnæs, hvor hidtil blomstrede Eg og Bøg, skal fra nu af kun Tjørn og Hyben vokse —

(Sidste Vers) Med Liget den Klage til Ringsted gik,
Sanct Bentis Kirke det Konge-Lig fik. —

1) Folkevisen, som Marryat gengiver i en engelsk Oversættelse, citeres her efter Peder Syv: Danske Kæmpeviser (Udg. fra 1787), 4 Part. Nr. 63, Side 567 (en af Laurids Kochs Viser). (Red.)

Kong Valdemars Forbandelse gik i Opfyldelse. Ingen Hare fra de kongelige Skove eksisterer mere. En enlig Hvidtjørn overlæst med snehvide Blomster, snoet og knastet som dem, der staar i Woodstock Park, er det eneste Minde om de tidligere Jagtmarker. Kong Valdemar og hele det danske Folk kunde vel have Grund til at beklage Tronarvingens Død (han var allerede valgt i sin Faders Levetid), den gode Dronning Dagmars eneste Efterkommer, thi tre mere ryggesløse Regenter end hans Halvbrødre, Berengarias Sønner, har aldrig besteg den danske Trone.

O, Danmark, om du din Skade forstod,
Da maatte du græde det bare Blod. (26. Vers.)

Øen Samsø.¹⁾

Klokken elleve om Mandagen indskibede vi os i den gode Damper »Jylland«, og efter nogle faa Minutters Forsinkelse dampede vi roligt ud langs den højre Side af Fjorden. Aarhus tager sig bedre ud set fra den ildelugtende Havn end inde fra Land. Domkirken viser sin smukkeste Side frem, det tregavlede Kor og de lette, slanke Taarne, hvert afsluttet med en Løgekuppel, som om de var indført lige fra Moskva. Vi sejlede langs Kysten forbi Skovene, der var gennemskaarne af talrige Stier, anlagt til Fornøjelse for Byens Indbyggere. Man skal aldrig gøre sig den Ulejlighed at spørge om, hvor eller hvordan en af Byerne i Jylland eller Hertugdømmerne er beliggende. Man kan ganske roligt gaa ud fra, at hvis det er en Kystby, ligger den lunt og hyggeligt ved den inderste Ende af Fjorden, og er det en Indlandsby, finder man den ved Bredden af en eller anden dyb Sø — i begge Tilfælde omgivet af Skove, saadanne Skove, som vi læser om hos Shakespeare. Og nu Farvel til Jylland: vi damper roligt af Sted, under en skyfri Himmel, paa et Hav, der er blankt som et Spejl.

1) Samsø besøgte Marryat paa en Rejse fra Aarhus til Korsør.
(Red.)

Til venstre sejler vi forbi Ruinen af Kalø Slot, beliggende paa Øen, der bærer dets Navn — i gamle Dage kaldet Kalve-Ø (lille Ø); de oprindelige Nordboer kaldte ofte disse smaa Øer »Kalve« og deres Forbjerg »Næs«, svarende til det enkelske »ness«. Det var engang et berømt Slot; men vi vil besøge det senere. Kort efter passerer vi tæt forbi Samsø, som i gamle Dage gav Navn til den eneste Hertugtittel, Danmark nogen Sinde har besiddet — den berømte Knud Porse¹).

Christian V overdrog senere denne Ø til sin Mætresse, Fru Sofie Moth, som han gjorde til Grevinde af Samsø. Fra hende overgik Øen til hendes Børn, Greverne af Daneskjold-Samsø, et Navn, der er velkendt i England, og den er stadig i denne Families Besiddelse. Det er en ufrugtbar, bakket Ø, paa denne Side i hvert Fald — et rigtigt Kensal Green²) for den tidligste skandinaviske Tidsperiode. Da vi dampede forbi, spekulerede jeg paa, om det mon var under disse Bakker, at de Helte laa begravet, der blev dræbt i det siden vidt omkring berømte Slag i Hedenskabets Tid. Paa disse Høje laa endnu for ikke saa lang Tid siden mægtige Stendysser, og det hed sig blandt Befolkningen, at man ofte ved Nattetide kunde se Baal flamme rundt om, og en stor Lyd hørtes over hele Øen fra de gravsatte Bersærkers Huler. Her gør vi Holdt for første Gang, landsætter en Baadfuld Bønder, Mænd, Kvinder og Børn, og modtager en ny til Gengæld.

1) Porse, Hertug af Samsø, Sønder Halland og Holbæk, nød stor Anseelse i Danmark og Sverige; for han var en snarraadig og klog Mand, en Adelsmand med umaadelige Besiddelser, hvorfor han blev ophøjet til Hertug af Christoffer II, ulykkelig Ihukommelse. Han var af den gamle Hvideslægt — en Familie, som har bragt Danmark store Mænd —, og bar paa sit Skjold en Sølvstjerne. Han ægtede Ingeborg, Datter af Norges Konge, Hakon V, og Enke efter Erik, Broder til Birger, der var Konge af Sverige. Titelen Hertug af Samsø blev ophævet, idet Kong Valdemar Atterdag efter Porses Sønners, Hakons og Knuds Død nægtede at lade den overgaa til nogen anden af Familien, som derefter trak sig tilbage til Lolland, hvor den florerede i to Hundrede Aar og uddøde i 1658 e. Kr.

2) Kirkegaard i London med mange berømte Mænds Grave. (Over-sætterens Anm.)

Det fortælles, at Christian IV, om hvem der er flere Anekdoter bevaret end om alle Konger af Huset Oldenburg tilsammen, en Dag under en Modvind landede Vest for Nordby paa Samsø. Da han ikke havde noget særligt at tage sig for, greb han en Plov, som laa ubenyttet paa en Stubmark, og begyndte at arbejde med den for sin egen Motions Skyld. Da, der var gaaet en Time, vendte Præstens Tjenestekarl tilbage fra sin Middagspavse. Saa overgav Christian IV, som havde faaet nok af at pløje, Ploven til Manden, gav ham nogle Penge og bad ham fortælle sin Herre, at Kongen havde pløjet hans Jord. Manden løb forbløffet af Sted for at sprede Nyheden. Da han ledsaget af hele Landsbyen vendte tilbage, var Kongen vel om Bord paa sit Skib. Men det ganske Samsø maatte sande, at der aldrig før var set Magen til Pløjning paa Øen¹).

Nu viser Fyns Kyst og senere Sjælland sig i Horisonten. Storebælts Vande er noget oprørte. Flydende Bøjer — Birkekoste med Skafter lange nok til at give Plads til en to-tre nordiske Hekse højt i Luften — afmærker de farligste Skær, som vi damper forbi paa vor Kurs; meget skødesløst og uforsigtigt af de danske Sømænd at anbringe disse Kостейskafter ude i Havet langt uden for Rækkevidde fra Kysten, siger Samsøbønderne og ryster paa Hovedet; thi St. Hans Aften samler de alle deres Kостейskafter og Ildragere og laaser dem omhyggeligt inde til næste Dag, for at ikke Heksene skal ride bort paa dem til ... ja, jeg har virkelig glemt hvor, men det er et eller andet djævelsk Sted, hvor de plejer at holde deres Sabbat.

S p r o g ø ligger midtvejs mellem Fyn og Sjælland. Til venstre har vi Byen Korsør. Vi passerer forbi. Saa drejer Fartøjet pludselig helt rundt, sætter Kursen lige mod Havnen, og i Løbet af nogle faa Minutter er vi i god Behold sat i Land paa Sjælland, den vigtigste Ø i det danske Arkipelagos.

¹) Thiele, II Udg. I, 63. (Red.)

BØGER

Roskilde Domkapitels Historie.

J. O. Arhnung: Roskilde Domkapitels Historie. I. Tiden indtil 1416. Med Altrenes og Kapellernes Historie. (Flensborg, Roskilde 1937.) (458 S.) Med Ill. og Plancher.

Skønt Studiet af den danske Kirkes Historie i Middelalderen i stigende Grad har tiltrukket sig danske Historikeres Interesse, er der dog her stadig store uopdyrkede Omraader. Der er saaledes ingen, der har forsøgt større Enkeltkildringer af de Forsamlinger af gejstlige, de saakaldte Kanniker, der under Navn af Domkapitel var knyttet til vore Domkirker, skønt dette Samfund maatte have en særlig Interesse for Historieskrivningen ved sin økonomiske og sociale Position i Forbindelse med den store politiske Betydning, det som Bispens nærmeste Omgivelser maatte besidde. Saa meget desto kærere maa det være for vort Amts Beboere, at netop deres Stiftskirkes Kapitel har faaet sin kyndige Skildrer. Det udkomne Bind, der alene i sit Ydre med sine 450 Sider er et saare anseligt Værk, er dog kun 1. Bind af en større Helhed og behandler kun Tiden til 1415. Som Bevis paa, at dets indre Kvalitet fuldt ud staar Maal med dets ydre Udstyr, maa det være nok at fremhæve, at det er en Doktordisputats, der særdeles ærefuldt hævdede sig ved det mundtlige Forsvar. Dr. Arhnung fortsætter selv en Gren af Kapitlets Virksomhed ved sin Virken i den ældgamle Katedralskoleinstitution i Ly af den ærværdige Domkirke og har saaledes ved daglig Færden i Stedets historiske Omgivelser modtaget en stadig Inspiration og Støtte; med eksempelløs Flid og Energi har Forfatteren ofret al sin Fritid og Aar af sit Liv for at skænke den historiske Videnskab dette vægtige Værk. Fremstillingen, der er gennemtrængt af Forfatterens Kærlighed til sit Emne, er, trods sin specielle Karakter, skrevet i en klar og let overskuelig Form. der er opnaaet ved at overføre ofte store værdifulde Enkeltundersøgelser til det omfattende, vægtige Notestof, og ved Læsningen af den saglige Fremstilling med de mange interessante, skarpsindige

Enkeltundersøgelser føler Læseren sig tryk ved den kyndige, rolige, objektive, videnskabelige Drøftelse.

Fremstillingen begynder med at føre Domkapitlets Oprindelse tilbage til Tiden kort efter Bispedømmets Oprettelse og fortsætter med en Undersøgelse af den første Forekomst af Ordet Domkapitel og en Omtale af de ældste bevarede Minder. Et Domkapitels talrige Forretninger og kirkelige Bestillinger var naturligt fordelte i en Række Embeder, hvorfor der ud fra det bevarede Kildestof redegøres for Dekanens, Provstens, Ærkedegnens, Kantorens og Sakristanens særlige Hverv, Værdigheder, retslige Privilegier og Gods efter Undersøgelse af Embedernes første Forekomst og Fremgangsmaaden ved Valg dertil. Den udmærkede Beliggenhed ved Kongsgaarden og de kongelige Grave havde allerede tidligt medført rige Gaver, i den ældre Tid til hele Kannikesamfundet under eet, senere til de særskilte Enkeltportioner (Præbender), hvis Indtægter afgav det økonomiske Grundlag for hvert Kanonikat; ud fra en gammel Fortegnelse lykkes det i en fortrinlig gennemført Undersøgelse at gøre Rede for de forskellige Præbenders Alder, Godshistorie og Funktioner. Kannikestillingen burde vel medføre Indehaverens Tilstedeværelse ved de kirkelige Handlinger (Residens); men mange søgte at knibe ud ved at stille en Vikar i Stedet, og et interessant Indblik i disse Forhold faar vi ved Jens Grands Præbendeordning, hvorved Indtægterne af 6 Præbender kun uddeltes for virkelig Tilstedeværelse. Der følger nu en Redegørelse for Kirkens Altre og Kapeller og disses Godshistorie i Tilknytning til Kapitlets; Kendere af Domkirken vil især vide at værdsætte Paavisningen af, at Skt. Laurentii Kapel i Virkeligheden er Skt. Andreas's, medens det gamle Skt. Laurentii Kapel maa søges ud for det nuværende Kr. d. 4.s Kapel. Administrationen af en stor Kirkebygning og Afholdelsen af dens Gudstjenester krævede særlige Indtægter og en særlig Formue, og vi faar tillige en Gennemgang af Kirkens Skat af Helgenlevninger og en Sammenstilling af de faa Efterretninger om dens Gudstjenesteordning i Forbindelse med en Udredning af de deltagende Korvikarers og Latinskoledrenge (Skolarer) Stilling; den Klokkeringning, der endnu den Dag i Dag lyder til visse bestemte Tidspunkter, kan vist føres tilbage til de gamle „Tider“ for Gudstjenesten. Af mere almindelig historisk Interesse er Afsnittet om det saa ofte diskuterede Bispevalg med Udredning af Kapitlets, Menighedens og Kongens Indflydelse og med Diskussion af tidligere Opfattelser, endvidere Afhandlingen om Kapitlets Myndighedsomraade som biskoppeligt Raad og endelig Undersøgelsen af de kirkelige Privilegiers Omfang og Skæbne under forskellige følgende

Konger. Efter endnu et Par detaljerede Undersøgelser sluttet Værket med et kort Resume.

Det er dog ikke alene ved sin Redegørelse for Amtets stiftskirkelige Forhold, at Værket har Interesse for vor Egn, ogsaa direkte bringer det en Række Oplysninger af Betydning for vore egne Hjemstavnsforskere, og dets Værdi paa dette Omraade vil forstaaes ved enkelte spredte Eksempler fra Tekst og Noter. Bisp Oluf skænker saaledes sit Gods i Kvarmløse, Snævre, St. Merløse, Taastrup og Nyrup til Underhold for fattige Skolarer, der skal vie sig til Skolegang og tjene den Almægtige i Roskildekirkens Kor og den hellige Frues Kapel; senere tillægges Bispetienderne af Kirkerne i Taastrup og Sdr. Jernløse til disse Skolarers Klædning og Afhjælpning af anden Trang (S. 244). Bisperne, der udsteder Breve fra Dragsholm (S. 342) og har deres Prokurator der (S. 384), giver ogsaa andre Gaver, saaledes Gods i Vinstrup (S. 91), Kundby, Syvendekøb og Stenlille (S. 384) og, til Skt. Siegfreds Kapel, i Eskildstrup, Skippinge, Særslev, Trønninge (S. 289); Indtægterne af Kalundborg Kirke er knyttet til et Præbende, og Kvandløse Kirke ligger under Præbendet Rota, hvor dets skiftende Historie kan følges gennem Tiderne. Meget Gods besidder Kapitlet her i Amtet og store Rettigheder, saaledes den gejstlige Jurisdiktion i Tuse-, Skippinge- og Odsherred (S. 70—71), vel ogsaa i Merløse Herred, da i hvert Fald Holbæk By laa under Dekanens gejstlige Retsomraade, hvad der f. Eks. ses af et Brev til Sognepræsten ved den nu forsvundne Nicolaj Kirke om at sørge for at skaffe en Præst Indtægterne af 5 Boder, som denne lovligt har indløst fra Pantsættelse (S. 33—35).

Der kunde fortsættes med Fremdragelsen af flere velkendte Stednavne; men bedre er dog en Tilskyndelse til selv at gøre sig bekendt med Værket; Forfatteren har sat en Ære i at lade det fremtræde i det smukkeste Udstyr paa fortrinligt Papir med mange gode Billedplancher. Man maa erkende, at Forfatteren har efterlevet sit og Jens Grands Ønske, der staar som Motto for Bogen, om at virke til Roskildekirkens evige Pryd og Anseelse, og man vilde vist bedst kunne slutte i Værkets Aand ved at ønske, at Forfatteren maa naa samme udmærkede Resultat med den Fortsættelse, som er under Forberedelse.

Niels A. Christiansen.

Jul i Holbæk 1937 (Henningsens Boghandels Forlag) indeholdt et Par Artikler af historisk Interesse; vi vil nævne S. A. Sørensens: Holbæk Sangforening, stiftet 1850; Orlow-Andersens: Store Fester i Holbæk Amt; C. A. Hansens: Oversigt over Holbæk

Havns Historie; Aug. Pedersen: Holbæk Politi, og endelig J. Sørensens fornøjelige Artikel „Fortidens glade Holbæk, gamle Cirkus- og Teaterminder“.

Fortid og Nutid, udg. af de hist. Samfunds Fællesforening, har i 12. Bind 1. og 2. Hæfte bragt flere Artikler af almen Interesse, f. Eks. Axel Steensbergs meget interessante Undersøgelser „Danske Plovtyper i Oldtid og Middelalder“, Dr. Hjelholts Meddelelse om den dansk-tyske Arkivudveksling, og i sidste Hæfte Dr. Therkel Mathiassens „Ældre Stenalder Problemer“ og Dr. Broholms „Studier over Danmarks Bebyggelse i ældre Stenalder“. — Ved Henvendelse til vor Sekretær kan Medlemmer blive Subskribent paa disse Hæfter for 2½ Kr. aarligt.

„Fra Nationalmuseets Arbejdsmark“ 1938 indeholder en lang Række rigt illustrerede og meget interessante Artikler af Museets Embedsmænd om de nyeste Fund og Undersøgelser, f. Eks. om de to nye Guld-Halsringe (Hjallese-Ringen fra 1936 og Hannenov-Ringen fra 1937), om Roussells Udgravninger i en grønlandsk Nordbobygd, om de opsigtsvækkende Resultater af Trelleborg-Udgravningerne, og om Bronzealderens Soldyrkelse. — Disse Aarbøger kan af vore Medlemmer erhverves til nedsat Pris, Kr. 2,50, ved Henvendelse til Sekretæren.

Foreningen „Danmarks Folkeminder“ har i Foraaret 1938 udsendt til sine Medlemmer to Bøger: Dr. Inger M. Boberg: Bjærgfolks Bagning, en Sagnundersøgelse; og en Samling: Borringholmska Sansager, bornholmske Folkeeventyr og Dyrefabler, fortalt af J. P. Kuhre.

Af „Holbæk Købstads Historie“ (Henningsens Boghandels Forlag) er udkommet 8. Hæfte, der fører Fremstillingen frem til Svenskekrigens Tid.

A. T.

VORE NYE VEDTÆGTER.

Historisk Samfunds Vedtægter, der sidst blev fornyet i 1921, har længe trængt til Revision, og paa Aarsmødet i Holbæk d. 30. Januar i Aar vedtog Generalforsamlingen, at et Forslag, udarbejdet af et af Styrelsens Medlemmer, Politifuldmægtig Dan Lund, skulde udsendes med Aarbogen til Afstemning blandt Medlemmerne. Vi beder derfor vore Medlemmer tilkendegive paa Stemmekortet, om de kan godkende Forslaget.

Styrelsen.

§ 1.

Samfundets Navn er »Historisk Samfund for Holbæk Amt«.

§ 2.

Samfundets Formaal er at vække og nære den historiske Sans i Amtet
ved Udgivelsen af en Aarbog,
ved at medvirke til at fremdrage og frede om stedlige Minder og
ved Afholdelse af Møder og Foredrag, navnlig paa historiske Steder.

§ 3.

Medlem af Samfundet er enhver, som indmelder sig hos Styrelsen og betaler enten et aarligt Bidrag af 3 Kr. eller mindst 35 Kr. en Gang for alle.

Æresmedlemmer er kontingentfri og kan bo uden for Amtet.

§ 4.

Aarbogen udsendes saa vidt muligt inden 15. Marts. Den sendes gratis til Medlemmerne, herunder Æresmedlemmer. Samtidig hermed opkræves Aarsbidraget og udsendes et Udtog af Regnskab og Beretning for det foregaaende Regnskabsaar.

§ 5.

Samfundet ledes af en Styrelse paa 9 Medlemmer, der skal bo i Holbæk Amt. Generalforsamlingen stiller Forslag, men Medlemmerne har Ret til at stemme paa andre. Udfaldet afgøres ved almindelig Stemme flerhed. Stemmesedlerne udsendes med Aarbogen og maa være tilbagesendt i udfyldt Stand til et Styrelsesmedlem, der ikke er paa Valg, senest den Dato, Styrelsen hver Gang bestemmer. Optællingen foretages af Formanden og det paagældende Medlem. Et Emne kan kun faa een Stemme paa hver Stemmeseddel. Hvert Aar afgaar tre Styrelsesmedlemmer efter Tur, men Genvalg kan finde Sted.

Styrelsen vælger selv Formand, Næstformand og Sekretær, som tillige er Kasserer, og som Styrelsen er bemyndiget til at tilstaa et aarligt Vederlag. Den øvrige Styrelse er ulønnet. Styrelsen erholder godtgjort positive Udlæg og Rejseudgifter i Foreningens Anliggender. Der føres Forhandlingsprotokol over Styrelsesmøder og Generalforsamlinger.

§ 6.

Regnskabsaaaret er Kalenderaaret. Regnskabet revideres af to Revisorer, der afgaar hvert Aar, men kan gen vælges. Kassebeholdningen anbringes paa Sparekassebog som tilhørende Samfundet.

§ 7.

Ordinær Generalforsamling afholdes en Gang aarlig i Januar eller Februar Maaned. Her aflægges Beretning og Regnskab for det forløbne Aar og forelægges Plan for

Virksomheden i det kommende Aar, gøres Indstilling til Styrelsesvalg, foretages Valg af Revisorer og eventuelle Æresmedlemmer og behandles eventuelle Forslag fra Styrelsen eller Medlemmerne.

Alle Afstemninger afgøres ved almindelig Stemme flerhed.

Alle Afstemninger skal, i Tilfælde af Stemmeliged, afgøres ved Lodtrækning.

Generalforsamlinger indkaldes med 14 Dages Varsel i den stedlige Dagspresse med Angivelse af Dagsorden, og Forslag fra Medlemmerne maa være Sekretæren i Hænde senest 8 Dage før Generalforsamlingen.

Ekstraordinær Generalforsamling kan indkaldes af Styrelsen og skal indkaldes efter skriftligt motiveret Forlangende af mindst 25 Medlemmer. Paa den ordinære Generalforsamling træffes Bestemmelse om Stedet for Afholdelse af den næste ordinære Generalforsamling.

§ 8.

Forslag og Vedtægtsændringer tilsendes samtlige Medlemmer vedlagt Stemmesedler, der skal være tilbagesendt inden en af Styrelsen fastsat Frist, og Udfaldet afgøres ved simpel Stemme flerhed for eller imod.

§ 9.

I Tilslutning til den ordinære Generalforsamling afholdes saavidt muligt et offentligt Møde med Foredrag.

Styrelsen vælger et Foredragsudvalg paa tre Medlemmer, der tilrettelægger Møder og Udflugter.

§ 10.

Styrelsen vælger et Aarbogsudvalg paa tre Medlemmer, der træffer Afgørelse om det Stof, der ønskes optaget i Aarbogen.

Optagne Artikler og Afhandlinger honoreres.

Styrelsen er bemyndiget til at udvælge Repræsentanter for Amtets forskellige Egne til at varetage Samfundets Tarv, saafremt en Egn ikke er repræsenteret i Styrelsen.

Styrelse og Udvalg kan i Vakance supplere sig selv.

§ 11.

Samfundets Arkiv, derunder anskaffede Clicheer til Aarbøger, skal ordnes arkivmæssigt og opbevares efter Styrelsens Bestemmelse.

§ 12.

Samfundets Ophør kan kun vedtages paa to paa hinanden følgende Generalforsamlinger, indkaldt med 14 Dages Varsel og mindst 14 Dages Mellemrum, og med Ophøret som eneste Punkt paa Dagsordenen.

Generalforsamlingen afgør da ved simpel Stemmefflerhed, hvorledes der vil være at forholde med Samfundets Aktiver og Arkiv.

Historisk Samfund i 1937

Aarsberetningen maa begynde med Omtale af det Aarsmøde, vi holdt Søndag d. 28. Febr. paa „Grand Hotel“ i Kalundborg; det var egentlig indvarslet til den 31. Januar, men maatte paa Grund af den store Snestorm aflyses og udsættes. Efter et Styrelsesmøde afholdtes der Kl. 4½ Generalforsamling i Overværelse af en Snes Medlemmer. Formanden, Forp. Lunn, bød Velkommen, hvorefter Sekretæren aflagde Beretning og Regnskab, begge Dele godkendtes uden Bemærkninger. Formanden motiverede Styrelsens Forslag om at udnævne Kredslæge J. S. Møller til Æresmedlem; det vedtoges enstemmigt, og Dr. Møller takkede. Formanden gav derefter Meddelelse om Udfaldet af Afstemningen 1936 og meddelte, at Styrelsen til Valget 1937 indstillede de to afgaaende, d'Hrr. Mørch og Trier, til Genvalg, og i Stedet for det tredie Medlem, Dr. Tulinius, der ikke ønskede Genvalg, blev foreslaaet Redaktør P. Olsen, Tølløse, og Amdsraadsmedlem L. P. Larsen, Igelse. Revisorerne, Postassistent Tilly og Tilsynsofficiant Koch, Holbæk, genvalgtes. Vedtægternes § 3 vedtoges i følgende nye Udarbejdelse:

„Samfundet ledes af en Styrelse paa 9 Medlemmer, bosiddende i Amtet. Hvert Aar afgaar 3. Styrelsesvalget sker, efter Forslag fra den ordinære Generalforsamling, ved skriftlig Afstemning blandt Medlemmerne. Stemmesedlen udsendes med Aarbogen og maa være tilbagesendt i underskrevet Stand senest den Dato, Styrelsen hver Gang bestemmer. Et Medlem kan kun afgive en Stemme paa hver Kandidat. Styrelsen vælger selv Formand, Næstformand og Sekretær, som tillige er Kasserer, og som Styrelsen kan tilstaa et aarligt Vederlag. Under Vakancer inden for Styrelsen supplerer denne sig selv indtil næste ordinære Valg.“

Til sidst gav Sekretæren Oplysninger om Aarbogen 1937 og om Sommerudflugten. Kl. 5 talte Dr. Møller ved offentligt Møde om „Tidligere Tidens barbariske Straffemetoder“.

En vellykket Sommerudflugt afholdtes Søndag den 27. Juni til Vestsjælland. Deltagerne samledes ved Middagstid i Siagelse; i St. Mikkel's Kirke talte Dr. teol. Nøjgaard og i St. Peder Kommunalærer F. Jacobsen, Slagelse. Paa Køreturen til Skelskør gjorde man Holdt ved de to store Bronzealderhøje ved Slotsbjergby,

hvor Hr. Jacobsen gav nogle Oplysninger. Ved Kobæk Strand var der en Times Kaffepause, hvorefter Deltagerne fortsatte til Skelskør, i Kirken talte Kommunalærer Guldborg, og Kl. c. 4 var man ude paa Borreby, hvor Forp. Lunn holdt et kort orienterende Foredrag om den gamle Gaards Historie. Ved Hofjægermester Castenskjolds elskværdige Imødekommenhed fik Deltagerne derpaa Lejlighed til at se Slotskapellet og Interiørerne i Hovedbygningen. Efter en Spadseretur i Parken tog man Afsked, og Deltagerne kørte hver



Ved Afsløringen af Mindestenen ved St. Karens Kilde.

Forp. Lunn taler.

S. Bay fot.

til sit. En Del sluttede Dagens Program med paa Hjemvejen at tilbringe et Par Aftentimer i „Parnas“ ved Sorø Sø.

— Styrelsesvalgets Resultat blev, at Hr. Nylev fik 22 St., Hr. Mørch 20 St., Gdr. L. P. Larsen 13 St. og Redaktør Olsen 7; de tre første var derefter valgt. Ialt indkom 24 Stemmekort!

I Aar, 1938, afgaar efter Tur Forp. Lunn, Højskolelærer J. P. Jensen og Frk. S. Wiggers Hansen.

I det af „Dansk historisk Fællesforening“ arrangerede Kursus i København, omfattende Foredrag og Omvisninger paa Nationalmuseet, Rigsarkivet og Folkemindesamlingen, Vejledning i Skriftlæsning m. m., deltog flere af vort Samfunds Medlemmer.

Paa Repræsentantskabsmødet d. 23. Oktober repræsenteredes vort Samfund af Formanden.

Ved Afsløringen af Mindestenen ved St. Karens Kilde uden for Nykøbing d. 28. Juni, rejst af Odsherreds Turistforening og Historisk Samfund i Fællesskab, talte vor Formand, Forp. Lunn, der bl. a. udtalte:

I venlige, jomfrurene Kildenyumfer, der allenfals ved Midsommertide, naar Maanen staar højt paa Himlen, sikkert til Tider



Stenen ved St. Karens Kilde efter Afsløringen.

viser jer her over jert Bosted i Karens Kilde og sikkert ogsaa til Tider har kunnet ses af et eller andet helsesøgende Menneske! Betragt vor Kilderejse hertil i Dag med forstaaende Blikke og forsmaa ikke den Fattigmandsskilling, som vi nu lader forsvinde i Dybet til jer.

Forpagter Lunn kastede med disse Ord en 2 Øre ned i Kilden. Videre udtalte Forpagteren:

Fra de tidligste Tider har Menneskene haft Tilbøjelighed til Kildedyrkelse. Man ofrede til Kilderne og tog Varsel af Ofringen. Man betragtede Kilderne som livbringende og saa i dem en Slags Tale af den levende Moder Jord, der sagde: Kom til mig og drik af mig. Den kristne Tid forsøgte at udrydde Kirkedyrkelsen, men det mislykkedes. Ofrene blev ved. Saa sent som i det 16. Aarhundrede

sendte man i Sverige Jomfruer til Kilderne, naar der indtraadte Tørke. Ja, selv for 100 Aar siden kendte man til Kildedyrkelse i Danmark. Som alle vil vide, knytter der sig et Sagn til denne Kilde. Tre hellige Jomfruer, Helene, Tora og Karen, var ude at sejle paa Isefjorden, da Baaden kuldsejlede, og de tre Jomfruers Lig drev i Land. Helene ved Tisvilde, Tora ved Klint og Karen her ved Anneberg. Efter at Karen var blevet begravet, sprang denne Kilde frem, og det rygtedes snart, at den var helsebringende. Folk valfartede til Kilden og sov her om Natten. Som et Led i at bevare de historiske Minder i Odsherred har Turistforeningen og Holbæk Amts historiske Samfund skillinget sammen til denne Sten.

Forpagteren foretog derefter Afsløringen, idet han udtalte:

Maatte da denne Sten staa her til sene Tider som Vagt ved St. Karens Kilde og som Minde om Forhold, der har historisk Interesse og Værdi.

Den smukke Stens Indskrift er tegnet af Fru Gudrun Trier Mørch. Gartner Magnussen, paa hvis Grund Stenen staar, har lovet at værne om den. Samme Dag indviedes en Mindeplade paa Svinninge Møllegaard, hvor Bjørnstjerne Bjørnson opholdt sig, da han arbejdede paa „Synnøve Solbakken“, og endvidere ved Skellet mellem Asnæs og Faarevejle en af de gamle Vildtbanesten, der i sin Tid markerede, hvor Kongens Jagtdistrikt begyndte.

— Medlemstallet var i vort historiske Samfund

1. Jan. 37: 867 Medl., 2 livsvarige, 29 Subskribenter.

1. Jan. 38: 866 Medl., 2 livsvarige, 26 Subskribenter.

Med denne Aarbog følger et Registerhæfte til 7. Bind (1930—31—32).

Albert Thomsen.

Af Historisk Samfunds Regnskab for 1937

I n d t æ g t e r:

Kassebeholdning fra 1937	Kr. 176,42
Renter paa Bankbøger	„ 12,65
Tilskud fra Staten	„ 155,00
„ „ Holbæk Amt	„ 200,00
„ „ Sparekassen for Holbæk og Omegn	„ 100,00
„ „ Holbæk Amts Sparekasse	„ 200,00
„ „ Holbæk Byraad	„ 25,00
„ „ Kalundborg Byraad	„ 25,00
Aarsbidrag fra Medlemmerne (incl. Porto)	„ 2804,00
Indtægter ved Salg af Skrifter	„ 133,68
Indtægter ved Møderne	„ 228,00
	Kr. 4059,75

U d g i f t e r:

Trykkeriudgifter, a conto	Kr. 1400,00
Forfatterhonorarer	„ 529,00
Bogbinderregninger	„ 216,00
Clicheer	„ 165,24
Aarbogens Udsendelse, Porto, Fragt m. m.	„ 396,57
Aarsmødets Udgifter	„ 177,32
Sommerudflugten	„ 235,55
Styrelsesmøderne	„ 53,70
Sekretærens Honorar	„ 300,00
Udgifter til Telefon, Korrespondance, Rejser m. m. ...	„ 104,87
Lagerlokale	„ 60,00
Kontingent til Dansk historisk Fællesforening	„ 52,02
Honorar for Ekspedition af Aarbøgerne	„ 150,00
Tilskud til Sten ved St. Karens Kilde	„ 100,00
Diverse	„ 22,45
	Kr. 3961,72
Kassebeholdning	„ 98,03
	Balance Kr. 4059,75

Det attesteres herved, at ovenstaaende Regnskab er i Overensstemmelse med Bilag og Kassebog, Kassebeholdning og Sparekassebøger er forevist os.

H o l b æ k, den 26. Januar 1938.

Koch.

Tilly.

AARBØGER OG ANDRE SKRIFTER

»Fra Holbæk Amt« 1907—08—10—11—12	a 0,50
»Fra Holbæk Amt« 1913—14 og 19	a 1,00
»Fra Holbæk Amt« 1909—15—16—17—18—20—21 er udsolgt.	
»Fra Holbæk Amt« 1922—23—24—25—27—30—31—32—33 —34—35—36 og 37	a 1,50
»Fra Holbæk Amt« 1926 (Schmidt: Helligkilder)	1,00
»Fra Holbæk Amt« 1928 (J. S. Møller: Fester og Højtider 1. Halvbind + Aarbogen 1928)	2,50
»Fra Holbæk Amt« 1929 (Møller: Fester og Højtider 2. Halvbind + Aarbogen 1929)	2,50
»Fra Holbæk Amt« 1931 (»Fester og Højtider« 3. Halvbind + Aarbogen 1931)	2,50
»Fra Holbæk Amt« 1933 (»Fester og Højtider« 4. Halvbind + Aarbogen 1933)	2,50
J. S. Møller: Fester og Højtider I Bind og II Bind	a 4,00
J. S. Møller: Folkedragter i Nordvestsjælland	4,00
J. S. Møller: Kalundborg Kirke	0,60
Chr. Olsen: Fra Nordvestsjælland, Slægtsminder og Folke- minder; 245 Sider m. Billeder og Musikprøver	1,50
R. Nielsen: Sejerø Sogns Historie	2,00
Otto Smith: En dansk KøbstadHAVNS Historie (Holbæk Havn og Skibbro), 130 S.	1,00
Povl Hansen: Lammefjorden (Særtryk af Aarbogen 1930), 96 Sider illustr.	1,50
Albert Thomsen: Stamtavle, Anetavle og Slægtsbog, en kort Vejledning	0,60
Jens Peter Jensen: Holbæk Amts Valgkredse og deres valgte Mænd 1848—1918, I Ruds Vedbykredsen og Svinninge- kredsen, 236 Sider	1,50

Disse Prisér gælder kun for Medlemmer og Subskribenter.

Bøgerne faas ved Henvendelse til Sekretæren, Kommunalærer
Albert Thomsen, Bjelkes Hus, Holbæk.